

POLITYKA ZAGRANICZNA PAŃSTW

W TEORII I PRAKTYCE
STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Tom 2

Polityka zagraniczna państw w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych

Tom 2

Redakcja

Dr Roman Kordonski
Dr Rościsław Romaniuk
Dr Diana Mościcka
Dr Łukasz Muszyński

Olsztyn – Lwów 2022

Publikacja ukazała się drukiem w ramach współpracy międzynarodowej Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Wydziału Stosunków Międzynarodowych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki oraz Fundacji na Rzecz Rozwoju Nauki, Kultury oraz Współpracy Międzynarodowej „GENESIS”

Recenzenci:

prof. dr hab. **Markiyan Malskyy**, Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki (Ukraina)

dr hab. **Andrzej Dubicki**, prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki (Polska)

Projekt okładki: Rościsław Romaniuk

Polityka zagraniczna państw w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych, Tom 2, R. Kordonski, R. Romaniuk, D. Mościcka, Ł. Muszyński (red.), Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn–Lwów 2022, 264 s.

ISBN 978-83-66259-41-6

Prezentowana publikacja naukowa zawiera wyniki badań naukowców reprezentujących różne dyscypliny naukowe i podejmujących w rozdziałach swojego autorstwa problematykę z obszaru zainteresowania stosunków międzynarodowych, nauk o polityce i administracji, bezpieczeństwa oraz prawa. Celem redaktorów było rozwinięcie współpracy międzynarodowej pomiędzy ośrodkami naukowymi w Polsce i na Ukrainie.

Redaktorzy niniejszej pracy zbiorowej oddają Czytelnikom książkę, która stanowi kolejny krok w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej. Żywią oni także nadzieję, na dalsze jej kontynuowanie i rozwijanie w przyszłości.

Odpowiedzialność za treść artykułów ponoszą autorzy.

Data publikacji: 20.12.2022

© Autorzy, 2022

© Instytut Nauk Politycznych
UWM w Olsztynie, 2022

© Wydział Stosunków Międzynarodowych LUN im. I. Franki, 2022

Spis treści

Wstęp.....	6
------------	---

Część I.

Doświadczenia wynikające z działań podejmowanych w stosunkach międzynarodowych

Katarzyna Dojwa-Turczyńska

Przywódca narodu w dobie wojny. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zelenski w internetowych memach obrazkowych publikowanych na polskich agregatorach treści.....	10
--	----

Justyna Ziobrowska-Sztuczka

<i>Crowdfunding</i> charytatywny jako jedna z form pomocy Ukrainie po rosyjskiej napaści w 2022 r	41
--	----

Dobromir Szymański

Ochrona udzielona w Polsce obywatelom Ukrainy w czasie rosyjskiej agresji.....	52
---	----

Kalina Lubas

Bezpieczeństwo kobiet w procesie migracji przymusowej wywołanej działaniami zbrojnymi	63
--	----

Jakub Klepański

“Security” in the exposés of Polish prime ministers from the second decade of the 21st century – analysis of the speeches of heads of government with the use of generative models.....	75
---	----

Jakub Klepański

Leaders of the Civic Coalition in the first month of Russia's invasion of Ukraine - analysis of parliamentary speeches using generative models	86
--	----

Jakub Klepański

Security as the pillar of the future and development of Poland.
Analysis of the parliamentary speeches of the Law and Justice party
leaders made in the first fifty days of Russia's invasion of Ukraine99

Karolina Baraniak

New religious movements in Poland - a utopia that gives a sense of
security in a world torn by wars and global problems?109

Artur Lis

Myśl polityczna w dziele Wincentego Kadłubka 119

Artur Lis

Przemiany ustrojowe Polski piastowskiej w latach 1180-1228.....128

Część II.**Praktyka działań podejmowanych
w stosunkach międzynarodowych****Karolina Baraniak**

The complementarity of regionalization and globalization
as an opportunity for better cooperation between countries
and organizations in the future - the example of the beginnings
of MERCOSUR, La Alianza del Pacifico and SADC 152

Wiktoria Sadowski

Polityka zagraniczna Chin i jej oddziaływanie na Amerykę
Południową w XXI wieku.....163

Łukasz Sławomir Fraszka

Cyberterroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Turcji 178

Izabela Wierzbińska

Bezpieczeństwo jako wspólny cel państw oraz organizacji
międzynarodowych188

Łukasz Sławomir Fraszka

Istnienie państw nieuznawanych w środowisku międzynarodowym
jako konsekwencja dysfunkcji państw narodowych..... 196

Część III.

Uwarunkowania prawne w przestrzeni międzynarodowej

Bartosz Nieścior

Pojęcie prawa wojennego – definicja, zakres, aspekty
prawno-porównawcze..... 208

Anna Maleszyk

Odpowiedzialność za wojnę w Ukrainie a kompetencje
Międzynarodowego Trybunału Karnego 218

Dominika Dróżdż

Ukraina a Federacja Rosyjska w świetle
Międzynarodowych Trybunałów 226

Karolina Pirianowicz

Regulacje krajowe i międzynarodowe w zakresie ochrony praw
mniejszości narodowych w Republice Białorusi 234

Justyna Pierewoj

Legal Aspects of Health Safety in the European
Union – Conclusions on the Covid-19 Pandemic..... 244

Dominika Dróżdż

Prezydent Maduro i jego działania w Wenezueli w świetle Organizacji
Narodów Zjednoczonych i Statutu Międzynarodowego Trybunału
Karnego 256

Wstęp

Utrzymywanie stosunków dyplomatycznych i aktywność w systemie relacji międzynarodowych stanowi funkcję zewnętrzną państwa. Zależnie od posiadanego potencjału, a także zdolności jego wykorzystywania możliwe jest kreowanie koncepcji kształtujących politykę zagraniczną. Refleksji nad tytułową problematyką publikacji służy pytanie, jakie czynniki mogą determinować cele polityki zagranicznej państw? Wydaje się, że do najważniejszych z nich będzie należała racja stanu definiowana jako prymat osiągnięcia korzyści w przedmiocie zainteresowań wielu innych uczestników systemu relacji międzynarodowych. Ponadto nie sposób pominąć uwarunkowań wynikających z zaszczości historycznych, norm prawnych, precedensów praktyki politycznej oraz bieżących trendów społeczno-politycznych. Ważnym elementem pozostaje również inspiracja ideami wywodzącymi się z teorii polityki, filozofii i religii. Przystępując do rozważań nad zagadnieniami ujętymi w niniejszej publikacji warto uwzględnić kwestię kosztów prowadzenia polityki zagranicznej, zwłaszcza w sytuacji gdy wyznaczony cel możliwy jest do osiągnięcia poprzez podjęcie rywalizacji z innymi podmiotami. W wyszczególnionym kontekście problematyka nie dotyczy jedynie kosztów finansowych i materialnych, ale także ludzkich w postaci zagrożenia życia żołnierzy bądź ludności cywilnej. Stąd zatem istotne znaczenie posiada dylemat wyboru instrumentów polityki zagranicznej. Zasadniczy podział wykorzystywanych środków wyznaczają koncepcje oddziaływania państwa w formie *soft power* i *hard power*. Wybrane przykłady zagadnień odnoszące się do tytułowego obszaru tematycznego zostały ujęte w niniejszej publikacji, która stanowi efekt pracy przedstawicieli polskich i ukraińskich uczelni wyższych oraz innych ośrodków naukowych. Ze względu na różnorodność dyscyplin naukowych reprezentowanych przez autorów oraz tematykę poszczególnych artykułów publikacja ma charakter interdyscyplinarny.

W **części pierwszej** zawarto rozważania dotyczące doświadczeń wynikających z działań podejmowanych w stosunkach międzynarodowych. W sposób szczegółowy przedstawiono zagadnienia o następującej treści: *Przywódca narodu w dobie wojny. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zelenski w internetowych memach obrazkowych publikowanych na polskich agregatorach treści* (Katarzyna Dojwa-Turczyńska); *Crowdfunding charytatywny jako jedna z form pomocy Ukrainie po rosyjskiej*

napaści w 2022 r. (Justyna Ziobrowska-Sztuczka); Ochrona udzielona w Polsce obywatelom Ukrainy w czasie rosyjskiej agresji (Dobromir Szymański); Bezpieczeństwo kobiet w procesie migracji przymusowej wywołanej działaniami zbrojnymi (Kalina Lubas); „Bezpieczeństwo” w exposé premierów Polski drugiej dekady XXI wieku – analiza wystąpień szefów rządów z wykorzystaniem modeli generatywnych (Jakub Klepański); Liderzy Koalicji Obywatelskiej w pierwszym miesiącu rosyjskiej inwazji na Ukrainę – analiza wystąpień parlamentarnych z wykorzystaniem modeli generatywnych (Jakub Klepański); Bezpieczeństwo jako filar przyszłości i rozwoju Polski. Analiza wystąpień parlamentarnych liderów partii Prawo i Sprawiedliwość wygłoszonych w pierwszych pięćdziesięciu dniach rosyjskiej inwazji na Ukrainę (Jakub Klepański); Nowe ruchy religijne w Polsce – utopia dająca poczucie bezpieczeństwa w świecie targanym wojnami i globalnymi problemami (Karolina Baraniak); Myśl polityczna w dziele Wincentego Kadłubka (Artur Lis); Przemiany ustrojowe Polski piastowskiej w latach 1180-1228 (Artur Lis).

W **części drugiej** podjęto rozważania dotyczące praktyki działań w polityce zagranicznej państw. W sposób szczegółowy przedstawiono zagadnienia o następującej treści: *Komplementarność regionalizacji i globalizacji szansą na lepszą współpracę krajów i organizacji w przyszłości – przykład początków MERCOSUR, La Alianza del Pacífico i SADC (Karolina Baraniak); Polityka zagraniczna Chin i jej oddziaływanie na Amerykę Południową w XXI wieku (Wiktoria Sadowski); Cyberterroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Turcji (Łukasz Sławomir Fraszka); Bezpieczeństwo jako wspólny cel państw oraz organizacji międzynarodowych (Izabela Wierzbńska); Istnienie państw nieuznawanych w środowisku międzynarodowym jako konsekwencja dysfunkcji państw narodowych (Łukasz Sławomir Fraszka).*

Część trzecia mieści rozważania dotyczące uwarunkowań prawnych w przestrzeni międzynarodowej. W sposób szczegółowy przedstawiono zagadnienia o następującej treści: *Pojęcie prawa wojennego - definicja, zakres, aspekty prawnoporównawcze (Bartosz Nieścior); Odpowiedzialność za wojnę w Ukrainie a kompetencje Międzynarodowego Trybunału Karnego (Anna Maleszyk); Ukraina a Federacja Rosyjska w świetle Międzynarodowych Trybunałów (Dominika Drózdź); Regulacje krajowe i międzynarodowe w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych w Republice Białorusi (Karolina Pirianowicz); Praw-*

ne aspekty bezpieczeństwa zdrowotnego w Unii Europejskiej – wnioski dotyczące pandemii covid-19 (Justyna Pierewoj); Prezydent Maduro i jego działania w Wenezueli w świetle Organizacji Narodów Zjednoczonych i Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (Dominika Drózdź).

Wieloaspektowy charakter podejmowanych rozważań przyczynia się do poszerzenia spektrum refleksji nad problematyką kształtowania i realizacji polityki zagranicznej państw. Złożoność aspektów badawczych determinuje natomiast kontynuację badań naukowych nad tytułowym obszarem tematycznym publikacji.

Zespół Redakcyjny

Część I.

Doświadczenia wynikające z działań podejmowanych w stosunkach międzynarodowych

Katarzyna Dojwa-Turczyńska*

Przywódca narodu w dobie wojny. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski w internetowych memach obrazkowych publikowanych na polskich agregatorach treści

Wprowadzenie

Przed agresją Rosji na Ukrainę w 2022 r. sprawujący godność głowy państwa Wołodymyr Zełenski należał do grona wielu prezydentów wybranych w demokratycznych wyborach. Sprawował urząd w jednym z państw Europy Środkowo-Wschodniej, które wcześniej – jak wiele innych – znajdowało się w szeroko rozumianym obszarze satelickim ZSRR. Tym co zdawało się wyróżniać go z grona innych osób pełniących kluczowe role w sferze polityki międzynarodowej, a także absorbować zainteresowanie mediów i różnych społeczeństw było niewątpliwie to, że rekrutował się spoza kręgów ówczesnych elit politycznych Ukrainy oraz uzyskując wybór nie dysponował doświadczeniem politycznym. Pierwszoplanowym rysem wyróżniającym go z innych reprezentantów władzy wydaje się wcześniejsza aktywność zawodowa Zełenskiego, stąd też media dokonując uproszczenia wynikającego z specyfiki przekazu redukowały jego aktywność wskazując, że „showman”, „aktor”, „komedian”, czy też „komik” został w 2019 r. wybrany prezydentem Ukrainy. Po wybuchu wojny sytuacja ta uległa zmianie. Prezydent Ukrainy staje się ikoną walczącego o wolność kraju, przywódcą broniącym się narodu, charyzmatyczną postacią uosabiającą postać polityka idealnego.

W niniejszym artykule zostaje podjęta próba nakreślenia wizerunku ukraińskiej głowy państwa w dobie rosyjskiej agresji w polskim społeczeństwie. W społeczeństwie specyficznym: sąsiedzkim i naznaczonym historią, ale w dobie inwazji wysoce zainteresowanym rozgrywającą się u granic kraju wojną i popierającym Ukrainę, angażującym się w pomoc uchodźcom, akceptującym pomoc dla walczącego państwa ze strony rządu oraz NATO.

* Dr hab. Katarzyna Dojwa-Turczyńska, prof. UW, Instytut Socjologii, Uniwersytet Wrocławski, ORCID: 0000-0003-3420-7598e-mail: katarzyna.dojwa-turczynska@uw.edu.pl

Podając problematykę wizerunku oraz wymiarów postrzegania Wołodymyry Zelenskiego zastosowano niereaktywne badania jakościowe. Zaprezentowana analiza została oparta na jakościowej analizie treści internetowych memów obrazkowych. Był to atrakcyjny materiał poznawczy z wielu powodów. Oczywiście nie możemy postawić znaku równości między społeczeństwem a osobami korzystającymi z Internetu, niemniej od lat obserwuje się intensyfikację korzystania z sieci. Dla legitymacji walorów poznawczych cybermemów ważna jest coraz wyższa obecność Polaków w cyberprzestrzeni i popularność tego typu obiektów cyfrowych, szczególnie w kontekście toczącego się obecnie konfliktu (por. Skrabacz, Lewińska-Krzak, 2022, s. 119-136). Memy rezonują na inne przekazy medialne, „wychodząc” z sieci internetowej jako swojego „naturalnego” miejsca powstawania, występowania i replikacji. Ponieważ trafiają do obiegu medialnego wtedy, kiedy zyskują akceptację odbiorców nabywają swoistej legitymacji obecnych w nich treści i sposobu ich prezentacji. Stąd też są one interesującym źródłem informacji o tym, które i jak prezentowane treści są akceptowane.

Sytuacja polityczna Ukrainy w przededniu wojny.

Rys historyczny

Zanim przejdziemy do nakreślenia sytuacji politycznej Ukrainy w przededniu wojny warto przytoczyć pewne fakty historyczne związane z rozpadem bipolarnego ładu ustanowionego po zakończeniu II Wojny Światowej. Jego upadek przynosi Polsce suwerenność oraz uniezależnienie się od ZSRR i wyjście z bloku państw demokracji ludowej, w dalszej perspektywie – obecność w NATO oraz Unii Europejskiej. Ukrainie, jednej z republik Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, wydarzenia przełomu l. 80 i 90. XX w.u dają możliwość stworzenia suwerennego państwa. W dniu 24.08.1991 r. ukraińscy deputowani niemal jednogłośnie (za: 346, przeciw:4) ogłosili niepodległość Ukrainy, za ich decyzją w sierpniu podażyły Białoruś, Mołdawia, Azerbejdżan, Kirgizja i Uzbekistan (Mironowicz, 2012, s. 28). Społeczeństwo potwierdziło decyzję Rady Najwyższej Ukrainy w referendum niepodległościowym (1.12.1991) zdecydowaną większością głosów (za niepodległością głosowało 90,32% wyborców) (Mironowicz, 2012, s. 28). Następnego dnia (2.12.1991) Polska i Kanada, jako pierwsze państwa uznały niepodległości Ukrainy, niebawem w ten sposób postąpiły inne kraje (zob. *31 lat niepodległości...*, 2022). Wydarzenia te zapoczątkowały wprowadzenie samodzielności państwa, niemniej stworzyły szereg trudności i problemów przed którymi stanęło w dobie transformacji.

Wchodząc w skład ZSRR Ukraina Socjalistyczna Republika Ludowa stanowiła silny filar ZSRR pod względem demograficznym, ekonomicznym i geograficznym (Mironowicz, 2012, s. 17). Po odseparowaniu się od Związku nadal znajdowała się w obszarze zainteresowań Rosji, stała się istotnym elementem moskiewskiej doktryny „zbieranie ziem ruskich”, jak i geopolityki (Piotrowski, 2015, s. 307). To – w połączeniu z imperatywem budowania państwowości i demokracji na płaszczyźnie politycznej, a także nowymi wyzwaniami w zakresie rynku, gospodarki i kwestii społecznych stało się czynnikiem silnie rzutującym na sytuację w kraju. Usamodzielnienie się Ukrainy w 1991 r. usytuowało niepodległe państwo w trudnej sytuacji i uwidoczniło nowe problemy (polityczne, gospodarcze, społeczne). Ich próby rozwiązania przebiegały w cieniu zainteresowań Kremla¹, ale także istnienia w społeczeństwie i wśród elit politycznych realnych postaw prorosyjskich (Mironowicz, 2014, s. 201-220).

W wymiarze międzynarodowym rozdział między Ukrainą a Rosją przypieczętowało Memorandum Budapesztańskie (1994). Ukraina zrzekła się swojego postsowieckiego potencjału nuklearnego w zamian uzyskując zapewnienie bezpieczeństwa gwarantem którego stały się kraje Zachodu oraz Rosja. Jak czytamy w dokumencie: „Federacja Rosyjska, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Stany Zjednoczone Ameryki potwierdzają swoje zobowiązanie do powstrzymania się od stosowania groźby lub użycia siły przeciw integralności terytorialnej bądź politycznej niezależności Ukrainy, i że żadna broń w ich posiadaniu nigdy nie zostanie użyta przeciw Ukrainie, chyba że w samoobronie lub w przypadkach zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych (...)” (zob. *Memorandum budapesztańskie...*)². Z perspektywy lat widoczne stało się na ile owe gwarancje okazały się skuteczne: w 2014 r. dochodzi do agresji Rosji na część terytorium Ukrainy, które poza znaczeniem strategicznym charakteryzuje znaczny udział (niekiedy dominacja ludności) o orientacjach prorosyjskiej. W lutym 2022 r. Rosja dokonuje próby pełnoskalowej inwazji na kraj. Narracją towarzyszącą „specjalnej operacji wojskowej” jest ponownie chęć chronienia ludności przed nacjonalizmem państwa ukraińskiego, niemniej tym razem „miękkie” działania hybrydowe (dezinformacja, propaganda) okazują się nieskuteczne i konieczna jest interwencja militarna.

Z perspektywy państwa istotne jest zarówno zachowanie suwerenności zewnętrznej, jak i zachowanie suwerenności wewnętrznej. Jak

¹ (zob. Wochelski, 2020, s. 71-86).

² Tekst źródłowy w tłumaczeniu na język polski również na: https://pl.wikipedia.org/wiki/Memorandum_budapeszte%C5%84skie, (dostęp: 15.10.2022).

wskazuje Andrzej Antoszewski, stworzenie rozwiązań normatywnych wprowadzających rudymenty demokracji w państwie jest zdecydowanie łatwiejsze, niż faktyczna inkorporacja norm w praktyce działania elit politycznych, instytucji władzy oraz społeczeństwa (Antoszewski, 2004, s. 8). Biorąc pod uwagę rozwiązania instytucjonalne zapisane w Konstytucji Ukrainy z 1996 r. Ukraina jest suwerennym, niezależnym, demokratycznym i socjalnym państwem prawa (art. 1). Okres transformacji systemowej, który upłynął w Ukrainie od czasu uzyskania niepodległości, określany był przez politologów czasem trudnych przemian, w którym wprowadzone instytucje i rozwiązania cechowała ułomność. Pozwalało na konstatacje, że reżim polityczny państwa miał charakter hybrydowy, był „demokracją ułomną”, czy „demokracją nieliberalną” (Hurska-Kowalczyk, 2018, s. 203). Oczywiście usytuowanie reżimu Ukrainy na skali między autorytaryzmem a demokracją było różne w czasie sprawowania władzy przez poszczególnych prezydentów (por. Hurska-Kowalczyk, 2016; s. 107-130; Sokół, 2018, s. 99-116). Natomiast rysem o charakterze uogólniającym byłoby to, że cechowało go ograniczone przestrzeganie przez elity formalnych reguł gry politycznej, zmiany konstytucyjne przesuwające pola wpływów poszczególnych organów państwa (parlamentu, rządu, prezydenta)³ oraz uciążliwe i dostrzegane przez społeczeństwo dysfunkcje życia publicznego, takie jak nepotyzm, kumoterstwo, korupcja (Hurska-Kowalczyk, 2018, s. 202-219). Szczególnie ta ostatnia stanowiła główny problemem polityki wewnętrznej Ukrainy, obniżała jakość życia mieszkańców oraz wpływała na politykę i labilność zachowań wyborczych Ukraińców (Balcer, 2021, s. 4).

Wołodmyr Zełenski – prezydent Ukrainy

Ukraina jako państwo dysponuje tradycją tworzenia konstytucyjnych zrębów ustrojowych sprzed symbolicznego roku 1991 (Olechno, 2019, s. 133-141). Od 1996 r. w państwie obowiązuje Ustawa Zasadnicza wedle której (art. 102) „Prezydent jest głową państwa i występuje w jego imieniu. Prezydent Ukrainy jest gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej Ukrainy, przestrzegania Konstytucji Ukrainy oraz praw i wolności człowieka i obywatela” (*Konstytucja Ukrainy*, 1996, poz. 141)⁴. Głową państwa wybiera się na okres pięciu lat (art. 103) w powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych wyborach z grona osób

³ (por. Stelmach, 2016, s. 34-54).

⁴ Tłumaczenie: Ewa Toczek; Tłumaczenie zmian: Andrzej Kubik, Jarosław Turłukowski, www.sejm.gov.pl, [dostęp: 10.10.2022].

które ukończyły 35 lat, posiadają czynne prawo wyborcze, zamieszkują na terenie kraju przez ostatnią dekadę oraz władają językiem państwowym, czyli językiem ukraińskim. Osoba uzyskująca mandat składa przysięgę wierności Ukrainie: „Zobowiązuję się wszystkimi swoimi czynami bronić suwerenności i niezawisłości Ukrainy, działać dla dobra Ojczyzny i dla pomyślności ludu ukraińskiego, bronić praw i wolności obywatela, przestrzegać Konstytucji i praw Ukrainy, wykonywać swoje obowiązki w interesie wszystkich rodaków, umacniać autorytet Ukrainy w świecie” (art. 104).

Wybrany na prezydenta w 2019 r. Wołodymyr Zełenski jest szóstym prezydentem państwa. W dotychczasowej praktyce elekcji prezydenckich w Ukrainie zwraca uwagę to, że pomimo stosunkowo korzystnej pozycji kandydata ubiegającego się o reelekcję w porównaniu z kontrkandydatami, dotychczasowi prezydenci decyzjami wyborów nie uzyskiwali reelekcji (z jednym wyjątkiem – Leonida Kuczmy), co można postrzegać jako pewien wskaźnik niezadowolenia wyborców z sprawowania przez nich mandatów. Ale z drugiej strony, można uznać to także jako wskaźnik stabilności demokracji – na poziomie proceduralnym i funkcjonalnym obywatele w wolnych wyborach decydują o tym kto ma sprawować władzę w państwie. Ta druga optyka wydaje się być niezmiernie istotna jeśli porównamy elekcje prezydenckie Ukrainy z krajami sąsiednimi, takimi jak Rosja i Białoruś.

Zanim przejdziemy do wyborów prezydenckich 2019 r., w którym legitymację społeczną i polityczną do piastowania godności prezydenta Ukrainy uzyskał Wołodymyr Zełenski, warto poświęcić kilka słów postaci, która w wyścigu wyborczym i w życiu politycznym państwa była dotąd outsiderem.

Droga Wołodymyra Zełenskiego do prezydentury nie była standardową karierą polityczną. Pomijając wcześniejszą aktywność estradową, punktem przełomowym wydaje się być rok 2015 kiedy to rozpoczyna się w telewizji emisja serialu komediowego „Sługa Narodu”. Przyszły prezydent Ukrainy grał w nim główną rolę – jako postać jest zwykłym nauczycielem historii nieakceptującym ówczesnych realiów politycznych, który nijako przez przypadek zostaje wybrany prezydentem Ukrainy (Netreba, Skrobinska, 2020, s. 70-84). Sama fabuła serialu była nader realistyczna dla ukraińskich widzów: główny bohater to outsider który wygrywa wybory, gdyż społeczeństwo neguje mandat do rządzenia przedstawicieli klasy politycznej. Bycie „Sługą Narodu” to przeciwstawianie się wpływowi klasy politycznej ale także orientacja serialowej głowy państwa na to jak – i dla kogo - sprawuje mandat. Serial i jego główna postać okazały się kluczowe dla dalszej kariery Zełenskiego.

Sam późniejszy prezydent urodził się w 1978 r. w Krzywym Rogu, leżącym na rosyjskojęzycznej części Ukrainy. Wołodymyr Zełenski studiował prawo na Kijowskim Narodowym Uniwersytecie Ekonomicznym niemniej w zawodzie nie pracował (Wiernicka, 2022). Popularność zdobył jako postać estradowa i aktor, natomiast serial „Sługa ludu” ugruntował jego karierę i stał się punktem wyjścia do aktywności politycznej – w grudniu 2017 r. zarejestrowano partię polityczną o takiej samej nazwie. Rok później, 31.12.2018 r. aktor oficjalnie zapowiedział swój start w wyborach prezydenckich w 2019 r.⁵, w czasie transmitowanego na kanale telewizyjnym 1+1 orędzia do narodu (orędzie ówczesnego prezydenta nadano z opóźnieniem) (Potocki, 2019). Pomijając niezmiernie efektowne rozpoczęcie kampanii wyborczej warto też zwrócić uwagę na to, że w biografii Zełenskiego wskazuje się, że decyzją tą zaskoczył własną żonę (Rogacin, 2022, s. 7). Wracając do samego serialu warto podkreślić, że Zełenski grał nie tylko główną postać, ale był też jego producentem. Trzeci sezon „Sługi narodu” z powodzeniem wpisywał się w kampanię wyborczą. Główny bohater wraca do polityki (po tym jak w wyniku spisku został odsunięty od władzy, trafił do więzienia i rządy w kraju przejęli złodzieje i oligarchowie), jednoczy państwo które rozpadło się na szereg małych podmiotów (wraz z Krymem), budując kraj o rozwiniętej gospodarce i jednym z najwyższych poziomów życia (Mikulski, Szoszyn, 2019).

Z perspektywy samych wyborów zwraca uwagę to, że nie rekrutujący się z klasy politycznej oraz szerzej rozumianego aparatu władzy Zełenski sytuował się na szczytach przedwyborczych sondaży opinii przed wyborami, choć z perspektywy ówczesnego maistreamu politycznego uważany był za stosunkowo małe zagrożenie. Dwa miesiące przed pierwszą turą wyborów prezydenckich (31.01.2019) deklarowało dla niego poparcie 23% (w innym sondażu – 19%) potencjalnych wyborców zdecydowanych na pójście do urn. Drugą pozycję zajmował ówczesny prezydent Petro Poroszenko (16,4%, w innym sondażu – 15,1%), trzecią zaś Julia Tymoszenko (15,7%, odpowiednio: 18,2%) (Bodalska, 2022a). Miesiąc przed pierwszą turą wyborów (24.02.2019) chęć oddania głosu na Zełenskiego deklarowała jedna szósta osób zamierzających partycypować w wyborach (15,4%), urzędujący prezydent mógł liczyć na 10,5% głosów takich osób, zaś była premier, Julia Tymoszenko na 8% poparcie (Bodalska, 2022b).

W wyborach prezydenckich w Ukrainie w 2019 r. swój udział w wyścigu wyborczym zgłosiło 44 kandydatów, co było rekordową liczbą kandydatów na urząd prezydenta państwa (*44 kandydatów na fotel prezydenta Ukrainy...*, 2019). W dniu 31.03.2019 r. odbyła się pierwsza tura

⁵ (zob. Cichy, 2021, s. 27).

wyborów prezydenckich. Już cząstkowe wyniki pokazywały, że finalna rozgrywka rozegra się między urzędującą głową państwa a outsiderem politycznym (Mikulski, Szoszyn, 2019). Po tygodniu ogłoszono oficjalne wyniki, choć już wcześniej sondaże exit pool pokazywały, że zwycięzcą jest Zelenski. Ukraińska Komisja Wyborcza ogłosiła, że głosowało na niego ponad 30% (30,24%) uprawnionych. Drugie miejsce uprawniające do przejścia do drugiej tury zajął P. Poroszenko (15,95%) (Bodalska, 2022c). Przypomnijmy, że w poprzednich wyborach prezydenckich (2014 r.) sytuacja powyborcza była bardziej klarowna i głowę państwa udało się wyłonić w pierwszej turze wyborów – zwyciężył wówczas Poroszenko uzyskując poparcie ponad połowy (54,7%) głosujących (Bodalska, 2022d).

Trzy tygodnie które minęły między obiema turami wyborów obfitowały w szereg wydarzeń, niemniej pokazały wyraźną dominację Wołodymyra Zelenskigo. Z ostatniego przedwyborczego sondażu wynikało, że może być on pewny swojej prezydentury. Zamiar oddania na niego głosu deklarowało ponad 72% wyborców zdecydowanych na udział w wyborach, chęć głosowania na Poroszenkę sygnalizowało ponad 25%. Brak akceptacji dla obu postaci wydawał się być stosunkowo niski – niespełna 2,5% zapytanych zapowiadało zniszczenie swojej karty wyborczej (Bodalska, 2022e). Postać potencjalnego zwycięzcy wyborów budziła uwagę mediów w innych krajach, gdzie zwracano uwagę nie tylko na jego dotychczasowy przebieg kariery nie związany z ówczesnym życiem politycznym, ale przede wszystkim wykonywaną profesję (Potocki, 2019).

21 kwietnia 2019 r. odbyła się druga tura wyborów prezydenckich. Jej wynik nie był zaskoczeniem, wszak alternację władzy zapowiadały już sondaże przedwyborcze, potwierdziły ją wyniki badania *exit pool* (*Ukraina: Zelenski wygrał wybory...*, 2019). Przy frekwencji wynoszącej 61,37% zwyciężył Wołodymyr Zelenski uzyskując poparcie 73,22% głosujących. Ubiegający się o reelekcję Petro Poroszenko otrzymał głos od 24,5% wyborców, jedynie w obwodzie lwowskim dystansując kontrkandydata (*Pozorna rewolucja...*, 2019). Poparcie które otrzymał Zelenski było rekordowe jeśli chodzi o dotychczasowe wybory prezydenckie w Ukrainie (*Ukraina wybrała Zelenskigo*, 2019).

W komentarzach powyborczych obecne były różne wątki. Zwracano uwagę że wysokie poparcie dla Zelenskigo nie tyle wynika z społecznej akceptacji jego osoby jako przyszłej głowy państwa, co raczej należy je tłumaczyć brakiem akceptacji dla dotychczasowej prezydentury (*Pozorna rewolucja...*, 2019). Wyrażano obawy co do braku doświadczenia politycznego przyszłego prezydenta (Kowalczyk, 2019, s. 8). Podkreślano, że po-

mimo ostentacyjnie pozytywnej narracji Rosji o Zeleńskim jako kandydacie⁶, wyniki II tury pokazały przełamanie głównej osi różnicującej kandydatów dotąd: ich proeuropejskości lub prorosyjskości (*Pozorna rewolucja...*, 2019). W znaczeniu uogólniającym wyniki wyborów pozwalały na dokonanie konstatacji, iż „Sprawnie przeprowadzone wybory prezydenckie dowiodły, że Ukraina jest państwem, w którym zmiany centralnych organów władzy dokonują się w sposób pokojowy, z zachowaniem zasad demokracji” (Kowalczyk, 2019, s. 5).

Na marginesie należy zwrócić uwagę na inne kwestie związane z polityką wewnętrzną w Ukrainie. W lipcu 2019 r. odbyły się przedterminowe⁷ wybory parlamentarne do jednoizbowej Rady Najwyższej, w których partia „Sługa Narodu” uzyskała rekordowe poparcie⁸, choć warto dodać, że drugie miejsce zajęła partia prorosyjska (Opozycyjna Platforma – Za Życiem) (zob. Turecki, 2019). Z czasem poparcie dla bloku politycznego prezydenta zaczęło się zmniejszać. W grudniu 2020 r. gotowość oddania głosu na partię deklarowało 21,1% osób wypowiedających się w sondażu opinii, gdy tymczasem w wyborach parlamentarnych, które odbyły się półtora roku wcześniej partia uzyskała poparcie 43,2% głosujących (*Ukraina: Poparcie dla partii władzy...*, 2020). W 2020 r. w Ukrainie odbyły się wybory samorządowe. Oczywiście trudno jest porównywać wyniki wyborów prezydenckich, parlamentarnych i samorządowych, gdyż każde z nich mają swoją specyfikę. Wśród wszystkich radnych trzech szczebli samorządu najwięcej mandatów przypadło partii Sługa Narodu (17,59%, co oznaczało 5809 mandatów) (Brovko, 2021, s. 5). Niemniej biorąc pod uwagę wcześniejsze poparcie w wyborach prezydenckich oraz parlamentarnych trudno jest ów wynik uznać za sukces.

W toku kampanii wyborczej W. Zeleńskiemu zarzucano brak programu. Jeszcze przed drugą turą wyborów prezydenckich (10.04.2019) ideolog kampanii wyborczej Zeleńskiego wskazywał, że istnieją dwa główne problemy, które przyszedł prezydent chce rozwiązać. Były to: wojna i korupcja (Bodalska, 2022f). Po wyborach w polityce wewnętrznej powrócił imperatyw rozwiązania tego drugiego problemu, zaś 24 lutego 2022 r. ten pierwszy stał się pierwszoplanowy.

⁶ (zob. Strzelecki, 2019).

⁷ (Iwański, 2019).

⁸ (Stańko, 2019).

Kwestie metodologiczne

Postać prezydenta Ukrainy z perspektywy mediów i społeczeństw innych państw pojawiała się w roku 2019 w kontekście samych wyborów oraz tego, że tym razem funkcję głowy państwa będzie pełnił osoba niezwiązana z polityką. Brak wcześniejszych związków z polityką osoby wybranej na kluczowe stanowisko w danym państwie nie wydaje się być dominującą sytuacją w demokracjach, niemniej znane są już takie przykłady. Uwagę zwracała przede wszystkim wcześniejsza aktywność zawodowa Zełenskigo, wybrzmiewająca niekiedy na nagłówkach przekazów medialnych. „Komik”, „aktor”, „kabareciarz”, „showman” – określenia te zdawały się przyciągać uwagę mediów i ich odbiorców. Zainteresowanie rutynowym sprawowaniem władzy w innych krajach stanowi mało absorbującą kwestię dla widzów i czytelników, stąd też Ukraina i jej prezydent w późniejszym okresie zdają się nie absorbować zainteresowania mediów masowych i ich odbiorców. Oczywiście wraz z wydarzeniami 24 lutego 2022 r. ulega to zmianie. Kwestia agresji Rosji na Ukrainę, z czasem nazywanej już wojną i postać przywódcy państwa zagościły na pierwszych stronach gazet drukowanych, wypełniły internetowe portale informacyjne, jak i tradycyjne media elektroniczne. Ta popularność rezonowała także wśród cybernetycznego ludu, internautów-prosumentów tworzących oraz przekazujących innym internetowe memy obrazkowe. Wielość tych obiektów, ich popularność oraz zasięg pozwolą sformułować problem badawczy, będącym pytaniem jak w polskich cybermemach przedstawiany jest Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski.

Oczywiście internetowe memy obrazkowe w świecie globalnej wioski nie znają granic i nacji. Niemniej nawet w przypadku tematów neutralnych upatruje się w nich również „lokalizmu”⁹, który wydaje się kluczowy wtedy gdy odnoszą się one do kwestii tak kardynalnej jak wojna u granic danego państwa i społeczeństwa. Jako wytwory cyfrowego świata muszą być analizowane w określonym kontekście, bez jego znajomości stają się „puste” i niezrozumiałe (Piskorz, 2013, s. 227-237). Równocześnie są bardzo atrakcyjne jako materiał badawczy, wszak „Pełnią funkcję soczewki dla tego, co internauci myślą na dany temat, wyrażają sentyment – pozytywny, negatywny, ironiczny – zwykle nie są neutralne” (Gackowski, Brylska, Patera, 2017, s. 7).

Próbie odpowiedzi na postawione pytanie podjęto za pomocą badań niereaktywnych, operujących na danych wtórnych. Przeprowadzono jakościową analizę treści internetowych memów obrazkowych obecnych na

⁹ (Jemieliński, 2019, s. 138).

dwóch polskich generatorach treści (memy.pl; demotywatory.pl) zebranych w pierwszym półroczu wojny (24.02-24.08.2022). Memy internetowe są obiektami kultury internetu. Jak wskazuje Dariusz Jamielniak „(...) o ile w tradycyjnym, przedcyfrowym społeczeństwie badanie twórczości kulturowej mogło być traktowane jako mniej istotny sposób poznawania norm, wartości i założeń społecznych, o tyle w dobie Internetu gra ono o wiele większą rolę” (Jamielniak, 2019, s. 15). Mem w rozumieniu społecznym to wprawdzie „śmieszny obrazek z Internetu”¹⁰, niemniej w ujęciu naukowym to „(...) esencjonalny przykład komunikacji zapośredniczonej cyfrowo” (Naruszewicz-Duchlińska, 2017, s. 251). Zremiksowane treści kulturowe udostępniane via Internet, czyli internetowe memy obrazkowe spełniają szereg funkcji (Jamielniak, 2019, s. 136). Zazwyczaj wskazuje się na funkcję komunikacyjną (przekazywanie pewnych treści), społeczną (związaną z tworzeniem społeczności) oraz kulturową (tworzenie obiektów współczesnej kultury, ale także propagowanie pewnych norm, wartości, itp.)¹¹.

Sama geneza memu i jego pierwowzór wiążą się z pracą Richarda Dawkinsa (*The Selfish Gene*, 1976)¹², gdzie autor wyodrębnił geny i memy – będące replikatorami kulturowymi. Źródłosłów terminu mem wywodzi się z greki (grec. *mimesis* – naśladownictwo), języka francuskiego (fr. *même* - taki sam), czy też języka angielskiego (ang. *memory* – pamięć). Na płaszczyźnie komunikacyjnej traktuje się memy jako wytwory kultury przenoszące określone komunikaty. To obiekty, które biorą udział w medialnej komunikacji interpersonalnej zapośredniczonej przez sieć. Umiejscowione w sieci memy mogą pełnić rolę źródeł informacji, ale także mieć charakter ekspresywny (Dojwa-Turczyńska, Wolska-Zogata, 2020, s. 33). Natomiast ich analiza jakościowa może ujawniać obszary umykające ogładowi badań ilościowych (Dojwa-Turczyńska, 2021, s. 1-10). Są zdarzeniami kulturowymi, ale także same komentują rozmaite zdarzenia¹³, stanowiąc skuteczny środek komunikacji nastrojów społecznych (Jamielniak, 2019, s. 141).

Wołodmyr Zełenski w polskich cybermemach

Analiza ex post zebranych cybermemów pozwoliła na wyodrębnienie trzech głównych obszarów prezentowania Prezydenta Ukrainy w polskich internetowych memach obrazkowych. Pierwszym z nich stało się

¹⁰ (Kamińska, 2018, s. 37).

¹¹ Więcej na ten temat zob.: (Wójcicka, 2019, s. 38-40).

¹² (Dawkins, 1996).

¹³ (Wójcicka, 2019, s. 165).

wizualizowanie Zelenskiego jako postaci obecnej na arenie międzynarodowej. W tych memach głowa państwa jawi się jako mąż stanu światowego formatu, przywódca wchodzący w interakcje (niekiedy w sposób jedynie przez memy wizualizowany, nie zaś interakcje realne) z innymi głowami państw, czasem stanowiąc punkt odniesienia dla ocen innych polityków i przywódców. Drugim obszarem jest wypełnianie przez Zelenskiego roli polityka określonego państwa. Sytuacja w której znajduje się Ukraina jest wyjątkowa – w dobie wojny jej prezydent sprawuje nie tylko funkcję głowy państwa, ale przede wszystkim staje się przywódcą narodu. Trzecim z obszarów jest prezentowanie realnej postaci głowy państwa na tle, czy niekiedy w kontekście ikon i postaci popkultury świata Zachodu.

Polityk światowego formatu

Zanim przejdziemy do analizowania prezentowania w memach Wołodymyra Zełenskiego jako postaci polityki międzynarodowej warto poczynić pewną dygresję. Dla internatów osoba prezydenta Ukrainy i wydarzenia, które jej dotyczą są niezmiernie istotne i zdają się wykraczać poza sferę polityki. Codzienny rytm dnia jednostki kreślony przez cybermemy przebiegający wedle „przedwojennego” porządku w kolejności „Wake up – Coffe” zostaje teraz rozbudowany do schematu: „Wake up-Zełensky-Coffe”. Postać prezydenta Ukrainy jest ważna w codziennym życiu cybertwórców i cyberodbiorców, w memach jawi się on jako osoba wybitna, co szczególnie w sferze politycznej zdaje się budzić zaskoczenie. Choć nie musi – wszak Prezydent Ukrainy to jak przekazują memy „Człowiek który obudził cały świat” (por. ryc. 1.), ale także wzór do naśladowania („In a World of Putin be a Zełensky”).

Ryc. 1. „Człowiek, który obudził cały świat”

Wołodmyr Zelenski w cybermamach prezentowany jest nie tylko jako pierwszoplanowa postać w kontekście wojny w Ukrainie i obrony kraju. W panteonie współczesnych państw i rządzących polityków on de facto zatrzymuje inwazję ze wschodu. Szczególnie w początkowej fazie wojny, kiedy Rosja dokonuje agresji, zaś reakcja – szeroko rozumianego – Zachodu jest dość ostrożna, postać prezydenta Ukrainy uosabia tamę nie tylko dla Rosji jako państwa, ale przede wszystkim mur obrony istotnych wartości Zachodu (por. ryc. 2).

Ryc. 2. „Ciężka praca nad obroną świata zachodniego”

W cybermemach Zelenski staje się nie tylko postacią centralną polityki międzynarodowej, ale i „legendą” Zachodu, przewrotnie – stworzoną przez W. Putina. Prezydentowi Federacji Rosyjskiej w świetle cybermemów trudno jest przypisać sukcesy, gdyż w cybermemach hiperbolizuje się sukcesy Ukrainy, nawet jeśli niekiedy mają one znaczenie bardziej

symboliczne niż funkcjonalne (obrona/odbicie Wyspy Węży; zatopienie krążownika Moskwa, przejmowanie przez ukraińskich rolników rosyjskich czołgów, itp.).

Internetowe memy obrazkowe kreślą obraz prezydenta Ukrainy, który dotąd z perspektywy innych społeczeństw był anonimowy. Wraz z agresją Rosji uległo to zmianie. Wcześniej Zełenski funkcjonował wśród wielu prezydentów rozmaitych państw, postaci nader często anonimowych dla cyberludu. Teraz staje się postacią centralą polityki międzynarodowej, fokusuje uwagę większą niż przywódcy światowych potęg. W cybermemach zdaje się nie tyle im dorównywać, co raczej ich przerastać.

Z perspektywy tygodni, a potem miesięcy trwania inwazji pierwsze odsłony Ukrainy i jej prezydenta samotnie walczących o zachowanie wartości Zachodu i jego bezpieczeństwo przed dalszą agresją Rosji ewoluują, niekiedy stają się nieaktualne. Kraj walczący z inwazją otrzymuje stopniowo coraz większe wsparcie, w pomoc angażują się poszczególne państwa i NATO. To ważne z perspektywy ocen innych polityków, bo w memach postać Zełenskiego stanowi punkt odniesienia dla waloryzacji ich postaw, kreuje podział polityków na tych „dobrych” (bo stojących po stronie Ukrainy) i tych „złych”. W tej drugiej kategorii obecny jest główny antagonistą Zełenskiego, Władimir Putin (Prezydent Federacji Rosyjskiej) oraz postaci mu sprzyjające, bądź też – nie udzielające wsparcia Ukrainie lub też udzielające go szczątkowo.

We wszystkich analizowanych obiektach Prezydent Federacji Rosyjskiej jest postacią perioratyną, często w cybermemach jawi się jako „antyZełenski”. Jest dyktatorem wyłonionym w sposób niedemokratyczny, sprawuje władzę w oparciu o siły porządkowe i sankcje negatywne. Unika innych, dowodzi inwazją zza biurka, nie ma zaufania do współpracowników i dowódców, separuje się od świata w swoim bunkrze. W tym samym czasie prezydent kraju napadniętego spotka się z żołnierzami i dowódcami, jest obecny w przestrzeni publicznej mimo realnego zagrożenia, nie unika kontaktów bezpośrednich z politykami z innych krajów. Podkreślana w komunikacji publicznej rosyjskiej głowy państwa powaga i majestat są obiektem żartów, w których uwidacznia się jeszcze jedna różnica między głowami państw. Zełenski – dysponujący w przeciwieństwie do Putina poczuciem humoru - w fikcyjnych interakcjach żartuje i kpi z niego (por. ryc. 3).

Ryc. 3. „Rozmowa” W. Zełenskiego z W. Putinem

Putin jest dla pokazywania postaci prezydenta Ukrainy głównym negatywnym punktem odniesienia niemiej w sposób mniej radykalny internauci poddają krytyce też inne, drugoplanowe postaci konfliktu. Wśród nich znajduje Aleksandr Łukaszenko (Prezydent Białorusi) oraz okazjonalnie Kim Dzong Un (Korea Północna). Są też przywódcy niejednolite, początkowo postrzegani jako stronnicy walczącego kraju, z czasem – dzięki swoim wypowiedziom i zachowaniom krytykowani (Papież Franciszek, kanclerz Niemiec Olaf Scholtz).

Ze specyficzną sytuacją mamy do czynienia w przypadku prezentowania w analizowanych obiektach Prezydenta Francji – Emanuela Macrona. Krytykuje się zarówno jego spotkanie z Putinem w przededniu

wojny, jak i wielokrotne rozmowy telefoniczne po rozpoczęciu inwazji. W jednym z memów pod zdjęciem Zelenskiego i Macrona pada komentarz, że właśnie obserwujemy sytuację „Kiedy aktorzy stają się mężami stanu... a prezydenci odgrywają coraz bardziej komiczne role”. Obiektem żartów jest zaprezentowana w mediach społecznościowych przed wyborami prezydenckimi we Francji zmiana ubioru Macrona, określana mianem „stylówki na Zelenskiego” (por. ryc. 4).

Ryc. 4. Prezydent E. Macron w trakcie wojny w Ukrainie

Są też wśród głów innych państw postaci nader pozytywnie prezentowane w internetowych memach obrazkowych. Wszystkie je łączy solidaryzm z Ukrainą oraz realna pomoc której udzielają w walce z najeźdźcą. Odnotowuje się pomoc i wsparcie dla Ukrainy płynącą z małych i średnich państw. W memach pojawiają się postaci polityków innych państw, którzy pomimo realnego zagrożenia zdecydowały się przyjechać do Kijowa (Polska, Czechy, Słowenia, Wielka Brytania, Finlandia). Te osoby chwali się, tak jak i pozytywnie przedstawia się postaci które w Ukrainie nie były, nie spotkały się z jej głową państwa, niemniej pomagają w obronie (USA, Joe Biden). Szczególnie podkreśla się solidaryzm niektórych państw sąsiadujących z Ukrainą lub też tych leżących w Europie Środkowo-Wschodniej (por. ryc. 5).

Ryc. 5. „The Slevengers”

W polskich cybermemach odnajdujemy wielokrotnie odniesienia do przedstawicieli rodzimych elit politycznych zaangażowanych w pomoc Ukrainie (Andrzej Duda, Mateusz Morawiecki, Jarosław Kaczyński). Niekiedy przekaz jest jednoznaczny – podkreśla się ich zasługi, chwali za podjęte działania i decyzje. Kiedy indziej rodzimy konflikt polityczny przekłada się na ich prezentacje, stąd też w zestawieniu z ikoniczną postacią prezydenta Ukrainy stają się oni obiektem dla żartów (por. ryc. 6).

Ryc. 6. Odbudowa kraju

Prezydent Ukrainy jest głową państwa średniej wielkości, państwa dotkniętego wojną, nawet przed eskalacją dysponującego mniejszym potencjałem (gospodarczym, ekonomicznym, militarnym itp.) niż agresor, ale i wiele państw do których się zwraca o wsparcie. Zachowuje się jak mąż stanu, stąd też takie określenia obecne są w analizowanych obiektach. Dla dobra swojego państwa łamie konwenanse i niepisane zasady dyplomacji. To jak czytamy w memach opatrzonych zdjęciem Zelenskiego: „(...) jedyny człowiek na świecie który może pozwolić sobie nawet na to, aby dać kukła Izraelowi” oraz zaprosić Angelę Merkel (była kanclerz RFN) oraz Nicolasa Sarkozy’ego (były prezydent Francji) do Buczy „(...) by zobaczyli do czego doprowadziła polityka ustępstw wobec Rosji”.

Prezydent państwa, przywódca narodu

Z postaci niemal anonimowej na arenie międzynarodowej dla internautów Zelenski staje się aktorem pierwszoplanowym, możemy przyjąć że owa popularność wyrasta z roli przywódczej, którą pełni w dobie wojny w swoim kraju. Obecność na arenie międzynarodowej Prezydenta Ukrainy wydaje silnie absorbować uwagę internautów, wszak w znaczeniu konstytucyjnym głowa państwa występuje w jego imieniu oraz jest gwarantem jego suwerenności i terytorialnej integralności. Z statusu prezydenta wynika także jego rola w polityce wewnętrznej obligująca go do „(...) przestrzegania Ustawy zasadniczej państwa, a także praw i wolności jego mieszkańców” (art. 102). Z perspektywy państwa – nawet państwa poddanego agresji – Zelenski wykonuje swoje obowiązki: spotyka się z głowami innych państw, apeluje o pomoc, sprawuje także swoje rutynowe obowiązki w nader „nierutynowej” sytuacji.

W cybermemach podkreśla się, że Ukraina jest krajem demokratycznym, jej głowa państwa została wyłoniona w rywalizacyjnych wyborach. Oczywiście to ponownie pretekst dla unaoczniania różnic między agresorem i jego sprzymierzeńcem- Białorusią, a ofiarą. Zelenski – poza tym że jest prezydentem – jest „zwykłym” człowiekiem: wcześniej wykonywał nader niepolityczną profesję, wraz za zmianą statusu podążyła inna rola społeczne i jej – nota bene perfekcyjne - odgrywanie.

Ryc. 7. Zelenski z rodziną

"Nie chcę moich zdjęć w waszych biurach, bo Prezydent nie jest ikoną, idolem czy portretem. Zamiast tego powieś zdjęcia swoich dzieci i oglądaj je za każdym razem, gdy podejmujesz decyzję."

Wołodymyr Zelensky

#Russiaisoccupant #СлаваУкраїні
#ukrainestaystrong #putinkhuyl0
#freeukraine

⚙ · Oceń tłumaczenie

Jest politykiem rekrutującym się z grona „zwykłych ludzi”, sprawuje swą funkcję stosunkowo krótko i decyzją wyborców, tak jak to ma miejsce w demokracji – nie zaś dyktaturze. Wrzucony w wir wydarzeń historycznych nie tylko pełni rolę męża stanu na arenie międzynarodowej, ale wykonuje rutynowe obowiązki głowy państwa. W kryzysie który je dotknął okazuje się faktycznym liderem. Poświęca życie rodzinne, własne bezpieczeństwo i dobro najbliższych, aby być wśród współobywateli i walczyć z nimi o wolność kraju. Będąc faktycznie zagrożonym nie decyduje się na ewakuację. Jego odmowa opuszczenia kraju w dobie agresji kreuje faktycznego przywódcę Ukraińców, rezonuje także w wymiarze międzynarodowym - cytat z odpowiedzi udzielonej Amerykanom proponujących mu ewakuację staje się wiralem replikowanym w sieci (por. ryc. 8)

Ryc. 8. Decyzja Prezydenta Ukrainy o nieopuszczaniu kraju

Odgrywanie roli w polityce wewnętrznej to narady z dowódcami, spotkania i praca z ministrami, wydawanie dekretów, odznaczanie bohaterów, ale także – wedle memów: przede wszystkim - obecność wśród ludzi. Prezydent jest w okopach z żołnierzami, odwiedza w szpitalach rannych, jest obecny w przestrzeni publicznej atakowanych miast, znajduje się obok obiektów które w każdej chwili mogą zostać narażone na ostrzał raketowy Rosji. To że wizytuje zniszczenia dokonane przez wroga czy jest w miejscu mordu w Buczy pokazuje obraz prezydenta będącego blisko ludzi. Tyle tylko, że w dobie toczącej się wojny ta bliskość przebiega w zupełnie innym antruażu niż miałyby to miejsce w czasie wieców czy pikników przedwyborczych, które są klasycznym sposobem zdobywania oparcia za pomocą kampanii bezpośredniej. Tu istnieje realne zagrożenie życia.

Ryc. 9. Prezydent Ukrainy odwiedza w szpitalu rannego żołnierza

Z memów prezentujących Zelenskiego jako najważniejszą osobę w państwie biorąc pod uwagę wewnętrzny wymiar polityki wyłaniają się dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza jest obecna niejako w sposób drugoplanowy – to sprawowanie urzędu i wynikających w niego obowiązków pomimo sytuacji kryzysowej. Ukraina mimo napaści nie jest państwem zdestabilizowanym, upadłym. Druga kwestia w pewnym stopniu łączy się z wizerunkiem prezydenta wśród innych polityków skali światowej. To, że w ich gronie prezentowany jest w memach jako wybitny mąż stanu zdaje się jednak wyrastać z roli jaką pełni wśród swego narodu. Roli odważnego lidera, przywódcy stawiającego dobro kraju ponad swoim, „ojca” walczących i okupowanych Ukraińców. Nic więc dziwnego że w analizowanych obiektach pojawiają się żarty odnoszące postać Prezydenta Ukrainy do rodzimej klasy politycznej. W memach możemy przeczytać zainicjowaną przez Polaków propozycję sąsiedzkiej zamiany prezydentami, lub pochwałę tego, że aż 90% badanych darzy zaufaniem prezydenta... Nawet gdy jest to prezydent sąsiedniego państwa.

„Ikona” społeczeństw Zachodu

Już na jednym w memów zamieszczonych powyżej przekazywano, że Zełenski oponuje by prezydenta traktować jak ikonę. Tą ikoną się jednak staje. Ikoną specyficzną, nie tylko dlatego że rekrutującą się z nader kontrowersyjnej sfery politycznej, ale i dlatego, że zdającą się sytuować wyżej niż inne postaci ikoniczne popkultury Zachodu XX i XXI w.

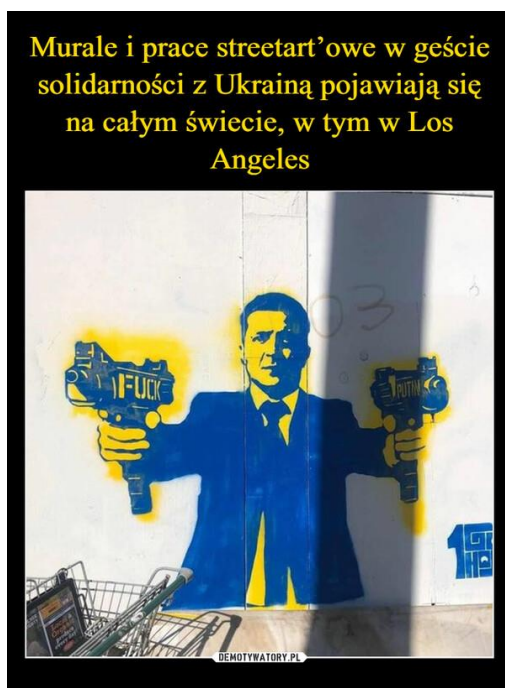
Popularność Zełenskiego – co odnotowują internetowe memy obrazkowe – przekłada się na możliwość wykorzystania jego wizerunku w różnych produktach, z których dochód trafia potem na rzecz walczącego państwa i napadniętego społeczeństwa. Prezydent Ukrainy staje się figurką klocków LEGO, które produkuje firma w USA, w Szwajcarii powstaje wódka „Zełensky”, w Czechach zaś jego zdjęcie umieszczane jest na poduszkach (por. ryc. 10).

Ryc. 10. Poduszki z W. Zełenskim

Już wcześniej wskazywano na to, że sam ubiór prezydenta Ukrainy spotkał się z zainteresowaniem Prezydenta Francji, na marginesie można dodać, że rezonował on także społecznie (Popko, 2022; Jamal, 2022). Dodatkowo internauci podkreślali różnice między noszącymi produkty drogiej marek światowych Putinem i Razmanem Kadyrowem z prezydentem Ukrainy, wybierającym rodzimego producenta. Nazwisko „Zalensky” stało się w Montrealu nazwą alei, na której zlokalizowana jest rosyjska ambasada, postać prezydenta Ukrainy znalazła się na wielu muralach w różnych krajach (por. ryc. 11).

Ryc. 11. Mural w W. Zeleńskim w Los Angeles w USA

Sam Zeleński – w przeciwieństwie do Putina, Łukaszenki, ale także wielu przywódców demokratycznych państw świata - wedle cybermemów zdaje się być politykiem nader współczesnym, rozumiejącym kanony współczesnej „bezpośredniej” choć cyfrowej komunikacji z odbiorcami. Wprawdzie potrafi w sposób nader tradycyjny podkreślać sukcesy swojego kraju w walce z najeźdźcą – co egzemplifikują dla przykładu znaczki

pocztowe upamiętniające zatopienie „Moskwy” ale i innych sukcesów Ukrainy – niemniej to nowe technologie stanowią niezmiernie istotną płaszczyznę jego aktywności. Kwestie dotyczące jego rodziny nie są obszarem specyficznego „sacrum” niedostępnego dla innych jak ma miejsce w przypadku dyktatorów. Internauci odnotowują że w Międzynarodowym Dniu Gwiazdnych Wojen, prezydent miał na koszulce grafikę związaną z serią. Wizualizując finał wojny internaucie pokazują Zełenskiego jak robi sobie zdjęcie selfie z leżącym w leninowskim sarkofagu Putinem. Wszystko to przekłada się na popularność prezydenta Ukrainy w cybernetycznym świecie, co ma faktyczny ilościowy wymiar (por. ryc. 12).

Ryc. 12. Popularność Zełenskiego w mediach społecznościowych

Popularność Zełenskiego pokazują setki murali, tysiące memów, obrazy tworzone przez artystów, obecność nazwiska lub wizerunku umieszczanego na produktach, liczby obserwatorów w mediach społecznościowych, obecność na okładkach gazet i w czołówkach serwisów informacyjnych. Wraz z żoną prezydent bierze udział w sesji zdjęciowej do magazynu „Vogue”, pozując do fotografii zamieszczonych w „biblii mody” Annie Leibovitz. Memy informują, że jedna z polskich telewizji komercyjnych wykupiła prawa do produkcji serialu „Sługa narodu”, antycypuje się też powstanie serialu biograficznego na popularnej platformie streamingowej. To nie wszystko. Prezydent Ukrainy nie tylko staje się popularny i znany w różnych wymiarach i na różnych płaszczyznach. Jest on zestawiany, niekiedy porównywany z symbolami stanowiącymi centrum pop-

kultury Zachodu. Niektóre z nich w czasie trwania agresji robią coś, co absorbuje uwagę mediów, publiczności i internautów. Dla przykładu w trakcie uroczystości wręczenia Oskarów amerykański aktor Will Smith policzkuje prowadzącego w odwecie za to, że ten źle wyraził się o jego żonie. Uruchamia to twórczość memetyczną: teraz to Zelenski uderza Putina, lub też dzwoni do aktora pytając, czy wie, co Putin powiedział o jego żonie. Niektóre znaczące postaci popkultury Zachodu z którymi zestawia się postać prezydenta Ukrainy powstały lub stały się popularne dekady temu, ale nadal – mimo upływu czasu – ich wizerunki są intersubiektywnie komunikowalne. Teraz wśród nich lub na ich tle umiejscawia się Zaleński.

Prezydenta Ukrainy w cybermamach pokazuje się wśród aktorów amerykańskich filmów akcji szczególnie popularnych w latach 80. XX w. Filmy z przekazem, że dobro zwycięża ze złem, wykreowały m.in. Sylwestra Stallone, Arnolda Schwarzeneggera jako postaci silne, odważne, sprawne fizycznie oraz zdeterminowane w walce z wrogiem (por. ryc. 13).

Ryc. 13. Zelenski wśród bohaterów kina akcji

Zelenski jest nie tylko umieszczany w gronie zwycięskich bohaterów, sam takim bohaterem się staje. Wizualizacje memowe pokazują go jako Harrego Pottera, Supermena albo też Kapitana Amerykę, który w obecnej sytuacji staje się „Kapitanem Ukrainą” (por. ryc. 14).

Ryc. 14. „Captain Ukraine”

Gwiazdą kina akcji podobnego okresu był Chuck Norris. W filmach akcji odgrywał główne role pozytywnego bohatera. Ze względu na sprawność fizyczną jego sposobem wygrywania ze złem były przede wszystkim sporty walki (sześciokrotny mistrz świata w karate). W kulturze Zachodu stał się on synonimem zwycięzcy nader często prezentowanym również w memach, gdzie uosabiał postać rozwiązującą każdy problem, pokonującą każdego wroga. Nic więc dziwnego, że nawiązania do jego sprawstwa pojawiały się także w przestrzeni publicznej (Dumitrica, 2021).

W memach postaci aktora i prezydenta są zestawiane wspólnie, niekiedy nawet Zełenski nad Chuckiem Norrisem góruje (por. ryc. 15). Dla przykładu – w jednym z memów aktor telefonuje do głowy państwa, prezydent zaś pyta go co może dla niego zrobić.

Ryc. 15. Wołodymyr Zełenski vs Chuck Norris

Popularność prezydenta Ukrainy wśród, albo też na tle rozmaitych ikon współczesnej popkultury Zachodu zdaje się najlepiej konkludować jeden mem. W warstwie wizualnej postać Zełenskiego jest na nim zestawiona z innymi postaciami fikcyjnych bohaterów komiksów, filmów, seriali. Wszystkich ich na kolażu łączy to, że bohaterstwo walczą ze złem i że zwyciężają. Nad postaciami fikcyjnymi znajduje się pytanie: „Kto wygra i dlaczego?”. Nad zdjęciem Zełenskiego brzmi on: „On. Bo jest prawdziwy”.

Zakończenie

Jak czytamy w biografii Zełenskiego w momencie wyboru na stanowisko głowy państwa „świat wiedział tylko tyle, że kandydat z branży rozrywkowej pokonał zawodowych polityków i sięgnął po najwyższy urząd w państwie” (Rogacin, 2022, s. 8). Z perspektywy zagranicznych mediów do opinii publicznej w różnych krajach docierał przekaz o tym, że w władzę w państwie sprawować będzie „komik”, „komedian”, „kabareciarz”, „aktor” itp. Jeśli weźmiemy pod uwagę stosunek Kremla do rozgrywających się w 2019 r. w Ukrainie wyborów zasadna wydaje się być teza o braku obaw co do prowadzonej w przyszłości przez Zełenskiego aktywności politycznej oraz jej azymutu. Okazało się to truizmem, gdyż „wygrana Wołodymyra Zełenskiego wywróciła polityczny stół w Ukrainie” zaś „wywodzący się z show-biznesu prezydent od samego początku grał ostro, jak wytrawny polityk, mimo braku doświadczenia” (Rogacin, 2022, s. 8).

Jeszcze w roku 2018, kiedy stało się jasne, że Wołodymyr Zełenski będzie niebawem kandydować na prezydenta Ukrainy, wobec jego kandydatury formułowano szereg ocen negatywnych z powodu wcześniejszej profesji, aktywności zawodowej, braku doświadczenia w sferze publicznej. Na te zarzuty Zełenski podpowiadał: „Najpierw ludzie obrzucą mnie błotem, potem będą szanować, a gdy skończy się moja kadencja, będą płakali z żalu, że odchodzę” (Wiernicka, 2022).

Oczywiście w naukach społecznych trudno jest prognozować przyszłość. Tym bardziej materiał, który poddano analizie – internetowe memy obrazkowe – również do prognoz nie uprawnia, wszak cechą memów jest ulotność i tymczasowość. W jednym z artykułów opublikowanych w Polsce tuż po dokonaniu inwazji Rosji na Ukrainę znalazło się zdanie, że Zełenski „Z komika został prezydentem, z prezydenta stał się żołnierzem i rośnie na męża stanu” (Ratajczak, 2022). Zgromadzone w pierwszym półroczu obiekty zdają się potwierdzać to, że jest on postrzegany właśnie jako mąż stanu, ale i „polityk idealny”, przywódca Ukrainy, ale i po części Zachodu.

Bibliografia

- 31 lat niepodległości i suwerenności Ukrainy, 24.08.2022, <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/inne/art,14951,31-lat-niepodleglosci-i-suwerennosci-ukrainy.html>, (14.10.2022).
- 44 kandydatów na fotel prezydenta Ukrainy. W rankingu prowadzi komik Wołodymyr Zełenski, 8.02.2019, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1396829,44-kandydatow-prezydent-ukrainy-komik-prowadzi-w-rankingu.html>, (14.10.2022).
- Antoszewski A. (2004), *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Balcer A. (2021), *Wielokulturowe elity i obywatelska tożsamość narodowa niepodległej Ukrainy*, Wyd. Fundacja Batorego, Warszawa.
- Bodalska B. (2022a), *Aktor wyprzedza Tymoszenko i Poroszenkę w sondażach prezydenckich na Ukrainie*, 1.02.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/przetasowania-w-sondazach-przedwyborczych-na-ukrainie/>, (14.10.2022).
- Bodalska B. (2022b), *Showman wciąż na czele rankingów przedwyborczych na Ukrainie*, 26.02.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/showman-wciaz-na-czele-rankingow-przedwyborczych-na-ukrainie/>, (14.10.2022).

- Bodalska B. (2022c), *Komik oficjalnie zwycięzcą I tury wyborów prezydenckich na Ukrainie*, 8.04.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/komik-oficjalnie-zwyciezca-i-tury-wyborow-prezydenckich-na-ukrainie/>, (14.10.2022).
- Bodalska B. (2022d), *Showman wciąż na czele rankingów przedwyborczych na Ukrainie*, 26.02.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/showman-wciaz-na-czele-rankingow-przedwyborczych-na-ukrainie/>, (14.10.2022).
- Bodalska B. (2022e), *Sondaż: Tuż przed II turą wyborów na Ukrainie Zelenski wciąż na prowadzeniu*, 17.04.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/sondaz-tuz-przed-ii-tura-wyborow-na-ukrainie-zelenski-wciaz-na-prowadzeniu/>, (14. 10.2022).
- Bodalska B. (2022f), *Ukraina: Priorytety Zelenskiego po zwycięstwie*, 11.04.2022, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/ukraina-priorytety-zelenskiego-po-zwyciestwie/>, (14.10.2022).
- Brovko O. (2021), *Wybory samorządowe 2020 roku na Ukrainie*, „Komentarze. Polityka. Centrum Europy Wschodniej UMCS”, nr 28, Lublin.
- Cichy M. (2021), *Obraz wyborów prezydenckich na Ukrainie w 2019 roku na podstawie portalu informacyjnego TVN24*, „Nauki o Komunikacji Społecznej i Mediach: Civitas et Lex”, nr 4(32), s. 23-41.
- Dawkins R. (1996), *Samolubny gen*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Dojwa-Turczyńska K. (2020), *Wolska-Zogata Irena, Obrazy początków pandemii w Polsce: analiza jakościowa cybermemów*, Wyd. Oficyna Naukowa „Atut”, Wrocław.
- Dojwa-Turczyńska K. (2021), *Praca zdalna w dobie pandemii w świetle analizy wybranych danych wtórnych*, „Polityka Społeczna”, vol. 569, nr 8, s. 1-10.
- Dumitrica D. (2021), „Chuck Norris, Pleas Help!” *Transnational Cultural Flows in the 2017 Anti-Corruption Protests in Romania*, „Media and Communication”, no. 9(3), DOI:10.17645/mac.v9i3.4260.
- Gackowski T., Brylska K., Patera M. (2017), *Wprowadzenie*, [do:] T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera (red.), *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, WDIiB UW, Wyd. ASPRA-JR, Warszawa, s. 7-10.
- Hurska-Kowalczyk L. (2016), *Reżim polityczny na Ukrainie w okresie prezydentury Wiktora Janukowycza*, „Rocznik Nauk Społecznych”, tom 8 (44), nr 1, s. 107-130.
- Hurska-Kowalczyk L. (2018), *Specyfika reżimu politycznego Ukrainy: między autorytaryzmem a demokracją*, „Studia Politologiczne”, vol. 47, s. 202-219.

- Iwański T. (2019), *Analizy. O całą pulę – przedterminowe wybory parlamentarne na Ukrainie*, 10.07.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-07-10/o-cala-pule-przedterminowe-wybory-parlamentarne-na-ukrainie>, (14.10.2022).
- Jamal U. (2022), *Wszyscy chcą zieloną kurtkę Zelenskiego. Nie trafi do sprzedaży przed „zwycięstwem Ukrainy”*, 23.05.2022, tłum. D. Salus, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/wszyscy-chca-zielona-kurtke-zelenskiego-nie-bedzie-jej-w-sprzedazy-do-zwyciestwa/n5-sxkx1>, (1.11.2022).
- Jemielniak D. (2019), *Socjologia internetu*, Wyd. Scholar, Warszawa 2019.
- Kamińska M. (2018), *Memosfera. Wprowadzenie do cyberkulturoznawstwa*, Wyd. Galerii Miejskiej Arsenał, Warszawa.
- Konstytucja Ukrainy*, Dziennik Ustaw Rady Najwyższej Ukrainy (Dz. Ust. RN Ukrainy) 1996, No 30, poz. 141, tłum. Ewa Toczek, Tłumaczenie zmian: Andrzej Kubik, Jarosław Turłukowski, www.sejm.gov.pl, (10.10.2022).
- Kowalczyk J. (2019), *Wybór Sfinksa. Zwycięstwo Wołodymyra Zelenskiego w wyborach prezydenckich na Ukrainie*, „Komentarze. Polityka. Centrum Europy Wschodniej UMCS”, nr 19.
- Memorandum budapesztańskie: jak Ukraina oddała broń nuklearną za gwarancje bezpieczeństwa?*, <http://www.legitymizm.org/memorandum-budapesztanske> (tekst źródłowy w tłumaczeniu na język polski również na: https://pl.wikipedia.org/wiki/Memorandum_budapeszte%C5%84skie), (15.10.2022).
- Mikulski J., Szoszyn R. (2019), *Wybory na Ukrainie: Zelenski i Poroszenko w II turze*, 1.04.2019, <https://www.rp.pl/polityka/art1406351-wybory-na-ukrainie-zelenski-i-poroszenko-w-ii-turze>, (14.10.2022).
- Mironowicz E. (2014), *Rosja-Ukraina. 25 lat między „Ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją”*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, XLIZ, z. 2, s. 201-220.
- Mironowicz E. (2012), *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Wyd. Uniwersyteckie „Trans Humana”, Białystok 2012.
- Naruszewicz-Duchlińska A. (2017), *Kilka refleksji na temat memów internetowych*, [w:] *Współczesne media. Gatunki w mediach. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak*, t. 2: *Gatunki w mediach elektronicznych*, I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), Lublin 2017, s. 251-263.
- Netreba A., Skrobinska S. (2020), *Komik prezydentem: ukraińskie wybory prezydenckie z 2019 roku w wybranych ukraińskich mediach*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate”, nr 10(1), s. 70-84.

- Olechno A. (2019), *Źródła demokratycznych zasad konstytucji Ukrainy*, „Białostockie Studia Prawnicze”, vol. 24, nr 4, s. 133-141, DOI: 10.15290/bsp.2019.24.04.08.
- Piotrowski J. (2015), *Przemiany niepodległościowe na Ukrainie w świetle polskiej publicystyki w latach 1988-1994*, „Świat idei i polityki”, s. 306-331.
- Piskorz K. (2013), *Internetowe memy – hieroglify XXI wieku*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne Media. Język mediów*, Lublin, s. 227-237.
- Popko I. (2022), *Te oliwkowe bluzy zna cały świat. Zelenski rozślawił ukraińską markę ubrań*, 30.04.2022, <https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art36194541-te-oliwkowe-bluzy-zna-caly-swiat-zelenski-rozslawil-ukrainska-marke-ubran>, (1.11.2022).
- Potocki M. (2019), *Wybory na Ukrainie: Komik, który może pokonać weteranów*, 4.02.2019, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/-artykuly/1395807,ukraina-wybory-poroshenko-komik.html>, (14.10.2022).
- Pozorna rewolucja. *Wybory prezydenckie na Ukrainie*, 5.07.2019, <https://warsawinstitute.review/pl/numer-2-2019/pozorna-rewolucja-wybory-prezydenckie-na-ukrainie/>, (14.10.2022).
- Ratajczak M. (2022), *Wołodymyr Zelenski bohater bez wyboru*, 27.02.2022, <https://wiadomosci.wp.pl/wolodymyr-zelenski-bohater-bez-wyboru-6741613480741856a>, (20.10.2022).
- Rogacin W. (2022), *Zelenski. Biografia*, Wyd. Wielka Literatura, Warszawa.
- Skrabacz A., Lewińska-Krzak M. (2022), *Wpływ rewolucji cyfrowej na rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz na społeczną wartość informacji*, „Rocznik Nauk Społecznych”, tom 14(50), nr 1, s. 119-136.
- Sokół A. (2018), *Kierunki i efekty polityczne zmian w systemach politycznych Polski i Ukrainy*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne”, nr 2, vol. 4, s. 99-116.
- Stańko K. (2019), *Wybory parlamentarne na Ukrainie 2019 [WYNIKI] Sługa Narodu, partia prezydenta Zelenskiego zdobyła prawie 44 proc. głosów. Odnova elit?*, 22.07.2019, <https://i.pl/wybory-parlamentarne-na-ukrainie-2019-wyniki-sluga-narodu-partia-prezydenta-zelenskiego-zdobyla-prawie-44-proc-glosow-odnova/ar/c1-14293115>, (14.10.2022).
- Stelmach A. (2016), *Strukturalny i funkcjonalny wymiar systemu politycznego Ukrainy*, „Aspekty polityczne procesów społecznych”, s. 34-54.

- Strzelecki J. (2019), *Analizy. Rosja wobec wyborów na Ukrainie*, 18.04.2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-04-18/rosja-wobec-wyborow-na-ukrainie>, (14.10.2022).
- Turecki K. (2019), *Wybory parlamentarne na Ukrainie. Komik i gwiazda rocka chcą zmienić oblicze kraju [ANALIZA]*, 23.07.2019, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/ukraina-co-po-wyborach-parlamentarnych-zrobi-zelenski/y3wkjet>, (14.10.2022).
- Ukraina: Poparcie dla partii władzy zmalało dwukrotnie od dnia wyborów w 2019 roku*, 23.12.2020, <https://studium.uw.edu.pl/ukraina-poparcie-dla-partii-wladzy-zmalalo-dwukrotnie-od-dnia-wyborow-w-2019-roku/>, (14.10.2022).
- Ukraina: Zelenski wygrał wybory prezydenckie z dużą przewagą nad Poroszenką*, 21.04.2019, <https://www.dw.com/pl/ukraina-ze%C5%82enski-wygra%C5%82-wybory-prezydenckie-z-du%C5%BC%C4%85-przewag%C4%85-nad-poroszenk%C4%85/a-48426449>, (14.10.2022).
- Ukraina wybrała Zelenskiego*, 21.04.2019, <https://tvn24.pl/raporty/ukraina-wybrala-zelenskiego-rr1338-2595450>, (14.10.2022).
- Wiernicka V. (2022), *Wołodymyr Zelenski – biografia*, 09.03.2022, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2022/03/09/wolodymyr-zelenski-biografia/>, (14.10.2022).
- Wochelski M. (2020), *Historyczne i polityczne aspekty ukraińskiej drogi ku niepodległości*, 22/2020, s. 71-86, DOI: 10.14746/r.2020.2.6.
- Wójcicka M. (2019), *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*, Wyd. UMCS, Lublin.

Justyna Ziobrowska-Sztuczka*

***Crowdfunding charytatywny jako jedna
z form pomocy Ukrainie po rosyjskiej napaści
w 2022 roku***

„Zło dobrem zwyciężaj”.

[św. Paweł, List do Rzymian]

Artykuł dedykowany śp. Skyler Gregg,
który oddał swoje życie za Ukrainę.

Wprowadzenie

Dnia 24 lutego 2022 r. prezydent Rosji Władimir Putin wystąpił z orędziem do narodu, podczas którego ogłosił początek wojskowej operacji specjalnej w Ukrainie stanowiącej eskalację wojny trwającej od 2014 r. Inwazja została poprzedzona rosyjskim żądaniem wykluczenia możliwości dalszego poszerzania NATO i redukcji potencjału militarnego sojuszu w Europie Środkowo-Wschodniej do stanu sprzed 1997 r. Ukraińcy w ogromnym stopniu zjednoczyli się w oporze przeciw najeźdźcom, a opinia publiczna większości państw świata, rządów i organizacji międzynarodowych w proteście przeciw agresji. Europa, a szczególnie Polska, mierzyła się z największym wyzwaniem dla pomocy humanitarnej od czasów II wojny światowej. Od momentu nasilenia rosyjskiej inwazji w Ukrainie w lutym 2022 r., do Polski przybyło ponad 1,3 miliona uchodźców, głównie ukraińskich kobiet i dzieci, uciekających przed agresją i niewyobrażalnym cierpieniem. Ci, którzy pozostali w Ukrainie i walczą o wolność swojego kraju, przesyłają apele z prośbą o konkretne wsparcie. Ukraina otrzymuje pomoc, włączając w to zarówno wsparcie humanitarne, jak i wojskowe wielu państw. W obszarach działań pomocowych pojawiło się również finansowanie społecznościowe organizowane oddolnie przez osoby indywidualne, organizacje pozarządowe i inne instytucje, co stanowi przedmiot rozważań w niniejszym artykule. Organizowano zbiórki m.in. na ewakuację w bezpieczne miejsca osób starszych i dzieci, na żywność, leki, sprzęt wojskowy czy wsparcie psychologiczne.

* Dr Justyna Ziobrowska-Sztuczka, Instytut Nauk Ekonomicznych, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski, ORCID: 0000-0002-9572-1438; e-mail: justyna.ziobrowska@uwr.edu.pl

Nawet prezydent Ukrainy, Volodymyr Zelensky założył zbiórkę na rzecz pomocy Ukrainie wykorzystując platformę crowdfundingową (u24.gov.ua). Celem artykułu jest omówienie wybranych działań pomocowych mieszczących się w obszarze crowdfundingu charytatywnego, które podejmowane były przez różne organizacje na rzecz wsparcia obrony Ukrainy przed rosyjską inwazją.

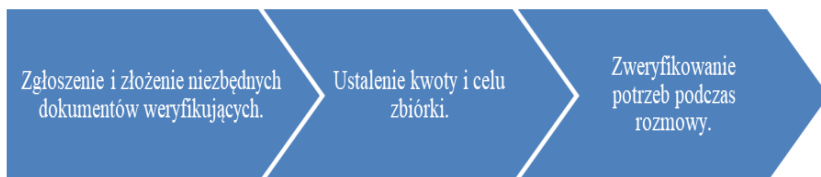
Charakterystyka *crowdfundingu* charytatywnego

Crowdfunding to proces, w trakcie którego współpracuje większa liczba osób. Decydują się one na wyasygnowanie własnych pieniędzy, na wsparcie wysiłków, projektów oraz wizji innych prywatnych osób, firm, przedsiębiorstw czy organizacji (Ziobrowska, 2016, s. 286). Do cech wspólnych wszystkich rodzajów crowdfundingu należą: uczestnicy procesu finansowania, finansujący i platforma crowdfundingowa. W każdej kampanii występuje podmiot poszukujący finansowania, który prezentuje dany projekt/cel/zamierzenie. Może nim być zarówno przedsiębiorca (prowadzący działalność gospodarczą w dowolnej formie prawnej i o dowolnym przedmiocie tej działalności), jak i podmiot czy osoba fizyczna, które nie prowadzą działalności gospodarczej. Drugim podmiotem są osoby lub podmioty finansujące (choć nie jest wykluczone, że finansujący będzie tylko jeden), które zdecydowały się dokonać wpłaty środków pieniężnych na projekt beneficjenta. Społeczność finansujących może być w jakikolwiek sposób sformalizowana lub zorganizowana – np. społeczność fanów danego reżysera, który poszukuje środków na sfinansowanie swojego kolejnego filmu – ale nie jest to warunek konieczny. Kampania crowdfundingowa ma bowiem najczęściej charakter otwarty, czyli skierowana jest do nieograniczonego kręgu użytkowników sieci. Ostatnim elementem wspólnym wszystkich rodzajów crowdfundingu jest platforma crowdfundingowa, której udział nie jest teoretycznie konieczny, ale w praktyce podmiot ten najczęściej występuje, pełniąc rolę swego rodzaju pośrednika pomiędzy beneficjentem a finansującymi (Stanik, 2017, s. 2-3). Finansowanie społecznościowe cieszy się coraz większą popularnością w Polsce. Dotyczy to osób prowadzących zbiórki na cele charytatywne, osób zbierających na realizację rozmaitych prywatnych projektów (np. zrobienie filmu, napisanie książki, relację z podróży do dalekich zakątków), ale także przedsiębiorców, którzy tą drogą coraz chętniej pozyskują pieniądze na rozwój działalności biznesowej. Z danych Związku Przedsiębiorstw Finansowych wynika, że jest to atrakcyjna forma zdobywania kapitału np. dla firm z branż gamingowej, IT, medycznej, spożywczej czy OZE (ZPF, 2021). Tylko w zeszłym roku skorzystały z tej formy finanso-

wania 82 firmy, które w zamian za przekazane pieniądze oferowały inwestorom objęcie akcji i udziałów w swoich przedsiębiorstwach. To prawie jedna trzecia wszystkich projektów, jakie przeprowadzono w ciągu 10 lat istnienia rynku finansowania społecznościowego w Polsce (łącznie przez ten okres polskie spółki w ramach crowdfundingu udziałowego pozyskały prawie 292 mln zł z emisji udziałów i akcji, przeprowadzono tą drogą 227 emisji, z których największa pozwoliła zdobyć aż 4,5 mln zł) (ZPF, 2021). Jednak w ostatnich miesiącach 2022 r. ze względu na trudną sytuację gospodarczą, wysoką inflację i wojnę w Ukrainie, internauci zaczęli powstrzymywać się od finansowania online nowych biznesów a coraz chętniej wspierali akcje charytatywne. Crowdfunding charytatywny (donacyjny) jest najprostszą formą crowdfundingu. Ma on charakter dobroczynny, gdyż nie występują tutaj świadczenia zwrotne (Mollick, 2014, s.1–16) i jest często stosowany przez organizacje non-profit lub osoby bezpośrednio zaangażowane w dany projekt. Motywacją fundatorów do przekazania kapitału na potrzeby inicjatyw jest wsparcie pewnej idei, w którą wierzą (De Buysere, 2012). Tego rodzaju finansowanie społecznościowe ma w całości charakter filantropijny i jest wykorzystywane przede wszystkim do realizacji celów charytatywnych (Frańczuk, 2014, s. 55). Ryzyko, jakiego doświadczają finansujący w tym modelu, jest bardzo niskie, gdyż nie występuje tutaj obietnica jakiegokolwiek korzyści zwrotnej, a jedynie moralny obowiązek wykorzystania środków zgodnie z zaprezentowanym wcześniej celem. W oparciu o model charytatywny funkcjonuje w Polsce wiele platform crowdfundingowych, wśród których wymienić można m.in.: PolakPomaga.pl, Zrzutka.pl, SiePomaga.pl, Pomagam.pl. Szczegóły działania każdego portalu określa wewnętrzny regulamin. Na Rys. 1 przedstawiono podstawowe etapy przygotowania kampanii crowdfundingowej. Zazwyczaj aby założyć zbiórkę wystarczy wejść na wybraną platformę, kliknąć “Zaczynij zbierać” i wypełnić krótki formularz zgłoszeniowy. W formularzu zbierane są informacje niezbędne do uruchomienia zbiórki. Większość zbiorów udaje się rozpocząć w tym samym lub kolejnym dniu roboczym, w którym otrzymano zgłoszenie. Do zgłoszenia należy dołączyć m.in. zdjęcia/skany dokumentu tożsamości, dokumentacji medycznej, zdjęć osoby potrzebującej (w zależności od tego, kogo lub czego dotyczy zbiórka). Można również dołączyć zdjęcia lub skany kosztorysu (Pomagam, 2022). W celu ustalenia celu oraz kwoty zbiórki weryfikowane są dokumenty kwalifikujące do leczenia bądź zakupu sprzętu medycznego, np.: faktura pro forma, kwalifikacja do leczenia, faktury za rehabilitację na ustalony okres poprzedzający zbiórkę itp. Ostatnim etapem przygotowania kampanii jest zazwyczaj rozmowa z przedstawicielem określonej fundacji. W przypadku pilnych akcji cel kampanii bardzo szyb-

ko zostaje zrealizowany. Zdarza się również, że cel zostanie zrealizowany, a wpłaty jeszcze spływają. Nadwyżka, w pierwszej kolejności, przeznaczana jest na dalsze potrzeby osoby potrzebującej, będącej bohaterem zbiórki (np. na rehabilitację, dodatkowy sprzęt medyczny) (SiePomaga, 2022).

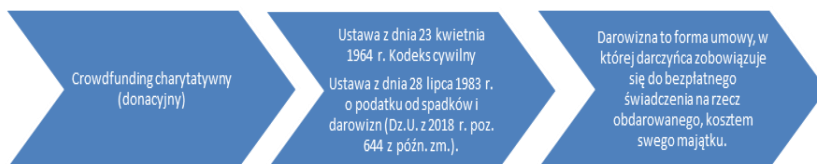
Rys. 1. Etapy realizacji kampanii crowdfundingowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie siepomaga.pl (20.10.2022).

Platformy crowdfundingowe umożliwiają przeprowadzenie kampanii w kilkunastu obszarach, do których należą m.in.: ochrona zdrowia dzieci i dorosłych, pomoc ofiarom wojny i przemocy, zwierzętom, wsparcie rozwiązań ekologicznych, itd. Co istotne, kampaniami realizowanymi za pomocą crowdfundingu donacyjnego mogą być wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia o charakterze charytatywnym i non-profit jak i społeczne pomysły, propozycje i zamiary lub plany zorganizowanych działań zmierzających do osiągnięcia określonego niegospodarczego celu, zamieszczone przez użytkownika w serwisie celem pozyskania finansowania na ich realizację. Jak przedstawiono na Rys. 2 model crowdfundingu donacyjnego oparty jest na umowie darowizny. O ile regulamin kampanii crowdfundingowej nie stanowi inaczej, pomiędzy finansującym (jako darczyńcą), a beneficjentem (jako obdarowanym) dochodzi do zawarcia umowy darowizny, uregulowanej w art. 888-902 Kodeksu cywilnego. Zgodnie bowiem z art. 888 § 1 Kodeksu cywilnego „Przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku” (*Kodeks cywilny*).

Rys. 2. Crowdfunding donacyjny a umowa darowizny

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2018 r. poz. 644 z późn. zm.).

W związku z powyższym w ramach tego rodzaju zbiorów społeczno-sciowych pamiętać trzeba przede wszystkim, że:

a) oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego, jednakże umowa darowizny zawarta bez zachowania tej formy staje się ważna, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione (art. 890 §1 Kodeksu cywilnego);

b) darczyńca może włożyć na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem, co nazywane jest poleceniem (art. 893 Kodeksu cywilnego);

c) darczyńca może w określonych prawem przypadkach odwołać darowiznę i żądać zwrotu spełnionego świadczenia (art. 896 i art. 898 Kodeksu cywilnego);

d) obdarowany może być zobowiązany do spełnienia określonego świadczenia na rzecz darczyńcy, który popadł w niedostatek (art. 897 Kodeksu cywilnego). Jakkolwiek przypadki odwołania darowizny będą zapewne występowały w ramach crowdfundingu niezwykle rzadko, to warto pamiętać, że przepisy regulujące umowę darowizny przewidują taką możliwość. W kwestii darowizny zasygnalizować także trzeba, że obdarowany będzie również zobowiązany do odprowadzenia podatku od spadków i darowizn od kwoty otrzymanej darowizny¹. Jeżeli dana osoba jest podatnikiem rozliczającym się z podatku dochodowego w Polsce i wsparła w ubiegłym roku zbiórki na platformie crowdfundingowej, np. Siepomaga.pl, może skorzystać z ulgi podatkowej z tytułu darowizny i zapłacić mniejszy podatek. Odliczeniu od podstawy opodatkowania podlega cała kwota przekazana na rzecz fundacji. Może jednak ona wynosić maksymalnie 6% dochodu uzyskanego w danym roku podatkowym (Siepomaga, 2022).

Wybrane kampanie *crowdfundingowe* na rzecz pomocy Ukrainie w Polsce

W odpowiedzi na konflikt zbrojny w Ukrainie zorganizowanych zostało wiele kampanii crowdfundingowych. Przekazywane były pieniądze organizacjom działającym w Ukrainie, jak również świadczona była bezpośrednia pomoc rzeczowa, w odpowiedzi na bardzo konkretne apele organizacji. Przykładowo, w pierwszym miesiącu wojny na platformie Zrzutka.pl zostało założonych aż ponad 9,5 tys. zrzutek dedykowanych bezpośredniej pomocy Ukrainie i Ukraińcom, na których organizatorzy

¹ Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2018 r. poz. 644 z późn. zm.).

zebrali łącznie blisko 40 mln zł (Zrzutka, 2022). W Tabeli 1 przedstawiono najbardziej popularne zbiórki zorganizowane na polskich platformach crowdfundingowych w 2022 r. wraz z zebraną kwotą pieniędzy i liczbą finansujących.

Tabela 1. Najbardziej popularne zbiórki zorganizowane na polskich platformach crowdfundingowych w 2022 r.

Organizator i nazwa zbiórki	Zebrana kwota i liczba wspierających
<i>Ukraino, nie zostawimy Cię w potrzebie</i> (Fundacja Siepomaga)	50 613 435 zł (468 355 osób wspierających)
<i>SOS DLA DZIECI UKRAINY</i> (Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce)	4 798 894 zł (36 949 osób wspierających)
<i>Pomoc dla walczących na wschodzie</i> (Fundacja Cor Ignis)	1 276 111 zł (10 067 osób wspierających)
<i>#RazemDlaUkrainy</i> (Fundacja To się uda)	4 153 497 zł (28732 osób wspierających)
<i>Misja Ukraina</i> (Fundacja HumanDoc)	526 745 zł (4448 osób wspierających)
<i>POMOC UKRAINIE</i> (Fundacja Otwarty Dialog)	12 073 zł (35 osób wspierających)
<i>Solidarni z Ukrainą,</i> (Fundacja Pomagam.pl)	11 993 168 zł (87 923 osób wspierających)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie siepomaga.pl, zrzutka.pl, pomagam.pl oraz pozostałych polskich platform crowdfundingowych.

Na platformie Siepomaga przeprowadzona była duża zbiórka o nazwie “Ukraino, nie zostawimy Cię w potrzebie!”, która zgromadziła do połowy maja 2022 r. 50 613 435 zł od 468 355 osób wspierających. Założona została przez Fundację Siepomaga, która jako Organizacja Pożytku Publicznego może szybko finansowo wesprzeć organizacje pomocowe działające na rzecz wsparcia Ukrainy. Kolejna zbiórka zatytułowana była “SOS DLA DZIECI UKRAINY”. Organizowało ją Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce. Programy SOS Wiosek Dziecięcych są na miejscu od ponad dwadzieścia lat. Działają w dwóch lokalizacjach – w Obwodzie Kijowskim, a także Obwodzie Ługańskim na wschodzie kraju. Obecnie wspierają około tysiąc dzieci. Do tej pory programy SOS Ukraina wsparły prawie osiemdziesiąt tysięcy dzieci, zapewniając pomoc psychologiczną, materialną i edukacyjną. W ramach zbiórki „SOS DLA UKRAINY” zebrano 4 798 894 zł od 36 949 osób (Siepomaga, 2022).

Na platformie Zrzutka umieszczone były cztery popularne zbiórki. Pierwsza i największa z nich nazywała się “Pomoc dla walczących na wschodzie” i organizowana była przez Fundację Cor Ignis. Jej celem było zebranie funduszy i fantów dla walczących z rosyjską inwazją na wschodzie. Poza funduszami na zakupy Fundacja zbierała także fizycznie sprzęt medyczny, mundury i wyposażenie ochronne. W ramach zbiórki udało się zebrać 1 276 111 zł. Druga zbiórka nosiła nazwę “#RazemDlaUkrainy” a organizowała ją Fundacja To się uda. Wszystkie środki zebrane na tej zrzutce przekazane zostały w 100% organizacjom, które pomagają osobom poszkodowanym, takim jak: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Polskie Forum Migracyjne, Fundacja Dla Wolności, Stowarzyszenie Homo Faber, Fundacja Uniters, Fundacja Cor Ignis. W ramach zbiórki zebrano 4 153 497 zł od 28732 osób wspierających. Trzecia zbiórka zatytułowana była “Misja Ukraina”. Zorganizowała ją Fundacja HumanDoc. Zbierano środki na ewakuację w bezpieczne miejsca starszych i przede wszystkim dzieci. Zebrane pieniądze były wydawane przede wszystkim na benzynę, generatory prądu, leki (uspokajające, nasercowe, opaski uciskowe, przeciwbólowe) i jedzenie. W ramach zbiórki udało się zebrać 526 745 zł od 4448 osób wspierających. Czwarta zbiórka nosiła nazwę “POMOC UKRAINIE” i zorganizowała ją Fundacja Otwarty Dialog. Zbierała ona środki na pomoc humanitarną dla obrońców kraju i ofiar wojny. Lista potrzeb dynamicznie się zmieniała – były to przede wszystkim hełmy i kamizelki kuloodporne, umundurowanie, opatrunki medyczne i noktowizory, ale też środki na utrzymanie uchodźców wewnętrznych i wsparcie dla osób przybywających do Polski, pomoc dla ukraińskich wolontariuszy i obywatelskich mediów. W ramach zbiórki udało się zebrać 12 073 zł od 35 wspierających. Warto również wspomnieć o prowadzonej obecnie zbiórce „Zbroimy Ukrainę! Zbiórka na helikoptery do ewakuacji rannych żołnierzy!”, w której zebrano do tej pory 385 217 zł od 2747 wspierających z zakładanego celu 8 100 000 zł czy zakończonej zbiórce na Bayraktar dla Ukrainy, w której zebrano 24 835 240 zł od 220390 wspierających a zebraną nadwyżkę - 2.326 mln zł. zgodnie z opisem zbiórki przekazano do Narodowego Banku Ukrainy na fundusz sił zbrojnych (Zrzutka, 2022).

Na kolejnej platformie, Pomagam była umieszczona duża zbiórka o nazwie “Solidarni z Ukrainą”, którą zorganizowała sama Fundacja Pomagam.pl. Podobnie jak w przypadku niektórych zbiorok, aby zapewnić jak najskuteczniejszą pomoc, zebrane środki zostały przekazane ukraińskim organizacjom zajmującymi się pomocą humanitarną. Osoby tam pracujące wiedzą bowiem najlepiej, jakiego wsparcia Ukraińcy potrzebują w tych trudnych chwilach w danym momencie. W ramach zbiórki zebrano 11 993 168 zł od 87 923 osób wspierających (Pomagam, 2022).

Polacy hojnie wspierali w ramach finansowania społecznościowego – nie tylko omówione wyżej wielkie i medialnie nagłościone akcje kierowane do dużych grup beneficjentów, ale także te adresowane nawet do pojedynczych osób, które przeżyły życiowy dramat (m.in. 2 mln zł na operację serca Julki w Bostonie), czy mają wielkie marzenia, na realizację których po prostu szukają finansowania w sieci. Najpopularniejsze akcje były w stanie zebrać od ponad 20 tys. do 220 tys. przelewów, a średnia wysokość wpłat w przypadku takich zbiórek, jak „Sprzęt Cross Fit dla ukraińskich żołnierzy” czy „Samochody 4x4 dla Ukrainy”, sięgały 2–5 tys. zł (Duszczyk, 2022).

Poza zbiórkami przeprowadzonymi na platformach crowdfundingowych należy również wspomnieć o innych inicjatywach podejmowanych przez takie organizacje jak m.in.: UNICEF Poland, Polska Akcja Humanitarna, Caritas Polska, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej czy Polska Misja Medyczna, których przedmiot działania został omówiony w Tabeli 2.

Tabela 2. Wybrane zweryfikowane zbiórki NGO dla Ukrainy

Nazwa	Cel zbiórki
UNICEF Poland	Zbiórka na zapewnienie dzieciom m.in. bezpiecznych schronień i wsparcia psychologicznego, opieki medycznej, czystej wody i środków higienicznych.
Polska Akcja Humanitarna (PAH)	Wpłaty na pomoc bezpośrednią włączając w to żywność i inne formy wsparcia dla ludzi, którzy muszą uciekać ze swoich domów.
Caritas Polska	Wpłaty na najpilniejsze potrzeby, żywność, środki higieniczne i zapewnienie podstawowej pomocy materialnej.
Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej (PCPM)	Wpłaty na pomoc humanitarną, ewakuację ludności oraz wsparcie psychologiczne dla dzieci.
Polski Czerwony Krzyż (PCK)	Wpłaty na zakup żywności, materiałów opatrunkowych oraz zabezpieczenie pozostałych priorytetowych potrzeb.
Polska Misja Medyczna / Polish Medical Mission	Wpłaty na zapewnienie szybkiego wsparcia medycznego i zakup niezbędnych środków medycznych i przekazane lokalnej organizacji pomocowej – Czerwonemu Krzyżowi w Słowiańsku w obwodzie donieckim.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://uahelp.info/pl/zbiorki-ngo/>, (15.09.2022).

Warto wspomnieć o formach pomocy, organizowanych również za pomocą stron internetowych, innych niż platformy crowdfundingowe, jak

np. „Widzialna ręka – Wrocław”. Jest to grupa, która powstała na Facebooku w połowie marca 2020 r. Spontaniczny odruch mieszkańców wynikał z potrzeby wzajemnego wsparcia w dobie pandemii. Obecnie społeczność wykorzystuje swoje zasięgi, a członkowie grupy angażują się w pomoc dotkniętym wojną Ukraińcom. Wrocławianie oferują potrzebuującym między innymi noclegi, transport, pracę, odzież i żywność. Widzialna ręka – Wrocław” to nie tylko mieszkańcy, którzy oferują pomoc. To również ci, którzy na tę pomoc najbardziej liczą. Na kilkadziesiąt godzin po rozpoczęciu rosyjskiej agresji w oferowano przede wszystkim miejsca noclegowe i transport spod granicy. Wrocławianie starali się wyjść na przeciw potrzebom Ukraińców i oferowali różne formy wsparcia. Przykładowe oferty pomocy przedstawiono w Tabeli 3.

Tabela 3. Wybrane formy pomocy na grupie: Widzialna ręka Wrocław

Widzialna ręka Wrocław – Pomoc Ukraińcom na Facebooku
Organizacja miejsc noclegowych <i>Przyjmę pod swój dach kobietę z dziećmi uciekających z Ukrainy. Mam miejsce dla matki z dwójką dzieci. Zapewniam ubrania, wyżywienie i transport spod granicy. Dziś po 16-tej możemy po Was wyjechać. Na granicy będziemy o 21:00 lub przez cały weekend. Mieszkamy pod Wrocławiem.</i>
Organizacja transportu spod granicy <i>Szukamy pilnie osób, które włączą się w działania na rzecz pomocy przewozonej naszym sąsiadkom i sąsiadom. Jesteśmy solidarne i solidarni z Ukrainą.</i>
Oferty pracy <i>Przyjmę do pracy chłopaka z Ukrainy – elektryk, monter kamer, alarmów, sieci. Złatwię formalności, pomogę z mieszkaniem, dam pracę i uczciwie zapłacę. Nie musi mieć doświadczenia.</i>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Widzialna ręka Wrocław – Pomoc Ukraińcom na grupie facebookowej.

Na portalach crowdfundingowych codziennie pojawiają się zbiórki na rzecz Ukrainy. Niesienie pomocy Ukrainie to bieg na długi dystans, który potrwa jeszcze kilka lat. Wciąż powstają nowe miejsca niosące pomoc uchodźcom, a wiele organizacji decyduje się na zbiórkę najpotrzebniejszych rzeczy – jedzenia, leków, ubrań, sprzętu wojskowego. Jednak te potrzeby zmieniają się z dnia na dzień.

Podsumowanie

Podsumowując, omówione w artykule internetowe zbiórki pieniędzy dają większą swobodę w działaniu niż zbiórki rzeczowe. Media informują o powstających wysypiskach ubrań na granicy, które do niczego już się nie nadadzą. Pojawia się problem, że darów jest za dużo i nie odpowiadają na aktualne potrzeby. Zbiórka pieniędzy organizowana za pomocą platform crowdfundingowych daje natomiast pełną kontrolę nad wydawaniem ich, dzięki czemu można reagować szybko i nieść realną pomoc. Będąc na miejscu organizacje bardzo szybko adaptują się do zmieniającej się rzeczywistości i zakupują rzeczy w zależności od tego, czy jest potrzebny zakup leków, żywności, odzieży, koców, zapewnienie schronienia czy cokolwiek innego. Jeśli organizacja ma więcej funduszy, ma większą elastyczność w skutecznym dotarciu do większej liczby osób. Ludzie doświadczający wojennych dramatów, mierzący się na co dzień ze śmiercią bliskich, utratą dachu nad głową, głodem czy zimmem, są podmiotem pomocy humanitarnej i należy precyzyjnie adresować ich potrzeby, a nie działać według własnego, niejednokrotnie niekoniecznie trafionego pomysłu. To jest najbardziej istotny aspekt udzielania pomocy skutecznie. Warto powierzyć takie działania pomocowe organizacjom działającym na miejscu, które wiedzą lepiej niż my co jest naprawdę potrzebne.

Bibliografia

- De Buysere K., Gajda O., Kleverlaan R., Marom D., Klaes M. (2012), *A framework for European crowdfunding*, http://eurocrowd.winball2.de/wp-content/blogs.dir/sites/85/2013/06/FRAMEWORK_EU_CROWDFUNDING.pdf/.
- Duszczyk M., *Ukraina napędza falę zbiórek w sieci nad Wisłą*, <https://www.rp.pl/biznes/art37003041-ukraina-napedza-fale-zbiorek-w-sieci-nad-wisla/>.
- Frańczuk M. (2014), *Crowdfunding – finansowanie społecznościowe. Zarys instytucji w świetle polskich regulacji prawnych*, „Zeszyty Naukowe”, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 6(930).
- Mollick E.R. (2014), *The Dynamics of Crowdfunding: An Exploratory Study*, „Journal of Business Venturing”, no. 29.
- Stanik M. (2017) *Konstrukcje prawne wykorzystywane w crowdfundingu*, „Człowiek w cyberprzestrzeni”, nr 2.
- Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2018 r. poz. 644 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny.

Ziobrowska J.M. (2016), *Crowdfunding jako nowoczesna forma wsparcia przedsięwzięć społecznych, kulturowych i biznesowych*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 3, (81).

Związek Przedsiębiorstw Finansowych, (2021) *Crowdfunding udziałowy 3.0*.

www.pomagam.pl

www.siepomaga.com.pl

www.u24.gov.ua

www.uaahelp.info.pl

www.zrzutka.pl

Dobromir Szymański*

Ochrona udzielona w Polsce obywatelom Ukrainy w czasie rosyjskiej agresji

Wprowadzenie

Od 24 lutego 2022 r., czyli dnia początku agresji rosyjskiej, granicę polsko-ukraińską przekroczyło ponad 6,9 mln uchodźców (300gospodarka.pl, 2022). Wojna w Ukrainie niewątpliwie niesie dla polskich władz wiele wyzwań, w tym m.in. obowiązek zapewnienia uchodźcom minimum ekonomicznego, schronienia, opieki medycznej, a także pomocy psychologicznej. Zapewnienie przez państwo podstawowych potrzeb i udzielenie schronienia wynika z prawa międzynarodowego, a także szeregu umów z zakresu prawa międzynarodowego i pomocy humanitarnej, w tym m.in. z konwencji genewskiej z 1951 r. (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515) wraz z protokołem nowojorskim z 1967 r. (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 517).

Celem niniejszego opracowania jest zwięźle przedstawienie i próba oceny narzędzi służących udzieleniu obywatelom Ukrainy od 24 lutego 2022 r. pomocy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Wpierw zatem przedstawione zostaną obowiązki polskich władz względem cudzoziemców, w tym uchodźców wynikające z Konstytucji i prawa międzynarodowego. Następnie przedstawi szczególne regulacje pobytu obywateli Ukrainy na terytorium RP od 24 lutego 2022 r. Przedstawi wreszcie problemy, przed jakimi stały podmioty udzielające im pomocy, w szczególności w zakresie jej finansowania oraz wojny informacyjnej.

Konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe obowiązki względem cudzoziemców, w tym uchodźców

Konstytucja RP (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) w art. 30 proklamuje zasadę przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, która stanowi źródło wolności i praw. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Artykuł ten daje wyraz

* Dobromir Szymański, student prawa na Wydziale Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ORCID: 0000-0002-0279-8269, email: dobromir.c.szymanski@gmail.com

szczególnemu uznaniu zasady godności człowieka. Nie jest to jedyne konstytucyjne odniesienie do tej zasady, bo już preambuła wzywa wszystkich stosujących Konstytucję do tego, „aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka (...)”, a art. 233 ust. 1 dodatkowo podkreśla rangę godności człowieka, w sposób bezwzględny zakazując jej ograniczania w razie wprowadzenia nadzwyczajnego stanu państwowego (Garlicki, 2016).

Każdy, kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z mocy art. 37 ust. 1 Konstytucji RP, a tym samym z wolności i praw w niej zapewnionych. Jednakże zgodnie z art. 37 ust. 2 ustawy zasadniczej, ustawa może określać wyjątki od tej zasady odnoszące się do cudzoziemców. Komentowany przepis wyraża zasadę powszechności korzystania z wolności i praw konstytucyjnych oraz przewiduje możliwość ograniczenia zasady powszechności względem cudzoziemców. Z art. 37 ust. 1 wynika zakaz wprowadzania ograniczeń w korzystaniu z praw konstytucyjnych opartych na kryteriach podmiotowych – obywatelstwo, wiek, płeć, pochodzenie (Tuleja, 2021).

Zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przejazdu przez terytorium państwa oraz pobytu na nim określa ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2354 z późn. zm.). Przepisy tego aktu prawnego stanowią, że cudzoziemcowi odmawia się wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, gdy m.in.: nie posiada ważnego dokumentu podróży, ważnej wizy lub innych ważnych dokumentów uprawniających do wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i do pobytu na tym terytorium. Cudzoziemiec nie ma możliwości wjazdu także, gdy wykorzystał dopuszczalny okres pobytu na terytorium państw obszaru Schengen lub nie przedstawił dokumentów wystarczających do potwierdzenia celu i warunków planowanego pobytu (Kumela-Romańska, 2022). Jednak, nie zawsze dokumenty takie będą niezbędne. Rzeczpospolita Polska zobowiązana jest także udzielać ochrony międzynarodowej. Podstawową formą jest status uchodźcy, przewidziany już normą konstytucyjną. Konstytucja RP w art. 56 ust. 2 stanowi bowiem, że cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi (Kowalski, 2016). Kwestie te doprecyzowuje także ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1264 z późn. zm.), ustalająca warunki i zasady nadawania statusu uchodźcy oraz udzielania ochrony uzupełniającej. Zgodnie z art. 13 tej ustawy cudzoziemcowi nadaje się status uchodźcy, jeżeli na skutek uzasadnionej

obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego kraju.

Status uchodźcy nadaje się także małoletniemu dziecku cudzoziemca, który uzyskał status uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej, urodzonemu na tym terytorium. Natomiast podstawową, wiążącą umową międzynarodową w zakresie ochrony cudzoziemców jest konwencja genewska z 1951 r. wraz z protokołem nowojorskim z 1967 r. Stanowi ona także podstawę przyjętego w ramach UE Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego, na który składa się zespół aktów prawnych regulujących zasady nadawania statusu uchodźcy w państwach członkowskich UE (Kowalski, 2016).

Przepisy Konstytucji i ustaw wymagają od rządu działań, które mają na celu zapewnienie ochrony cudzoziemcom na terytorium Polski. Kluczową rolę w realizacji tej misji pełni Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, któremu na mocy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 listopada 2019 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. U. poz. 2264) podlega m.in. Komendant Główny Straży Granicznej, Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców czy Komendant Główny Policji albo Straży Pożarnej. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1061 z późn. zm.) definiuje zakres jej zadań. Do nich należy m.in.: wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej (w tym wiz). Działania Straży Granicznej to nie tylko przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości granicznej, ale także kontrola ruchu granicznego - zabezpieczenie przekraczania granicy przez osoby, które z zachowaniem stosownych przepisów oraz na podstawie uprawniających do tego dokumentów podróżują po Europie i po innych kontynentach. Dynamiczny rozwój ruchu granicznego wpłynął na zmianę zasad dokonywania jego kontroli, zwłaszcza, gdy coraz ważniejszą rolę spełniają w nich systemy informatyczne (Maksimczuk, Sidorowicz, 2007). Z kolei kompetencje Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców określa ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2354 z późn. zm.). Na podstawie tej ustawy Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców, jest centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach: wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego. Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców jest organem administracji rządowej, czyli wykonującym zadania państwa, które nie zostały przekazane samorządom. Ich katalog należy uznać za zamknięty ze względu na ich wagę (Kumela-Romańska, 2022).

Szczególne regulacje pobytu obywateli Ukrainy na terytorium Polski od 24 lutego 2022 r.

Należy podkreślić, że obecnie obywatele Ukrainy oraz obywatelki Ukrainy posiadający Kartę Polaka, którzy przybyli legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od dnia 24 lutego 2022 r. i deklarują zamiar pozostania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w świetle prawa nie są traktowani w Polsce jako uchodźcy. Ich pobyt na tym terytorium uznano po prostu za legalny w okresie 18 miesięcy licząc od dnia 24 lutego 2022 r. na mocy art. 2 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. poz. 583 z późn. zm.). O tym wyraźnym rozróżnieniu przesądza również kolejny przepis z ust. 3 tejże ustawy, zgodnie z którym jej postanowień nie stosuje się m.in. do obywateli Ukrainy posiadających status uchodźcy.

Obywatele Ukrainy, którzy po 23 lutego 2022 r. wjechali z Ukrainy na terytorium Polski, mogą liczyć na pomoc materialną od państwa polskiego. Obywatele ci zostali potraktowani przez polskiego ustawodawcę w sposób szczególny. Na mocy art. 12 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. poz. 583 z późn. zm.) wojewodowie mogą zapewniać pomoc obywatelom Ukrainy polegającą na m.in.: zakwaterowaniu, zapewnieniu całodziennego wyżywienia zbiorowego oraz zapewnieniu transportu do miejsc zakwaterowania. Pomoc polegać może również na finansowaniu przejazdów środkami transportu publicznego, zapewnieniu środków czystości i higieny osobistej oraz innych produktów, a także organizacji miejsc udzielania doraźnej pomocy medycznej. Na podstawie art. 12a tej ustawy, na potrzeby zamieszkania zbiorowego obywateli Ukrainy, dopuszcza się także w okresie do dnia 31 sierpnia 2023 r. tymczasowe wykorzystanie oddanego do użytkowania obiektu budowlanego (w tym również innego niż budynek zamieszkania zbiorowego, który nie spełnia wymagań przepisów techniczno-budowlanych, przeciwpożarowych oraz higieniczno-sanitarnych), jeżeli przy jego użytkowaniu warunki występujące zapewniają spełnienie podstawowych wymagań w zakresie nośności i stateczności konstrukcji oraz bezpieczeństwa użytkowania, bezpieczeństwa pożarowego, higieny, zdrowia i środowiska. Na mocy art. 26 tej ustawy obywatelom Ukrainy zamieszkującym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, których pobyt jest uznawany za legalny, przysługują świadczenia wychowawcze 500+ (choć z założenia jest to świadczenie o charakterze prodemograficznym) i świadczenia „Dobry Start” (300 zł jednorazowego wsparcia dla wszystkich uczniów rozpoczy-

nających rok szkolny). Obywatelom Ukrainy, zamieszkującym z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przysługują także świadczenia z rodzinnego kapitału opiekuńczego oraz dofinansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna w wysokości 400 zł. Specustawa o pomocy uchodźcom zakłada również prawo do ubiegania się o wypłatę jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł na osobę, przeznaczonego na utrzymanie, a w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież oraz opłaty mieszkaniowe.

Finansowanie ochrony cudzoziemców w Polsce

Dysponowanie środkami publicznymi następuje w Polsce – zgodnie z art. 216 ust. 1 Konstytucji RP – w sposób określony w ustawie. Aby zatem jakkolwiek organ władzy publicznej mógł wydatkować środki publiczne, musi to czynić w granicach swoich ustawowych zadań. Ważną rolę w realizacji pełni praw człowieka w dobie sytuacji kryzysowych odgrywają polskie samorządy, szczególnie jeśli chodzi o organizację miejsc dotychczasowego pobytu uchodźców. Przykładami takich działań jest przede wszystkim udostępnianie lokali pod miejsca noclegowe, reorganizacja szkół pod ludność napływową z Ukrainy, organizacja zbiórek lub darmowe przejazdy komunikacją miejską. Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.), ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526) oraz ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 547) zadaniami własnymi jednostek samorządu terytorialnego jest realizacja potrzeb mieszkańców danej jednostki. Uchodźcy zaś mieszkańcami nie są, gdyż nie posiadają *animus*, wymaganego przez polskie prawo do zakwalifikowania jako mieszkańcy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm., art. 25). Opieka nad uchodźcami nie jest zatem zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego, ale administracji rządowej.

Stosownie jednak do brzmienia art. 18 ust. 1 pkt 7 i 8 tej ustawy do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez gminę należy przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych, a także udzielanie schronienia, posiłku oraz niezbędnego ubrania cudzoziemcom i ofiarom handlu ludźmi. Środki na realizację tych zadań zleconych zapewnia budżet państwa. Zatem finansowanie udzielania przez gminy schronienia uchodźcom powinno nastąpić w formie dotacji celowej (Płonka-Bielenin, 2022).

Ponadto, z pisma Przewodniczący Krajowej Rady Regionalnych Izb Obrachunkowych (organy nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego w zakresie spraw finansowych) Mirosława Legutko w sprawie wydatkowania rezerw samorządów na zarządzanie kryzysowe, KR RIO od początku nie widziało przeszkód prawnych, aby takie środki rozdysponowywać. W liście wskazano także definicje pojęcia „zarządzania kryzysowego”, która zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 261) oznacza m.in. działalność organów administracji publicznej będącą elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym oraz przejmowaniu nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań. Zarządzanie kryzysowe polega zatem nie tylko na przygotowaniu do „przejmowania kontroli” nad sytuacjami kryzysowymi, ale także na odpowiednim reagowaniu na sytuacje kryzysowe. Obejmuje ono działania odpowiednie do rozwoju sytuacji, będącej następstwem zagrożenia (RIO, 2022). Z kolei sytuacja kryzysowa to sytuacja wpływająca negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołująca znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków (Sokal, 2022). Masowy ruch i napływ ludności z Ukrainy, jaki wystąpił w pierwszych miesiącach wojny z pewnością można uznać za sytuację kryzysową, co jest przesłanką do wykorzystania rezerw samorządów. Należy przy tym wskazać, że uruchomienie środków z rezerwy celowej na zarządzanie kryzysowe w kontekście aktualnej sytuacji związanej z kryzysem uchodźczym, należy odróżnić od możliwości wsparcia finansowego cudzoziemców w oparciu o przepisy o ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2354 z późn. zm.), które skierowane jest do konkretnych osób i którego zakres w sposób zasadniczy odbiega od pomocy finansowej świadczonej na podstawie przepisów ustawy o zarządzaniu kryzysowym (RIO, 2022).

Niedofinansowanie ochrony obywateli Ukrainy w Polsce przez rząd nie spowodował jednak drastycznego pogorszenia ich sytuacji. Od 24 lutego 2022 r., czyli od pierwszych dni wojny, Polacy okazali bowiem bezprecedensowe wsparcie, m.in. poprzez organizację spontanicznych zbiórek, miejsc noclegowych czy przekazywanie pomocy materialnej. Inicjatywy takie podejmowane są przez polski sektor NGO dla ochrony praw i wolności uchodźców. Przykładem organizacji pozarządowej, pomagającej zarówno pozostałym w zaatakowanym przez Rosję kraju, jak i uchodźcom docierającym do Polski, jest Caritas Polska. Organizacja ta pomaga bezpośrednio na granicy. Uruchomiła także transgraniczny hub magazynowy i organizuje transporty humanitarne, dostarcza m.in. żywność.

ność, leki, artykuły pierwszej potrzeby (Caritas, 2022). Większość działań opiera się na zasadzie wolontariatu i oddolnego działania, często z pobudek emocjonalnych oraz religijnych przekonań. Te dobrowolne inicjatywy nie są uregulowane żadnymi szczególnymi aktami, ale wspierają polski rząd w realizacji konstytucyjnych obowiązków zapewnienia przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka ukraińskim uchodźcom. Podobne działania podejmują organizacje takie, jak Polska Akcja Humanitarna czy Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Pierwsza z tych organizacji pomagała w dostarczeniu opieki medycznej, dostarczała paczki żywnościowe i higieniczne, koce, śpiwory i inne produkty niezbędne do przetrwania. Druga natomiast m.in. świadczy pomoc prawną oraz udziela informacji uchodźcom i uchodźczynom z Ukrainy. Nieformalnymi działaniami była także spontaniczna organizacja społeczeństwa polskiego i ukraińskiego w pierwszych dniach wojny. Ukraińcy mieszkający w Polsce przy współpracy z Polakami organizowali wtedy transporty żywności, leków i rzeczy pierwszej potrzeby do terenów objętych agresją. Z raportu Polskiego Instytutu Ekonomicznego (PIE, 2022) wynika, że Polacy od 24 lutego 2022 r. wydali na pomoc dla uchodźców z Ukrainy co najmniej 5,5 miliarda złotych na różne formy wsparcia. Łącznie zaangażowało się aż 77% społeczeństwa.

Wojna informacyjna jako zagrożenie dla ochrony obywateli Ukrainy w Polsce

Polska, jak i większość krajów nad Bałtykiem, jest od lat celem ataków informacyjnych i propagandowych ze strony Federacji Rosyjskiej. Od pandemii koronawirusa spotykamy się z coraz większą liczbą ataków informacyjnych na Polskę. Na platformach społecznościowych typu *Twitter* i *Facebook* tworzone są nierzadko fałszywe konta wykorzystywane później do walki politycznej, czego dowodem jest zakup przez rosyjskie firmy ponad trzech tysięcy reklam na *Facebooku* za 100 tysięcy dolarów w okresie od czerwca 2015 r. do maja 2017. Promowały one treści, które były zamieszczane na 470 fałszywych kontach (Forbes, 2017). Termin „wojna hybrydowa” pojawił się szerzej w okresie aneksji Krymu w 2014 r. W związku z tym rząd polski podejmuje szereg działań nieformalnych, które mają kluczowe znaczenie w kontekście konfliktu zbrojnego na Ukrainie. Przede wszystkim prowadzi spójną politykę informacyjną z Ukrainą, dementującą fałszywe informacje zamieszczane w sieci. Celem polityki informacyjnej jest odpowiednie formowanie opinii społecznej danego państwa. W przypadku Ukrainy realizowane założenia polityki informacyjnej odnoszą się w szczególnym stopniu do obszarów objętych konfliktem zbrojnym i znajdujących się pod okupacją. Intensywne działania

informacyjne mające na celu utrzymanie ludności obszarów okupowanych w ukraińskiej przestrzeni kulturowo-społecznej jest jednym z niezbędnych kroków umożliwiających w przyszłości proces reintegracji obszaru pokonfliktowego (Marek, 2018). Od rozpoczęcia działań zbrojnych komunikacja strategiczna władz Ukrainy dotycząca sytuacji militarnej jest koordynowana przez ośrodek prezydencki. Oświadczenia przedstawicieli administracji Prezydenta, ministerstw, Sztabu Generalnego i władz lokalnych tworzą spójną całość i są nastawione na podtrzymywanie wysokiego morale społeczeństwa i sił zbrojnych. Celem tych działań jest też przekonywanie społeczności międzynarodowej do coraz większego wspierania Ukrainy w przeciwstawianiu się rosyjskiej agresji, a także informowanie o zbrodniach wojennych popełnionych przez Rosjan, takich jak masakra cywilów w Buczynie (Dyner, Piechowska, 2022).

W przypadku Polski Rosja posługuje się zwiększeniem szumu informacyjnego oraz ilości fałszywych informacji, w tym m.in. na tematy pobicia polskich obywateli przez Ukraińców czy oskarżenia o gwałty na polskich kobietach. Częścią rosyjskiej maszyny propagandowej Kremla jest także praca operacyjna w środowiskach polonijnych na Ukrainie i patriotycznych w Polsce, a następnie wykorzystywanie zachowań czy publicznych wypowiedzi jednostek do dyskredytacji danych środowisk. Rosja prowadzi i będzie prowadziła także prowokacje na granicy z Polską, będącej jednocześnie wschodnią granicą NATO - z obwodem kalininogradzkim, Ukrainą i Białorusią (Kowalska, Lelonek, 2017). Działania te mają na celu także osłabienie wiarygodności władz ukraińskich, sojuszków czy morale wojsk. Konkretnym przykładem wrogich działań dezinformacyjnych Rosji są ostatnio pojawiające się w sieci wpisy i artykuły dotyczące gazociągu *Baltic Pipe*, w których można przeczytać, że jest to niepotrzebna inwestycja, bo sprowadzanie gazu z Norwegii czy Danii jest droższe niż z Rosji (PAP, 2022). Polski rząd musi prowadzić także dobrą politykę medialną nastawioną na zapobieganie występowaniu zjawisk antyukraińskich czy nacjonalistycznych. Pakiet świadczeń, słusznie zaoferowanych przez państwo polskie ukraińskim uchodźcom, może budzić niechęć do Ukraińców przez zazdrość podsycaną właśnie w Internecie przez rosyjskie służby. Dlatego rolą rządu jest prowadzenie dobrej polityki informacyjnej, by wytłumaczyć społeczeństwu, w jak trudnej sytuacji niektórzy się znaleźli.

Podsumowanie

Dotychczasowa praktyka wskazywała raczej na prawidłową realizację praw cudzoziemców na terytorium Polski, co także nie zmieniło się w przypadku masowego napływu mieszkańców Ukrainy do Polski.

W Polsce podejmuje się wiele działań formalnych obwarowanych prawem mających na celu pomoc obywatelom Ukrainy. Jednostki samorządu terytorialnego przekazują wiele środków finansowych i materialnych dla zapewnienia obywatelom Ukrainy realizacji podstawowych praw i wolności zawartych w Konstytucji RP, prawie międzynarodowym czy ustawach. Państwo jako całość instytucji zapewnia szereg form wsparcia dla cudzoziemców, zaczynając od żywności i produktów pierwszej potrzeby, kończąc na miejscach zamieszkania i specjalistycznej opiece medycznej. Jednak z uwagi na niedofinansowanie tych działań, duży wpływ na zapewnienie obywatelom Ukrainy przebywającym w Polsce realnego poszanowania ich praw miały działania nieformalne, podejmowane przez społeczeństwo oraz sektor NGO spontanicznie. To właśnie te działania pomagają państwu polskiemu w pełni zagwarantować uchodźcom ich prawa i wolności.

Ponadto, warunki wojenne za wschodnią granicą wymagają od polskiego rządu przeciwdziałania rosyjskiej dezinformacji, będącej drugim – po niedofinansowaniu – zagrożeniem dla zapewnienia obywatelom Ukrainy przebywającym w Polsce przestrzegania ich praw. Niewątpliwie, wojna w Ukrainie wywiera znaczący wpływ na kształt polskiego ustawodawstwa, funkcjonowanie instytucji i życie codzienne Polaków. Z pewnością odcisnie jeszcze swe piętno na polskich aktach prawnych, a rolą dobrego ustawodawcy będzie, jak najlepiej pogodzić pomoc obcokrajowcom z kryzysem energetycznym i gospodarczym, który czeka Polskę w kolejnych latach.

Bibliografia

- Dyner A.M., Piechowska M. (2022), *Wojenna strategia informacyjna Ukrainy*, Biuletyn PISM, NR 53 (2472).
- Garlicki L. (2016), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, M. Zubik (red.), Warszawa.
- Kowalski M. (2016), 2. *Formy ochrony cudzoziemców i ich stosowanie wobec obywateli Ukrainy w polskiej praktyce*, [w:] D. Pudzianowska (red.), *Status cudzoziemca w Polsce wobec współczesnych wyzwań międzynarodowych*, Warszawa.
- Kumela-Romańska M. (2022), *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, wyd. II, LEX/el.
- Maksimczuk A., Sidorowicz L. (2007), 3. *Straż Graniczna a ochrona granicy państwowej*, [w:] *Ochrona granic i obsługa ruchu granicznego*, Warszawa.

Marek M. (2018), *Polityka informacyjna Ukrainy jako czynnik umożliwiający reintegrację okupowanych części obwodu donieckiego i Ługańskiego*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr 3.

Płonka-Bielenin K. (2022), *Zadania JST w ramach pomocy cudzoziemcom*, LEX/el.

Sokal P. (2022), *Ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Komentarz*, LEX/el.

Tuleja P. (2021), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX/el.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515.

Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r., Dz.U. 1991 nr 119 poz. 517.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 listopada 2019 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. U. poz. 2264).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2354 z późn. zm.

Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. poz. 583 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1061 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1264 z późn. zm.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 261 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 547).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.).

Źródła internetowe:

- 3oogospodarka (2022), *Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce*, <https://3oogospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba> (10.10.2022).
- Caritas (2022), *Pomoc dla Ukrainy*, <https://caritas.pl/ukraina/>.
- Forbes (2017), *Facebook mówi, że fałszywe konta prawdopodobnie powiązane z Rosją kupiły 100 000 \$ w reklamach politycznych*, <https://www.forbes.com/sites/kathleenchaykowski/2017/09/06/fake-facebook-accounts-likely-tied-to-russia-bought-100000-in-political-ads-company-says/#645efea169b7> (6.09.2017).
- Kowalska, Lelonek, *FORECAST: Primary goals of Russian propaganda in Poland for 2017*, Center for Propaganda and Disinformation Analysis Foundation, <https://capd.pl/en/forecasts/177-forecast-primary-goals-of-russian-propaganda-in-poland-for-2017> (25.04.2017).
- Polska Agencja Prasowa (2022), *Gwozdowska: najgroźniejsze są fake newsy związane z rosyjską wojną informacyjną*, <https://samorząd.pap.pl/kategoria/prasowa-akademia-pieniadza/gwozdowska-naj-grozniesze-sa-fake-newsy-zwiazane-z-rosyjska> (04.08.2022).
- Polski Instytut Ekonomiczny (2022), *Raport Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy*, <https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2022/07/Pomoc-pol-spol-UKR-22.07.2022-D-1.pdf> (22.07.2022).
- RIO (2022), *Rozdysponowanie przez samorządy środków pochodzących z rezerwy na zarządzanie kryzysowe na wydatki związane z kryzysem uchodźczym*, <https://rio.gov.pl/137/rozdysponowanie-przez-samorzady-srodkow-pochodzacych-z-rezerwy-na-zarzadzanie-kryzysowe-na-wydatki-zwiazane-z-kryzysem-uchodzczy.html> (25.02.2022).

Bezpieczeństwo kobiet w procesie migracji przymusowej wywołanej działaniami zbrojnymi

Wprowadzenie

Zjawisko migracji zagranicznych, czyli przemieszczania się ludzi z jednego kraju do drugiego w ramach pobytu stałego lub okresowego w definicji wskazuje, osoby przemieszczające się dobrowolnie, jak również przymusowo. W sytuacji prowadzonych działań zbrojnych przymus jest czynnikiem mającym wpływ na podjęcie decyzji o opuszczeniu kraju pochodzenia lub pobytu - celem ochrony wartości jaką jest życie i zdrowie człowieka. W przeważającej większości to kobiety wraz z dziećmi oraz osoby starsze są jednostkami podejmującymi migrację przymusową. To rozpatrywane zjawisko w kategorii migracji zagranicznej, będące koniecznością ewakuacji z danego terytorium ma priorytetowe znaczenie dla bezpieczeństwa kobiet i osób im towarzyszących.

Uwarunkowania migracji kobiet wyróżniano już na początku lat 90-tych, co w oparciu o analizę S. Castles oraz M. Miller dotyczyło prognozowanych w następnych latach tendencji migracji, takich jak: globalizacja, przyspieszenie, zróżnicowanie oraz feminizacja (Castles, Miller, 1993, s. 12). Zgodnie z powyższą, celną prognozą ten obraz migracji jest nadal aktualny i przybiera na znaczeniu. Wymienione tendencje nadal charakteryzują proces migracji, co szczególnie istotne - kształtując nowe role kobiet w strukturze oraz reprodukcji społecznej. Poprzez rozwój społeczny oraz budowanie świadomości własnego potencjału w ostatnich latach kobieta migrująca poza granicę swojego kraju charakteryzuje się przede wszystkim niezależnością. Model ten - w odróżnieniu od obserwowanego wcześniej, związanego z przemieszczaniem się celem łączenia rodzin - wzmocnił je w nowej roli migranta dobrowolnego (Martin, 2007). Feminizacja migracji stała się symbolem rozwoju oraz jednym z filarów budowania kapitału państw goszczących, poprzez migracje zarobkowe kobiet, a tym samym zagospodarowania ich potencjału (Danilewicz, 2010, s. 89). Zjawisko to w pewnym stopniu pozostaje jednak uwarunkowane przez sytuacje kryzysowe, w efekcie których kobiety podejmują migrację przymusową w obawie o zagrożenia związane z konfliktami

* mgr Kalina Lubas, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, ORCID: 0000-0002-9589-9930, e-mail: kalina.lubas844@gmail.com

zbrojnymi i niestabilną sytuację społeczno-ekonomiczną. Kobiety te w obliczu zagrożenia, pomimo posiadanych szczególnych kwalifikacji czy bogatego doświadczenia zawodowego stają się uchodźcami, ofiarami wojen, konfliktów etniczno-religijnych czy też katastrof naturalnych (Danielewicz, 2010, s. 86). W obliczu tych zdarzeń proces ich wieloetapowej migracji jest narażony na wystąpienie zagrożeń od momentu rozpoczęcia przemieszczania się w kraju pochodzenia lub pobytu, poprzez przekroczenie granicy, a także adaptację w obcym kraju i środowisku społecznym.

Cel niniejszego artykułu to próba scharakteryzowania aspektów związanych z bezpieczeństwem migranta będącego kobietą. W głównej mierze skupię się na tych przymusowo opuszczających Ukrainę w kontekście rosyjskiej agresji, rozpoczętej w lutym 2022 r. Postaram się scharakteryzować etapy i elementy migracji stanowiące źródło zagrożeń w procesie przemieszczania się kobiet przekraczających granicę Rzeczypospolitej Polskiej. Analiza zagrożeń obejmować będzie wskazanie również tych mogących wystąpić po przekroczeniu granicy już w perspektywie pobytu na terytorium Polski. Wykorzystanie treści dokumentów udostępnionych m. in. przez IOM, UNHCR, ONZ, polską Straż Graniczną, instytucje pozarządowe czy przeglądy medialno-prasowe wraz z analizą dostępnej literatury umożliwią scharakteryzowanie zjawiska migracji przymusowej kobiet z Ukrainy w obliczu aktywnych działań wojennych. Także pod kątem zagrożeń wraz z czynnikami je warunkującymi - celem określenia wyzwań dla zapewnienia ich bezpieczeństwa.

Działania zbrojne jako czynnik wypychający przymusowej migracji

Opuszczenie przez migranta kraju pochodzenia lub pobytu uważane jest zarówno poprzez czynniki wypychające, jak i przyciągające. Dla każdej jednostki wyróżnienie powyższych jest kwestią indywidualną, zależną od bieżącego położenia oraz planów na przyszłość. Jako czynniki wypychające, wskazuje się te motywujące do opuszczenia kraju pochodzenia lub pobytu, takie jak: ekonomiczne, prawne, demograficzne, oraz społeczno-polityczne. Czynniki przyciągające będą wręcz odwrotnie, zachęcały do podjęcia migracji celem dotarcia do kraju docelowego, a wpływają na nie: sytuacja ekonomiczna, przepisy prawa lub opinia społeczna.

W sytuacji wystąpienia migracji przymusowej przedstawione czynniki wypychające oraz przyciągające nie są jednak decydującymi (Sakson, 2001). Definicja przymusowej migracji przedstawiana na wiele sposobów, nie występuje w żadnym akcie prawnym. Sformułowanie migracji przymusowej służy jednak zawsze do opisu przemieszczania się - wewnętrznie w kraju lub poza jego granice - osób wobec których wystąpił element

przymusu i siły sprawczej (ludzkiej). Definicja przedstawiona przez IOM wskazuje na rozróżnienie migracji przymusowej pod względem jej źródła w postaci klęsk żywiołowych, czyli elementu przymusu albo konfliktów zbrojnych, czyli przymusu uwarunkowanego działaniami człowieka. Skutki tych zdarzeń mogą również oddziaływać wzajemnie na siebie, gdyż w efekcie klęsk żywiołowych może dochodzić do konfliktów w wymiarze sporów obejmujących dostęp do zasobów naturalnych (zob. Migration Data Portal).

Elementem łączącym osoby przemieszczające się ze względu na ww. zagrożenia staje się wspólny czynnik decydujący, czyli jego uniknięcie oraz poszukiwanie bezpieczeństwa. Zgodnie z opinią UNHCR osoby podejmujące migrację przymusową należy traktować, jako szczególną kategorię osób, przemieszczających się poprzez element przymusu celem poszukiwania bezpieczeństwa na terytorium innego państwa. W powyższym kontekście określanie ich mianem migrantów przymusowych powodować może odwrócenie uwagi od priorytetowej aktywności państw zobowiązanych do udzielania im pomocy (UNHCR, 2022b). Zapisy zawarte w regulacjach Konwencji Narodów Zjednoczonych o Statusie Uchodźców z roku 1951 wraz z protokołem do niej z 1967 r. definiują osoby przebywające na terytorium kraju bezpiecznego jako uchodźców, czyli opuszczających terytorium swojego państwa pod wpływem „uzasadnionej obawy” przed prześladowaniami ze względu na rasę, religię, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej czy poglądów politycznych, którzy pod wpływem obaw nie mogą lub nie chcą do niego powrócić. Powyższa definicja choć wprost nie wskazuje migrantów opuszczających terytorium swojego państwa pod wpływem konfliktów zbrojnych czy klęsk żywiołowych tworzy otwarty katalog zagrożeń poprzez sformułowanie „uzasadnionej obawy”, dotyczącej przede wszystkim migrujących pod wpływem konfliktu zbrojnego. Statystyki zaprezentowane przez UNHCR w 2021 r. wskazywały, że dynamika rozwoju zjawiska osób migrujących w ramach przymusowych migracji w ostatnim raportowanym okresie za lata 2010-2020 prawie się podwoiła. Przemieszczający się w wyniku konfliktów, prześladowań, stosowanej wobec nich przemocy czy naruszeń praw człowieka stanowili (na świecie) w 2010 r. - 41 mln osób przymusowo przesiedlonych. W porównaniu do końca roku 2020, liczba ta wynosiła już 78,5 mln osób. Przybierająca na sile migracja uwarunkowana przymusem opuszczenia spowodowana była wielością występujących konfliktów i kryzysów na obszarach państw trzecich w perspektywie międzynarodowego trendu emigracji z krajów takich jak: Syria, Wenezuela, region Sahel w Afryce, Afganistan, Somalia, Etiopia, Jemen, Kongo, Mozambik, czy też objęta zainteresowaniem artykułu Ukraina (zob. Migration Data Portal).

Obserwację zjawiska migracji przymusowych na wysoką skalę umożliwia analiza sytuacji związanej z działaniami zbrojnymi prowadzo-

nymi na terytorium Ukrainy w ostatnich latach, jak i obecnie. Zapoczątkowane w 2014 r., wybuchem wojny w Donbasie działania zbrojne na wschodnim obszarze kraju wpłynęły na sytuację bezpieczeństwa oraz gospodarczo-ekonomiczną na terytorium całego kraju. Ośrodek Studiów Wschodnich w 2015 r. informował, iż na skutek działań prorosyjskich separatystów wspieranych przez Federację Rosyjską, w okresie od 2014 r., do pierwszej połowy 2015 r. zginęło około 6 tys. osób, a około 2 mln ludności cywilnej obywatelstwa ukraińskiego opuściło to terytorium. Sytuacja ta wpłynęła również na znaczny wzrost liczby wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce - wg. statystyk w 2014 r. złożono 14 000 aplikacji, podczas gdy w roku 2013, było to jedynie 1120. Poprzez status aktywnego konfliktu występującego na wskazanym obszarze Ukrainy, argument ten utrzymywał trend w kwestii aplikowania o ochronę międzynarodową w kolejnych latach w Polsce (Jaroszewicz, 2015).

Obecnie obserwowana ucieczka ludności z obszarów Ukrainy na skutek rosyjskiej agresji zbrojnej jest zarówno kontynuacją, jak i nasileniem migracji przymusowej. Aktywne działania wojenne zapoczątkowane w lutym 2022 r. w perspektywie rozwoju wydarzeń generują zmasowane fale migracji w szczególności kobiet i dzieci poszukujących ochrony. Migracja całkowita z Ukrainy do krajów sąsiadujących takich jak: Polska, Węgry, Mołdawia, Rumunia, Słowacja wynosiła prawie 3,5 mln osób (zob. Gazeta Prawna, 2022a). Wg danych przekazanych przez polską Straż Graniczną w efekcie agresji zbrojnej w niespełna miesiąc od inwazji na Ukrainę do Polski dotarło ponad 2 mln osób - w tym głównie kobiet i dzieci (zob. Straż Graniczna, 2022).

Profil kobiety migrującej przymusowo w obliczu działań zbrojnych

Szczególna złożoność oddziaływania czynników wypychających, związanych z konfliktem zbrojnym dotyczy kobiet. Podejmując decyzję o emigracji z kraju stają się one odpowiedzialne za szereg decyzji celem zapewnienia bezpieczeństwa swojego oraz dzieci pozostających pod ich opieką. Jak podkreśla C. Schmoll (2006) w okolicznościach migracji przymusowych następuje swego rodzaju umocnienie pozycji kobiet poprzez wymuszoną zmianę przejmowania nowych ról społecznych. Aspekt płci kobiet przemieszczających się w niesprzyjających warunkach oraz obowiązków innych niż dotychczas ma szczególny wpływ na ostateczny efekt ich migracji. Kobiety w porównaniu z mężczyznami narażone są w większym stopniu na zagrożenia, co może generować negatywne skutki migracji. W efekcie przymusu, który jest czynnikiem wypychającym, a nie przemyślanej decyzji, przy braku świadomości zagrożeń lub też wyłączeniu czujności kobiety stają się ofiarami przestępstw. Szereg tych następuje

również już na terytorium kraju goszczącego, gdzie z ulgą powodzenia ucieczki przed działaniami militarnymi kobiety nie przewidują, że może spotkać je „coś gorszego”. Muszą one zmierzyć się z ograniczeniami bycia kobietą i bycia obcym. Proces ten staje się skomplikowany również przy wysokiej świadomości zagrożeń u kobiety. Jednak próba zachowania balansu, czyli budowania zaufania w procesie asymilacji może tworzyć bariery obronne utrudniające wejście w nowe środowisko społeczne.

Asymilacja kobiet przybyłych z terytoriów innych państw to według J. Kubitsky stan dezorientacji, wymagającej przepracowania aktualnego położenia oraz konfrontacji z nowym środowiskiem. Często to też czas refleksji nad własnym życiem, gdzie dostosowanie się do podstaw funkcjonowania może wymagać czasu i dochodzenia do równowagi. Wyzwaniem staje się proces budowania tożsamości i wartości kobiet na nowo, w obliczu utraty wcześniej posiadanej, dotychczas kulturowo sformatowanej w roli - kobiety, żony, matki, posiadającej przypisaną rolę (Kubitsky, 2012). W zakresie bezpieczeństwa pobytu kobiet na obszarze innego kraju istotnym staje się ich adaptacja długofalowa. Równie ważnym aspektem dla kobiet w procesie migracji jest posiadanie pod swoją opieką dzieci, determinujących ich strategię przystosowawczą, obejmującą przede wszystkim zapewnienie ich bezpieczeństwa oraz stabilizacji (Kość-Ryżko, 2021, s. 19). W przypadku migracji przymusowej kobiet naczelną potrzebą staje się zapewnienie warunków bytowo-egzystencjonalnych. Brak samodzielnego zapewnienia potrzeb własnych oraz potomstwa oddziałuje również jako źródło obwiniania się za narażenie na wyobcowanie, odrzucenie i poczucie społecznych różnic materialnych. Sytuacja ta ma negatywny wpływ na poczucie bezpieczeństwa kobiet, co w efekcie ich frustracji może prowadzić również do naruszania porządku prawnego i publicznego kraju migracji poprzez zachowania kryminogenne, mające na celu uzyskanie źródeł przychodu materialnego. Tym samym feminizacja ruchów migracyjnych w obliczu konfliktu zbrojnego staje się wyzwaniem związanym z zapewnieniem pomocy z uwagi na szczególną kategorię przybywających migrantów reaktywnych, czyli osób poszukujących pomocy, ofiar wojen i konfliktów (Danilewicz, 2010, s. 86). Ich zakres samodzielności w zetknięciu z nową rzeczywistością pozostaje ograniczony, a proces przystosowania do aktywności wymaga czasu. Są to kobiety o zróżnicowanym wykształceniu, umiejętnościach oraz przekroju wiekowym - również studentki i emerytki, których utrzymanie zapewniały wcześniej osoby aktywne zawodowo lub instytucje kraju pochodzenia. Jak podkreśla D. Owczarek przedstawiciel Instytutu Spraw Publicznych agresja militarna na Ukrainę, pomimo że w pewnym stopniu, przyczyni się do wypełnienia rynku pracy przez osoby migrujące, to proces ten wymaga czasu. Czas oczekiwania na potwierdzenie kwalifikacji, a następnie pozyskanie pracy przy włączeniu się w życie społeczności wymaga 5 lat w przy-

padku migracji świadomej i dobrowolnej. W obecnej sytuacji kobiety przybywające do Polski pod wpływem czynnika przymusu nie są gotowe na podjęcie pracy. Osób mających pod opieką dzieci bezwzględnie nie należy postrzegać jako wypełnienie luki na rynku pracy, ponieważ bycie uchodźcą jest odmiennym położeniem od świadomego poszukiwania pracy za granicą (zob. Polskie Radio Czwórka).

Zagrożenia występujące w procesie migracji przymusowej kobiet

Migracja przymusowa kobiet w obliczu konfliktów zbrojnych charakteryzuje się podziałem na etapy, gdzie na każdym z nich występują pewne źródła zagrożeń. Aktywny konflikt zbrojny w zależności od nasilenia działań generuje niebezpieczeństwa w samym przemieszczaniu się na terytorium tego kraju. Wykorzystywane drogi ewakuacji oraz korytarze humanitarne, często pomimo oficjalnych zapewnień ich bezpieczeństwa oraz uznania przez ONZ, jako formy tymczasowego zawieszenia broni - są celem ataków (zob. PAP). Na tym etapie źródłem zagrożeń są prowadzone działania wojenne, takie jak bombardowania terytoriów czy ostrzały pojazdów, mogące zagrażać życiu i zdrowiu ludności cywilnej. Aspektem, który z perspektywy kobiet osłabia ich poczucie bezpieczeństwa jest często występujący już na tym etapie brak wsparcia mężczyzny, który w codziennej rzeczywistości odpowiadał za jego zapewnienie w rodzinie. Z relacji kobiet migrujących, będących świadkami agresji zbrojnej w Ukrainie ucieczka jest wyzwaniem popartym jednak przede wszystkim koniecznością ewakuacji. Wg relacji kobiet, które opuściły terytorium Ukrainy przemieszczanie się z miejsca zamieszkania do polskiej granicy zajmuje nawet kilka dni. Jak zrelacjonowała jedna z przemieszczających się kobiet ob. Ukrainy, p. Kristina: *„Nie da się przejechać przez miasta, bo są zaciemnione i co chwila są kontrole. Jechaliśmy więc bocznymi, polnymi, dziurawymi drogami, razem z nami – wiele innych samochodów”* (TVN24, 2022). Inna ob. Ukrainy, p. Irina, również migrująca z terytorium Ukrainy do Polski opisała, że w trakcie podróży, nocą w budynek, obok którego przemieszczali się trafił pocisk: *„Potworny huk, dym, płomienie, a my jechaliśmy coraz szybciej i szybciej, żeby uciec. Dobrze, że to było w środku nocy i dzieci spały”* (TVN24, 2022). Kolejnym etapem jest przekroczenie granicy państwa, co w sytuacji kobiet wspieranych dotąd przez mężczyzn, będących w wieku poborowym, stwarza konieczność ich pozostania na terytorium Ukrainy, a zatem rozdzielenia. Tym samym dalsze etapy migracji oraz późniejszej asymilacji w Polsce stawiają kobiety w nowych, dotychczas niecodziennych dla nich rolach - w tym odpowiedzialności za zapewnienie bezpieczeństwa oraz bytu.

Po przekroczeniu granicy państwa kobieta podróżująca samotnie lub mająca pod opieką dzieci, w przypadku braku krewnych lub znajomych oferujących wsparcie, może stać się potencjalną ofiarą grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi. Jak podkreśla Z. Lasocik jest to współczesna forma niewolnictwa, a przy tym jedna z najcięższych zbrodni i bezwzględne naruszenie praw człowieka (Lasocik, 2007, s. 33). Kobiety i dzieci szczególnie narażone na działania te mogą być poprzez formę pozornie bezinteresownych, atrakcyjnych ofert pomocy, co w przypadku działań wojennych obejmuje zapewnienie migrantom podstawowych potrzeb socjalno-bytowych. Przy jednoczesnym braku świadomości zagrożeń kobiety mogą być lokowane, często nawet za początkowo własną zgodą w miejscach, gdzie występuje podaż na usługi seksualne. Wg raportów ONZ szacuje się, że co najmniej 1 na 5 uchodźczyń lub wysiedlonych kobiet doświadczyła przemocy seksualnej w kraju docelowego pobytu lub w procesie migracji (United Nations, 2022). Osoby lub grupy przestępcze trudniące się sutenerstwem, oferując udzielenie pomocy w znalezieniu dobrze płatnej pracy zarobkowej czerpią następnie korzyści ze świadczonych przez kobiety usług seksualnych. Kolejnym z niebezpieczeństw mogących wystąpić w skutek braku świadomości jest wykonywanie pracy przymusowej. Zgodnie z zapisami konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy obejmuje ona wykonywanie określonej pracy, jak i usług. Czynnikiem kluczowym jest element przymusu, kwalifikujący tego typu zjawisko jako handel ludźmi. Przymus, w szczególności w kontekście kobiet migrujących - może oznaczać całkowite uzależnienie się od sprawcy, nie koniecznie w wyniku gróźb (Lasocik, 2005-2006, s. 242). Kobiety znajdujące się w obcym, nowym dla nich środowisku - kraju w efekcie braku znajomości realiów często nie potrafią ocenić swojego położenia i zostają wykorzystywane do aktywności celem wzbogacenia się innej osoby.

Jedną z form uzupełniającą katalog zagrożeń, a mogącą dotyczyć również kobiet, jest również jedna ze słabiej zbadanych gałęzi handlu ludźmi w celu usunięcia narządów, będącą wysoko zarobkową formą przemocy stosowaną przez wyspecjalizowane, zorganizowane grupy przestępcze. Cechą charakterystyczną wymienionego katalogu jest transnarodowy charakter, gdzie ofiary są narażone na szereg zagrożeń koordynowanych przez siatki przestępcze rozlokowane na całym świecie. Niejednokrotnie za własną zgodą kobiety migrujące opuszczają pierwszy kraj bezpieczny w ramach pozornie atrakcyjnych ofert zarobkowych, a następnie zupełnie nieświadomie stają się ofiarami handlu ludźmi, często szantażowanymi poprzez zabranie paszportu i zmuszenie do świadczenia pracy lub usług (Lasocik, 2005-2006, s. 241). IOM poinformowała, że w Polsce masowo obserwowane są sytuacje oferowania pomocy kobietom przybyłym pod wpływem agresji zbrojnej z terytorium Ukrainy w celu później-

szego procederu handlu ludźmi. Jak poinformowała Agencja ONZ, określenie skali zjawiska na obecnym etapie nie jest możliwe, z uwagi na fakt, iż tego typu sytuacje występować będą nie tylko bezpośrednio po przekroczeniu granicy, a ponadto obecnie pozostają w fazie identyfikacji. Jak podkreślił dyrektor generalny Agencji ONZ A. Vitorino, to grupy kobiet i dzieci będą szczególnie narażone na ryzyko handlu ludźmi ze względu na nieoczekiwany charakter ich migracji, mający wpływ na naruszenie sieci rodzinnych i bezpieczeństwa finansowego. Pozornie bezpieczne miejsca udzielania wsparcia kobietom, mogą stanowić pierwszy kontakt ze źródłem niebezpieczeństw. Jak przekazała lokalna koordynator organizacji praw człowieka Homo Faber K. Wierzbńska, na dworcu kolejowym w Lublinie zaobserwowano kobietę publicznie komentującą atuty przybywających migrantek, oferującą bezpłatne miejsca noclegowe oraz wsparcie finansowe, pod warunkiem oddania pod jej nadzór dokumentów podróży. Jak podkreśliła koordynator jest wiele osób chcących pomóc, jednak są również takie, których celem jest wykorzystanie przybyłych z Ukrainy kobiet (Rosenzweig-Ziff, Stanley-Becker, Noah Glucroft, 2022). Podobna sytuacja miała miejsce na dworcu kolejowym w Krakowie, gdzie jak przekazał K. Wilczyński, współzałożyciel Salam Lab-Laboratorium Pokoju, mężczyzna z wydrukowaną flagą Niemiec oferował przybyłym kobietom wille, pracę i pomoc w znalezieniu szkoły dla dzieci (Mikulska, 2022). Przedstawiciel OBWE odpowiedzialny za zwalczanie handlu ludźmi V. Richey, w ramach obserwacji sytuacji na kilku przejściach granicznych oraz ośrodkach recepcyjnych w Polsce uznał, że w jego ocenie najbardziej niepokojące jest zjawisko handlu ludźmi nie na samej granicy. Według przedstawiciela OBWE to niebezpieczeństwa, mogące wystąpić jeden lub dwa przystanki tranzytowe później. Przykładem jest sytuacja aresztowania 49-letniego mężczyzny, oferującego pomoc, a oskarżonego później o zgwałcenie 19-letniej ob. Ukrainy (Rosenzweig-Ziff, Stanley-Becker, Noah Glucroft, 2022).

Zapewnienie bezpieczeństwa kobiet opuszczających terytorium Ukrainy z powodu działań zbrojnych

Istotnym staje się dostęp do bezpieczeństwa obejmujący zarówno uświadamianie kobiet migrujących celem uniknięcia wiktymizacji, jak i zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa. Aktualne pozostaje stwierdzenie V.Türka, Dyrektora ds. ochrony prawnej uchodźców UNHCR, iż ochrona uchodźców i bezpieczeństwo narodowe idą w parze, więc przy zapewnieniu poszukującym ochrony i dostępu do bezpieczeństwa może to zagwarantować również ogólne bezpieczeństwo krajów oraz społeczności przyjmujących (UNHCR, 2022a). Podstawą działań podjętych celem zwiększenia ochrony w kwestii zagrożeń wiktymizacji osób przybywają-

cych z Ukrainy jest przyjęta w dniu 12 marca 2022 r. *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*. Autopoprawka zaostrza kary za najpoważniejsze przestępstwa związane z handlem ludźmi. Jak informuje serwis Rzeczypospolitej Polskiej regulacja dotycząca dopuszczania się handlu ludźmi stanowi, iż zgodnie z art. 72 ww. ustawy: „Skazując sprawcę, który w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy popełnił przestępstwo, o którym mowa w: [...] 4) art. 189a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny – sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości od lat 10 do lat 15 albo karę 25 lat pozbawienia wolności” (Dz. U. 2022 poz. 583). W porównaniu do poprzednich regulacji dotyczących tego samego przestępstwa handlu ludźmi Kodeks karny określał karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 (zob. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej). Podkreślić należy, że powyższa regulacja dotyczy jedynie okresu czasu, jakim jest czas trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy, a którego zakończenie nie jest możliwe obecnie do wskazania.

Jak podkreśla Z. Lasocik w obecnej sytuacji działań wojennych w Ukrainie najważniejsza jest prewencja, czyli próba przeciwdziałania handlowi ludźmi w Polsce. W jego ocenie występują trzy obszary ryzyka takie jak: wykorzystanie seksualne kobiet, znikające dzieci oraz praca przymusowa. Jedynie połączenie ścisłej kontroli wszelkich transferów ludzkich oraz zwiększanie świadomości i budowanie instynktu samozachowawczego kobiet w kontaktach z osobami, które nie są wiarygodne, może przynieść pożądane efekty. Dodatkowo istotnym jest uruchomienie systemu wspólnych działań państwowych, samorządowych i pozarządowych, jako równych partnerów. Współpraca to oparta jest na działaniach funkcjonariuszy Policji oraz wolontariuszy przy rejestracji danych kierowców deklarujących pomoc w transporcie kobiet i dzieci już po przekroczeniu granicy Polski. Jak podkreśla A. Dąbrowska ekspertka ds. migracji z lubelskiego Stowarzyszenia Homo Faber organizacja Feminoteki oraz La Strada zapewniają broszury informacyjne w języku ukraińskim, odpowiadające na pytania oraz wskazujące przykłady właściwych zachowań (zob. Gazeta Prawna, 2022b). Materiały takie dystrybuuje również Straż Graniczna wraz z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji. Skierowane do kobiet przekraczających granicę - jasno wskazują, kierunki, gdzie szukać pomocy, takie jak Krajowe Centrum Informacyjno-Konsultacyjne (zob. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej). Podstawą staje się wdrożenie prostych instrukcji dla kobiet celem oszacowania przez nie ryzyka. Wskazówki fundacji La Strada takie jak zwrócenie uwagi, aby nie wsiadać do samochodów pojedynczo czy też robić zdjęcie kierowcy wraz z jego prawem jazdy i przesłać bliskim. Te zasady zachowania bezpieczeństwa w niezwykle prosty sposób przyczyniają się do budowania świadomości kobiet migrujących z Ukrainy do Polski. Z prognozy I. Olczyk pre-

zes fundacji La Strada w perspektywie czasu większym zagrożeniem dla kobiet będzie następnie obszar przymusowej pracy (zob. Gazeta Prawna (2022b)).

Podsumowanie

Migracje przymusowe kobiet są zjawiskiem aktualnym, a obecnie obserwowanym poprzez wojnę w Ukrainie. W okolicznościach aktywnego konfliktu zbrojnego, będącego głównym czynnikiem wypychającym dla wielu kobiet, mających pod opieką dzieci - migracja staje się wyzwaniem. W perspektywie wieloetapowej podróży jedynie wysoka świadomość możliwych do wystąpienia zagrożeń oraz zasada ograniczonego zaufania pozwalają na uniknięcie sytuacji naruszających bezpieczeństwo kobiet. Priorytetowym staje się więc budowanie świadomości u ob. Ukrainy, tak by w przypadku wystąpienia wątpliwości lub obaw, posiadały wiedzę o możliwości korzystania z pomocy oferowanej przez państwowe organy oraz organizacje społeczne, dające swego rodzaju gwarancję bezpieczeństwa (zob. BIP). Występująca fala migracji kobiet i dzieci przyjeżdżających do Polski to wyzwanie dla państwa, którego zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa. Obecnie ze względu na masowy charakter zjawiska opiera się ono na zapewnieniu doraźnej pomocy. W sytuacji skrajnego zmęczenia, czy obniżenia koncentracji, kobiety nieświadome późniejszych konsekwencji narażone są na przestępczość związaną z licznymi gałęziami handlu ludźmi. Budowanie świadomości kobiet rozpoczęte bezpośrednio po przekroczeniu granicy staje się koniecznością w perspektywie ww. zagrożeń.

Osoby pozostające na Ukrainie czy też wracające by bronić ojczyzny zdobywają wiarygodność w walce. Należy jednak podkreślić, że to rola kobiet migrujących, uciekających przed działaniami wojennymi kreuje medialnie uczucia współczucia, aktywizuje oraz dodaje mocy sprawności europejskiej biurokracji do budowania polityki humanitarnej i udzielania pomocy. Jak podkreślił jeden z europejskich dyplomatów kraju sąsiadującego z Ukrainą (który nie był upoważniony do rozmów z prasą) w rozmowie z dziennikarzami Foreign Policy: *„Gdy uchodźcami są kobiety i dzieci, opinia publiczna jest pro-uchodźcom. Wszyscy czują się odpowiedzialni i są do czegoś zmuszani, nie dlatego, że są Ukraińcami, ale dlatego, że są kobietami i małymi dziećmi. Kiedy to kobiety i dzieci, pokusa solidarności jest większa”* (Vohra, 2022). Tym samym ze względu na okoliczności pobytu kobiet w innym państwie, i posługiwanie się przez nie innym językiem oraz występujące różnice kulturowe niezbędnym pozostaje informowanie ich o formach samodzielnego dbania o własne bezpieczeństwo. W obecnej perspektywie ochrona tak wrażliwych, a zarazem wzmocnio-

nych poprzez doświadczenia kobiet i ich dzieci, pełniących rolę „serca wojny” - ma szczególny wkład w przebieg konfliktu (Vohra, 2022).

Bibliografia

- BIP, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/ukraina-zagrozenie-handel-ludźmi-informacja-mswia>, [28.03.2022].
- Castles S., Miller M.J. (1993), *The age of migration. International population movements in the modern world*, Wyd. Macmillan, Londyn.
- Danilewicz W. (2010), *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Wyd. Trans Humana, Białystok.
- Gazeta Prawna (2022a), www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8384699,onz-unhcr-ukraina-uchodzczy.html, [22.03.2022].
- Gazeta Prawna (2022b), www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8374230,uchodzczy-z-ukrainy-handel-ludźmi-praca-przymusowa.html, [28.03.2022].
- Jaroszewicz M. (2015), *Kryzysowa Migracja Ukraińców*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-10-19/kryzysowa-migracja-ukraincow, [28.03.2022].
- Kość-Ryżko K. (2021), *Uchodźczynie - kobiety, matki, banitki. Rola kultury pochodzenia w samopostępowaniu i akulturacji migrantek przy-misowych*, Wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2021.
- Kubitsky J. (2012), *Psychologia migracji*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Lasocik Z. (2007), *Handel ludźmi - aspekty społeczne i prawne*, „Studia socjologiczne”, Tom 4 (187).
- Lasocik Z. (2005-2006), *Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka-wyzwania dla kryminologii*, „Archiwum Kryminologii”, Tom 28.
- Martin S. (2007), *Women, migration and development*, „Transatlantic Perspectives on Migration”, Policy Brief #1.
- Migration Data Portal, www.migrationdataportal.org/themes/forced-migration-or-displacement, [28.03.2022].
- Mikulska A. (2022), *Uchodźczynie z Ukrainy zagrożone handlem ludźmi. „Zaczniemy się wreszcie tym zajmować*, <https://oko.press/uchodzczyne-z-ukrainy-zagrozone-handlem-ludźmi-zaczniemy-sie-wreszcie-tym-zajmowac/>, [28.03.2022].
- UNHCR (2022a), <https://www.unhcr.org/pl/2796-bezpieczenstwo-i-ochrona-uchodzcow-wzajemnie-sie-uzupelniaja.html>, [28.03.2022].
- UNHCR (2022b), www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzcacy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens.html, [28.03.2022].
- United Nations (2022), *Economic and Social Council*, www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.6/2014/13, [28.03.2022].

- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. 2022 poz. 583).
- PAP, www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1095446%2Cukrainski-rzad-rosja-ostrzeliwuje-korytarze-humanitarne-oraz-ewakuowane, [28.03.2022].
- Polskie Radio Czwórka, www.polskieradio.pl/10/5367/Artykul/291-6175,Rynek-pracy-dla-uchodzcow-z-Ukrainy-jak-bedzie-wygladal, [28.03.2022].
- Rosenzweig-Ziff D., Stanley-Becker I., Noah Glucroft W. (2022), *With mostly women and children fleeing Ukraine, European authorities fear a surge in human trafficking*, www.washingtonpost.com/world/2022/03/17/human-trafficking-refugees-ukraine-war/, [28.03.2022].
- Sakson B. (2001), *Źródło pionierskiego łańcucha migracyjnego*, [w:] E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Wyd. Scholar, Warszawa.
- Schmoll C. (2006), *Moving on their own? Mobility Strategies and Social Networks of Migrant Women from Maghreb in Italy*, „IIIS Discussion Paper”, nr 154.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, www.gov.pl/web/handel-ludzmi/za-ostrenie-kar-za-handel-ludzmi3, [28.03.2022].
- Straż Graniczna (2022), https://twitter.com/Straz_Graniczna/status/1508328153776893956, [27.03.2022].
- TVN24 (2022), <https://tvn24.pl/swiat/wojna-w-ukrainie-uchodzcy-nie-z-dzieci-mi-jechaly-przez-piec-dni-bez-przerwy-by-dotrzec-do-polski-5621036>, [28.03.2022].
- Vohra A. (2022), *Ukraine's Mothers Are the Heart of the War*, <https://foreignpolicy.com/2022/03/16/ukraines-mothers-are-the-heart-of-the-war/>, [28.03.2022].

**“Security” in the exposés of Polish
prime ministers from the second decade
of the 21st century – analysis of the speeches
of heads of government with the use of generative
models**

Introduction

The development of research on national security contributed to a significant evolution and development of the perception of this term, also among the elite. Shaping the national security strategy significantly goes beyond the military aspects. This means that the state of state security is determined not only by the army, but also, inter alia, by infrastructure, economy, health care system, communication. Dynamically changing conditions require constant analysis of the situation and adaptation of actions to the current situation. This is an elementary task facing the central authority of any state.

The COVID-19 pandemic¹ has sparked a global health security crisis. And at a time when few experts indicated the risk of an open conventional armed conflict in Europe in the 21st century, on February 24, 2022, Russia launched a full-scale military invasion of independent Ukraine (see. Wilk, Domańska). All this shows how the world, Europe and Poland function in an unstable and unpredictable space of security.

The purpose of this research is to check the importance of the Polish prime ministers in the last decade² in their most important parliamentary speeches during their term of office, i.e. in their speech, to the issue of national security. Parliamentary speeches are an important instrument to learn about the values represented by politicians and play an important political role. Thus, they are a key element of democracy, showing ideological diversity and different proposals for solving political problems. Therefore, they are very valuable research material on the basis of which you can construct valuable scientific conclusions.

* mgr Jakub Klepański, doktorant Instytutu Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, e-mail: jakub.klepanski@gmail.com

¹ (see.: *Novel coronavirus*).

² This research was conducted in the first half of 2022.

The exposé is, in turn, a key speech of the heads of governments in Poland, seeking to obtain a vote of confidence for their government. The substantive specificity of the exposé allows to state that it is a valuable material for scientific analyzes, both in terms of quantity and quality.

Due to the technical specificity of the work and the volume limitations in the collective monograph, the study is based on quantitative data analysis. The work is not only descriptive - the author made an attempt to research the exposé of selected prime ministers on the basis of calculated variables.

The research questions answered by the results of these analyzes are:

1. Is the issue of security one of the most important issues in the interviewed exposé? Was the word "security" one of the keywords in the interviewed exposé?
2. What level of attention did the surveyed prime ministers focus on security in the interviewed exposé?
3. Are there connections between the prime minister's party affiliation and the level of interest in security in their exposé?

Ensuring national security is an elementary, strategic goal of the functioning of the state. The overriding research hypothesis in this study is the supposition that in their exposé prime ministers attached a similar level of attention to security issues, regardless of their political affiliation.

It should be noted that on the substantive level of speeches, there may be differences in the ways of building security - this is an obvious consequence of prime ministers coming from other political circles. Due to editorial restrictions, these differences are not, however, subject to the following analyzes.

The research material is the last five exposé delivered by:

- Donald Tusk (2011³),
- Ewa Kopacz (2014⁴),
- Beata Szydło (2015⁵),
- Mateusz Morawiecki (2017⁶ and 2019⁷).

This selection of research material includes prime ministers from the two largest and opposing political parties in Poland, which have been forming the government almost alternately since 2005. These are Law and Justice (PiS) and the Civic Platform (PO).

Automated generative models were used in the research. Was used, inter alia, keyword analysis, Latent Dirichlet Allocation method to

³ (see.: *Exposé premiera Donalda Tuska*).

⁴ (see.: *Exposé premier Ewy Kopacz – stenogram*).

⁵ (see.: *Exposé premier Beaty Szydło – stenogram*).

⁶ (see.: *Exposé premiera Mateusza Morawieckiego – stenogram*).

⁷ (see.: *Stenogram exposé Mateusza Morawieckiego 2019*).

diagnose the presence of thematic profiles in the exposé. The entire research is carried out in the form of a quantitative analysis, and the RStudio software is the basic research tool.

Literature review

The speeches of political leaders are widely appreciated and often used research material. There is a wide spectrum of studies on the speeches of US presidents (Liu, 2012, pp. 2407-2411; Lewis, 1997, pp. 380-395; Hidayat, Nababan, Djatmika, 2019, pp. 211-220; Gunawan, 2010, pp. 92-107). High methodological diversity allows us to state that they are an exceptionally valuable and inspiring element in building the research process.

Richard Toye (2011, pp. 175-192) analyzed the technical aspects of the speeches of the heads of British government after 1945. Elements such as frequent repetition of keywords, turning a speech into a discussion, controlling the length of a speech are important instruments in the process of shaping the position of a politician.

Kuang Ping and Liu Lingling (2017, pp. 28-36) studied the speeches of Donald Trump and Hillary Clinton during the election campaign, making quantitative (percentage of declarations in relation to the total of speeches, frequency of using the imperative and other forms of language) and qualitative (testing intonation or body language).) analysis of their statements. The conclusions of the research document the finding of how many small elements shape the image of a leader.

Quantitative research on the parliamentary discourse was carried out, among others, by Martin G. Søyland and Emanuele Lapponi⁸. The linguistic classifiers created by the authors made it possible to analyze the positions and declarations of political parties in Norway. On this basis, an attempt was made to measure the level of polarization of the political scene. The conclusions indicate that the society does not more often confuse political parties ideologically close to each other in relation to those that are fundamentally different in this matter. The authors point out the risk of using innovative quantitative methods - the results provided by appropriate software and algorithms should be additionally verified in order to avoid the risk of imprecision of conclusions.

A project by Thomas Däubler, Love Christensen and Lukáš Linek (2018, pp. 930-949) is an exceptionally interesting scientific item from the perspective of the following research. The authors examined how the parliamentary activity of elected deputies influences the level of their popularity both within their party and among voters during the election

⁸ (see.: Søyland, Lapponi).

campaign. Research based on the analysis of deputies from the Czech and Swedish parliaments showed that, as a rule, the parliamentary work of a given deputy does not affect the level of his popularity among voters, unless the context of this activity (e.g. an extremely important social topic) draws attention to a given politician. On the party level, the politician's parliamentary activity plays an important role in the context of his position in the party.

The activity of deputies in the European Parliament was the subject of research by Eva-Maria Euchner and Elena Frech (2020, pp. 72-84). Combining multi-level mixed effects linear regression models and expert interviews, the authors show that MEPs whose position on the election list is determined by the party elite at the national level most often use speeches as a form of activity, and the deputies who held less lucrative positions on the election lists, and yet they won a mandate, they are more willing to use written forms of participation in the legislative process at the level of the European Parliament. The results of the research suggest a significant influence of the national elite of political parties, from which MEPs come, in the context of their parliamentary activity.

Latent Dirichlet Allocation, used in the following studies, is a popular research method among researchers of political discourse. An interesting quantitative analysis of the parliamentary discourse was carried out by Ben Curran's team (Curran et al., 2018). Latent Dirichlet Allocation is a model constructed by the authors of the work to discover the thematic structure of the government's digital database of parliamentary speeches in New Zealand. The use of this interesting mechanism made it possible to identify thematic trends in the New Zealand parliament, and also showed which political groups were at the fore in the discourse in the analyzed period.

Agnieszka Kwiatkowska (2017, pp. 82-109) used a derivative of the LDA model in her research on the parliamentary discourse. Using the STM method, the author measured the level of language radicalization in the Polish parliament. The results obtained on the basis of automated algorithms indicated that parliamentarians in Poland often use a radical language, although an upward trend has been noticeable in recent years.

Research process

Before starting the actual research, it was necessary to collect and catalog the research material. The content of all exposé is available on the website of the Chancellery of the Prime Minister and in the transcripts of the sessions of the Sejm of the Republic of Poland of the 7th, 8th and 9th terms of office.

Conducting research with the use of Latent Dirichlet Allocation requires appropriate preliminary preparation of research material for the RStudio software. In this case, in order to maximize the precision of the study, the initial preparation of the exposé consisted of:

- removing Polish characters, numbers and punctuation marks,
- removing “stage directions” from the transcripts (e.g. comments from the MPs in the room, statements of the Marshal of the Sejm, descriptions of the situation in the Sejm hall, etc.),
- removing the so-called “Stopwords” - a large part of pronouns, prepositions, hyphens, numerals, etc.⁹, not relevant to the study.

By carrying out this initial modeling, an appropriate data corpus was created, prepared for analysis in the R language in the RStudio software.

In the next stage of quantitative data analysis, the thematic modeling technique according to Latent Dirichlet Allocation (LDA)¹⁰ was used. It is a popular method used in text analysis research, and the results it achieve are considered to be highly reliable (see: Curran et al., 2018; Calvo-González, Eizmendi, Reyes; Jelodar et al., 2019, pp. 15169–15211; Yano, Cohen, Smith; Kaleru, Dhanikonda, 2018, p. 15038; Zirn, Stuckenschmidt).

Thematic modeling according to the LDA method works on the principle of processing the content of the studied material, linking co-occurring words according to specific parameters (including frequency) and the specificity of the language. The use of the LDA method algorithms¹¹ allowed for the automated determination of the ten most important thematic profiles diagnosed in the examined speeches. The figure below (Figure 1) shows the results of this part of the analysis.

⁹ RStudio allows you to carry out such an operation using a special plug-in that processes data saved in Polish. However, the results of this action indicate that the plug-in requires further refinement in order to increase the precision of its function.

¹⁰ (Blei, Ng, Jordan, 2003, pp. 993-1022).

¹¹ The analysis was performed using the R language in the RStudio environment using the “topicmodels” and “quanteda” packages.

Figure 1. Thematic profiles according to the LDA method

Source: own study based on data available at <https://www.sejm.gov.pl/>.

Thematic profiles constructed by the algorithm make it possible to diagnose the most important issues raised in the interviewed exposé. Based on the analysis of the highlighted word relationships, the subject of each profile was determined. These are (similar to diagram numbers):

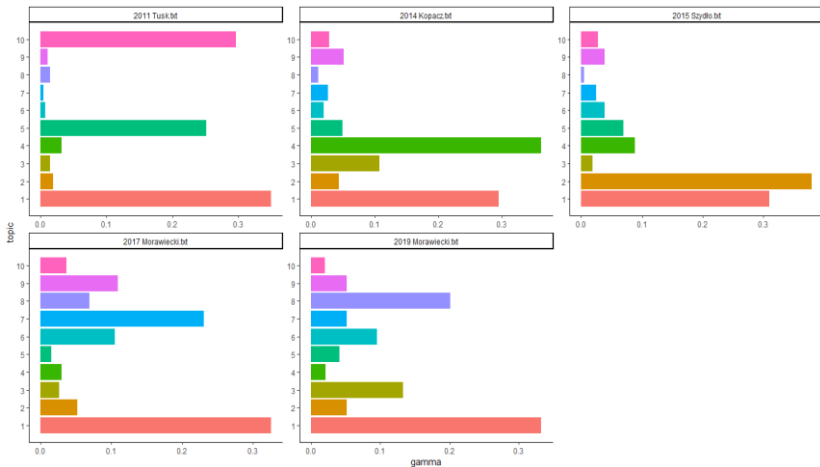
1. Poland.
2. Economy.
3. Finance.
4. Security.
5. Pension system.
6. Taxes.
7. Entrepreneurs.
8. Normality.
9. Civil rights.
10. Agriculture.

The results of this part of the analyzes indicate that in the interviewed exposé the prime ministers focused their attention on strategically important aspects of the functioning and development of the state. The algorithm of the LDA method indicated that the thematic profile 4. concerned the most important issue from the point of view of this research - safety.

In the next stage of the research, it was checked what level of intensity of the highlighted thematic profiles was diagnosed in each of the exposé. In other words, it was checked what the prime ministers most often

said in their speeches. Thanks to this, it will be possible to determine whether there were significant differences in the subject of statements between politicians. The analysis was carried out using the LDA method thanks to the functionality of RStudio software. The results are shown below (Figure 2).

Figure 2. Intensity of the occurrence of thematic profiles in the interviewed exposé

Source: own study based on data available at <https://www.sejm.gov.pl/>.

Based on the above data, it should be stated that:

- by far the most popular thematic profile is “Poland”,
- there are visible differences between the proportions in the intensity of individual thematic profiles between politicians,
- in the exposé of E. Kopacz from 2014, one can see by far the highest intensity of profile 4, ie “Security”. A fairly high level of profile 4. was diagnosed in the exposé of B. Szydło. This shows an interesting relationship - female prime ministers spoke about security-related issues much more often than male prime ministers (D. Tusk, M. Morawiecki).

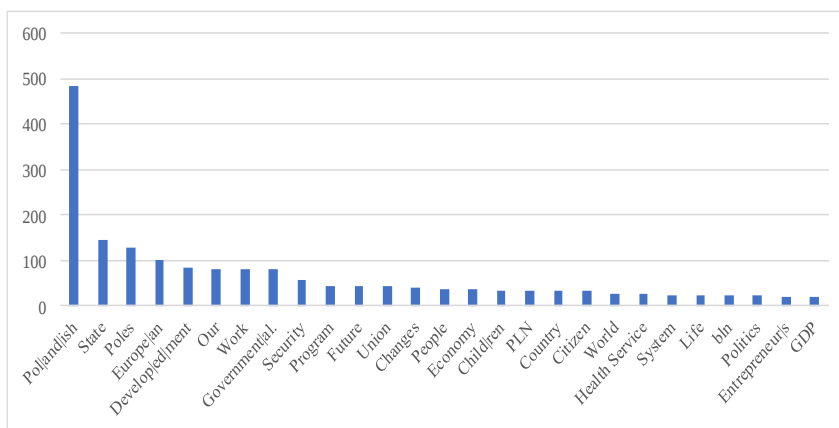
The results of the analyzes of the algorithm used show that there are significant differences between the level of attention to state security in the analyzed exposé.

The research hypothesis constructed in the introduction to the study, assuming that in their exposé prime ministers attached a similar level of attention to security issues, regardless of political affiliation, was

not confirmed by the research results. Algorithms showed an interesting relationship - female prime ministers (E. Kopacz, B. Szydło) spoke noticeably more about security issues than male prime ministers (D. Tusk, M. Morawiecki).

In the next stage of the research, RStudio¹² algorithms were used to create a list of the most common words in the content of the researched exposé. The program processed all the occurrences together and constructed a list of words according to the number of their repetitions in different language forms and varieties. After rejecting words that were not meaningful from the point of view of this analysis, a full-scale list of keywords used by the prime ministers in the exposés was created. The results are presented in the graph below (Figure 3).

Figure 3. The most common words in all exposés

Source: *own study based on data available at <https://www.sejm.gov.pl/>.*

An objective list of keywords constructed in this way is highly identical to the thematic profiles presented in Figure 1. Among the 10 most important keywords is the keyword “security”. This proves that it was one of the most important topics in the analyzed speeches.

In the next stage of the research, an analysis was made of how often individual prime ministers used specific keywords. The “quanteda” package and the “kwic” function in RStudio were used to accomplish this task. The results of the study are presented in the diagram below (Figure 4).

¹² „Quanteda” package, „topfeatures” function.

Figure 4. The frequency of a prime minister's usage of a keywords

Source: *own study based on data available at <https://www.sejm.gov.pl/>.*

The graphical presentation of the results of this part of the analysis is based on the fact that the higher the relative token index under a given keyword, the greater the frequency of repetition of using this word in the analyzed speech.

From the point of view of the research subject, the most important part of the figure concerns the keyword “security”. It turns out that E. Kopacz and D. Tusk achieved the highest rates in this matter. This suggests that they were the ones who most frequently used the “security” keyword.

The results from the first part of the research, obtained with the help of the LDA, could suggest that the politicians with the highest frequency of using the keyword were E. Kopacz and B. Szydło. This state of affairs may indicate that each politician has his or her own distinct language style and discusses topics in a different style, using different words.

Conclusions

On the basis of the results described above, it should be stated that the research goal of checking the importance of security issues attached by Polish prime ministers in the last decade in the most important parliamentary speeches during their term, i.e. in the speech, has been fully achieved.

On the basis of the conducted research, it was indicated that the issue of security was one of the most important and most frequently raised

issues in these speeches. The word “security” was included in a specially constructed list of the most frequently appearing keywords in the analyzed instances. This exceptionally significant discovery underlines the great importance that the surveyed prime ministers attached to the analyzed topic.

The results of the research showed that there were noticeable differences in the levels of the speaker's involvement in safety issues. The prime minister who most often talked about security issues was E. Kopacz, and the second - B. Szydło. An interesting correlation was thus discovered that in their exposé women prime ministers raised security issues significantly more often than men prime ministers (D. Tusk, M. Morawiecki). This interesting phenomenon can be a good starting point for further sociological research to justify its occurrence.

Thus, no correlation of tendencies between the prime minister's party affiliation and the level of interest in security issues was diagnosed.

Bibliography

- Blei D. M., Ng A. Y., Jordan M. I. (2003), *Latent Dirichlet Allocation*, “Journal of Machine Learning Research”, Vol. 3, pp. 993-1022.
- Calvo-González O., Eizmendi A., Reyes G., *Winners Never Quit, Quitters Never Grow. Using Text Mining to Measure Policy Volatility and Its Link with Long-Term Growth in Latin America*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/634591516387264234/pdf/WPS8310.pdf> (26.03.2022).
- Curran B. et al. (2018), *Look who's talking: Two-mode networks as representations of a topic model of New Zealand parliamentary speeches*, “PLoS ONE”, Vol. 13 (6), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0199072>, (27.03.2022).
- Däubler T., Christensen L., Linek L. (2018), *Parliamentary Activity, Re-Selection and the Personal Vote. Evidence from Flexible-List Systems*, “Parliamentary Affairs”, Vol. 71(4), pp. 930-949.
- Euchner E.M., Frech E. (2020), *Candidate Selection and Parliamentary Activity in the EU's Multi-Level System: Opening a Black-Box*, “Politics and Governance”, Vol. 8(1), pp. 72-84.
- Exposé premiera Donalda Tuska*, https://www.premier.gov.pl/files/pliki/20111118_expose.pdf (26.03.2022).
- Exposé premier Beaty Szydło – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/expose-premier-beaty-szydlo-stenogram.html>, (26.03.2022).
- Exposé premier Ewy Kopacz – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/realizacja-planow/expose-premier-ewy-kopacz-stenogram.html>, (26.03.2022).
- Exposé premiera Mateusza Morawieckiego – stenogram*, <https://www.premier.gov.pl/expose-stenogram.html>, (26.03.2022).

- Gunawan S. (2010), *Style of Obama's Inauguration Speech*, "K@ta", Vol. 12(1), pp. 92-107.
- Hidayat T. N., Nababan M. R., Djatmika (2019), *The Shift Process in Transitivity System on Obama's and Trump's Inauguration Speech: A Translation Study*, "Humaniora", Vol. 31(2), pp. 211-220.
- Jelodar H. et al. (2019), *Latent Dirichlet allocation (LDA) and topic modeling: models, applications, a survey*, "Multimedia Tools and Applications", Vol. 78, pp. 15169–15211.
- Kaleru S., Dhanikonda S. R. (2018), *Exploratory Data Analysis and Latent Dirichlet Allocation on Yelp Database*, "International Journal of Applied Engineering Research", Vol. 13(21), p. 15038.
- Kwiatkowska A. (2017), „*Hańba w Sejmie*” – zastosowanie modeli generatywnych do analizy debat parlamentarnych, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XIII(2), pp. 82-109.
- Lewis D. (1997), *The Two Rhetorical Presidencies: An Analysis of Televised Presidential Speeches 1947-1991*, "American Politics Research", Vol. 25(3), pp. 380-395.
- Liu F. (2012), *Genre analysis of American Presidential Inaugural Speech*, "Theory and Practice of Language Studies", Vol. 2(11), pp. 2407-2411.
- Novel coronavirus, <https://tinyurl.com/mwjddbe3> [25.03.2022].
- Ping K., Lingling L. (2017), *Application of Interpersonal Meaning in Hillary's and Trump's Election Speeches*, „Advances in Language and Literary Studies”, Vol. 8, pp. 28-36.
- Søyland M. G., Laponi E., *Party Polarization and Parliamentary Speech*, http://folk.uio.no/martigso/workingpapers/soyland_laponi_ecpr2017.pdf, (27.03.2022).
- Stenogram exposé Mateusza Morawieckiego 2019*, <https://www.gov.pl/web/premier/stenogram-expos-mateusza-morawieckiego-2019>, (26.03.2022).
- Toye R. (2011), *The Rhetorical Premiership: A New Perspective on Prime Ministerial Power Since 1945*, „Parliamentary History”, Vol. 30, pp. 175-192.
- Wilk A., Domańska M., *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00)*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900>, (25.03.2022).
- Yano T., Cohen W. W., Smith N. A., *Predicting Response to Political Blog Posts with Topic Models*, <https://aclanthology.org/NO9-1054.pdf>, (26.03.2022).
- Zirn C., Stuckenschmidt H., *Multidimensional Topic Analysis in Political Texts*, <http://publications.wim.uni-mannheim.de/informatik/lski/zirn13PartyPositions.pdf> (26.03.2023).

**Leaders of the Civic Coalition in the first month
of Russia's invasion of Ukraine - analysis
of parliamentary speeches using generative models**

Introduction

The Russian invasion of Ukraine¹ changed the perception of the security system in Europe that had functioned so far. An open, full-blown military conflict has resulted in a revision of alliances and the balance of power, and the tension in relations between Moscow and Western countries is systematically escalating.

The reaction of the Western world to the Russian aggression was based mainly on the application of broad sanctions and restrictions² in political and economic relations with the Kremlin, as well as humanitarian, financial and military support for Ukraine (see.: NATO...). The war has become a determinant of changes, including in the context of the energy security of the European Union, which is developing a plan to completely abandon Russian hydrocarbons, i.e. oil, gas and coal.

Poland plays an exceptional role in the crisis. It is mainly to this country that refugees seek refuge³ from the war. Government and local administration faced the challenge of organizing their stay in the country and providing the necessary assistance. The purpose of this study is to analyze the activity of the party leaders of the largest opposition party in the Polish parliament in the context of the war in Ukraine and the government's actions in this matter.

Parliamentary speeches make it possible to read the stances and declarations of politicians. The parliamentary debate can therefore be perceived as a spectacle of democracy, during which the exchange of

* mgr Jakub Klepański, Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, e-mail: jakub.klepanski@gmail.com

¹ (see.: Wilk, Domańska).

² (see.: *Sanckje UE wobec Rosji w pytaniach i odpowiedziach*).

³ (see.: Derewienko).

views serves to develop appropriate solutions. Therefore, it should be concluded that parliamentary speeches are excellent material for scientific analyzes.

The research questions to which the results of these analyzes provide answers are as follows:

1. Has the issue of the war in Ukraine dominated the speeches of the surveyed politicians?
2. What topics in the context of Ukraine were discussed most often by the surveyed politicians?
3. How did the surveyed politicians evaluate the work of the Polish government in the first month after Russia's invasion of Ukraine?

The war just outside Poland dominated the media, Internet and social space. The research hypothesis is therefore the supposition that the issues of the war in Ukraine and the issues related to it completely dominated the rhetoric of the leaders of the largest opposition group in the Sejm, which is the Civic Coalition.

As mentioned earlier, this research analyzes the statements of politicians from the opposition coalition. It is a natural supposition that in the statements they surveyed they present critical positions towards the government's actions in the Ukrainian context. In the final stage of the research process, the author made an attempt to diagnose this phenomenon.

The research material in this study is 10 speeches delivered from February 24, 2022 to March 24, 2022 (i.e. the first month of the Russo-Ukrainian war)⁴ by:

- Borys Budka (chairman of the parliamentary club Civic Coalition),
- Adam Szłapka (leader of the Modern party),
- Barbara Nowacka (chairman of the Initiative Poland party).

The analysis did not include Małgorzata Tracz (chairman of the Greens) due to the fact that she did not make any speech in the Sejm during the analyzed period. All transcripts are available on the official website of the Sejm of the Republic of Poland⁵.

⁴ 49th, 50th and 51st session of the Sejm of the Republic of Poland of the 9th term.

⁵ See.: *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedzi.xsp?view=3> [02.04.2022].

In part of the quantitative research, automated generative models were used. Was used, inter alia, keyword analysis, Latent Dirichlet Allocation method to diagnose the presence of thematic profiles in statements. The RStudio software was used as a research tool. In the second part, critical discourse analysis was the leading research method.

Literature review

Due to the period of the described research⁶, it is extremely difficult to find published political science and sociological studies on the Russia-Ukraine war of 2022.

One of the few completed research projects concerned the analysis of the activity of Twitter and Weibo users in the context of Russia's aggression against Ukraine (see.: Fung, Ji). Research by Fung and Ji has shown that social media play an extremely important role in armed conflicts, and also play many important functions - they create information transfer, detect disinformation, and facilitate a comprehensive understanding of events.

The above findings are also confirmed by the studies by Ehsan-Ul Haq et al (2022). The authors conclude that data collected during such a crisis may reflect broad-based public opinion and sentiment. Social media material can also be used to research different campaigns that are used by different entities to generate public opinion.

The following article complements the so far unexploited research area on the subject of the Russian-Ukrainian war. It should be noted that statements by leaders often form the basis of research. Probably the most popular politicians to analyze the speeches are US presidents (Hidayat, Nababan, Djatmika, 2019, pp. 211-220; Liu, 2012, pp. 2407-2411; Ping, Lingling, 2017, pp. 28-36; Lewis, 1997, pp. 380-395; Gunawan, 2010, pp. 92-107).

The research by Richard Toye (2011, pp. 175-192) is an important methodological study. He focused his attention on the technical elements of the statements of the British prime ministers after 1945. Elements such as frequent repetition of keywords, turning a monologue into a dialogue, or the length of speech are important instruments in the process of shaping the position of a politician.

⁶ April 2022.

Interesting research on parliamentary activity was carried out by Thomas Däubler, Love Christensen and Lukáš Linek (2018, pp. 930-949). Analyzing the relationship between the activity of a deputy in parliament and popularity in his political party and among voters, it has been shown that the society does not pay much attention to working in parliament. There are, however, exceptions to this rule, if the politician focuses his attention on an important, current topic with his actions or statements.

On the basis of quantitative research, Martin G. Søyland and Emanuele Lapponi attempted to measure the polarization of the political scene in Norway (see.: Søyland, Lapponi). It has been shown that society does not more often confuse political parties that are ideologically close to each other, and that they are fundamentally different in this matter. Despite the advantages of automated methods of quantitative data analysis, the authors point out that the results provided by the algorithms should be additionally verified in order to avoid the risk of imprecision of conclusions.

From the methodological point of view, the author of this study is particularly inspired by projects that use Latent Dirichlet Allocation or its derivatives. Interesting analyzes were carried out, among others, by Agnieszka Kwiatkowska (2017, pp. 82-109) and Ben Curran's team (2018). The use of thematic modeling with the use of algorithms made it possible to define thematic profiles and indicate the relationship between the specificity of the discourse and the social situation at the current time.

Research process

The first part of the preparation of the preliminary research material for analysis consisted of removing:

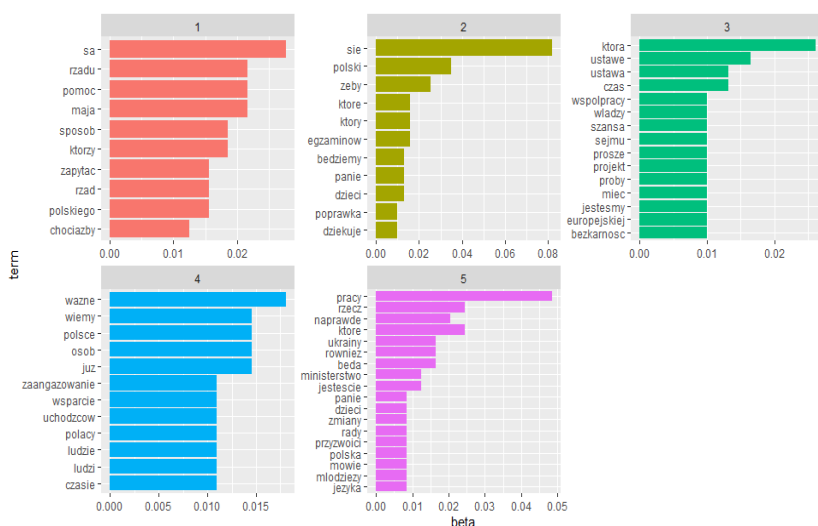
- Polish characters, numbers and punctuation marks,
- descriptions of the situation during the speech from the transcripts (e.g. comments from the members of the audience, statements of the Marshal of the Sejm, etc.),
- “stopwords” - a large part of pronouns, prepositions, hyphens, numerals, etc., the importance of which for the cognitive value of the study is completely unnecessary.

Pre-processing of research material is the basis for conducting research with the use of Latent Dirichlet Allocation (2003, pp. 993-1022),

the results of which are considered highly reliable. This is necessary due to the needs of the RStudio software. In this way, an appropriate data corpus was created, prepared for analysis in the R language.

LDA processes the content of the material according to the binding of co-occurring words according to certain parameters (including frequency) and the specificity of the language. Thanks to LDA algorithms⁷, the five most important thematic profiles were defined in the analyzed speeches.

Figure 1. Thematic profiles according to LDA

Source: own study based on data from <https://www.sejm.gov.pl/>.

Based on the results of the research with the LDA method presented above, the corresponding profile numbers indicate the following topics:

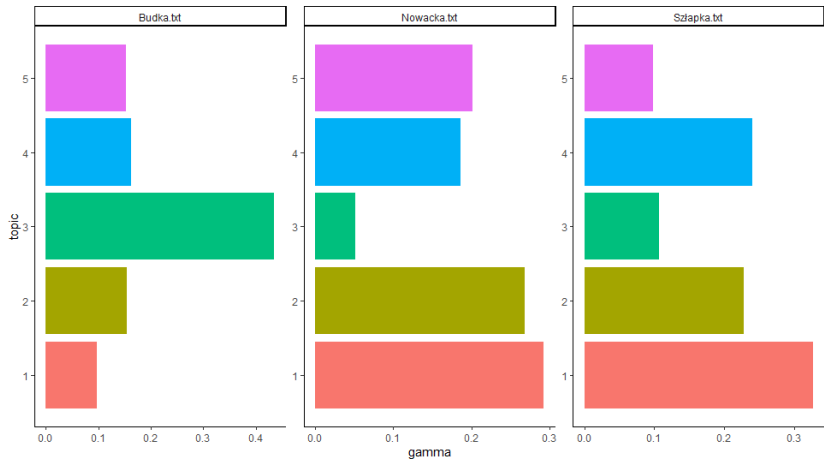
1. Government.
2. The education system.
3. Legislative process.
4. Refugees.
5. Ukraine.

⁷ The analysis was performed using the R language in the RStudio environment using the “topicmodels” and “quanteda” packages.

Already in this part of the research it was noted that in the analyzed speeches of the Civic Coalition, the Ukrainian issue is the dominant issue around which many issues were discussed - the government's actions in the face of the crisis, the refugee support system, legislation, etc.

The subsequent results presented in Figure 2 show the frequency with which politicians expressed their opinions within the previously defined thematic profiles. This stage of research indicates the differences of reference points between the studied politicians, and shows the issues in which each individual was most interested.

Figure 2. Thematic profiles according to the statements of each politician

Source: own study based on data from <https://www.sejm.gov.pl/>.

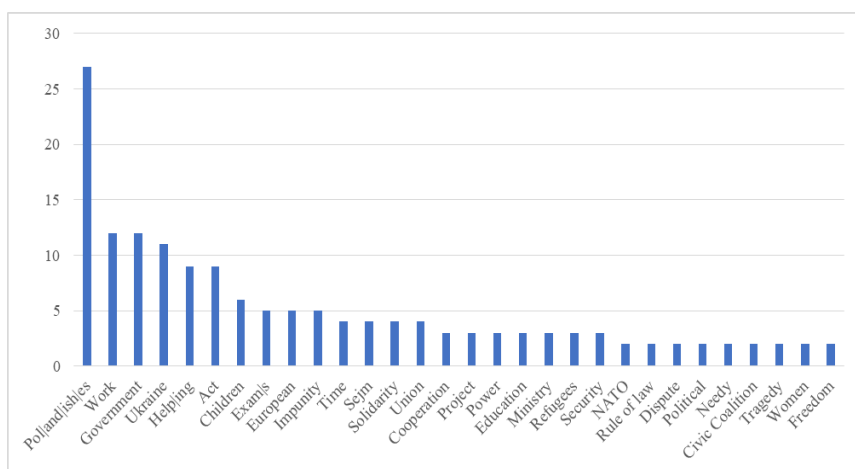
The algorithms of the LDA method indicated that:

- there are significant differences between the results achieved by each politician, it is impossible to indicate the most popular thematic profile,
- B. Nowacka and A. Szlapek achieved quite similar values; this proves that the subject of their speeches was very similar,
- in the speeches of B. Budka there was a high rate of intensity of profile 3 “Legislative process”. This proves that the politician most often spoke about the directions of the Sejm's work in the context of legal changes.

Summing up the conclusions from this part of the research, it should be stated that the Ukrainian issue dominated the subject of the speeches of B. Budka, B. Nowacka and A. Szlapka in the indicated period. The very results of the LDA algorithm calculations confirm the correctness of the research hypothesis adopted in the introduction to this chapter.

Each of the political leaders strives to develop their own unique style of rhetoric. It is necessary to make your statements pay attention to yourself and your activity. The key words, the list and quantitative parameters of which were examined in the next stage of the study, play a significant role in this. The research tool for this part of the analysis was the “quanteda” statistical package and the “topfeatures” formula in the RStudio environment. Thanks to them, it was possible to create a list of the most frequently used words in the examined speeches. The chart below (Figure 3) presents the results of the analyzes, first removing from this list words that are not meaningful from the point of view of this research. These are polite phrases, “stopwords”, pronouns, etc.

Figure 3. The most frequently used keywords in the studied speeches

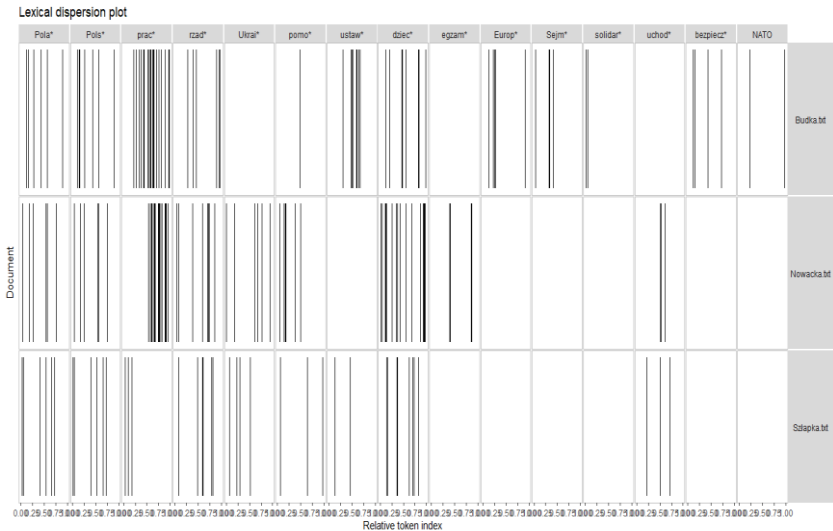

Source: own study based on data from <https://www.sejm.gov.pl/>.

It is clear that the keyword “Ukraine” is very high on the list. This is further evidence that the issue under study dominated the leaders' speeches in the first month of Russia's invasion of Ukraine. In addition to the keyword 'Ukraine', other words on the list are also highly related to this context.

In the last stage of quantitative research, the frequency of using the most popular keywords by each politician was analyzed. The results of this analysis are presented in Figure 4.

Figure 4. How often the most popular keywords are used by leaders

Source: own study based on data from <https://www.sejm.gov.pl/>.

The graphical presentation of the results of this part of the analysis is based on the fact that the higher the relative token index for a given keyword, the greater the frequency of using this word in the analyzed statements.

The research did not show any clear similarities in this respect between the selected politicians. This may prove that each leader has their own distinct language style and addresses topics using keywords with varying frequency.

Analyzing the research results demonstrated so far, it can be concluded that the usefulness of the RStudio environment in quantitative data analysis is very high. It is not required to read the content of each presentation in detail to know what it was said about. It is an important symbol for the methodology of text analysis - in this digitization space it also plays a key role in the development of research.

The final stage of this research is a qualitative analysis, which consists in reading the content of the leaders' speeches, highlighting their positions and declarations in the context of Ukrainian issues, and an attempt to assess how each politician referred to the activity of the Polish government in this matter.

B. Budka in his speech of February 24, 2022 stated that: „(...) należy odstąpić od wszelkich konfliktów międzynarodowych, od tej niepożądanej walki z przyjaciółmi, a nie wrogami, od tego ogniskowania naszej energii tam, gdzie są przyjaciele, a nie wrogowie. Mówię tutaj o pełnej współpracy z Unią Europejską i krajami NATO (...)”⁸. In addition, he emphasized the need to pass the law on the defense of the homeland, which would guarantee appropriate legal solutions in the context of increasing Poland's military security. In turn, in his speech on March 9 and 12, 2022, B. Budka criticized the ruling party for the provisions in the bill. The criticism concerned the draft of the abolition of legal liability for officials executing the act. „(...) Wy natomiast na siłę, z uporem maniaka próbujecie zagwarantować bezkarność swoim. Apeluję o elementarną przyzwoitość, o takie spojrzenie w lustro i odpowiedzenie sobie, czy jesteście na tyle uczciwi, że możecie obejść się bez tej poprawki. Czy naprawdę musicie mieć zezwolenie na kradzież? (...)”⁹.

It should therefore be stated that the chairman of the parliamentary club Koalicja Obywatelska appealed for Poland to tighten its cooperation with the EU and NATO in the face of the Ukrainian crisis. Pointing to the necessity to pass the law on the defense of the fatherland, he openly

⁸ *Wypowiedzi...*, <https://tinyurl.com/3nt7par3> [05.04.2022]; own translation - “(...) We should move away from all international conflicts, from this unnecessary fight with friends, not enemies, from this focus of our energy where there are friends, not enemies. I am talking about full cooperation with the European Union and NATO countries (...)”.

⁹ *Wypowiedzi...*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50-&dzien=4&wyp=1&view=3> [05.04.2022]; own translation - “(...) You, on the other hand, try to guarantee your impunity with the stubbornness of a maniac. I am appealing for elementary decency, to look in the mirror in such a way and to answer yourself if you are honest enough to do without this amendment. Do you really need a theft permit? (...)”.

criticized the government for the proposed provisions contained in its draft.

B. Nowacka also openly criticized the aforementioned provision on the non-application of legal liability towards officials implementing the act¹⁰. Moreover, she negatively assessed the government's actions in the context of creating a program for the assimilation of Ukrainian refugees, especially children: „(...) Jak rozwiązany jest problem dotyczący edukacji dzieci, kwestii tego, jakiego języka się będą uczyć, jakiej historii, jak będziemy ich uczyć polskiego, jak będziemy ich integrować? Gdzie pomoc psychologiczna? Co z kwestiami szczepień? Odpowiedzi są niezadowolające. I co żeście wymyślili? Żeby jeszcze skomercjalizować pomoc (...)”¹¹.

In the interviews he responded, A. Szłapka appreciated the great solidarity of Poles and the general social activity in providing humanitarian aid to Ukrainians. At the same time, as another leader of the Civic Coalition, he criticized the provision in the draft law on the defense of the fatherland on the non-application of legal responsibility towards officials: „(...) W obliczu tej wielkiej tragedii Polacy zachowują się naprawdę cudownie. Solidarność jest niesamowita, Polacy niosą na swoich barkach wielką pomoc dla Ukraińców. Dzisiaj zadaniem rządu jest przede wszystkim zachować się przyzwoicie. Ta poprawka o bezkarności nie jest przyzwoita (...)”¹².

The results of this stage of the analysis confirm that:

- the issue of the Ukrainian crisis completely dominated the subject of the presentations,
- everyone was critical of similar aspects of the government's activities. This may indicate the coordination of the rhetoric of these politicians towards the activity of the government administration,

¹⁰ *Wypowiedzi...*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50-&dzien=2&wyp=70&view=3> [05.04.2022].

¹¹ *Ibidem*; own translation – “(...) How is the problem of children's education, the question of what language they will learn, what history, how are we going to teach them Polish, how are we going to integrate them? Where is psychological help? What about vaccination issues? The answers are unsatisfactory. And what did you come up with? To commercialize the aid (...)”.

¹² *Wypowiedzi...*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50-&dzien=2&wyp=74&view=3> [05.04.2022]; own translation – “(...) Faced with this great tragedy, Poles behave really wonderfully. Solidarity is amazing, Poles are carrying great help for Ukrainians on their shoulders. The government's job today is, first and foremost, to be decent. This amendment on impunity is not decent (...)”.

- the most negative emotions in the context of the government's actions were aroused by the provision on the non-application of legal responsibility towards officials implementing the assumptions of the draft law on the defense of the fatherland.

Conclusions

Hereby, it should be stated that the research goal was achieved, which was a multi-level diagnosis of the specificity of the participation of selected politicians in the parliamentary discourse in the indicated period.

The results of the analyzes showed that the issues of the war in Ukraine and the issues related to it completely dominated the rhetoric of the leaders of the largest opposition group in the Sejm. This is confirmed by both the calculations of the algorithms used in the Latent Dirichlet Allocation method and the qualitative research on the occurrences. The significant research results were presented in the context of analyzing the list of the most frequently used keywords. "Ukraine" was one of the most used. In addition, many other words from the given list relate to the context under study.

In the context of the Ukrainian crisis, the surveyed leaders spoke the most about the government's activities in organizing the support system and strengthening Poland's security. Much attention was paid to the criticism of the draft law on the defense of the fatherland, which included a clause excluding officials from legal liability. Each of the politicians surveyed spoke in a similar way in this context. The leaders of the Civic Coalition appreciated the activity of the Polish society in helping refugees.

Bibliography

- Blei D. M., Ng A. Y., Jordan M. I. (2003), *Latent Dirichlet Allocation*, "Journal of Machine Learning Research", Vol. 3, pp. 993-1022.
- Calvo-González O., Eizmendi A., Reyes G., *Winners Never Quit, Quitters Never Grow. Using Text Mining to Measure Policy Volatility and Its Link with Long-Term Growth in Latin America*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/634591516387264234/pdf/WPS8310.pdf>, [02.04.2022].

- Curran B. et al. (2018), *Look who's talking: Two-mode networks as representations of a topic model of New Zealand parliamentary speeches*, "PLOS ONE", Vol. 13 (6), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0199072>, [02.04.2022].
- Däubler T., Christensen L., Linek L. (2018), *Parliamentary Activity, Re-Selection and the Personal Vote. Evidence from Flexible-List Systems*, "Parliamentary Affairs", Vol. 71(4), pp. 930-949.
- Derewienko E., *Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce?*, <https://300go-spodarka.pl/news/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce-liczba> [01.04.2022].
- Fung Y. R., Ji H., *A Weibo Dataset for the 2022 Russo-Ukrainian Crisis*, <https://tinyurl.com/4w65t7bd>, [02.04.2022].
- Gunawan S. (2010), *Style of Obama's Inauguration Speech*, "K@ta", Vol. 12(1), pp. 92-107.
- Toye R. (2011), *The Rhetorical Premiership: A New Perspective on Prime Ministerial Power Since 1945*, "Parliamentary History", nr 30, pp. 175-192.
- Haq E. et al. (2022), *Twitter Dataset for 2022 Russo-Ukrainian Crisis*, <https://tinyurl.com/2p8mdyuk>, [02.04.2022].
- Hidayat T. N., Nababan M. R., Djatmika (2019), *The Shift Process in Transitivity System on Obama's and Trump's Inauguration Speech: A Translation Study*, "Humaniora", Vol. 31(2), pp. 211-220.
- Jelodar H. et al. (2019), *Latent Dirichlet allocation (LDA) and topic modeling: models, applications, a survey*, "Multimedia Tools and Applications", Vol. 78, pp. 15169–15211.
- Kaleru S., Dhanikonda S. R. (2018), *Exploratory Data Analysis and Latent Dirichlet Allocation on Yelp Database*, "International Journal of Applied Engineering Research", Vol. 13(21), p. 15038.
- Kwiatkowska A. (2017), *„Hańba w Sejmie” – zastosowanie modeli generatywnych do analizy debat parlamentarnych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XIII(2), pp. 82-109.
- Lewis D. (1997), *The Two Rhetorical Presidencies: An Analysis of Televised Presidential Speeches 1947-1991*, "American Politics Research", Vol. 25(3), pp. 380-395.
- Liu F. (2012), *Genre analysis of American Presidential Inaugural Speech*, "Theory and Practice of Language Studies", Vol. 2(11), pp. 2407-2411.

- NATO będzie kontynuować wsparcie dla Ukrainy, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/nato-bedzie-kontynuowac-wsparcie-dla-ukrainy>, [01.04.2022].
- Ping K., Lingling L. (2017), *Application of Interpersonal Meaning in Hillary's and Trump's Election Speeches*, „Advances in Language and Literary Studies”, Vol. 8, pp. 28-36.
- Sankcje UE wobec Rosji w pytaniach i odpowiedziach, <https://tinyurl.com/z6f8tn6w>, [01.04.2022].
- Søyland M. G., Laponi E., *Party Polarization and Parliamentary Speech*, http://folk.uio.no/martigso/workingpapers/soyland_laponi_ecpr2017.pdf, [02.04.2022].
- Wilk A., Domańska M. (2022), *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00)*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900>, [01.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedzi.xsp?view=3>, [02.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://tinyurl.com/3nt7par3> [05.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=4&wyp=1&view=3>, [05.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=2&wyp=74&view=3>, [05.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=2&wyp=70&view=3>, [05.04.2022].
- Yano T., Cohen W. W., Smith N. A., *Predicting Response to Political Blog Posts with Topic Models*, <https://aclanthology.org/N09-1054.pdf> [02.04.2022].
- Zirn C., Stuckenschmidt H., *Multidimensional Topic Analysis in Political Texts*, <http://publications.wim.uni-mannheim.de/informatik/lski/zirn13PartyPositions.pdf> [02.04.2022].

Security as the pillar of the future and development of Poland. Analysis of the parliamentary speeches of the Law and Justice party leaders made in the first fifty days of Russia's invasion of Ukraine

Introduction

Due to the Russian invasion of Ukraine¹ on February 24, 2022, the issue of security in Europe has become one of the most important issues in the political space and public discourse. In the face of the armed conflict, attention was focused on revising the balance of power, and the thesis about the beginning of a new cold war² between Russia and Western countries is widely spread.

Sanctions against Russia³, multifaceted support for Ukraine⁴ - this is the reaction of Western countries to Putin's aggression. In addition to ad hoc measures against the Kremlin, incl. The European Union is intensifying work on becoming independent from the import of Russian energy resources.

Russia's war with Ukraine has a significant impact on the Polish security system. This country is the first choice for refugees fleeing the war (see.: Derewienko). The government from Warsaw had to react dynamically to the influx of Ukrainians to Poland, organizing the assistance system and legal conditions for their stay in the country. Therefore, a diagnosis is needed as to whether state security was one of the main issues in the statements of politicians from the party forming the government on the basis of these events. The purpose of this study is a quantitative analysis of the speeches of parliamentary leaders of the Law and Justice party (PiS) during the first fifty days of the Russo-Ukrainian war.

Thanks to parliamentary speeches, the public has the opportunity to learn about the positions and declarations of the deputies. This tool of a politician's work is such an important element of a democracy in which

* mgr Jakub Klepański, Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, e-mail: jakub.klepanski@gmail.com

¹ (see.: *Rosja zaatakowała Ukrainę*).

² (see.: *Amerykański kongresman...*).

³ (see.: *Sankcje UE wobec Rosji...*).

⁴ (see.: *NATO...*).

public debate serves to work out optimal solutions to problems. It should therefore be said that political speeches are very valuable material for scientific reflections.

The results presented below are answers to the following research questions:

1. Was the issue of Poland's security one of the main issues discussed in the surveyed statements by the leaders?
2. What topics were most often discussed by politicians in the analyzed period?
3. Did the surveyed politicians comment on specific topics with a similar frequency?

In the fifty days since Russia's invasion of Ukraine, the war has been an absolutely top topic in the media and on the Internet. In the face of this situation, the appearance of the issue of Poland's security in the public debate seems to be a natural fact. This is the main determinant of the adopted research hypothesis. It assumes that the security of the Polish state was one of the main issues discussed by the leaders of the ruling party, i.e. Law and Justice.

The research material is 8 speeches delivered from February 24, 2022 to April 15, 2022⁵ by the president and vice-presidents of the Law and Justice party, who are members of the Polish Parliament. These are:

- Mateusz Morawiecki (prime minister, vice-president of the Law and Justice party),
- Jarosław Kaczyński (deputy prime minister for security, president of the Law and Justice party),
- Mariusz Błaszczak (minister of national defense, vice president of the Law and Justice party),
- Antoni Macierewicz (vice-president of the Law and Justice party).

Mariusz Kamiński (minister of the interior, vice-president of PiS) was not included in the research due to the fact that he did not make any speech in the Sejm during the analyzed period. The content of the speeches is available on the official website of the Sejm of the Republic of Poland (see.: *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu*).

The research process is based on the quantitative analysis of data collected on the basis of the indicated occurrences. The methods used (including Latent Dirichlet Allocation) and tools (RStudio software) provide full and reliable answers to the research questions. This article is a valuable starting point for extending your analysis to qualitative research.

⁵ The speeches were delivered from the 49th to the 52nd session of the Sejm of the Republic of Poland of the 9th term.

Literature review

At the time when this research was conducted (i.e. April 2022), the spectrum of scientific studies relating to the Russo-Ukrainian war is small.

The research conducted so far has focused on the analysis of phenomena occurring in social media (Fung, Ji, 2022; Haq et al., 2022). The conclusions of the projects indicate that the Internet space, especially social media, plays a very important role in armed conflicts. It is also a place where disinformation and propaganda are constructed and exposed.

This article is therefore an important material in the research area, which is still unexploited in the context of the Russo-Ukrainian war.

As previously indicated, political speeches are widely appreciated research material, both by political scientists and sociologists, especially those interested in the American political scene (Hidayat, Nababan, Djatmika, 2019, pp. 211-220; Liu, 2012, pp. 2407-2411; Ping, Lingling, 2017, pp. 28-36; Lewis, 1997, pp. 380-395; Gunawan, 2010, pp. 92-107). Many studies presented below inspired the author to undertake this research, especially in the methodological context.

The first is the research by Richard Toye (2011, pp. 175-192). The author focused on the technique of utterances by British prime ministers after 1945. Elements such as frequent repetition of keywords, turning a monologue into a dialogue, or the length of speech are important instruments in the process of shaping the position of a politician in public space.

Martin G. Søyland and Emanuele Lapponi conducted other interesting studies (see.: Søyland, Lapponi). The authors measured the level of polarization of the political scene in Norway. In the course of the research, it turned out that the society does not more often confuse political parties that are ideologically close to each other, and that they are fundamentally different in this matter. Despite the many advantages of automated methods of quantitative data analysis, the authors suggest that the results provided by the algorithms should be additionally verified in order to avoid the risk of imprecision of conclusions.

Thomas Däubler, Love Christensen and Lukáš Linek (2018, pp. 930-949) examined the relationships and tendencies between the type and intensity of parliamentary activity of deputies from the Czech Republic and Sweden and the popularity of their political party and its voters. The results of the research showed that societies do not pay particular attention to the work of a deputy in parliament and it is not a key factor in the face of elections. It happens, however, that politicians, with their behavior or statements on an important, current topic, remind the electorate of the parliamentary rostrum.

Latent Dirichlet Allocation (LDA) and its derivatives are a popular and widely appreciated method of quantitative data analysis (Curran B. et al., 2018). The accuracy of these methods has been demonstrated by research in, among others, Agnieszka Kwiatkowska (2017, pp. 82-109) and Ben Curran's team (2018). The use of thematic modeling with the use of algorithms made it possible to define thematic profiles and indicate the relationship between the specificity of the discourse and the social situation at the current time.

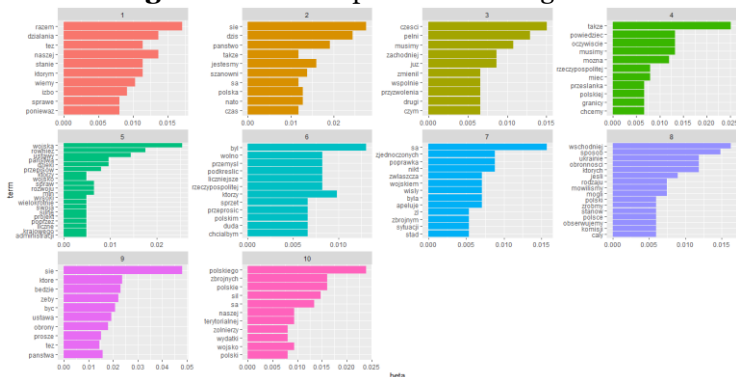
Research process

Before starting the research with the use of LDA⁶ and RStudio software, it was necessary to pre-process the research material. A reduction was made:

- Polish characters, numbers and punctuation marks,
- “stopwords” - a large part of pronouns, prepositions, hyphens, numerals, etc., the importance of which for the cognitive value of the study is completely unnecessary.

In this way, an appropriate data corpus was created, prepared for analysis in the R language. LDA processes the content of the material according to the binding of co-occurring words according to certain parameters (including frequency) and the specificity of the language. Thanks to LDA algorithms⁷, the ten most important thematic profiles in the examined speeches were defined.

Figure 1. Thematic profiles according to LD

Source: own study based on <https://www.sejm.gov.pl/>.

⁶ (see.: Blei, Ng, Jordan, 2003, pp. 993-1022).

⁷ Analizę przeprowadzono przy użyciu języka R w środowisku RStudio przy wykorzystaniu pakietów „topicmodels” oraz „quanteda”.

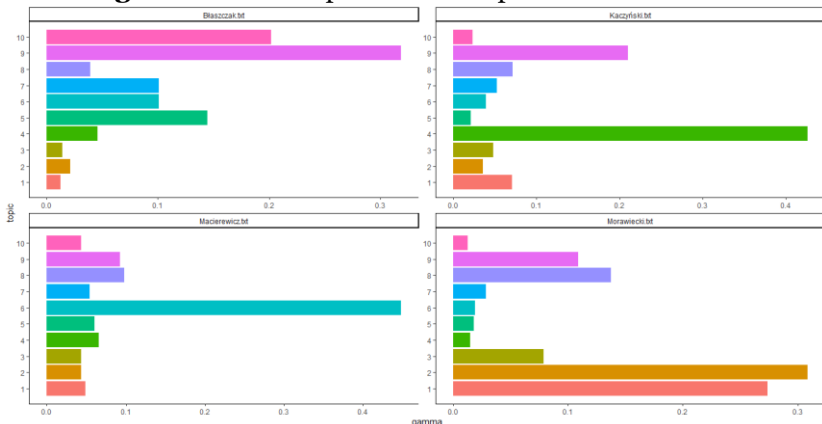
On the basis of the indicated words in the thematic profiles, the most popular leading topics in the analyzed speeches were determined. Similarly to the chart numbers, these are:

1. Work in the Sejm of the Republic of Poland.
2. NATO.
3. West.
4. Polish borders.
5. The Law on the Defense of the Fatherland.
6. Army equipment.
7. Military situation.
8. Ukraine.
9. Defense.
10. Polish Army.

It is clear that the speeches of PiS party leaders mainly concerned aspects of Poland's military security, with the algorithm showing references to the military in as many as 7 out of 10 thematic profiles. The remaining profiles indicated that a large part of the attention was devoted to the situation in Ukraine and to Poland's security architecture based on NATO membership.

Figure 2 presents the results of the frequency with which the above-mentioned thematic profiles appear in the speeches of PiS leaders.

Figure 2. Thematic profiles in the speeches of PiS leaders

Source: own study based on <https://www.sejm.gov.pl/>.

This stage of research shows the differences in the examined speeches on the level of the discussed topics. The LDA algorithms indicated that:

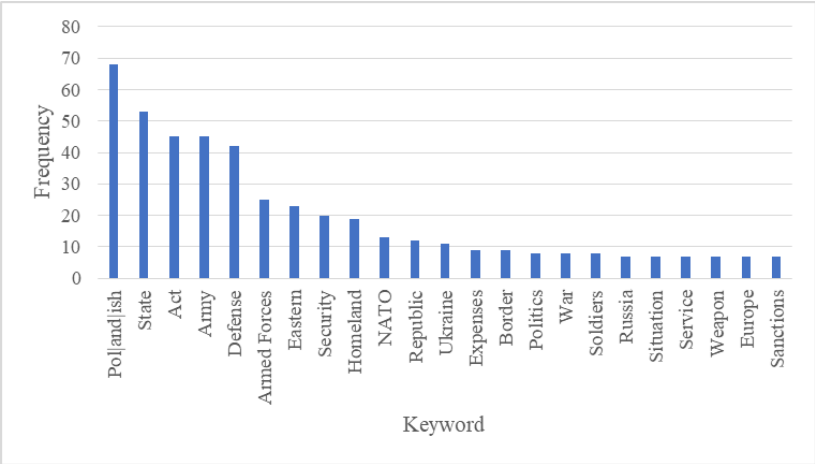
- there is a significant variation in the frequency of discussing the selected topics by each of the politicians. This proves that each of them paid the most attention to other issues,
- M. Błaszczak spoke the most about the defense of the state and the Polish army. It is understandable given the fact that he was the minister of national defense in the analyzed period,
- J. Kaczyński devoted the most attention to the security of Poland's borders,
- by far the most common thematic profile in A. Macierewicz's speeches was profile 6 "Army equipment",
- M. Morawiecki focused on discussing issues related to NATO and the legislative process in the Sejm of the Republic of Poland.

To sum up, it should be stated that the issues of Poland's security dominated the surveyed statements of the PiS party leaders. More precisely – politicians focused the main part of attention on Poland's military security, covering issues ranging from the current state of affairs and development prospects of the Polish armed forces to NATO and references to the West.

For every politician, public speeches are an extremely important instrument of his activity. It is a tool primarily used to communicate with voters, present positions and declarations, but also to attract the attention of the electorate.

In the research cited above, R. Toye (2011) showed that keywords, the manner and frequency of their use are a very important tool for building the style of expression and the strength of the message. The next stage of the research is to create a list of the most frequently used keywords in the corpus of the analyzed speeches. The list was created with the packages "topfeatures" and "quanteda" in RStudio software. The program analyzed the content of all the analyzed speeches and created a list of the most common words. The next step was to remove words that were not relevant for research, i.e. stopwords, pronouns, prepositions, verbs, honorifics, etc. The results of this operation are presented in Figure 3.

Figure 3. The most frequently used keywords in the studied speeches

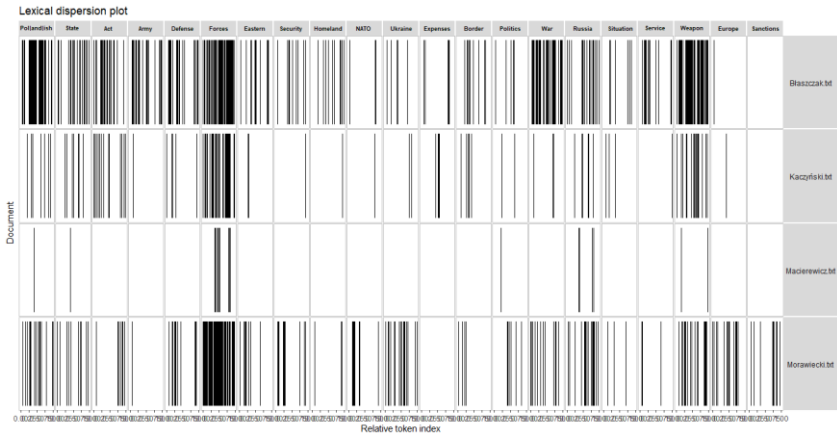

Source: own study based on <https://www.sejm.gov.pl/>.

The vast majority of the above-mentioned keywords are identical with the context of the state's military security. This is another proof that it was the dominant issue in the investigated speeches of PiS party leaders.

The results of the last stage of this study are presented in Figure 4 below. It consisted in diagnosing the frequency of using the indicated keywords by each of the leaders.

Figure 4. Frequency of the most popular keywords used by leaders

Source: own study based on <https://www.sejm.gov.pl/>.

The graphical presentation of the results of this part of the analysis is based on the fact that the higher the relative token index for a given keyword, the greater the frequency of using this word in the analyzed statements.

The results show that M. Błaszczak and M. Morawiecki were the politicians who relatively most frequently used keywords in the interventions surveyed. Definitely the rarest - A. Macierewicz. This may indicate that this politician spoke about issues indirectly or unrelated to the leading issues.

It is noteworthy that the only politician who spoke about sanctions against Russia is Prime Minister M. Morawiecki.

The research showed a high variation in the frequency of using given keywords by the indicated politicians. This is the same conclusion as the results presented in Figure 2, which showed a high level of variation in the frequency of thematic profiles in the examined speeches.

Conclusions

Thanks to the research carried out in the form presented above, the research goal adopted in the introduction was achieved, i.e. a quantitative analysis of the speeches of parliamentary leaders of the Law and Justice party during the first fifty days of the Russo-Ukrainian war.

The research hypothesis was confirmed, assuming that the issue of Poland's security was one of the main issues discussed by the leaders of the ruling party, i.e. Law and Justice. It is worth noting that state security is a very broad issue in its sense. Politicians focused the main part of attention on military security, most often discussing issues related to the army in their speeches. In this matter, it is important that the results of research using the LDA method are identical to the analysis of keywords. Both in the first and the second stage of the research, it was confirmed that the military security of Poland dominated the thematically studied speeches.

The above research results indicate that RStudio as a research tool is highly useful in quantitative data analysis. Thanks to the digitization of this research process, it was not necessary to read the content of all the presentations in order to know its subject - this was indicated by the algorithm. However, this does not exclude the possibility of extending these analyzes to include qualitative research based on the examination of the content of the speeches.

Bibliography

- Amerykański kongresman: Trwa nowa zimna wojna w Moskwę*, <https://www.rp.pl/dyplomacja/art19293551-amerykanski-kongresman-trwa-nowa-zimna-wojna-z-rosja> [10.04.2022].
- Blei D. M., Ng A. Y., Jordan M. I. (2003), *Latent Dirichlet Allocation*, "Journal of Machine Learning Research", Vol. 3, pp. 993-1022.
- Calvo-González O., Eizmendi A., Reyes G., *Winners Never Quit, Quitters Never Grow. Using Text Mining to Measure Policy Volatility and Its Link with Long-Term Growth in Latin America*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/634591516387264234/pdf/WPS8310.pdf> [10.04.2022].
- Curran B. et al. (2018), *Look who's talking: Two-mode networks as representations of a topic model of New Zealand parliamentary speeches*, "PLoS ONE", Vol. 13 (6), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0199072>, [10.04.2022].
- Däubler T., Christensen L., Linek L. (2018), *Parliamentary Activity, Re-Selection and the Personal Vote. Evidence from Flexible-List Systems*, "Parliamentary Affairs", Vol. 71(4), p. 930-949.
- Derewienko E., *Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce?*, <https://30ogo-spodarka.pl/news/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce-liczba> [10.04.2022].
- Fung Y. R., Ji H. (2022), *A Weibo Dataset for the 2022 Russo-Ukrainian Crisis*, <https://tinyurl.com/4w65t7bd> [10.04.2022].
- Gunawan S. (2010), *Style of Obama's Inauguration Speech*, "K@ta", Vol. 12(1), pp. 92-107.
- Toye R. (2011), *The Rhetorical Premiership: A New Perspective on Prime Ministerial Power Since 1945*, "Parliamentary History", nr 30, pp. 175-192.
- Haq E. et al., *Twitter Dataset for 2022 Russo-Ukrainian Crisis*, <https://tinyurl.com/2p8mdyuk> [10.04.2022].
- Hidayat T. N., Nababan M. R., Djatmika (2019), *The Shift Process in Transitivity System on Obama's and Trump's Inauguration Speech: A Translation Study*, "Humaniora", Vol. 31(2), pp. 211-220.
- Jelodar H. et al. (2019), *Latent Dirichlet allocation (LDA) and topic modeling: models, applications, a survey*, "Multimedia Tools and Applications", Vol. 78, pp. 15169-15211.
- Kaleru S., Dhanikonda S. R. (2018), *Exploratory Data Analysis and Latent Dirichlet Allocation on Yelp Database*, "International Journal of Applied Engineering Research", Vol. 13(21), p. 15038.
- Kwiatkowska A. (2017), *„Hańba w Sejmie” – zastosowanie modeli generatywnych do analizy debat parlamentarnych*, "Przegląd Socjologii Jakościowej", t. XIII(2), pp. 82-109.

- Lewis D. (1997), *The Two Rhetorical Presidencies: An Analysis of Televised Presidential Speeches 1947-1991*, "American Politics Research", Vol. 25(3), pp. 380-395.
- Liu F. (2012), *Genre analysis of American Presidential Inaugural Speech*, "Theory and Practice of Language Studies", Vol. 2(11), pp. 2407-2411.
- NATO będzie kontynuować wsparcie dla Ukrainy, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/nato-bedzie-kontynuowac-wsparcie-dla-ukrainy> [10.04.2022].
- Ping K., Lingling L. (2017), *Application of Interpersonal Meaning in Hillary's and Trump's Election Speeches*, „Advances in Language and Literary Studies”, Vol. 8, pp. 28-36.
- Rosja zaatakowała Ukrainę. Eksplozje w wielu częściach kraju, <https://www.dw.com/pl/rosja-zaatakowa%C5%82a-ukrain%C4%99-eksplozje-w-wielu-cz%C4%99%C5%9Bciach-kraju/a-60894507> [10.04.2022].
- Sankcje UE wobec Rosji w pytaniach i odpowiedziach, <https://tinyurl.com/z6f8tn6w> [10.04.2022].
- Søyland M. G., Lapponi E., *Party Polarization and Parliamentary Speech*, http://folk.uio.no/martigso/workingpapers/soyland_lapponi_ecpr2017.pdf, [10.04.2022].
- Wilk A., Domańska M. (2022), *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00)*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900> [10.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedzi.xsp?view=4> [10.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://tinyurl.com/3nt7par3> [05.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=4&wyp=1&view=3> [10.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=2&wyp=74&view=3> [10.04.2022].
- Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=50&dzien=2&wyp=70&view=3> [10.04.2022].
- Yano T., Cohen W. W., Smith N. A., *Predicting Response to Political Blog Posts with Topic Models*, <https://aclanthology.org/No9-1054.pdf> [10.04.2022].
- Zirn C., Stuckenschmidt H., *Multidimensional Topic Analysis in Political Texts*, <http://publications.wim.uni-mannheim.de/informatik/lski/zirn13PartyPositions.pdf> [10.04.2022].

Karolina Baraniak*

New religious movements in Poland - a utopia that gives a sense of security in a world torn by wars and global problems?

The process of shaping typical national communities in Slavic countries began in the era of the Enlightenment, along with a spontaneous increase in research interest in history, archeology, mythology and folk studies (Pelka, 2000, p. 80). The development of these disciplines was to help in finding the origins of native cultures and sources of statehood, the roots of which were traced back to the pre-Christian period. The nineteenth century brought the birth of political and cultural movements, postulating the slogans of Slavic separateness in the cultural context. It was then that the seeds of the idea of Slavic neo-paganism were formed, connected with local folklore and folk beliefs, as well as - in the case of Poland - with aspirations for independence (Pelka, 2000, p. 80). An example of a precursor of such uprisings in the Polish state is Zorian Dołęga Chodakowski, who appeals to his countrymen: "In order to reborn, Poland must return to its roots, to its own pro-Polish faith (...) rush to his feasts, games and various adventures (...)" (Dołęga-Chodakowski, 1835, pp. 10-11). However, the analyzes of this "native faith" carried out in this period were heavily burdened with "sins" of the uncritical attitude towards the model of Slavic mythology outlined in the 15th century by Jan Długosz, as well as subjecting it to the processes of romantic mythologization (Pelka, 2000, p. 80). This did not facilitate the creation of the doctrine of Slavic neo-paganism. New opportunities for the emergence of the neo-Slavic cults came together with activities aimed at demythologizing Slavic mythology and commencement of critical research on it, undertaken in the 20th century (Pelka, 2000, p. 80).

In Poland, in addition to three registered challenges, referencing to the old Slavic beliefs (Zrzeszenie Wiary Rodzimej/Native Faith Association, Rodzimy Kościół Polski/the Native Polish Church and Polski Kościół Słowiański/the Polish Slavic Church) there are a number of communities of not necessarily religious character, maintaining the cultivation of the pre-Christian Slavic traditions (Beźnic, 1997, pp. 306-307). Among the

* mgr Karolina Baraniak, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: karolina.baraniak@onet.pl

neo-pagan groups that do not accept the Christian heritage, there are those that deal with the reconstruction of pagan beliefs and those striving to create new qualities in the Slavic spirit. There are also socio-political and political structures (Unia Społeczno-Narodowa/ the Social-National Union), branches concentrated around irregularly appearing socio-religious magazines, including the periodical "Żywioł", and music groups performing works of a neo-pagan character. The movements representing foreign neo-pagan circles, like Sventovit Cell Lublin (a branch of the British Order of Jarls of Boelder, providing magic courses and summer language camps in the United Kingdom within its scope of activity) should be also mentioned (Beźnic, 1997, p. 307). The problem is the assignment to groups of neo-pagan environments of an ecological nature, using the reservoir of religious concepts of the former Slavs or cooperating with small, informal neo-pagan groups, by lending them the pages of their writings - e.g. Zielone Brygady/the Green Brigades or Pracownia na rzecz Wszystkich Istot/ the Workshop for All Beings. It is also difficult to separate phenomena representing the satanic trend from neo-pagan phenomena (Beźnic, 1997, p. 307).

Klan Ausran/The Ausran Clan and Rodzimy Kościół Polski/ the Polish Native Church are one of the most important neo-pagan communities in Poland (Beźnic, 1997, p. 307).

The Ausran Clan is a religious-linguistic group, founded around 1954 in Łódź, founded by, among others, linguist Ryszard Ignacy Danek (Rau, 1999). Marek Rau explains the name of this group as follows: "In the Indo-European language, from which the group of Aryan languages evolved, the word ausra means: aurora, dawn. In Aryan mythology - Aura was the wife of Busan, today nobly patronizing the 'brotherhood of dawn'." (Rau, 1999). The Ausran religion is an attempt to regain the spiritual heritage of Indo-European ancestors. It is recognized that "Ausran's selection criterion for a system based on Indo-European beliefs results from the obligation to know yourself, who you are and who you come from. Who, because of genetics or culture, feels Indo-European, has the right and duty, given from Being himself, to draw and live from the sources that fed his/her ancestors (...)" (Rau, 1999).

In 1957, a branch of Ausran was established in Warsaw (Danek, 2008, p. 91). Aura meeting of the Lodzkie region and Warsaw in the Tuszyński Forest, in 1960, resulted in the re-qualification of the Ausran Society into the Ausran Clan. The following years brought establishing contacts with the Indian Ghoshal family adopting bhlaghmen - Ausran priests to the state of brahmanas (Danek, 2008, p. 91).

The Ausran Clan's members use the reconstructed Indo-European language, in which they print calendars, create poetry, write religious songs (mentla - so far there are about 200 songs), performed during ritual

meetings (Rau, 1999). The size of the Ausran Clan is estimated at around 500 people, but only for some of them are seen as followers, who treat the Ausran Clan as a religious group (Rau, 1999, pp. 15-30). The Ausran Clan has its own statute - Dhedhmatus Peristateis Ausranikas- which consists of 3 parts: Clan Definition, Clan Structure, Clan Activity:

„I. Definition of a clan

The Ausran clan are “Ausra” based on a linguistic-cultural-social community.

Dhedhm. 1. Linguistically - they use their own dialect of the Indo-European language: this language is called Aryan or Ausran.

Dhedhm. 2. Culturally - they have their own culture, which adds to the elements of common European culture the Indo-European and ancient images as well as the Indo-European religion, as well as cultural, literary and historical elements developed by Ausran themselves during the existence of their community. The Indo-European religion ruling in the clan is understood as a cultural object.

Dhedhm. 3. Socially-Ausranas assist each other in all possible ways in various situations, especially in the event of a threat to some or an individual from the community, and try to maintain contact with each other as much as possible.

II. Clan structure

Dhedhm. 1. The clan is made up of gerontia and apotia. Dhedhm. 2. Gerontia is the power of the clan.

Dhedhm. 3. Gerontia decides all matters related to the clan. Dhedhm. 4. All decisions made by the geronts must be in accordance with the dhedhmat.

Dhedhm. 5. The gerontia can make minor changes in the dhedhma by the will of its majority.

III. Clan activities.

Dhedhm. 1. The clan is not political and does not engage in related discussions with this topic.

Dhedhm. 2. Among the Ausran there are followers of the Indo-European religion but the clan, although sympathizing with the faith of ancient peoples, in particular the faith of the Aryans: Leger a) does not exert pressure on beliefs or the world view of its members (...) Leger b) does not glorify any of the existing beliefs, Leger c) undertakes point-of-view discussions on religious and philosophical topics with equal respect for every worldview”.

Dhedhm. 3. The main goal of Ausran is to preserve the linguistic-cultural-social community that has arisen between them (...)” (Rau, 1999, pp. 15-30).

The community of the Ausran Clan organizes services (deiwokvolia), held in the Ausran language, including the recitation of Mentels and other religious formulas, singing songs in honor of the gods and victims, teaching religion in the form of parables (Beźnic, 1997, p. 308) Priests (deiwokvolowie) and the faithful (peristanci) take part in the services. Participation in rituals of other religions is not forbidden, but it cannot be participation in activities that spread intolerance or are aimed at destruction (Rau, 1999, pp. 15-30). The Ausran religion uses the mythological and moral scope from the achievements of religions of Indo-European origin (Rau, 1999). It denies intolerance, blindness and fanaticism- “The most beautiful law is the right to exist, not by mutual struggle, but by coexistence. We do not deny this right to any form that does not itself spread destruction: neither to man, nor to animal, nor to plant, nor to mineral. there are also different divine systems (...)”(Rau, 1999).

Members of the Ausran Clan express their views on Christianity in two ways - some view Christianity as a punishment on Gentiles for sacrificing blood, others see the Christian and pagan religions as equal attempts to describe the absolute (Danek, 2008, pp. 91-92).

Polski Kościół Rodzimy/ The Polish Native Church was established in Warsaw in 1995 (Pełka, 2000, pp. 187). It is perceived as the most open but also the most orthodox neo-Slavic denomination. Its name is borrowed from the native church of the descendants of the ancient Americans- the American Native Church. It illustrates the essence of the religion as the national church of the descendants of the ancient Slavs. Polski Kościół Rodzimy develops the religious thought of Władysław Kołodziej [„the supreme God, one over the whole world, is called Światowid, because he was watching from east to west, from south to north, therefore into God's cross, into an oasis of peace (...)”], which was developed by Lech Emfazy Stefański in a work published in 1993 under the title of *Wyrocznia Słowiańska. Magiczny Krąg Światowida/ the Slavic Oracle. The Magic Circle of Światowid* (Pełka, 2000, pp. 187; Sas-Zubrzycki, 1925, 27). About 480 people belong to this church (Beźnic, 1997, pp. 309).

The Native Polish Church considers itself an open Church, “a Christian, Buddhist, or a Mohammedan can join its ranks without renouncing or superseding the previous faith. It may, however, broaden its scope (...)” (*RODZIMY KOŚCIÓŁ POLSKI*). The church does not limit the possibility of its community belonging to another denomination at the same time. The nationality of the ancestors is also irrelevant here – “a Pole is a person who considers himself a Pole - even his grandmother

was Russian, his great-grandfather was a German from Saxony, and his great-grandmother was a Hungarian Jew. A Pole is one who feels happy listening to Chopin, Moniuszko or Szymanowski; who feels among their people when they speak Polish around (...)" (Ibidem).

The Native Polish Church aims to reconstruct the ancient Slavic beliefs and aims to revive the spirituality of the old Slavs (Pelka, 2000, p. 188). It does this with its field links known as temples (Ibidem). Worshiping "Świątowit" assumes "worship of the only God - the same God who is called" Allah "by Arabs, and by the followers of Judaism and Christianity "Yahweh" or "Jehovah" (Beźnic, 1997, p. 310). This is evidenced by the following words: "Let us make a sacrifice to God in His Slavic existence - as Four-faced; in His most holy form for us Poles (...). We believe that the fate of the world is determined by the Cosmic Force, called God, and numerous spiritual beings subordinate to him. Our Slavic ancestors were worshippers of God, not the devil. They worshiped the same God, the Creator and the Benefactor, called variously in the languages of different nations (...). Poles do not have to be ashamed of their ancient past. They also have no reason to deny it. Therefore, we have the full right to call God in our language also by his former name, Świątowit (...)" (*ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE*).

The Native Polish Church celebrates the following holidays (which are also the days of solstices and equinoxes) (ŚWIĘTA):

A) Święto Godowe/ Mating Festival - winter solstice (December 21-22) - during which the tree of life is brought home and it participates in a ritual feast in honor of the dead (tryna) (Święto Godowe). This celebration in some regions was also known as the Winter Sun and could last for several days. By the Slavic Native Believers (both in the past and now), it is considered the beginning of not only the new solar year, but also the liturgical and vegetative year. The victory of light over darkness symbolizes the moment when the shortest (so far) day of the year begins to increase and the longest night to decrease (Ibidem). Bringing people hope, filling them with joy and optimism, Swaróg begins to regain control over the world (...) The old cycle closes - the old year goes away, the new - begins. In the Slavs, the winter solstice was also devoted to the souls of their deceased ancestors (Ibidem). In order for the souls of the dead to warm up, fires were burned in cemeteries and ritual feasts were organized (with whom they later moved to homesteads). It was also a special time for fortune-telling that may predict the course of the next year, e.g. the weather and next year's harvest (Ibidem).

B) Święto Ognia i Wody/ Feast of Fire and Water - summer solstice (June 21-22) - people light the midsummer fires, walk around the heat and / or take part in ritual baths, celebrated in the so-called noc kupalna/ Kupalnocka, which is one of the oldest summer solstice celebrations in

the areas inhabited by the Slavic and Germanic peoples and the Celts (Święto Ognia i Wody). Kupalnocka, Sobótka - all these names describe one holiday- a festival of fire, water, sun and moon, fertility, joy and love (Ibidem).

The word “kupala”, contrary to commonly held opinions, most likely has nothing to do with the Ruthenian form of the word “bath” (Noc Kupaly). Such a translation was invented by the Christian world no earlier than in the 10th-11th centuries - the Church, unable to eradicate the from folk customs the annual celebration of the “pagan” Sobotka made an attempt to assimilate the holiday with Christian rituals. They gave Kupalnocka a patron saint, John the Baptist, and even began to call him Kupala, due to the fact that he used baptism in the form of a ritual bath (in the Eastern rite). However, the word “kupala” is most likely derived from the Indo-European element “kump”, meaning a group, a bunch, a collectivity, from which words such as focus, buy (in the sense of “to gather”) are derived (Ibidem). There is also a view that the name of the holiday is simply the name of an alleged Slavic deity, patron of love and fertility – Kupala (Ibidem).

C) Jare Święto/ Spring Wheat Feast-the spring equinox of day and night (March 21) -the sacred spring fire is lit, Marzanna is drowned, eggs are painted (Jare Święto).

D) Święto Plonów/ Harvest Festival-the autumn equinox of day and night (Sept. 23) - members of the National Polish Church dedicate this holiday especially to Mother Earth (Święto Plonów). The accompanying magical rituals were intended to bring energy and joie de vivre into homes and ensure good harvest and prosperity for the entire year beginning in spring. The most common and well-known custom was (symbolizing the chasing away of winter) the melting or burning of a straw puppet, known as Marzanna. This was usually done with a particular initiation of noise - the cracking of whips, the trumpeting and clicking of rattles, singing and playing of all kinds of instruments (Ibidem).

The community of the Polish Native Church also cultivates the rite of the first haircut, combined with the recognition of a descendant as a rightful member of the family (ŚWIĘTA).

A great value for the Polish Native Church is the four-faced statue of Świętowit from Liczkowce on the bank of Zbruch (SŁOWIAŃSKI MODEL ŚWIATA). Ritual dances take place around the model of this statue during joint meetings of the members. The representations of the pillar from Zbruch also provide orders to obey the Laws of Nature and the Laws of Social Order; prohibitions of theft, murder, rape and robbery. Human relationships, as well as nature, as a holy gift of God, are under the special care of members of the Church (Ibidem).

The most important religious symbols of the Native Polish Church are "Słup z Zbrucza", "Świętowit from Wolin" and "Hands of God" from Biała near Łódź. They are honored and respected by a bow of the head (SYMBOL). While praying, the followers of the Church imitate the positioning of the hands of the characters from the "Zbruch Pillar" - they place their left hand over their heart and their right hand on their stomach. Having contact with objects of worship, the faithful say the formula: "it is yours" (Ibidem).

Sociologists emphasize that the revival of pre-Christian religions is due to: the dilemma of the civilization of the Western world, manifested, inter alia, moving away from a value system based on the principles of the Christian faith; some problems of church, religion and the modern family; and the broadly understood freedom of the individual generating pluralism (Bukowska-Pastwa, 2011, p. 75). The crisis of the Christian church and religion, which young people see as less and less attractive by its rigidity and excessive moralizing, and too institutionalized, is particularly visible in the postmodern world. The neo-pagan revival appears to be a result of the need for a new form of faith or spirituality, which is understood as going beyond the hierarchy, institution, missionary in the side of an inclusive image of the contemporary experience of the sacred (Ibidem, p. 75-76).

In the book *Spotkania z utopią* Jerzy Szacki introduces the reader to different ways of perceiving the word "utopia" (Szacki, 1980, p. 20). One possible solution is to view utopia as an ideal - views that oppose existing reality with proposals for social relations more suited to human needs. Utopia is identified here with a moral and social ideal, a long-term goal towards which humanity should strive (Ibidem). It seems, that neo-pagan movements perfectly fit into this trend. As Eileen Barker writes: "people who join and remain in the movement [of the new religious movement] are usually convinced of the beneficial effects of their decisions - sometimes due to the feeling of having a deeper contact with God, other times because they enjoy the company of other members the visible safety that the movement or type of challenge provides what he puts in front of them (...)" (Baker, 1997, p. 71). Do not the Ausran Clan and the Polish Native Church offer just such values to their followers? They assume even more- the member of their communities, striving for self-development or self-realization through spiritual or religious teaching, gets a chance to participate in the work of repairing the world, feeling at the same time an important part of this undertaking, influencing its course. Conradino Beb notes: "Neopaganism is an impersonal word meaning more the name of the state of consciousness of the people who make up this movement than the actual form and causes of their activities (...)" (Beb, 2012). He considers neopaganism to be a man who constructs

myths, in which the historical is intertwined with the desired, and the unknown with what is known. Neopaganthus, according to Beb, builds a bond between his archaic ancestor and their personification in the discursive dominant. Conradino seems to see the neo-pagan in the form of the Ausran Cland and the Native Church of Poland as scientists-constructivists, performing rituals corresponding to the group's shared vision, relating to a specific historical period (Ibidem).

Neo-pagan movements can also be seen within the enlightened utopias of Picht (Kleszcz, 1997, 28). After all, they were established with a view to creating a specific state - the case of the Ausran Clan is a reconstruction of the Indo-European language, the Native Church of Poland aims to imitate the ancient Slavic religion - by means of real means - to publish books in the studied language or to celebrate appropriate worship services (Ibidem).

The assumptions of the Ausran Clan and the Native Polish Church contain elements of heroism, daring, and breaking out of imposed standards, so we can also attribute them to Szacki's heroic utopias, seen as "dreams of a better world combined with a program and an imperative to act.", and, even more specifically, to the utopia of the order, which falls under the aforementioned area according to which a particular group of chosen ones - followers of the Ausran Clan or the Native Church of Poland - are ordered to act for the realization of some ideal- a task, set by each collective (Szacki, 1980, pp. 49-50, 53). According to the author of *Spotkania z Utopią*, under the concept of utopia of the order are hidden two possibilities-either it escapes as an asylum where one can protect oneself from losing one's own distinctiveness-in the case of neo-pagan movements it is the very idea of participating with other people in a particular religion-or it serves as a "school of flanc", preparing a new world, giving everyone a chance to be a better person-Poland practicing the Indo-European language and the ancient religion of the Slavs (Ibidem, p. 134).

However, the view that includes the activity of neo-pagan movements in the scope of the utopias of Szacki's time, presenting some "happy times", placing an idealized society in the distant future, seems justified (Ibidem, p. 51). The following words of Antoni Wacyk confirm this position; "We turn to our pagan past as a spiritual cradle because in the naturalism of the primitive Slavic region we see a correct, healthy stage of the historical development of the Polish man (...). Everything, what is Slavic and pagan is dear to us. Our spiritual roots grow from there. Much of what we want to see in the character of a modern Pole, in his habits and manners, it is easier to commend his receptive imagination if it speaks to his/her through Slavic symbolism" (Wacyk, 1991, p. 97, 99).

Nevertheless, it is not just the very existence of neo-pagan movements that should be considered utopian, but also their goals. An interest-

ing example is the reconstruction of the Indo-European language, postulated by the Ausran Clan. As Umberto Eco notes: "The history of perfect languages is the story of a utopia and a long cycle of failure. But it is not said that the story of a series of failure must turn out to be one of defeat. Even if it were just a story of a stubborn pursuit of an unattainable dream, it remains interesting because of the desire to know the origins of that dream, the motivations that drove those who kept it awake for centuries (...)" (Eco, 2002, p. 28). Since when can we talk about Europe? Is it not from the moment when common languages appear in its territory, accompanied by critical reflection against their confusion? Europe, which speaks many languages, does not give in to criticism, but tries to construct a language "which would be as perfect as Adam's lost speech" (Ibidem). Even if the search for a universal language is utopia, in the case of the Ausran Clan this utopia was realized thanks to poetry, songs and calendars written in the ancient Indo-European language.

Why can the neo-pagan movements be viewed as utopia? Because they resolve controversial psychological and moral issues, ensure the elimination of loneliness, and create favorable conditions for the spiritual transformation of man, are they a refuge, a place of respite from the gray everyday life? Or maybe because they find elements of the culture of the old Slavs in human personalities, they reconstruct ancient customs and languages to protect what is most valuable to them - a sense of ethnic belonging, awareness of their own roots. It seems that both answers to the above-mentioned question could be considered correct. Indeed, as Jerzy Szacki writes: "Anyone who has a great ideal and has a long-term goal would be a utopian then. It is in this sense that the need for utopia is often written, and in this sense Anatol France argued that without utopians, people would still live in caves, poor and naked. Utopia is the principle of all progress, the pursuit of a better future (...)" (Szacki, 1980, p. 23).

Bibliography

- Barker E. (1997), *Nowoczesne ruchy religijne*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków.
- Beb C. (2012), *Współcześni neopoganie- obcy ponowoczesnego świata, czyli kilka słów o nowej kontrkulturze*, <https://magivanga.com/2012/05/22/wspolczesni-neopoganie-obcy-ponowoczesnego-swiate-czyli-kilka-slow-o-nowej-kontrkulturze/>, (access: 18.09.2022)
- Beżnic S. (1997), *Przegląd nowych ruchów religijnych w Polsce*, [in:] E. Barker (ed.), *Nowoczesne ruchy religijne*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków.

- Bukowska-Pastwa A. (2011), *Być poganką: być poganinem: odrodzenie neopogańskie we współczesnej Polsce*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, nr 5.
- Danka R. (2008), *Dzieje i idee Klanu Ausran*, „Państwo i Społeczeństwo”, VIII, 4.
- Dołęga-Chodakowski Z. (1835), *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem*, Wydawca A.Z. Hecel, Kraków.
- Eco U. (2002), *W poszukiwaniu języka uniwersalnego*, Wyd. Marabut, Gdańsk-Warszawa.
- Jare Święto, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Kleszcz L. (1997), *Filozofia i utopia*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Noc Kupali, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Pełka L.J. (2000), *Współczesne neopogaństwo słowiańskie (rodowody-doktryna- kult)*, [in:] Zb. Stachowski (ed.), *Nowe ruchy religijne. Wybrane problemy*, Warszawa-Tyczyn.
- Rau M. (1999), *Współczesny ruch neopogański w Europie*, www.taraka.pl (http://www.taraka.pl/?id=rupo_27.htm, (access: 18.09.2022).
- RODZIMY KOŚCIÓŁ POLSKI, <https://rkp.org.pl/>, (access: 18.09.2022).
- Sas-Zubrzycki J. (1925), *Bogoznawstwo Słowian*, Lwów.
- SŁOWIAŃSKI MODEL ŚWIATA, <https://rkp.org.pl/model-swiata>, (access: 18.09.2022).
- SYMBOLE, <https://rkp.org.pl/symbole>, (access: 18.09.2022).
- Szacki J. (1980), *Spotkania z utopią*, Państwowe Wydawnictwo Iskry, Warszawa.
- ŚWIĘTA, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Święto Godowe, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Święto Ognia i Wody, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Święto Plonów, <https://rkp.org.pl/swieta>, (access: 18.09.2022).
- Wacyk A. (1991), *Mit polski. Zadruza*, Wyd. Toporzeł, Wrocław.
- ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, <https://rkp.org.pl/zalozenia>, (access: 18.09.2022).

Myśl polityczna w dziele Wincentego Kadłubka

O kronikarzu

Mistrz Wincenty zwany Kadłubkiem pochodził z Karwowa koło Opatowa z rodu Łabędziów (Lis, 2021; tenże, 2016; tenże, 2013)¹. Zdobył on tytuł naukowy magistra² (Balzer, 1934–1935; Skibiński, 1994, s. 163–172; Wyrozumski, 2008, s. 31–38). Następnie po odbyciu studiów pełnił funkcje kancelaryjne na dworze Kazimierza Sprawiedliwego (Lis, 2008, s. 39–54). Około 1194 r. został prepozytem katedry NMP w Sandomierzu³ i tu wykładał prawo (Vetulani, 1976, s. 42). W latach 1208⁴ – 1217/1218 był biskupem krakowskim⁵ (Kiełtyka, 1962, s. 196; Kozłowska–Budkowa, 1970, s. 39). Sprawując tę funkcję Wincenty aktywnie uczestniczył w życiu politycznym i kościelnym kraju – w zjazdach: w Borzykowej, Mąkolnie; synodach: w Mstowie, Sieradzu, Wolborzu; oraz w soborze laterańskim IV

* dr Artur Lis, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID: 0000-0003-4613-0671, e-mail: e-mail: arturlis@op.pl

¹ W historiografii definitywnie nie rozstrzygnięto kwestii czasu i miejsca urodzenia ani przynależności rodowej – autora *Kroniki polskiej*, posiadacza tytułu naukowego, biskupa, cystersa, błogosławionego – mistrza Wincentego Kadłubka. Szereg źródeł odnotowało fakt zgonu Wincentego w roku 1223 w klasztorze jędrzejowskim. Według tradycji zrodzonej w średniowieczu i podtrzymanej w kulcie Wincentego kronikarz miał przeżyć około 70 lat. Rozbieżności w datacji jego narodzin są spore, najprawdopodobniej było to dziesięciolecie 1150–1160, a nawet lata sześćdziesiąte. Większość badaczy przyjmuje, że mistrz Wincenty pochodził z Karwowa koło Opatowa w parafii Włostów oraz należał do rodu Łabędziów (agnatyczny potomek Bogusława Włostowica, brata słynnego palatyna Piotra Włostowica).

² Określenie „magister” przy imieniu Wincentego mogło oznaczać tytuł naukowy uzyskany na jednej z zagranicznych uczelni, mogło dotyczyć też urzędu scholastyka – kierownika szkoły przy kapitule katedralnej czy kolegiackiej. Dla zwolenników tezy o studiach Wincentego przedmiotem sporu pozostaje oczywiście lokalizacja uniwersytetu, następnie kierunek z którym łączył się tytuł magisterski kronikarza, a także czas studiów. Na podstawie badań Oswalda Balzera i Brygidy Kürbis wskazuje się na ogromną erudycję kronikarza świadczącą o ukończeniu studiów z tytułem naukowym magistra (Paryż). W dziele Wincentego można wyszukać świadectwa „europejskiej” uczoności autora oraz świadectwa awansu kulturowego środowiska, z którego wyszedł kronikarz.

³ (por. Plezia, 2001, s. 301–303; Grodecki, 1923, s. 30–61; Poniewozik, 2004, s. 28; Maciejewski, 2003, s. 232).

⁴ (zob. Baran–Kozłowski, 2005, s. 122–127; Szymaniak, 2007, s. 265–269).

⁵ Szczególnie godna polecenia jest publikacja: A. Dąbrówka, W. Wojtowicz (red.) (2009), *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa, ss. 543 (*Studia Staropolskie Series Nova*, t. XXV).

w 1215 r. W końcu z przyczyn religijnych oraz zniechęcony upadkiem stronnictwa arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219) porzucił wszystko by zostać mnichem⁶ (Baran-Kozłowski, 2005, s. 238). Zmarł w klasztorze cystersów w Jędrzejowie 8 marca 1223 r. (Misztal, 1985, s. 237-246). Po śmierci cieszył się lokalnym kultem, który został zatwierdzony 18 lutego 1764 r. przez papieża Klemensa XIII (szerzej: Lis, 2021)⁷.

Kronika polska

Kronika polska mistrza Wincentego jest uznawana za pierwszy polski pomnik średniowiecznej myśli polityczno-prawnej, jest więc traktatem polityczno-historycznym, w którym problematyka prawna stanowi uzupełnienie opowieści o przedstawionych wydarzeniach (Mistrz Wincenty, 2008; *Mistrza Wincentego...*, 1994 [dalej: *Chronica Polonorum*]). Kadłubek skonstruował zasadnicze zręby najdawniejszych dziejów Polski, wprowadzając do świata starożytnego mitologiczne dzieje imperium Lechitów-Polaków. Początki kultury polskiej stawiał już w epoce greckorzymskiej. *Kronikę polską* rozpoczął pisać przed 1194 rokiem, a *pióro złamał* najprawdopodobniej pomiędzy 1205 rokiem a objęciem urzędu biskupiego (Skomial, 2004, s. 177-183). Mistrz Wincenty za interlokutorów w dialogu o historii Polski wybrał sobie Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego i Mateusza biskupa krakowskiego (Kürbis, 2008, s. 64-70; też, 2001, s. 59-78; Plezia, 1962, s. 978-994; tenże, 1991, s. 93-131). Traktat historyczny Wincentego to przejaw nurtu wzbogacenia tradycji narodo-

⁶ Rezygnacja z godności biskupiej oraz charakter jego pobytu w klasztorze jędrzejowskim do dzisiaj nie są wolne od polemik i dyskusji. W tej kwestii można wyróżnić przyczyny ustąpienia: chorobę, niekorzystną sytuację polityczną, poświęcenie się pracy kronikarskiej, chęć zostania cystersiem. Rezygnacja Kadłubka ze stolicy biskupiej w Krakowie i przejście do cystersów jędrzejowskich, miało miejsce najpóźniej w pierwszym kwartale 1218 r. Literatura hagiograficzna podkreśla, iż myśl o spędzeniu ostatnich lat życia w zakonie podjął on z pobudek osobistych. Rezygnacja z beneficjum krakowskiego miała być świadectwem niezwykłej pokory i wyrzeczenia na drodze do świętości. Odwrócenie sojuszy i rozpad stronnictwa arcybiskupa Henryka Kietlicza (Władysław Odonic, Leszek Biały i zapewne Konrad Mazowiecki) mogło spowodować rezygnację Wincentego z biskupstwa i jego przejście do zakonu. Mógł on przebywać w Jędrzejowie w charakterze uprzywilejowanego rezydenta lub przyjmując śluby zakonne, za czym przemawia pochowanie go w stroju przeznaczonym wyłącznie dla profesów.

⁷ Wincenty zmarł w klasztorze jędrzejowskim 8 marca 1223 r. Niewątpliwie pierwszym przejawem kultu było pochowanie jego zwłok w kościele klasztornym przed głównym ołtarzem, w prezbiterium między stallami zakonnymi. Już w piśmiennictwie przed Długoszem można spotkać określenia Wincentego, jako „rycerza Chrystusowego” czy „prawdziwego czcicielem pokory”. Dnia 18 II 1764 r. papież Klemens XIII wydał dekret potwierdzenia kultu, a 9 VI zezwolił na odprawianie Mszy św. ku czci błogosławionego Wincentego i odmawianie oficjum brewiarzowego w diecezji krakowskiej i zakonie cystersów. Po II wojnie światowej, wielkimi propagatorami kultu bł. Wincentego Kadłubka byli dwaj wielcy mężowie Kościoła w Polsce Karol Wojtyła i Stefan Wyszyński.

wych o znaczące dzieje bajeczne w duchu renesansu XII w. (Deptuła, 1976, s. 368-384). Pierwsza księga kroniki obejmuje dzieje Polski przedpiastowskiej, druga - początki dynastii, aż po pierwsze lata rządów Bolesława Krzywoustego i upadek Zbigniewa, trzecia - do schyłku rządów seniorackich Bolesława Kędzierzawego, czwarta - rządy Mieszka Starego w Krakowie, Kazimierza Sprawiedliwego i znów Mieszka, początki panowania Leszka Białego i Władysława Laskonogiego w Krakowie. Pisarz doprowadza narrację do 1202 r., ale w tekście jest jeszcze aluzja do bitwy pod Zawichostem – klęski Romana halickiego w 1205 r. (Kürbis, 1976, s. 64-70; Banaszkiewicz, 2002).

Warto także zdać sobie sprawę z tego, jak kronikarz pojmował historię. Idzie o to, iż w XII w. popularne było pojmowanie historii jako zbioru wzorów czy przykładów⁸ (Plezia, 2001, s. 240; tenże, 1991, s. 93-131; Grodecki, 1923, s. 30-61).

Pojęcie Rzeczypospolitej w *Kronice polskiej*

Należy zwrócić uwagę na pojęcie *Rzeczypospolitej* w *Kronice polskiej* mistrza Wincentego, który tymi słowami rozpoczyna swe dzieło: „Była, była ongi cnota w tej rzeczypospolitej, którą senatorowie niby jako-żeś świeczniki niebieskie opromienili nie zapisaniem pergaminowych kart wprawdzie, ale najświeńszych czynów blaskiem. Nie rządźli bowiem nimi ani potomkowie plebejscy, ani samowładczy władcy, lecz książęta dziedziczni, których dostojność, chociaż wydaje się okryta pomroką niewiedzy, świeciła jednak dziwnym blaskiem, którego nawałnice tylu wieków nie mogły zagasić” (Mistrz Wincenty..., 2008, ks. I, rozdz. 1, s. 3). Tym fragmentem kronikarz kierował uwagę na meritum swych rozważań „stan Rzeczypospolitej” (Mądrowska, 2004, s. 41-46). W dalszej części pisał o książętach dziedzicznych, których dostojność świeciła dziwnym blaskiem. W kontekście tej wypowiedzi, w dobie dzielnicowych sporów, walk i intryg, których późniejszy biskup krakowski był świadkiem, wyraził tęsknotę za ojczyzną mającą silną władzę królewską oraz budzącą respekt wśród sąsiadów (Wojtczak-Szyszkowski, 2004, s. 25).

⁸ Renesans zainteresowań nad kroniką biskupa Wincentego związany jest z powstałym w latach 1434-1436 *Komentarzem* Jana z Dąbrówki (ok. 1400-1472). Ten wybitny uczony, dziewięciokrotny rektor Uniwersytetu Krakowskiego, profesor, absolwent teologii i prawa w swoich wykładach zajął się dziełem Kadłubka. W ramach uniwersyteckiego kursu retoryki, wprowadził wykład z historii ojczystej w postaci własnego komentarza do kroniki biskupa Wincentego. Jan z Dąbrówki swoje dzieło ułożył w formie wykładu, który dyktował żakom. *Komentarzem* objął cały tekst dzieła Kadłubka oz własnymi objaśnieniami historycznymi oraz filozoficzno-moralnymi ze szczególnym uwzględnieniem Pisma świętego. W opinii mistrza Jana kronikarz Wincenty należał do bojowników walczących piórem dla dobra ojczyzny. Brulion *Komentarza* Jana z Dąbrówki znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie pod sygnaturą 3002.

Wincenty, który nazywał swoją ojczyznę *res publica*, uważał, że jest to monarchia rządzona prawem stanowionym przez prawowitych władców, wybranych przez społeczeństwo, a nie tyranów uzurpujących sobie władzę (Zwiercan, 1984, s. 233–246). Jest to też ojczyzna (*patria*), broniąca męstwem swych obywateli (*cives*). Najwyższym dobrem jest miłość ojczyzny, najpoważniejszym zaś kryterium wartościowania czynów jest *salus civium*, czyli dobro obywateli (Balzer, 1934, s. 436). Kolejne pokolenia widziały w traktacie politycznym Wincentego historię potraktowaną jako pretekst do pokazania znaczenia Polski i Polaków, a dzieje jako okazję do unaocznienia zalet i wad społeczeństwa, które samo decydowało o obsadzaniu tronu i stanowiło właściwy podmiot działania politycznego (Wyrozumski, 2008, s. 31–38).

W obrazie dziejów Polski Wincentego rolę organizującą, porządkującą wydarzenia pełni podział na okresy. Periodyzacja wypływa z ujęcia przeszłości przez kronikarza. Dzieje Polski dzieli on na płaszczyźnie polityczno-ustrojowej na: początek (*origo*), postęp (*progressus*) oraz spełnianie się (*consummatio*). Początek i postęp to „wczorajszosc”, jeszcze „niemowlęstwo”, czyli „zaczątek” dziejów Polski. Spełnianie się to „dzisiejszosc”, czasy które czytelnik może objąć pamięcią. *Origo*, czyli początek dziejów Polski to okres, w którym zostają określone podstawowe elementy tożsamości „Rzeczypospolitej” i jej ustroju: obszar, król, gród i prawo. Temu okresowi dziejów państwa przypisał Wincenty związek z dziejami antycznymi (Grodecki, 1923, s. 30–61). Stąd też wprowadził on postać Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara, łącząc je z dziejami Polski. *Progressus* u Wincentego oznacza rządy dynastii Piastów aż do panowania Bolesława Kędzierzawego. Z kolei *consummatio* to czasy Kazimierza Sprawiedliwego, losy jego syna Leszka Białego i rządy Władysława Laskonogiego w Krakowie. Dalej można wskazać, że periodyzacja wiąże się z podstawowym dla Wincentego wymiarem moralnym, czyli *virtus*. *Origo* natomiast to pomyślność Rzeczypospolitej oparta na realizacji *virtus* poprzez walkę orężną. Stopniowy upadek *virtus*, następuje w wyniku jej skażenia podstępem (zbrodnia bratobójstwa). *Progressus* są to odnowienie cnoty *virtus* w dynastii Piastów, która przyjmuje odcień *caritas* (uczta u Piasta). Z kolei *consummatio* jest to rozkwit *virtus* za czasów Kazimierza Sprawiedliwego. Kronikarz wymownie podkreśla, że stan chrześcijaństwa nie jest dany na stałe, lecz wymaga ciągłej pielęgnacji, aby nie został skażony powrotem do stanu poprzedniego (Lis, 2009, s. 289–295).

W Europie zachodniej Wincenty zetknął się bliżej podczas studiów z tzw. renesansem XII w. (Goff, 1994; tenże, 2003). Wincentego interesowała głównie szeroko pojęta humanistyka, a w dziedzinie filozofii i teologii – etyka powiązana z życiem zbiorowym, prawem i historią (Wyrozumski, 2008, s. 31–38). Trzonem jego wizji dziejowej pozostaje tu pojęcie „Rzeczypospolitej” jako ładu prawnopublicznego, wspólnego dobra narodu.

Ład który stworzyła Polska, połączył się z ideą ojczyzny i miłością Polaków do kraju. Władza monarchów rodzi się z potrzeby udoskonalenia życia zbiorowego przez prawa, a wywodzi z mandatu narodu. Monarchowie są stróżami i sługami prawa zbudowanego na podstawie sprawiedliwości, określanej przez kronikarza jako *to, co sprzyja najbardziej temu, co może najmniej* (Mistrz Wincenty..., 2008, ks. I, rozdz. 5, s. 12). Wydaje się, że kronikarz postuluje opiekę nad biednymi rodzinami, które z natury rzeczy są w gorszej sytuacji prawno-ekonomicznej niż możne rody (Kürbis, 2001, s. 59-78). Porządek Rzeczypospolitej ustanowiony został w ramach prawa natury i w oparciu o cnoty naturalne. Początek państwa został podniesiony na wyższy poziom wartości duchowych, gdy w życie narodu wszedł Kościół. Wyrastająca z waleczności monarchów i ludu potęga kraju to w połączeniu z samodzielnym ukształtowaniem ładu Rzeczypospolitej podwalina faktycznej i prawnej niezawisłości Polski wobec obcych potęg (Kiełtyka, 1965). Kadłubek wprowadził do polskiej tradycji politycznej idee: wolności, moralności, etycznej istoty prawa publicznego, służebnej funkcji władzy względem narodu i odpowiedzialności rządzących przed rządzonymi oraz obowiązku aktywnego angażowania się „obywateli Rzeczypospolitej” w sprawy ojczyzny (Korolec, 1989, s. 71-87). Jego myśl leży u podstaw polskich koncepcji parlamentarnych i samorządowych (Deptuła, 1984, s. 7; tenże, 2000).

Legendarny początek prawodawstwa – rządy Kraka

Legendarny początek państwowości polskiej związany jest z pierwszym prawodawcą Krakiem (Grakchus) (Banaszkiewicz, 1986). Potwierdzeniem wyrzeczenia własnych korzyści na rzecz szczęścia wspólnoty, tu już utożsamianej z „ojczyzną” jest fragment: „dlatego to Grakch, powracając z Karyntii, jako że miał dar wypowiadania głębokich myśli, zwołuje na wiec całą gromadę, twarze wszystkich ku sobie zwraca, wszystkich życzliwość pozyskuje, u wszystkich posłuszeństwo sobie jedna. Mówi, iż śmieszne jest okaleczałe bydło, bezgłowy człowiek; tym samym jest ciało bez duszy, tym samym lampa bez światła, tym samym świat bez słońca - co państwo bez króla. Albowiem dusza podsyca działanie odwagi, światło czyni jasnym ogląd rzeczy, słońce wreszcie uczy rozsyłać do wszystkich dobroczynne promienie. Tymi promieniami jak najgodniej niby klejnotami wysadzony jest diadem na królewskiej głowie: tak, iż na czole jaśnieje wielkoduszność, na potylicy oględność, po bokach z obu stron hojne blaski śle brylant dzielności. Obiecuje, że jeżeli go wybiorą, to nie królem będzie, lecz współnikiem królestwa. [Bowiem] *wierzy, iż zrodzon nie sobie jest, lecz światu calemu*. Wszyscy przeto pozdrawiają go jako króla. [A on] stanowi prawa, ogłasza ustawy. Tak więc powstał zawiązek naszego prawa obywatelskiego i nastały jego urodziny. Albowiem przed nim wol-

ność musiała ulegać niewoli, a słuszość postępować krok w krok za niesprawiedliwością i sprawiedliwe było to, co największą korzyść przynosiło najmożniejszemu. Atoli surowa sprawiedliwość nie od razu zaczęła władać. Odtąd jednak przestała ulegać przemożnemu gwałtowi, a sprawiedliwością nazwano to, co sprzyja najbardziej temu, co może najmniej” (Mistrz Wincenty..., 2008, ks. I, rozdz. 5, s. 11-12). W kontekście tego fragmentu, spoglądając na decyzję Kraka, można docenić znaczenie jego deklaracji, że nie chce być nikim innym, jak tylko *socius regni*. Taka postawa była pełnym przeciwieństwem pragnień tych, którzy chcieli władzy tyrańskiej. Przede wszystkim ustanowił on specyficzny wzór sprawowania władzy – bliski władzy „służebnej”, skierowanej na dobro wspólnoty, nie zaś swój własny (Łowmiański, 1976, s. 22-27).

Historyczny początek prawodawstwa – rządy Bolesława Chrobrego

Wincenty w dialogu świętego Wojciecha z Bolesławem Chrobrym wkłada w usta świętego naukę dotyczącą wyższości prawa kanonicznego nad świeckim: „Święty o wielu rzeczach krótko go poucza: „Godne - mówi - majestatu królewskiego są słowa, gdy wyznaje, iż jest władcą, którego wiążą prawa; tak dalece powaga władców zależy od powagi prawa. Atoli prawo boskie ma przewagę nad prawem ludzkim, bowiem prawo Pana nienaganne jest, prawo nienaruszone, które nawraca dusze. We wszystkim więc, synu, co czynisz, zapożyczaj wzór ze zwierciadła boskiej sprawiedliwości. Rzeczywiście bowiem od wszelkiej władzy ważniejsze jest to, żeby każde władztwo poddać pod prawa Kościoła” (Mistrz Wincenty..., 2008, ks. II, rozdz. 10, s. 51-52). Wincenty podkreśla, iż monarcha, który jest powołany do pełnienia funkcji ustawodawczych, sam jest związany tym prawem⁹ (Nowacki, 1984, s. 130; Bauto, 1963, s. 61-76).

⁹ Mistrz Wincenty Kadłubek opisał spór króla Bolesława Śmiałego-Szczodrego z biskupem krakowskim Stanisławem ze Szczepanowa. Kolejność wydarzeń w relacji Wincentego przedstawia się następująco: 1) król stale przebywał ze swoim wojskiem poza granicami kraju; 2) w kraju zapanował „nierząd”, nastąpiło rozluźnienie obyczajów małżeńskich oraz zuchwałstwo sług; 3) powracający z tego powodu rycerze surowo karali swoje żony oraz buntowników; 4) opuszczony przez własnych rycerzy król, po powrocie do kraju rozpoczął karanie rycerzy za dezercję, sprawców rozruchów oraz niewiernych żon; 5) przeciwko Bolesławowi zawiązano spisek; 6) biskup Stanisław zagroził królowi klątwą; 7) władca rozkazał zabić Stanisława, ale jego siepacze tego nie uczynili; 8) Bolesław własnoręcznie zabił biskupa; 9) nad porąbane ciało przyleciały orły i rozbłysły cudowne światła; 9) król będąc już na wygnaniu rzucił obelgi na biskupa. Opis męczeńskiej śmierci Stanisława, zredagowany przez Wincentego, dał początek legendzie i rozpoczął proces wyniesienia biskupa na ołtarze.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę całość przeanalizowanego materiału - znajomość i wpływ na mistrza Wincentego prawa rzymskiego (*Kodyfikacje Justyniańskie*) i prawa kanonicznego (*Dekret Gracjana*), jako uprawnioną czynię konstrukcję o uznaniu tej wybitnej postaci - ojcem prawa w Polsce. Wraz z przyjęciem zachodniego chrześcijaństwa na ziemiach polskich powstał system szkolnictwa katedralnego i parafialnego. Przed powstaniem pierwszego uniwersytetu „prawa uczone”, czyli prawo rzymskie i kanoniczne były przedmiotem nauki w ramach retoryki jako jednej z uprawianych sztuk wyzwolonych (Vetulani, 1976, s. 103). Przykładem może być ośrodek w Sandomierzu, którego twórcą mógł być Wincenty. W 1238 r. pojawia się *iuris professor*, magister Salomon, a obok niego z tym samym tytułem Ugerus Buzakarinus, sprowadzony z Padwy przez Sulisława Gryfitę (Balzer, 1934, s. 69).

Bibliografia

- Balzer O. (1934–1935), *Studium o Kadłubku*, cz. 1–2, [w:] tegoż, *Pisma pośmiertne*, t. I-II, Lwów.
- Banaszkiewicz J. (1986), *Podanie o Piaście i Popieleu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*, Warszawa.
- Banaszkiewicz J. (2002), *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, wyd. II, Wrocław 2002.
- Baran-Kozłowski W. (2005), *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199–1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań.
- Bauto E. (1963), *Pogląd mistrza Wincentego Kadłubka na stosunek władzy duchowej i świeckiej*, „Nasza Przyszłość”, nr 17.
- Deptuła Cz. (2000), *Galla Anonima mit genezy Polski: studium z historii filozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin.
- Deptuła Cz. (1976), *Nad zagadką Mistrza Wincentego*, „Znak”, t. 28, nr 261.
- Deptuła Cz. (1984), *Prekursor narodowej refleksji Wincenty zw. Kadłubkiem*, „Przegląd Katolicki”, R. 72, nr 19.
- Goff Le J. (1994), *Kultura średniowiecznej Europy*, Warszawa.
- Goff Le J. (2003), *What Did the 12th Century Renaissance Man*, [w:] P. Linehan, J. Nelson (ed.), *The Medieval World*, London.
- Grodecki R. (1923), *Mistrz Wincenty Kadłubek, biskup krakowski (zarys biograficzny)*, „Rocznik Krakowski”, nr 19, s. 30–61 [lub odbitka].
- Kiełtyka S. (1962), *Błogosławiony Wincenty Kadłubek (ok. 1150–1223)*, „Nasza Przyszłość” 16.

- Kiełtyka S. (1965), *Sylwetka duchowa bł. Wincentego Kadłubka, w świetle historii i tradycji*, Rzym.
- Korolec J.B. (1989), *Ideal władcy w Kronice mistrza Wincentego. Rola cnót moralnych w legitymizacji władzy* [w:] T. Michałowska (red.), *Pogranicza i konteksty literatury polskiego średniowiecza*, Wrocław.
- Kozłowska-Budkowa Z. (1970), *Rezygnacje biskupów krakowskich Wincentego i Iwona. Na marginesie artykułu: „Dlaczego Kadłubek zrezygnował z biskupstwa”*, „Prace Historyczne” t. 1, Katolicki ośrodek wydawniczy Veritas, Londyn 1967, s. 137–147, „Nasza Przeszłość” 33.
- Kürbis B. (2001), *Jak mistrz Wincenty pisał historię Polski*, [w:] K. R. Prokop (red.), *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków, 10 marca 2000*, Kraków.
- Kürbis B. (1976), *Jak mistrz Wincenty pojmował historię Polski*, „Studia Źródłoznawcze” 20.
- Kürbis B. (2008), *Wstęp*, [w:] *Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska*, wyd. B. Kürbis, Wrocław.
- Lis A. (2008), *Dokumenty Mistrza Wincentego. Zarys problematyki*, „Cistercium Mater Nostra” R. 2.
- Lis A. (2021), *Homo literatus. Studia poświęcone Wincentemu Kadłubkowi*, t. I-II, Sandomierz.
- Lis A. (2009), *Konferencja naukowa: „Błogosławiony Wincenty Kadłubek i jego dziedzictwo” Opatów, 17 czerwca 2009 r.*, „Roczniki Humanistyczne. Historia” t. 57, z. 2.
- Lis A. (2016), *Master Vincentius*, Lublin.
- Lis A. (2013), *Spory wokół biografii mistrza Wincentego Kadłubka*, Lublin.
- Łowmiański H. (1976), *Wątki literackie i tradycja historyczna w Kronice Kadłubka (I księga)*, „Studia Źródłoznawcze” 20.
- Maciejewski J. (2003), *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320*, Kraków-Bydgoszcz.
- Mađrowska E. (2004), *Polska jako „patrimonium”, „regnum” i „res publica” w „Kronice” Mistrza Wincentego*, [w:] I. Kadulska, R. Grześkowiak (red.), *Od liryki do retoryki. w kręgu słowa, literatury i kultury. Prace ofiarowane Jadwidze i Edmundowi Kotarskim*, Gdańsk.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek) (2008), *Kronika polska*, wyd. B. Kürbis, wyd. IV, Wrocław.
- Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska* (1994), wyd., komentarz i wstęp M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. XI, Kraków.
- Misztal H. (1985), *Sprawa kanonizacji bł. Wincentego Kadłubka*, „Prawo Kanoniczne” 28, nr 3–4.

- Nowacki B. (1984), *Poglądy prawno-polityczne w „Kronice” mistrza Wincentego*, [w:] *Mente et litteris*, Poznań.
- Dąbrówka A., Wojtowicz W. (red.) (2009), *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa, ss. 543 (*Studia Staropolskie Series Nova*, t. XXV).
- Plezia M. (1962), *Kronika Kadłubka na tle renesansu XII wieku*, „Znak” 14.
- Plezia M. (1991), *Mistrz Wincenty zwany Kadłubkiem*, [w:] S. Grzeszczuk (red.), *Pisarze staropolscy. Sylwetki*, t. 1, Warszawa.
- Plezia M. (2001), *Scripta minora. Łacina średniowieczna i Wincenty Kadłubek*, Kraków.
- Poniewozik L. (2004), *Pralaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń.
- Skibiński E. (1994), *Źródła erudycji Kadłubka*, „Roczniki Historyczne” 60.
- Skomial J. (2004), *Z problematyki własności w „Kronice polskiej” Wincentego zwanego Kadłubkiem (ok. 1150-1223)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 56, z. 1.
- Szymaniak M. (2007), *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń.
- Vetulani A. (1976), *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20.
- Vetulani A. (1976), *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego do piastowskiej Polski*, [w:] *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław.
- Wojtczak-Szyszkowski J. (2004), *Antyczne wzory postawy moralnej i obywatelskiej w „Cronica Polonorum” Mistrza Wincentego Kadłubka*, [w:] *Dziedzictwo antyczne a polska tradycja kulturowa*, Warszawa.
- Wyrozumski J. (2008), *Znaczenie mistrza Wincentego dla kultury Polskiej*, „Cistercium Mater Nostra”, R. 2, (*Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej*), M. Starzyński, M. Zdanek (red.), Kraków.
- Zwiercan M. (1984), *Model władcy w komentarzu Jana z Dąbrówki do Kroniki Bł. Wincentego zwanego Kadłubkiem w wykładzie uniwersyteckim w latach Jana Długosza*, „Analecta Cracoviensia”, R. 16.

Artur Lis*

Przemiany ustrojowe Polski piastowskiej w latach 1180-1228

Wprowadzenie

Wiek XII i XIII to okres wielu kluczowych przemian społecznych, gospodarczych i kulturowych Polski dzielnicowej. Jest to czas wielu zmian społeczno-prawnych, które doprowadziły do ukształtowania poszczególnych stanów społecznych. Jest to wreszcie okres przekształceń dokonujących się w łonie Kościoła (Grodecki, 1969, s. 117–474; Dobosz, 2002; Skwierczyński, 2005; Gawlas, 2000). Okres rozbicia dzielnicowego, to nie tylko ewolucja ustrojowa Polski ale również czas intensywnej wymiany kulturalnej i recepcji idei z Zachodu. Celem niniejszego artykułu jest analiza historyczno-prawna przemian ustrojowych Polski piastowskiej w okresie 1180-1228.

Bulla Papieża Aleksandra III z 28 marca 1181 r.

Bulla papieża Aleksandra III potwierdziła dokument Kazimierza Sprawiedliwego z 1180 r. wydany w Łęczycy. Zjazd doczekał się bogatej literatury przedmiotu i różnych ocen wśród historyków (Baran–Kozłowski, 2002, s. 77–83; tenże, 2005, s. 70–75; por. Abraham, 1917; tenże, 1889, s. 385–405). Poczyniono tam ustępstwa na rzecz Kościoła: ograniczono nadużycia podczas egzekwowania stanu i podwody, ograniczono praktykę konfiskowania dóbr ruchomych po zmarłym biskupie oraz zagwarantowano nienaruszalność majątku nieruchomego biskupa w okresie sedeswakancji. Informacje źródłowe na ten temat posiadamy z bulli papieża Aleksandra III¹, odpowiedniego ustępu *Kroniki polskiej* Wincentego Kadłubka (IV 9)² oraz z wtórnego wobec nich przekazu Jana Długosza

* dr Artur Lis, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID: 0000-0003-4613-0671, e-mail: arturlis@op.pl

¹ (Gieysztor, 1958, s. 206-207).

² (zob. *Mistrza Wincentego...*, 1994, s. 149).

(*Jana Długosza Roczniki...*, 1973, s. 122–123). Spisane postanowienia zjazdu zostały wysłane do Rzymu w suplice z prośbą o ich zatwierdzenie, o czym mówi bulla konfirmacyjna Aleksandra III. Dokument został spisany pismem dyplomatycznym, minuskułą kurialną, a jego formularz odpowiada ówczesnym zwyczajom kancelarii papieskiej (*Kraków w chrześcijańskiej Europie* 2006, s. 452–453). Roman Grodecki, biorąc pod uwagę powtórzenia w dziele Wincentego niektórych charakterystycznych wyrażań (*pergere pompaticę, horrea pauperum, enervare caballos*) i ze wspólnej obu tekstom manieri wyrazów zdrobniałych (*negociolum, beneficiolum*) stwierdził, że autorem supliki był Wincenty Kadłubek (Grodecki, 1930, s. 27; tenże, *Zjazd łęczycki*, 1969c). Pogląd ten w pełni przyjął Adam Vetulani, domyślając się, iż różnice redakcyjne między tekstem bulli i *Kroniką polską* mogą wynikać z braku odpowiedniego przygotowania prawnego Kadłubka przed 1180 r. (Vetulani, 1932, i osobna odbitka, s. 4 i n.; zob. tenże, 1976, s. 42). Prostsze rozwiązanie zaproponował Aleksander Gieysztor, wedle którego Kadłubek znał tekst bulli, a jej podstawa (suplika), wyszła z dworu książęcego, jako utwór literacko-dyplomatyczny rodzimej szkoły retorycznej (Gieysztor, 1958, s. 197). Nie da się jednak jednoznacznie zanegować zredagowania supliki przez Wincentego Kadłubka (Ożóg, 1995, s. 165). Zofia Kozłowska-Budkowa, referując dyskusję wokół zjazdu łęczyckiego, omówiła również zmiany rzeczowe, jakie wprowadził Kadłubek w kronice w omówieniu treści supliki (Kozłowska-Budkowa, 2006, s. 98–99). Niewykluczone, iż celem wprowadzonych przez Wincentego zmian była lepsza ochrona dóbr Kościoła i zagwarantowanie zmniejszenia obciążeń ich mieszkańców.

Sytuacja polityczna po śmierci Kazimierza II Sprawiedliwego

Leszek Biały książę polski (1184–1227)³ był synem Kazimierza II Sprawiedliwego i Heleny księżniczki znojemskiej (Wasilewski, 1978, s. 115–120; zob. *Piastowie...*, 1999, s. 113, 115, 179, 181, 182, 258, 272). Matka Leszka wywodziła się z czeskiej dynastii Przemyślidów. Rodzina czeska skoligacona była również z węgierskimi Arpadami (Paner, 2008, s. 199–203). Po śmierci Kazimierza Sprawiedliwego Helena wraz z wojewodą Mikołajem i biskupem Pelką sprawowała regencję nad synem Leszkiem Białym do czasu osiągnięcia przez niego pełnoletności (Sobociński,

³ (zob. Chrzanowski, 2013; Marzec, 1999a, s. 173–179; Bubczyk, 2009, s. 31–53).

1949, s. 227-353). Słusznym wydaje się, iż dziedziczenie w linii Kazimierza II wprowadzono dopiero w 1194 r., podczas wiecu, na którym intronizowano Leszka Białego (Sobociński, 1949, s. 338-339).

Najpewniej wojewoda sandomierski Goworek, obok matki Leszka, był jego najbliższym opiekunem, natomiast wojewoda krakowski Mikołaj i biskup Pełka zajmowali się sprawami państwowymi. Leszek prawdopodobnie przebywał wraz z bratem Konradem, matką Heleną i Goworkiem w Sandomierzu. Tutaj też pełnił funkcję prepozyta sandomierskiego, drugiego mentor księcia Leszka, Wincenty Kadłubek (Chrzanowski, 2013, s. 32). Mimo że Leszek dochodził już w tym czasie do pełnoletności i mógł przejąć samodzielne rządy w Krakowie w roku 1198, losy obsady tronu krakowskiego potoczyły się zupełnie inaczej. Bitwa nad Mozgawą w 1195 r. nie rozstrzygnęła, kto będzie zasiadał na tronie krakowskim, Mieszko Stary czy Leszek Biały (Zientara, 2006, s. 115; Smoliński, 2006, s. 53-78; Wasilewski, 1978, s. 115-120). Helena zdawała sobie sprawę, że wraz ze wzrostem pozycji możnych spada pozycja samego księcia. Jeszcze w 1198 lub 1199 r. księżna w oparciu o opozycyjne wobec Mikołaja z rodu Lisów stronnictwo, w którym był bez wątpienia Goworek z rodu Rawiczów, zgodziła się powierzyć opiekę nad Leszkiem i tron krakowski Mieszkowi Staremu (Smolka, 1872; tenże, 2009b, s. 377-379; B. Włodarski, 1925, s. 7-27; tenże, 1966). Właściwie trudno tu mówić o rządach opiekuńczych, gdy w 1199 r. Leszek mógł już samodzielnie objąć rządy. Warunkiem ugody było przywrócenie przez Mieszka zwierzchności rządów księcia krakowskiego nad całą Polską i przekazanie ich po jego śmierci nie innemu seniorowi, ani też swojemu synowi, lecz Leszkowi Białemu, którego adoptuje na swego syna (*Kronika wielkopolska*, 1965, s. 179). Ponadto Mieszko Stary zobowiązał się pasować Leszka na rycerza i uroczystym aktem uznać i ustanowić go swoim dziedzicem i następcą. Zgadzał się również na dziedziczenie w linii Kazimierza Sprawiedliwego (Grodecki, 1969b, s. 171; tenże, 1933, s. 155-326). W 1199 r. powrócił więc na tron krakowski ostatni żyjący syn Krzywoustego na mocy zawartej z księżną Heleną umowy, której warunki zobowiązał się wypełnić pod groźbą klątwy ze strony arcybiskupa gnieźnieńskiego i wszystkich innych biskupów (Smolka, 2009a, s. 380). Moźni zarzucając księciu wielkopolskiemu niespełnienie warunków umowy, podczas nieobecności Mieszka w Krakowie, podnieśli bunt przeciw niemu i z powrotem osadzili Leszka na tronie. Księżna Helena wraz z synami Leszkiem i Konradem powróciła do Krakowa. Wtedy to

dokonał się podział ziem odziedziczonych po Kazimierzu Sprawiedliwym między dwóch braci. Leszek Biały otrzymał ziemię sandomierską oraz zwierzchnictwo nad Pomorzem Gdańskim, Konrad otrzymał zaś Mazowsze zajęte w 1186 r. przez Mieszka Starego (Włodarski, 1966). Książę wielkopolski zaczął domagać się od księżnej Heleny dotrzymania zawartego z nim układu (Chrzanowski, 2013, s. 32 i nn.; Balzer, 1894, s. 293–350). Mikołaj zerwał przyjazne stosunki z Heleną, prawdopodobnie za sprawą wojewody sandomierskiego Goworka, który zyskiwał coraz większą pozycję na dworze książęcym. Księżna zgodziła się na żądanie Mieszka i zawarto nowy układ. Książę wielkopolski zwrócił Kujawy, które objął młodszy brat Leszka, Konrad i zajął tron krakowski w dożywocie. Po jego śmierci dzielnica ta miała przejść już bez problemów w posiadanie Leszka Białego. Za to wszystko miał wojewoda Mikołaj przypłacić wygnaniem. Udał się do Mieszka, aby go przejednać, najpewniej rozmawiano o następstwie tronu po śmierci Mieszka dla jego jedyne go żyjącego syna Władysława Laskonogiego (Smolka, 2009a, s. 381). Senior dynastii przyjął propozycję Mikołaja i pozostawił go na starym stanowisku wojewody krakowskiego. Tym sposobem Mieszko Stary w 1201 r. ponownie wrócił na tron krakowski. Objął zarazem opiekę nad swymi bratankami Leszkiem i Konradem, jako stryj i zarazem senior dynastii. Doszło jednak wkrótce między nimi do konfliktu, gdyż Mieszko nie uczynił Leszka swoim spadkobiercą, a nawet zajął bratankowi Wiślicę i trzy inne grody. Dopiero za wstawiennictwem panów krakowskich oddał je z powrotem Leszkowi i Konradowi (Wyrozumski, 1972, s. 155–157; Wojciechowski, 1925, s. 313). Mieszko Stary zmarł 13 lub 14 marca 1202 r. w Kaliszu, przeżywszy około 80 lat (Jasiński, 1993, s. 235). Panowie krakowscy wysłali poselstwo do Sandomierza, do Leszka Białego, zapraszając go do Krakowa. Jednak wojewoda krakowski Mikołaj, w zamian za możliwość objęcia tronu postawił księciu jeden warunek. Żądał usunięcia i skazania na wygnanie wojewody sandomierskiego Goworka, swojego osobistego nieprzyjaciela, a wiernego i wpływowego doradcę księcia Leszka (Wyrozumski, 1960, s. 389–390; Giergiel, 2007), s. 2–5; tenże, 2004). Był to fakt zdumiewający i nieznany dotychczas w dziejach. Jak wskazał Roman Grodecki, były to pierwsze w naszych dziejach „pacta conventa” (Grodecki, 1969b, s. 175). Odbiciem rywalizacji możnych rodów w Polsce w tych czasach jest bajka zamieszczona w kronice Wincentego o Gryfie, Liszce i „Reptiliach” (Górski, 1928, s. 69–71).

Gdy Leszek Biały wysłuchał w Sandomierzu warunku, jaki mu postawiono, postanowił zwołać naradę. Książę nie chciał sam pośpiesznie podejmować decyzji wagi państwowej. Nie jest znany przebieg samej narady. Goworek zgłosił swoją gotowość pójścia na wygnanie, byle nie pozbawiać Leszka tronu krakowskiego i nie przeciwdziałać połączeniu się dwóch wielkich dzielnic: krakowskiej i sandomierskiej (Giergiel, 2004, s. 151 i n.). Odmowa dana poselstwu krakowskiemu przez księcia z Sandomierza była ewenementem w tych czasach (Grodecki, 1969b, s. 178-179; zob. Samsonowicz, 2009, s. 29-38). Decyzja ta miała wbrew pozorom również uzasadnienie polityczne, pozbywając się i skazując na wygnanie Goworka, wszedłby niewątpliwie pod wpływ wojewody Mikołaja. Leszek w 1202 r. wrócił do stolicy po śmierci Mikołaja. Wraz z nim wygrał Goworek, umacniając swoją wpływową pozycję przy księciu. Na roku 1202 urywa się kronika Wincentego (Balzer, 1894, s. 293-350; Labuda, 1969, s. 102-104). Nie ma w niej już wzmianki o ponownym objęciu rządów w Krakowie przez Leszka Białego. Początkowe lata jego panowania (1202-1205) są trudne do zbadania, wiadomości na ich temat w źródłach bardzo skąpe, wiedza historyczna oparta w dużej mierze na przypuszczeniach (Włodarski, 1971, s. 8; Kozłowska-Budkowa, Perzanowski, 1960-1961, s. 358-359; Pieniądz, 2006, s. 63-78).

Synod Opatowski z 1206 r.

Pozwólmy sobie, na lapidarne choć, przybliżenie wydarzeń politycznych roku 1206. Otóż w tymże roku doszło do konsolidacji antagonistycznych stronnictw politycznych: obozu Władysława Laskonogiego⁴ oraz koalicji Leszka Białego, Władysława Odonica⁵ i arcybiskupa Henryka Kietlicza (Baran-Kozłowski, 2005). Genezy sporu kościelno-politycznego należałoby się doszukiwać co najmniej od czasu śmierci Mieszka III Starego⁶ w 1202 r. i objęcia tronu senioralnego przez jego syna Władysława Laskonogiego. Następny władca Krakowa – syn Kazimierza Sprawiedliwego Leszek Biały⁷ musiał się wciąż liczyć z aspiracjami do tronu ówczesnych seniorów dynastii Mieszka I Piłtonogiego⁸, Władysława III Lasko-

⁴ (Przybył, 1998).

⁵ (Kłodziński, 1900, s. 97-165).

⁶ (Przybył, 2002; por. Smolka, 2009a).

⁷ (Wyrozumski, 1972, s. 155-157; Marzec, 1999b, s. 181-188).

⁸ (Rajman, 1996, s. 23-41).

nogiego i Henryka I Brodatego (Zientara, 2006). W tym właśnie czasie arcybiskup Henryk Kietlicz podjął ostrą walkę z Władysławem III Laskonogim o suwerenny status Kościoła w państwie (Plisiecki, 2000, s. 431-446). Program walki o ten status nazywany wolnością Kościoła miał swój aspekt wewnątrzkościelny i aspekt zewnętrzny, dotyczący relacji państwo-Kościół. Kietlicz stał się zagorzałym protagonistą reform, które w sprawach wewnątrzkościelnych sprowadzały się do celibatu osób duchownych, demokratyzacji Kościoła i podniesienia dyscypliny, natomiast w stosunkach z państwem – do kanonicznych wyborów biskupów w miejsce książęcych nominacji, immunitetu posiadłości kościelnych, do własnego kościelnego sądownictwa w stosunku do osób duchownych i zniesienia *jus spoli* (Tymieniecki, 1960-61, s. 415-417; Dobosz, 2000, s. 81-96; Wyrozumski, 2000, s. 97-105). Przeciwno Władysławowi Laskonogiemu wystąpił arcybiskup gnieźnieński, pod pretekstem zagarnięcia przez księcia dóbr po zmarłym biskupie. Władysław Laskonogi pokonał militarnego sojusznika Kietlicza – Władysława Odonica który najechał na jego wielkopolskie posiadłości. Następnie wielkiego hierarchę kościelnego spotkała reakcja ze strony Laskonogiego: wkroczenie do Gniezna i zajęcie dóbr arcybiskupich. Kietlicz wyklął publicznie wielkopolskiego księcia i schronił się na Śląsku na dworze Henryka Brodatego (Wyrozumski, 2003, s. 560). Po krótkim pobycie we Wrocławiu arcybiskup Henryk udał się do Opatowa gdzie zwołał synod kościelny połączony ze zjazdem możnych małopolskiego księcia. Marian Fąka domyślał się, iż do zjazdu doszło w Krakowie⁹ – opierał się jednak na błędnej interpretacji listy świadków dokonanej przez Józefa Umińskiego¹⁰, z której wynikało, iż podczas zjazdu obecni byli prałaci krakowscy Jan i Piotr. Biorąc pod uwagę omówioną w innym miejscu listę świadków dokumentu Leszka Białego, zasadnym jest udział w wiecu członków kapituły kolegiackiej w Opatowie: *Opatoviensis decanus P., magister Ch., cantor St., custos A.*; co przekonuje, że do zjazdu doszło w Opatowie najpewniej w okresie odpustu św. Marcina – patrona kolegiaty opatowskiej. Na pytanie, co mogło być przedmiotem synodu kościelnego połączonego ze zjazdem możnych w Opatowie ostatnio próbował odpowiedzieć Wojciech Baran-Kozłowski: „Możemy domyślać się za to celu tego zebrania, którym było zapewne naradzenie się nad aktualnym położeniem i ustalenie wspólnego planu dalszego postępowania

⁹ (Fąka, 1969, s. 95-127; Vetulani, 1938).

¹⁰ (Umiński, 1926, s. 34, przypis 3).

nia. Być może uchwalono wtedy, aby arcybiskup Kietlicz osobiście stanął na czele delegacji, która pojechałaby niezwłocznie do Rzymu, by przedstawić papieżowi sprawy sporu z Laskonogim. Bardzo prawdopodobne, iż nastąpiło wtedy także powtórne wyklęcie wielkopolskiego księcia i popierającego go biskupa poznańskiego Arnolda” (Baran-Kozłowski, 2005, s. 93-94).

Pierwsza ćwierć XIII w. upłynęła w Polsce pod znakiem rywalizacji politycznej pomiędzy dwoma antagonistycznymi stronnictwami, w których znaleźli się w ówcześni Piastowie. Ponieważ w pierwszym z nich znaleźli się najmłodsi ówczasie książęta (Leszek Biały, Konrad mazowiecki, Władysław Odonic, Kazimierz opolski) natomiast w drugim ci starsi (Henryk Brodaty, Władysław Laskonogi, Mieszko Płatonogi) w literaturze często określa się je jako stronnictwa juniorów i seniorów.

Borzykowski przywilej immunitetowy z 1210 r.

Pierwszy istotny przywilej na rzecz Kościoła został wydany na synodzie w Borzykovej, który odbył się pod koniec lipca 1210 r. Wśród uczestników synodu połączonego ze zjazdem książęcym można wymienić hierarchów Kościoła arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza oraz biskupów: krakowskiego Wincentego Kadłubka, poznańskiego Arnolda, wrocławskiego Wawrzyńca, płockiego Gedkę, kujawskiego Ojerza (Ogierza) i lubuskiego Wawrzyńca (Lis, 2016, s. 116 i n.). Z kolei ze strony książąt piastowskich obecny był Leszek Biały, Konrad I Mazowiecki, Henryk Brodaty i Władysław Odonic¹¹. Przyczyną zjazdu było omówienie bieżącej sytuacji politycznej związanej z wydaniem przez papieża Innocentego III bulli z 9 czerwca 1210 r., przywracającej zasadę senioratu. Wymienieni książęta nadali Kościołowi immunitet za cenę poparcia dla rządów Leszka Białego. Określono nowe relacje pomiędzy walczącym o emancypację Kościołem a władzą państwową. O miejscu zjazdu i jego uczestnikach dowiadujemy się z dyplomu Władysława Odonica wydanego 29 lipca 1210 fundującego klasztor cystersów w kasztelanii przemęckiej. Podczas zjazdu politycznego nie uczestniczyli Władysław Laskonogi oraz Mieszko Płatonogi. Zapewne juniorzy za cenę immunitetu dla Kościoła chcieli uzyskać cofnięcie postanowień bulli z 9 czerwca 1210 r. (Kutrzeba, 1928, s. 13-14;

¹¹ Ostatnio: (Pelczar, 2013, s. 146-149 oraz dalsza literatura; Zientara, 2006; Witkowski, 2012). Starszą literaturę zbiera: (Umiński, 1926 s. 84 i nn.).

Kodeks dyplomatyczny..., 1874, nr 6, s. 12). O treści przywileju wydanego w Borzykowie, dowiadujemy się z jego potwierdzenia przez papieża z 21 kwietnia 1211 r. Dokument wymienia ogólnie *ecclesiastica liberales*, pod którymi można się domyślać uzyskanie niezależności sądowej i wolności od ciężarów prawa książęcego. Z bulli wynika, że młodszy książęta zrzekli się prawa do przejmowania mienia po zmarłym biskupie. Zapewne w trakcie obrad zapadła decyzja o wyjeździe arcybiskupa Henryka Kietlicza do Rzymu. Jak słusznie podnosi Ignacy Subera: „Przywileje te nie były w prawdzie zupełną nowością, ale sformułowane w zbiorowym akcie kilku książąt na rzecz Kościoła, nabierały znaczenia jak gdyby ustawy zasadniczej. Mieściło się w nich najprawdopodobniej również uchylenie inwestytury monarszej na biskupstwa i zgodą na wolną elekcję kapitulną(...)” (Subera, 1981, s. 37).

Leszek Biały odstąpił tron krakowski Mieszkowi Płatonogiemu i usunął się do Sandomierza. Oczywiście traktowano to jako stan tymczasowy a nowy senior nie miał żadnej pozycji w nowo objętej dzielnicy nie mówiąc już o ewentualnej władzy zwierzchniej (Mitkowski, 1946, s. 645-658; Halecki, 1913, s. 219-220; Szczaniecki, 1987, s. 8; Semkowicz, 1920, s. 155; B. Zientara, 2006, s. 156). Podjęto również decyzję, że arcybiskup Kietlicz uda się do Rzymu z zamiarem skłonienia papieża do cofnięcia postanowień bulli oraz wszczęcia innych kroków zmierzających do poprawy trudnej sytuacji swego stronnictwa.

Synody z 1212 r. w Mąkolnie i Mstowie

Dnia 24 maja 1212 r. odbył się synod połączony ze zjazdem możliwych w Mąkolnie na pograniczu Wielkopolski i Kujaw. Byli na nim obecni: Leszek Biały, Konrad Mazowiecki, Mściwój gdański, arcybiskup Henryk Kietlicz, biskup krakowski Wincenty Kadłubek, płocki Gedko i kujawski Ogierz oraz opaci premonstratenscy: Walter z Buska, Tomasz z Wito-wa i Alard ze św. Wincentego we Wrocławiu. Udział mistrza Wincentego w zjazdach i synodach bezpośrednio świadczy, iż sprawując funkcję biskupa krakowskiego aktywnie uczestniczył w życiu politycznym i kościelnym kraju. Na wiecu w Mąkolnie Wincenty wystąpił w towarzystwie sześciu swoich kapelanów i licznych urzędników swego dworu biskupiego. W dokumencie charakterystyczny jest zapis o zrzeczeniu się praw do rewindykacji tych wsi przez bratanków Wincentego, Bogusława i Sulisława.

Być może ewentualne pretensje z ich strony były przyczyną kolejnego zatwierdzenia tej samej donacji¹². Wojciech Baran-Kozłowski, suponuje, iż podczas synodu, arcybiskup Henryk Kietlicz podjął próbę stworzenia alternatywnej misji premonstratenskiej w Prusach. Jak stwierdza Baran-Kozłowski „Henryk Kietlicz popierał stworzenie konkurencyjnej misji premonstratenskiej, ponieważ chciał nawrócone ziemie podporządkować swojej metropolii. Nie mógł więc dopuścić do pozostawienia całej kontroli misji w ręku Chrystiana i stworzenia przez niego biskupstwa zależnego jedynie od Stolicy Apostolskiej. Plany Chrystiana niepokoiły także sąsiednich książąt: Mściwoja i Konrada, którzy chcieli ziemie neofitów włączyć do swych księstw” (Baran-Kozłowski, 2018, s. 42-43).

Jak słusznie zaznacza Marian Fąka, sposobnością do synodu w Mstowie w 1212 r. była konsekracja biskupa poznańskiego Pawła, na którą przybyli biskupi: krakowski Wincenty, wrocławski Wawrzyniec i lubuski Wawrzyniec (Fąka, 1969, s. 107-108). Nestor badań nad historią prawa kanonicznego w Polsce Władysław Abraham podkreślił, że podczas synodu uchwalono: „pierwszy najdawniejszy znany w brzmieniu oryginalnym statut kościoła naszego” (Abraham, 1917 s. 16). Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz ogłosił ważne postanowienie karne, przeciw członkom kapituł nieprzestrzegającym tajemnicy obrad: „statui et sub anathemate posui omnem canonicum vel quemlibet alium religiosam vitam virum ducentem, qui capituli sui secreta propalare presumpserit”. Uchwałę tę podjęto najpewniej w związku z wypadkami, jakie zaszły po elekcji biskupa Pawła, w celu umożliwienia śmiałego wypowiedzania się członkom kapituł, a także podejmowanie decyzji bez obawy późniejszych represji. Jak słusznie zauważył Marek Szymaniak „był to ważny krok na drodze do usamodzielnienia się kolegów kapitułnych. Odtąd posiedzenia i obrady, na których zapadały wiążące uchwały, były okryte tajemnicą, za zdradzenie której groziła ekskomunika. To z kolei chroniło kanoników przed represjami ze strony władców świeckich” (Szymaniak, 2007, s. 284-285)¹³.

¹² Jest to trzeci i ostatni autentyczny dokument dotyczący dokonanej przez Wincentego darowizny Czernikowa i Gojcowa dla opactwa cystersów w Sulejowie (zob. Lis, 2017, s. 50 i nn.).

¹³ Starsza literatura: (Zachorowski, 1912, s. 58; Umiński, 1926, s. 97-98).

Przywilej Wolborski z 1215 r.

Książęta Leszek Biały¹⁴, Konrad Mazowiecki¹⁵, Władysław Odonic¹⁶ i Kazimierz I Opolski wydali w 1215 r. na synodzie połączonym ze zjazdem książęcym w Wolborzu przywilej immunitetowy dla Kościoła (Baran-Kozłowski, 2005, s. 181-184). Był to kolejny krok arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza (1199-1219) w walce o reformę i usamodzielnienie się Kościoła polskiego (Kumor, 2005, s. 167). Na synodzie tym arcybiskup uzyskał drugi po borzykowskim z 1210 r. wielki przywilej dla Kościoła. Książęta dali Kościołowi wyłączne niezależne sądownictwo nad ludnością osiadłą w jego dobrach. Duchowieństwo uzyskało przywilej własnego sądownictwa w oparciu o prawo kanoniczne i tym sposobem znaczną niezależność od władzy państwowej (Grodecki, 1969a, s. 368). Leszek Biały, Konrad Mazowiecki, Władysław Odonic i Kazimierz I Opolski zwolnili duchowieństwo z obowiązku dostarczania podwód i koni do transportu, utrzymywania przejeżdżającego księcia oraz uiszczania daniny w bydle i miodzie. Dodatkowo książęta zobowiązali się nie częściej jak raz w roku przejeżdżać przez arcybiskupie dobra łowickie (por. Wojciechowski, 1931, s. 177 i nn.; Russocki, 1965, s. 243-268; Buczek, 1967, s. 255-299). Przyrzekli zwrócić także wszystkie majątki, wsie, lasy i pożytki zabrane kiedykolwiek kościołowi gnieźnieńskiemu (Abraham, 1895, s. 318; Uruszczaś, 2010). Jak słusznie zaznaczył Ignacy Subera „Dali więc Kościołowi immunitet sądowy, zalecając mu jurysdykcję nad kościelną ludnością wieśniaczą: ludzie osiedli na dobrach Kościoła mieli odtąd stawać nie przed sądem księcia lub jego urzędnika, lecz przed sądem przełożonego kościoła, do którego włość należała. Przywilej ten wyłączał sądownictwo państwowe, przekazując równocześnie dochody płynące z sądownictwa na rzecz instytucji kościelnych. Poza tym ludzie kościelni, również świeccy, mieli być wolni od służby i ciężarów prawa książęcego. Do tych ciężarów należało dostarczanie podwód i koni do transportów i posyłek, utrzymywanie przejeżdżającego księcia, jego dworu i urzędników. Ten immunitet ekonomiczny, wraz z innymi indywidualnie a bardzo licznie wystawianymi, stanowił szeroką i mocną podstawę dla materialnego dobrobytu Kościoła” (Subera, 1981, s. 28; Fąka, 1969, s. 95-127). Warto także zauważyć, iż

¹⁴ (Chrzanowski, 2013).

¹⁵ (Samsonowicz, 2008).

¹⁶ (Pelczar, 2013, s. 153-154; Witkowski, 2012, s. 51).

przywilej nie miał charakteru zobowiązania osobistego, ale książęta piastowscy gwarantowali jego przestrzeganie przez swoich następców (*Bullarium Poloniae...*, 1982, nr 107, s. 28; nr 193, s. 44).

Głównym powodem zwołania zjazdu było omówienie spraw kościelnych w związku z przygotowaniami do IV soboru laterańskiego, w którym miała uczestniczyć również delegacja z gnieźnieńskiej prowincji kościelnej. Jednak nie tylko sprawy okołosoborowe były przedmiotem dyskusji. Pojawienie się w Wolborzu członków stronnictwa juniorów sugeruje, iż radzono również nad sprawami politycznymi. Obok członków episkopatu oraz wysokich dostojników kościelnych i zakonnych, zjawili się również Leszek Biały, Konrad mazowiecki, Władysław Odonic oraz syn Mieszka Piłtonogiego Kazimierz opolski, który najwyraźniej dołączył do ligi młodszych książąt. Nie jest pewne co go do tego skłoniło, jednak uważa się, iż obawa przed Henrykiem Brodatym (Zientara, 2006, s. 195; Umiński, 1926, s. 112, Baran-Kozłowski, 2005, s. 181). Zebrani w Wolborzu Piastowie, chcąc jeszcze ściślej związać się z Kościołem i w związku ze zbliżającym się soborem, wykazać, iż pozostają z nim w ścisłej łączności i jedności wydali na jego rzecz obszerny przywilej generalny. Uzyskawszy przywileje od swych piastowskich sojuszników, arcybiskup wyruszył na IV Sobór Watykański obradujący w dniach 1-30 listopada 1215 r. Arcybiskupowi towarzyszyli Wawrzyniec wrocławski, Wawrzyniec lubuski, biskup kujawski Barta oraz krakowski Wincenty (Kętrzyński, 1906, s. 139-142).

Załamanie obozu arcybiskupa Henryka Kietlicza

Leszek Biały był ostatnim księciem dzielnicowym tytułującym się *księciem Polski* lub nawet *księciem całej Polski*, a księciem krakowskim tylko sporadycznie (Wyrozumski, 1972, s. 155-157). W roku 1217 Leszek zawarł traktat pokojowy na wiecu w Dankowie z Henrykiem Brodatym. Najprawdopodobniej w 1218 r. przy okazji wiecu w Sądowlu, gdzie Henryk Brodaty zawarł porozumienie z Władysławem Laskonogim (mocą którego Brodaty przekazał księciu wielkopolskiemu Ziemię Lubuską)¹⁷, doszło do tajnego porozumienia Laskonogiego z Leszkiem. Był to układ na przeżycie, w którym przewidywano w przyszłości połączenie Wielkopolski z Małopolską w ręku ewentualnego sukcesora obu dzielnic, gdyby jeden

¹⁷ (Zientara, 2006, s. 201-203).

z kontrahentów miał syna (Kłodziński, 1900, s. 97-165). O tym porozumieniu napomknął sam Laskonogi, gdy starając się o tron krakowski, powołał się na nie podczas wiecu w Cieni w 1228 r. Zakładało ono, iż ten który przeżyje drugiego, adoptuje jego syna oraz uczyni sukcesorem w swojej dzielnicy. Z tekstu wynika, iż w czasie zawierania umowy obaj nie mieli jeszcze potomstwa (Balzer, 2005, s. 488-489; Bartnicki, 2005, s. 41-42; Mitkowski, 1946, s. 650-651). Wydaje się, iż do umowy na przeżycie pomiędzy Leszkiem Białym a Władysławem Laskonogim mogło dojść już w 1217 r., jak suponował Roman Grodecki (Labuda, 1983, s. 75-76). W efekcie tych wydarzeń, w miejsce dwóch zwalczających się stronnictw powstało, jak to określił Benedykt Zientara „piastowskie trójprzymierze”, które na zasadzie porozumienia i kompromisu zaczęło wspólnie rozwiązywać problemy kraju, wychodząc poza partykularne sprawy jednej dzielnicy. Wydaje się, iż na jego czele stanął princeps Leszek Biały (Szempliński, 2009, s. 101-128; Żmudzki, 2000, s. 19). W wyniku nowej konstelacji politycznej najbardziej stracili Władysław Odonic i arcybiskup Kietlicz. Po śmierci arcybiskupa Henryka Kietlicza w kapitule gnieźnieńskiej uaktywniły się dwa stronnictwa. Jedno reprezentowało związanych powstałym w 1217 r. sojuszem książąt Leszka Białego, Władysława Laskonogiego i Henryka Brodatego, drugie natomiast radykalnych zwolenników reformy i zmarłego metropolity. Ostateczne zwycięstwo uzyskało to pierwsze, o czym zadecydowało poparcie większości kół kościelnych zmęczonych ciągłymi konfliktami z władzą świecką i pragnących złagodzenia kursu wprowadzania reformy oraz papieżstwa, również chcącego uspokoić sytuację w kraju, aby doprowadzić do antypruskiej krucjaty.

Oprócz upadku stronnictwa metropolity Henryka Kietlicza, doszło do ugody między rodem Odrowążów i Gryfitów, na co wskazuje awans Marka Gryfity na wojewodę i Iwona Odrowąża na biskupstwo (Semkowicz, 1919, s. 157; Szempliński, 2009; Balzer, 2005; Jasiński, 2001).

Przywilej wydany przez Władysława III Laskonogiego w Cieni

Dnia 24 listopada 1227 r. Leszek Biały został zamordowany podczas zjazdu piastowskiego w Gąsawie (Wyrozumski, 1972, s. 155-157). Za cenę objęcia Krakowa, Władysław Laskonogi wydał podczas wiecu z biskupami i możnymi w Cieni w 1228 dwa istotne dokumenty. W pierw-

szym książę wielkopolski zapewniał nienaruszalność immunitetów kościelnych. W drugim adoptował syna Leszka Białego – Bolesława Wstydliwego, nad którym przejmował formalną opiekę, czyniąc go sukcesorem. Jednocześnie zobowiązał się nie wprowadzać żadnych nowych praw bez zgody małopolskich świeckich i duchownych możnowładców. W ten sposób władza monarsza w Polsce, po raz pierwszy została poddana ograniczeniom na rzecz społeczeństwa (szerzej: Przybył, 2015, s. 183-192; Pelczar, 2013, s. 236; Witkowski, 2012, s. 85-86; Teterycz-Puzio, 2005, s. 267-292; Osiński, 2009, s. 131).

Pierwszy wydawca tego dyplomu Michał Wiszniewski na kartach „Historii literatury polskiej” z 1840 r. podał „Władysław x. polski synowca swego Władysława po bracie Leszku za syna przybiera i dziedzicem stanowi, i ziemie jego, kościoły i rycerstwo, w przywilejach swoich zachować przyrzeka, warując sobie stanowienie rzeczy dla zbawienia duszy swej potrzebnych” (Wiszniewski, 1840, s. 472). Kolejny wydawca Franciszek Piekosiński w „Kodeksie dyplomatycznym katedry krakowskiej” zaznaczył: „Wystawcą niniejszego przywileju jest bez wątpienia Władysław Laskonogi książę gnieźnieński. Przywilej ten wielkiej doniosłości, jest pierwszym pomnikiem poręczenia praw i swobód przez obejmującego rządu księcia, którego poręczenia przybrawszy w następnych wiekach formę umowy zawieranej między rządzącym a rządzonymi, znaną pod nazwą *pacta conventa*, stanowiły jedną z kardynalnych zasad naszego prawa publicznego” (*Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, 1874, s. 27).

Po raz pierwszy na naszych ziemiach społeczeństwo w swej walce emancypacyjnej z monarchią absolutną otrzymało tu dokumentową gwarancję swych praw, czyli określenie granic władzy monarchy. Zwracam uwagę, że klauzula ogólna: „*ius suum cuilibet conservabo*”, obejmuje całe społeczeństwo we wszystkich jego warstwach, podobnie jak ustępy o podatkach i o sądownictwie. Natomiast reszta gwarancji odnosi się do jedynej wówczas politycznie aktywnej warstwy rycerskiej w obu jej odłamach, „*barones et alios nobiles*”. Najważniejszą gwarancją dla tych baronów tj. dostojników duchownych i świeckich, jest zobowiązanie ograniczające pozytywnie władzę księcia, mianowicie że owe sprawiedliwe prawa, którymi książę będzie się kierował w rządach, będą zależały od ich rady, od *consilium* baronów, czyli innymi słowy, te tylko prawa będą miały moc obowiązującą które rada biskupa i dostojników świeckich uzna za *iura*

iusta i *honestas*. Za czym nie oświadczy się „consilium baronum”, tego księżę nie będzie mógł wykonać. Doniosła jest też klauzula, zabezpieczająca temu zobowiązaniu, tj. o destytucji z urzędu tego urzędnika, który by się tą rada baronów nie chciał kierować (Grodecki, 1969a, s.141-142).

Teksty źródłowe

1. Władysław Laskonogi (1161/67-1231)¹⁸ księżę wielkopolski, adoptuje księcia Władysława Wstydlwego, syna Leszka Białego, bierze jego ziemie w opiekę i zapewnia niektóre prawa rycerstwu i kościołowi (*Cienia na wiecu*, 1228 r.)¹⁹.

Ja Władysław, księżę Wielkopolski, przybieram za syna Bolesława, syna brata mego księcia Leszka, i ustanawiam go całkowitym spadkobiercą wszystkich moich ruchomości i nieruchomości zgodnie z przysięgą złożoną przeze mnie i przez ojca jego, mianowicie, że jeśli któryś z nas mający potomka umrze, pozostały przy życiu przybierze tego potomka za swego i uczyni go całkowitym swoim spadkobiercą, jeśli nie będzie miał własnego potomka. W podobny sposób odwrotnie, i to z zachowaniem nieuszczerplonych praw każdego. I przysięgam, że tego nigdy nie zmienię. Ziemię zaś, która przypadła mu w spadku po ojcu, biorę w obronę i opiekę i będę jej bronił przeciw każdemu człowiekowi ze wszystkich moich sił, zarówno osobiście, jak z pomocą moich i jego rycerzy. Również baronów jego i innych wielmożów szczerze będę miłował i łaskawie popierał, ludem i ziemią w dobrej wierze i miłościwie rządzić będę, z wykluczeniem ciężarów i podatków nienależnych, i każdemu zachowam jego prawa. Stanowczo zabraniam niesprawiedliwych sądów. Zgodnie z radą biskupa i baronów przestrzegać będę sprawiedliwych i uczciwych praw i nakazę, aby inni ściśle ich przestrzegali. Jeżeli ktoś tego nie uszanuje, poniesie karę, a jeśli ponownie tak postąpi, pozbawiony zostanie urzędu, który piastuje. Kościół zaś ustalony we wszystkich jego granicach, w tym, cokolwiek otrzymał na podstawie dawnego zwyczaju lub przywileju, nadanego mu przez brata mego, przedwcześnie zmarłego księcia Leszka, chcę zachować bez żadnego uszczerbku, z zastrzeżeniem prawa do powiększenia dóbr

¹⁸ Władysław III Laskonogi, urodzony 1161/67, zmarł 3 listopada 1231 w Środzie Śląskiej. Syn Mieszka III Starego i Eudoksji Izjasławówny. Księżę wielkopolski, panował w Krakowie w latach 1202-1206 oraz 1228-1231 (zob. Przybył, 2015).

¹⁹ Treść przywileju w języku łacińskim: (Wiszniewski, 1840, nr I, s. 472; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, 1874, nr 19, s. 26-27; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski...*, 1877, nr 122, s. 110-111; *Wybór źródeł...*, 1928, nr 12, s. 19-20). Tłumaczenie dyplomu na język polski: (Grodecki, 1924, s. 14-15; Sawicki, 1952, s. 33; *Wybór źródeł...*, 1966, s. 202-203).

jego, jeśli za natchnieniem Pana spodobałoby mi się dla zbawienia mej duszy dodać mu coś więcej.

Dan w roku od Wcielenia Pańskiego 1228 na zebraniu w Cieni, w obecności Wincentego arcybiskupa gnieźnieńskiego, Iwona biskupa krakowskiego, Pawła biskupa poznańskiego, opata tynieckiego Lifryda, Radolfa kantora krakowskiego, Adama proboszcza św. Floriana i Jana archidiakona sandomierskiego, wojewodów Pakosława sandomierskiego i Marka krakowskiego, Mściwoja kasztelana wiślickiego i wielu innych.

2. Przywilej immunitetowy generalny Władysława Laskonogiego dla Kościoła i możnych krakowskich. Książę wystawił przywilej stanowiący jego zobowiązania wobec Kościoła i możnowładztwa małopolskiego. Kościołowi daje wolność kanoniczną. Kościołowi krakowskiemu przyrzeka zaś zachować jego prawa²⁰.

Ja, Władysław, książę Polski, jako środek dla zbawienia duszy mojej, ku pomnożeniu wiekuistej nagrody, nabożnie postanowiłem uczcić i uświęcić Kościół Boży moimi przywilejami, uważając, że w jego czci i wolności najbardziej można uczcić Syna [Ojca] Najwyższego, dzięki któremu królowie królują, a On sam jest Kościoła oblubieńcem, bym, wsparty przez Niego, zasłużył się w tym, by dzięki wspomózeniu dla Kościoła wzrastała doczesna cześć i wiekuista radość Tego, Który doczesne dary, dla Niego wyświadczone, wynagradza niezmierzoną wiekuistą nagrodą. I choć do Niego wszystko należy, godzi się, by to, co jest własnością, otrzymywał On od nas jako nasze. Dlatego powiadam za królem Dawidem: *Wszystko Twoje jest, panie i co otrzymaliśmy z Twojej ręki, daliśmy Tobie*; oraz: *Panie, umiłowalem świetność domu Twojego*.

Pragnąc więc ulżyć dotąd przyjętym obciążeniom osób kościelnych, i obdarzyć te osoby książęcą szczodroblewością, Kościołowi Bożemu dobrowolnie i chętnie przyznaję kanoniczną swobodę, uwalniając go od wszystkich nienależnych obciążeń i należności, zwłaszcza od tych: przewód²¹, powóz²², powołowe²³, to jest poradne, stróża²⁴, narzaz²⁵, pieszy

²⁰ Treść przywileju w języku łacińskim: (Gładyszewicz, 1845, nr 13, s. 218-219; Wiszniewski, 1840, nr II, s. 473; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej...*, 1874, nr 20, s. 28; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski...*, 1877, nr 123, s. 111-112; *Wybór źródeł...*, 1928, nr 13, s. 20).

²¹ przewód - obowiązek dostarczenia wozu i koni zarazem oraz stróża dla przewieźć się mających przedmiotów i przewodnika.

²² powóz - polegała na obowiązku dostarczenia na potrzeby władcy lub jego ludzi wozów z zaprzęgiem.

²³ powołowe, to jest poradne - danina pobierana na ziemiach polskich przez władcę od chłopów w naturze.

ślad²⁶. Także szczególne prawa kościoła krakowskiego i domów zakonnych, znajdujących się w diecezji krakowskiej, uzyskane czy to dzięki hojności władców, czy to na mocy długotrwałego zwyczaju, zachowam nienaruszone. Dane w 1228 r. od Wcielenia Pana, na wiecu w Wielki Czwartek, w obecności Wincentego arcybiskupa gnieźnieńskiego, Iwona biskupa krakowskiego, Pawła biskupa poznańskiego, Lutfryda opata tynieckiego, Bozona [Bożyma?] prepozyta gnieźnieńskiego, Radulfa kantora krakowskiego, Andrzeja prepozyta św. Floriana, Jana archidiacona sandomierskiego, Pakosława wojewody sandomierskiego, Marka wojewody krakowskiego, Mściwoja kasztelana wiślickiego, i wielu innych.

Podsumowanie

Zjazd w Łęczycy umownie rozpoczyna proces emancypacji Kościoła polskiego spod władzy monarszej. Pierwszy istotny przywilej na rzecz Kościoła został wydany na synodzie w Borzykowej, który odbył się pod koniec lipca 1210 r. Na uwagę zasługuje aktywna działalność polityczna i reforma Kościoła arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219) – synody: w Borzykowej, w Mstowie około marca 1212 r., w Mąkolnie w maju 1212 r., w Sieradzu w czerwcu 1213 r, w Wolborzu w 1215 r., w 1216 r. w Wito-
wie, w Chalni oraz w Kamieniu koło Kalisza w 1217 r.

Konkludując należy stwierdzić, iż obydwie przywileje wydane przez Władysława III Laskonogiego 5 maja 1228 r. w miejscowości Cienia koło Kalisza stanowią ważne pomniki kultury prawnej Polski piastowskiej. Dyplomy te to jedne z pierwszych aktów gwarantujących prawa poddanych wobec władcy. Książę zatwierdził przywileje Kościoła oraz zobowiązał się nie naruszać obowiązujących praw oraz samowolnie ustanawiać nowych.

Zakończenie pracy w tym miejscu nie świadczy bynajmniej o tym, że temat uważam za zamknięty i w pełni opracowany. Autorowi pozostaje zatem liczyć na to, że jego praca stanie się dla innych badaczy inspiracją do podjęcia własnych badań nad tą tematyką.

²⁴ stróża - obowiązek pilnowania przez chłopów małych grodów strażniczych, przejść granicznych i wiejskich dworów książęcych.

²⁵ narzaz – „danina stołu książęcego” jego przedmiot stanowiła głównie nierogaczyna i to przeznaczona „na rzeź”.

²⁶ pieszy ślad - czyli ścigania zbiegłych przestępców.

Bibliografia

Źródła:

- Bullarium Poloniae* (1982), t. I: 1000-1342, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae.
- Grodecki R. (1924), *Podziały i zjednoczenie państwa polskiego: (1138-1320)*, [w:] *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, zeszyt 18, Kraków.
- Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego* (1973), ks. 5/6, Warszawa.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława* (1874), wyd. F. Piekosiński, t. I, Kraków.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski (Codex diplomaticus Maioris Poloniae)* (1877), t. I, Poznań.
- Kutrzeba S. (1928), *Wybór źródeł do historii ustroju Polski*, z. 1: *Epoka piastowska*, Kraków.
- Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska* (1994), wyd., komentarz i wstęp M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, seria II, t. 11, Kraków.
- Sawicki J. (1952), *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, t. I, Warszawa.
- Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)* (1966), t. I: *Spółczeństwo i państwo polskie do połowy XIII wieku*, oprac. G. Labuda, B. Miśkiewicz, Poznań.

Opracowania:

- Abraham W. (1889), *Zjazd łęczycki w r. 1180*, „Kwartalnik Historyczny” 3, nr 2, s. 385–405.
- Abraham W. (1895), *Pierwszy spór kościelno-polityczny w Polsce*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności. Wydział Filozoficzno-Historyczny”, t. 32.
- Abraham W. (1917), *Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych kościoła polskiego*, [Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce, nr 5], Kraków.
- Balzer O. (1894), *Walka o tron krakowski w latach 1202 i 1210/11*, „Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Historyczno-Filozoficzny” 30, s. 293–350.
- Balzer O. (2005), *Genealogia Piastów*, Kraków.

- Baran-Kozłowski W. (2002), *Kto wydał statut łęczycki 1180 roku?*, „Roczniki Historyczne” 68, s. 77–83.
- Baran-Kozłowski W. (2005), *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań.
- Baran-Kozłowski W. (2018), *Misje pruskie w pierwszej połowie XIII wieku*, Piotrków Trybunalski.
- Bartnicki M. (2005), *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217 - 1264*, Lublin.
- Bubczyk R. (2009), *Kazimierz Sprawiedliwy – władca idealny Mistrza Wincentego (Chronica Polonorum, Lib. 4)*, „Kwartalnik Historyczny” 116, z. 1, s. 31–53.
- Buczek K. (1967), *Publiczne posługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średniowiecznej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 15, s. 255-299.
- Chrzanowski M. (2013), *Leszek Biały. Książę krakowski i sandomierski. Princeps Poloniae (ok. 1184-23/24 listopada 1227)*, Kraków.
- Dobosz J. (2000), *Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza*, [w:] J. Strzelczyk, J. Górny (red.), *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezna, s. 81-96.
- Dobosz J. (2002), *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początków XIII wieku*, Poznań.
- Fąka M. (1969), *Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219)*, „Prawo Kanoniczne”, 12, nr 3-4, s. 95-127.
- Gawlas S. (2000), *O kształt zjednoczonego królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, Warszawa.
- Giergiel T. (2004), *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa.
- Giergiel T. (2007), *Goworek a „odrzućcie korony” przez Leszka Białego*, „Zeszyty Sandomierskie” 25, s. 2-5.
- Gieysztor A. (1958), *Nad statutem łęczyckim 1180 r., odnaleziony oryginał bulli Aleksandra III z 1181 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. M. Stebelski, Warszawa, s. 206–207.
- Gładyszewicz M. (1845), *Żywot błogosławionego Prandoty z Białaczowa biskupa krakowskiego*, Kraków.

- Górski K. (1928), *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 8.
- Grodecki R. (1930), *Początek immunitetu w Polsce*, Lwów.
- Grodecki R. (1933), *Dzieje polityczne Śląska do 1290*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1, Kraków.
- Grodecki R. (1969a), *Dzieje wewnętrzne XIII wieku*, [w:] tenże, *Polska piastowska*, Warszawa, s. 117–474.
- Grodecki R. (1969b), *Polska piastowska*, Warszawa.
- Grodecki R. (1969c), *Zjazd łęczycki 1180 r.*, [w:] tenże, *Polska piastowska*, Warszawa.
- Halecki O. (1913), *Powołanie księcia Władysława opolskiego na tron krakowski w 1273 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 27, s. 219–220.
- Jasiński K. (1993), *Rodowód pierwszych Piastów*, Wrocław.
- Jasiński K. (2001), *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań – Wrocław.
- Kętrzyński S. (1906), *Wiadomość o udziale Polski na IV Soborze Laterańskim*, Przegląd Historyczny 3, s. 139–142.
- Kłodziński A. (1900), *Stosunki Laskonogiego z Odonicem MCCII do MCCXXI*, [w:] *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków, s. 97–165.
- Kozłowska-Budkowa Z. (2006), *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, do końca wieku XII, Kraków.
- Kozłowska-Budkowa Z., Perzanowski Z. (1960–1961), *Helena (zm. przed 1206), żona Kazimierza Sprawiedliwego*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław, s. 358–359.
- Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.: katalog wystawy* (2006), E. Firlet (red.), Kraków.
- Kronika wielkopolska* (1965), oprac. K. Abgarowicz, B. Kürbis, Warszawa, s. 179.
- Kumor B. (2005), *Historia Kościoła*, t. III: *Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego*, Lublin.
- Labuda G. (1969), *Dwa zamach stanu w Polsce 1177–79 i 1202–06*, „Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, s. 102–104.
- Labuda G. (1983), *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza*, Poznań, s. 75–76.
- Lis A. (2016), *Master Vincentius*, Lublin.

- Lis A. (2017), *Colloquia opatowskie z przełomu XII i XIII wieku*, Sandomierz.
- Marzec A. (1999a), *Kazimierz Sprawiedliwy*, [w:] *Piastowie. Leksykon Biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków.
- Marzec A. (1999b), *Leszek Biały*, [w:] S. Szczur, K. Ożóg (red.), *Piastowie. Leksykon Biograficzny*, Kraków, s. 181-188.
- Mitkowski J. (1946), *Nieznane dokumenty Leszka Białego z lat 1217 i 1222*, „Kwartalnik Historyczny” 52, s. 650-651.
- Osiński J. (2009), *Zabiegi książąt wrocławskich o panowanie w Małopolsce po śmierci Leszka Białego*, [w:] Z. Górczak, J. Jaskulski (red.), *Czechy, Polska, Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, Poznań.
- Ożóg K. (1995), *Formacja intelektualna biskupów krakowskich w średniowieczu*, [w:] *Cracovia–Polonia–Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, K. Baczkowski i in. (red.), Kraków.
- Paner A. (2008), *Przemysłidzi. Od Borzywoja i do Przemysła II Otokara. Ludzie i wydarzenia w latach 874-1278*, Gdańsk.
- Pelczar S. (2013), *Władysław Odonic. Książę wielkopolski. Wygnanie i protektor Kościoła (ok. 1193 – 1239)*, Kraków.
- Piastowie. Leksykon biograficzny* (1999), S. Szczur, K. Ożóg (red.), Kraków.
- Pieniądz A. (2006), *Wdowieństwo kobiet we wczesnym średniowieczu. Między swobodą a wykluczeniem*, [w:] S. Rosik, P. Wiszewski (red.), *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, Wrocław [„Acta Universitatis Wratislaviensis”, No 2966, „Historia”, CLXXV, s. 63-78].
- Plisiecki P. (2000), *Napomnienie papieża Innocentego III skierowane do Władysława Laskonogiego z 1207 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 48, z. 2 (specjalny): *Cursus mille annorum. Prace ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu*, Lublin, s. 431-446.
- Przybył M. (2002), *Mieszko III Stary*, Poznań.
- Przybył M. (2015), *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski 1202-1231*, Poznań.
- Rajman J. (1996), *Mieszko Płatonogi, pierwszy książę raciborsko-opolski (1173-1211)*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 103, z. 1, s. 23-41.

- Russocki S. (1965), *Powinności przewodu na tle usług transportowych Polski piastowskie*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 13, s. 243-268.
- Samsonowicz H. (2008), *Konrad Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247)*, Kraków.
- Samsonowicz H. (2009), *Sytuacja polityczna Polski w czasach Wincentego*, [w:] A. Dąbrówka, W. Wojtowicz (red.), *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa, s. 29-38.
- Semkowicz W. (1919), *Ród Awdańców w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 46.
- Skwierczyński K. (2005), *Recepcja idei gregoriańskich w Polsce do początku XIII wieku*, Wrocław.
- Smoliński M. (2006), *Okoliczności i cel polityczny małżeństwa Kazimierza Sprawiedliwego z Heleną Znojemską*, [w:] *Caesar et duces Poloniae. Szkice z dziejów stosunków polsko-niemieckich w drugiej połowie XII wieku (1146- 1191)*, Gdańsk, s. 53-78.
- Smolka S. (1872), *Henryk Brodaty. Ustęp z dziejów Polski piastowskiej*, Lwów.
- Smolka S. (2009a), *Mieszko Stary i jego wiek, oraz Uwagi o pierwszym ustroju społecznym Polski piastowskiej*, Kraków.
- Smolka S. (2009b), *Mieszko Stary i jego wiek*, Kraków.
- Sobociński W. (1949), *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2, s. 227-353.
- Subera I. (1981), *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa.
- Szczaniecki P. (1987), *Gryfici z linii brzeźnickiej i benedyktyni*, *Studia Historyczne* 30, s. 8.
- Szempliński Ł. (2009), *Polityka północna Leszka Białego*, [w:] Z. Górcazak, J. Jaskulski (red.), *Czechy, Polska, Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, Poznań, s. 101-128.
- Szymaniak M. (2007), *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń.

- Teterycz-Puzio A. (2005), *Zjazdy książąt oraz możnych małopolskich i mazowieckich w I połowie XIII w. (ze stosunków małopolsko-mazowieckich)*, „*Studia Historyczne*” 48, s. 267-292.
- Tymieniecki K. (1960-1961), *Henryk zwany Kietlicz (zm. 1219), arcybiskup gnieźnieński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 9, Wrocław, s. 415-417.
- Umiński J. (1926), *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem (1199-1219)*, Lublin.
- Uruszczak W. (2010), *Historia państwa i prawa*, Warszawa.
- Vetulani A. (1932), *Studia nad tekstem i znaczeniem statutu łączynkiego z r. 1180*, [w:] *Studia nad historią prawa polskiego*, O. Balzer (red.), t. 8, z. 3, Lwów.
- Vetulani A. (1938), *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, [w:] *Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce* nr 7, Kraków.
- Vetulani A. (1976), *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „*Studia Źródłoznawcze*” 20, s. 35-45.
- Wasilewski T. (1978), *Helena księżniczka znojemska, żona Kazimierza II Sprawiedliwego. Przyczynek do dziejów stosunków polsko-czeskich w XII-XIII w.*, „*Przegląd Historyczny*” 69, z. 1, s. 115-120.
- Wiszniewski M. (1840), *Historia literatury polskiej*, t. II, Kraków.
- Witkowski K. (2012), *Władysław Odonic książę wielkopolski (ok. 1190-1239)*, Kraków.
- Włodarski B. (1925), *Polityka ruska Leszka Białego*, Lwów.
- Włodarski B. (1966), *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa.
- Włodarski B. (1971), *Polityczne plany Konrada I księcia mazowieckiego*, „*Roczniki Towarzystwa Nauk w Toruniu*” 76, z. 1.
- Wojciechowski T. (1925), *Szkice historyczne z XI wieku*, Warszawa.
- Wojciechowski Z. (1931), *Zagadnienie immunitetu sądowego w Polsce XII wieku*, [w:] *Księga ku czci Władysława Abrahama*, t. II, Lwów.
- Wyrozumski J. (1960), *Goworek*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław, s. 389-390.
- Wyrozumski J. (1972), *Leszek Biały (ok. 1186-1227), książę krakowski i sandomierski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław, s. 155-157.

- Wyrozumski J. (2000), *Pontyfikat arcybiskupa i reformy Henryka Kiełtlicza*, [w:] J. Strzelczyk, J. Górny (red.), *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezna, s. 97-105.
- Wyrozumski J. (2003), *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek–1370)*, [w:] S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zagórniak (red.), *Wielka Historia Polski*, t. I, Kraków.
- Zachorowski S. (1912), *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków.
- Zientara B. (2006), *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. 3, Warszawa.
- Żmudzki P. (2000), *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa.

Część II.

Praktyka działań podejmowanych w stosunkach międzynarodowych

**The complementarity of regionalization
and globalization as an opportunity for better
cooperation between countries and organizations
in the future - the example of the beginnings of
MERCOSUR, La Alianza del Pacifico and SADC**

The sequence between globalization and international regional integration does not necessarily follow the same pattern for all economies (Bożek, Misala, 2003, p. 246). In individual countries, integration with the global economy appeared before the construction of an institutionalized regional grouping (in East Asia, among others), in others against (the example of MERCOSUR). This shows the complexity of the relationship between the dynamics of regional and global integration. These processes are mutually reinforcing, there is a feedback loop between them, where globalization stimulates regional integration and regional integration accelerates globalization.

The current trend toward regional de facto integration accentuates that the growth of economic interdependence in the world does not derive solely from formalized integration agreements, it is also based on the strengthening of trade and financial ties in terms of large “regional blocs”: Europe, North America, the Asia-Pacific zone (Pietrzyk, 2009, p. 32). Władysław Szymański in his book “Globalization. Challenges and Threats” writes: “Europe's contribution to the process of globalization is its pioneering achievements in the field of supranational political and economic integration (...). Europe became a kind of signpost for regional integration and, consequently, a stage on the road to the higher scope of international integration, which globalization turned out to be (...)” (Szymański, 2001, p. 15)

An example of “cooperation” between globalization and regionalization is provided by Asia, where deepening regional interdependence is a result of opening up to the world and seeking competitiveness in the international market (Ibidem). The situation is different for the most passive zones in globalization, showing weak regional integration (Maghreb countries, Middle East). Although the birth of the EU, NAFTA or MER-

* mgr Karolina Baraniak, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: karolina.baraniak@onet.pl

COSUR was accompanied by an increase in intra-regional exchanges, this did not appear in the case of ASEAN, as exchanges are characterized by considerable intensity throughout the East Asian region (in addition to ASEAN, China, Japan and Korea), despite the lack of formal integration structures (Ibidem).

The processes of regionalization and globalization are considered microeconomic phenomena and the fruits of market dynamics, the result of the activities of companies, not public power, although political and institutional conditions should not be forgotten here (Ładyka, 2006, p. 36). The simultaneous operation of these two processes is often surprising, as they seemingly remain at odds with each other (Anioł, 2002, p. 20). Their co-occurrence is based on new forms of production organization, combined with the segmentation of the production process. One of the many “paradoxes” of globalization becomes apparent here, contributing to the reduction of distance and the importance of geographic proximity, which has to contend with the existence of agglomeration advantages. Hence, companies continue to struggle with the difficulties of choosing a location, contrary to views of unlimited spatial freedom of business location (foot-loose) and its lack of connectivity with the territory (Ibidem).

Speaking of globalization, it is worth emphasizing the role of other factors, such as fewer obstacles and transportation costs, fewer coordination problems, cultural affinity or neighborly political cooperation (Pietrzyk, 2009, p. 33). The intensity of exchange between two countries increases as the distance separating them decreases. It should not be forgotten that the global market creates in reality, in many cases an illusion, because geographical proximity with customers does not lose its importance, it forces the need to adapt products to the needs of the local market (Ibidem). The intensity of exchange between two countries increases as the distance separating them decreases. It should not be forgotten that the global market creates in reality, in many cases an illusion, because geographical proximity with customers does not lose its importance, it forces the need to adapt products to the needs of the local market (Ibidem).

La Alianza del Pacifico

La Alianza del Pacifico is an economic and trade integration mechanism developed by Chile, Colombia, Mexico and Peru in June 2012, based on a declaration by Peru's president on April 28, 2011, according to which it would create an area of regional amalgamation, encouraging the establishment of groupings with different dimensions of cooperation (*WHAT IS THE PACIFIC ALLIANCE?*). It aims to develop and make

economies competitive, with the intention of creating free movement of people, goods, services and capital, as well as fighting poverty, exclusion and social inequality. It also mentions building an effective platform for political dialogue and partnership relations with Asia-Pacific countries (Ibidem).

To date, the aforementioned agreement has succeeded in, among other, such things as (La Alianza del Pacifico le da un nuevo impulso a la politica regional):

- ❖ introduce visas with permission to operate for 180 days for Colombians and Peruvians traveling to Mexico,
- ❖ spread student mobility and academic exchanges. More than 100 scholarships funded by the member country are available for students, doctoral students and teachers in 2013,
- ❖ sign an agreement in the field of tourism, aiming to strengthen cooperation and increase the flow of travelers between allied countries,
- ❖ confirm the creation of the La Alianza del Pacifico Business Council, which promotes the idea of regional integration, makes recommendations and suggestions for a more effective Latin American integration process, brokers contacts with the countries of Asia and the Pacific,
- ❖ coordinate the activities of 4 trade promotion agencies (ProMexico, ProPeru, ProChile and Proexport) for overall development activities. The sharing of embassies in each country is also assumed: Colombia offers its outpost in Ghana, Chile in Algeria and Morocco, Peru in Vietnam, and Mexico in Singapore.

The founding states of La Alianza del Pacifico collectively have a population of more than 225 million (THE PACIFIC ALLIANCE IS OPEN TO FREE TRADE). They produce 38% of the GDP of Latin American countries and generate 50% of trade and 45% of exports in the region. (Ibidem).

Panama and Costa Rica are seeking to join the ranks of La Alianza del Pacifico (Panama espera definir papel como „observador” en La Alianza del Pacifico). The former, despite struggling with competition from neighboring countries, is trading with Colombia in foodstuffs, sparking the partner's interest in its industrial and agro-industrial sector. More difficult, due to serious differences in economic development, appear to be Panama's relations with Mexico, Peru and Chile, although, as Panamanian experts acknowledge, membership in the alliance is of too much value to their country (a unique opportunity to strengthen ties with Latin American countries, greater income and the possibility of expansion into Asian markets) for them to give up without a fight (Ibidem). Costa Rica is renewing past agreements with Mexico and Chile and is trying to make itself more attractive in the eyes of Peru and Colombia with free trade agreements signed (Mexico, Chile) or prepared for approval (Peru, Co-

lombia) with the aforementioned countries (*Costa Rica es aceptado por La Alianza del Pacifico*). It is considering the South American alliance as a tool to promote its trade and investment, as an opportunity to participate in programs to develop economic competitiveness and establish partnerships with key Asia-Pacific players (Ibidem).

The resulting initiative has attracted considerable international interest, as evidenced by the growing number of observers of the endeavor, which now includes Australia, Dominican Republic, Guatemala, Spain, Japan, Canada, New Zealand, Uruguay and Paraguay (*La Alianza del Pacifico crece y atrae*). They see *La Alianza del Pacifico*, on the one hand, as a safe haven for investment in the face of successive financial crises around the world, whose uniform legal and economic procedures allow them to start and operate in any member country, and on the other hand, as an opportunity to expand their influence, by supporting the described Latin American integration and concluding relevant agreements, in the region and in the Asia-Pacific (Ibidem).

MERCOSUR

MERCOSUR is a regional economic integration organization established through the initiative of Argentina and Brazil, under a treaty ratified by those countries plus Paraguay and Uruguay on March 26, 1991 in Asuncion, Paraguay (*¿Qué es el MERCOSUR?*). On December 17, 1994, a protocol was concluded in Ouro Preto, Brazil, forming the institutional structure of MERCOSUR, according to which integration within the organization was to result in the free movement of goods, services, capital and people within a short period of time. The introduction of a common trade policy toward third countries, a common external tariff, as well as the coordination of member countries' macroeconomic policies were envisioned (Ibidem). On January 1, 1995, the customs union was formed. Chile (1996), Bolivia (1997), Peru (2003), Colombia (2004) and Ecuador (2004) formed an association with the grouping, making trade with these countries a free trade zone. Since 2004 Mexico has had observer status in MERCOSUR, in 2012 Venezuela joined the ranks of the organization, since 2016 it has been suspended as a member (Ibidem, Garlińska-Bielawska, 2007, p. 231).

MERCOSUR is not limiting its development only to economic relations between member countries, but is striving to expand contacts with other regional organizations (Flisiuk, 2007, p. 119). Among them, the most important are: NAFTA and the EU. In the first case, there are basically no institutionalized ties between the two blocs, as only formal cooperation between MERCOSUR and the US has been officially established. It is conducted on the basis of an agreement signed in April 1991, known

as the “4+1”, which regulates relations not only between the organizations themselves, but between the signatory states of this treaty (Ibidem, p. 120). This agreement created a mechanism for consultation on trade and investment issues, and its most important provisions are: (Ibidem, p. 121):

- declaration of rules of operation based on standards, established by GATT/WTO,
- indication of the overriding role of multilateral trade,
- need to protect intellectual property, and global trade in agricultural commodities.

The treaty also establishes a Consultative Council, which includes representatives of the Ministry of Foreign Affairs of the MERCOSUR countries and the United States (Ibidem). The council meets as needed, in the country concerned. All parties to the treaty may seek assistance and consultation from the private sector in their country on matters related to the body's work, and may request the participation of experts of their choice in official meetings. The Council deals with all issues related to trade and investment, and its activities are aimed at bringing about an increasingly clear opening of the markets of the signatory countries, ensuring the development of trade and capital relations between them, liberalizing trade and investment, and negotiating new draft agreements on these issues (Ibidem).

The new concept of the EU policy towards Latin America and the Caribbean was defined in October 1994 by the General Affairs Council of the European Union, and approved by the European Council in December 1994 at its meeting in Essen (Latoszek, 2001, p. 477). Among other things, it assumes that the Union will implement its policy toward the region, adapting the instruments of action each time to the differing political and economic status of individual countries (Ibidem, p. 477-478).

The Essen decision was followed by the negotiation by the European Commission and the signing in Madrid on December 15, 1995 of the Interregional Framework Agreement on Cooperation between the European Union and MERCOSUR (the entire agreement came into force on July 01, 1997), and in June 1996 of the Framework Agreement on Cooperation with Chile (these were the so-called fourth generation agreements) (Ibidem, p. 479). The next step in strengthening cooperation was the signing of association agreements - with Mexico, December 8, 1997 (entered into force on October 1, 2000) and with Chile in 2002 (negotiations for the signing of an association agreement with MERCOSUR are currently nearing completion) (Ibidem).

On 28-29.06.1999 in Rio de Janeiro took place the first ever meeting of the EU-Latin America and the Caribbean summit. It brought together representatives of 47 countries (Flisiuk, 2007, p. 122). The result of

the summit was the adopted Rio de Janeiro Declaration, which in 69 points defined, among other things, the objectives of the proclaimed strategic partnership. The documents adopted at the summit formed a clear counteroffensive of the EU against US policy in the Latin American region. In this context, it is worth noting that all summit participants advocated a multilateral international order and rejected unipolarity as a threat (Ibidem). The next EU-Latin America and Caribbean summits were held in May 2002 in Madrid, May 2004 in Guadalajara (Mexico) and May 2006 in Vienna. However, these summits did not produce significant results. They were characterized by some gestures, statements rather than concrete commitments (Ibidem).

The European Union has lively economic relations with individual MERCOSUR countries (Argentina, Brazil, Paraguay and Uruguay) and with MERCOSUR itself. EU foreign direct investment is concentrated in 3 countries - Argentina, Brazil and Chile (in 1990 it was about 90% of all European investment in Latin America), followed by Mexico (5%) and then the Andean Community, Central America and Caribbean countries (the remaining 5%) (Ibidem, p. 123). Between 1980 and 2002, EU imports from MERCOSUR grew by an average of 5.32%, while EU exports to the region grew by 5.22%. In 2001, EU exports of goods and services to the MERCOSUR market equaled imports and amounted to 29.2 billion euros. It represented nearly half of the EU's trade turnover with all Latin American countries (Ibidem). However, despite such rapidly growing cooperation, the work of liberalizing trade between the two groupings faces many problems. This situation stems from the fact that for some EU member states, creating a free trade area with MERCOSUR would mean agreeing to a thorough reform of the Common Agricultural Policy. MERCOSUR itself and its structural weaknesses are also to blame, as well as internal rivalries among its members, as demonstrated, among other things, by the lack of a common position and action in the face of the 1998 Asian economic crisis. A point of disagreement is also tariffs - the EU calls for liberalization of services, among other things (Ibidem).

In turn, the free trade agreement was concluded with two of the US's closest allies - with Mexico and Chile (Zajackowski, 2006, p. 245-249). Association agreements have been signed with them as the economies of these countries are largely complementary to the EU economy. In addition, the EU expected Mexican exports to increase their interest in the European market as an alternative to NAFTA and hoped that Mexico would be followed by other Latin American countries (Ibidem).

On December 6, 2002 in Brasilia, MERCOSUR concluded an agreement which, apart from economic aspects, also raised economic issues, with the second, largest Latin American group - the Andean Community (Flisiuk, 2007, p. 122-123). On December 8, 2004, during the

3rd summit of South American presidents in Cusco, the document establishing a new integration group - South American Commonwealth of Nations (Comunidad Sudamericana de Naciones) was signed (Gawrycki, 2006, p. 27). The parties to this agreement were 12 states - 4 founding countries of MERCOSUR, 5 states of the Andean Community (Colombia, Peru, Ecuador, Venezuela, Bolivia) as well as Chile, Guyana and Suriname. In the Declaration of Cusco identified as the most important areas of activity (Ibidem, p.28.):

- strengthening political and diplomatic cooperation and coordination in the region;
- the gradual convergence of MERCOSUR, the Andean Community and Chile within the Free Trade Area; physical, energy and communication integration of the region through the implementation of the regional infrastructure integration program of South America,
- harmonization of the rural development policy and the agri-food sector,
- technology transfer and horizontal cooperation in all areas of science, education and culture,
- increased interaction between businesses and civil society in the integration process.

On August 11, 2010, the meetings of representatives of the EU Member States and ambassadors of MERCOSUR members, regarding the restoration of diplomatic relations between both organizations were held in Bogota and Caracas (MERCOSUR). In September 2010, the EU Trade Commissioner Karel de Gucht visited Argentina and Brazil to discuss trade negotiations between the EU and MERCOSUR (Ibidem).

In the framework of the Regional Strategy for MERCOSUR for 2007-2013, the European Union has committed itself to strengthening the institutionalization of the South American organization, implementing the future Association Agreement and increasing the participation of civil society, regional integration awareness and mutual understanding (Strategia regionalna dla MERCOSUR na lata 2007-2013 r.). It has fulfilled this obligation to this day (Ibidem).

Southern African Development Community

Southern African Development Community is a regional integration organization established on April 1, 1980 by 9 South African countries (excluding South Africa) under the name of the Southern African Development Coordination Conference (SADCC), transformed into an organization with a modern name by a declaration and the treaty concluded on August 17, 1992 in Windhoek, Namibia (Kopiński, 2006, p. 280). South Africa joined SADC in 1994 after the democratic trans-

formation, in 1995 - Mauritius, in 1997 - the Democratic Republic of Congo and the Seychelles (in 2004-07 they left the organization due to financial problems), in 2005 - Madagascar (suspended in membership rights at the end of March 2009 for unconstitutional deprivation of President Marc Ravalomanana (SADC)).

SADC is one of the largest economic groups in Africa. It consists of 14 countries: Angola, Botswana, Democratic Republic of Congo, Lesotho, Madagascar (suspended), Malawi, Mauritius, Mozambique, Namibia, South Africa, Swaziland, Tanzania, Zambia, Zimbabwe (Ibidem, p. 279). Together, these countries have over 243 million inhabitants, and their economies provide GDP worth over USD 233 billion, which is over 1/3 of the GDP of Africa as a whole. The community is characterized by high asymmetry, its economic potential is subordinated to the South African economy, which produces nearly 70% of the region's GDP (Ibidem).

The initial idea of creating a customs union was forgotten in favor of promoting cooperation between the SADC member states (Garlińska-Bielawska, 2007, p. 220). The African organization operates on the basis of the South African Development Community Declaration and Treaty initialed at the Namibian Windhoek Summit in 1992 and the provisions of the 2001 South African Development Community Revised Treaty, where Article 5. SADC objectives were mentioned as: achieving economic development and growth, working out common political values, systems and institutions, promoting "self-sustaining" development based on self-sufficiency and interdependence of Member States, or achieving sustainable use of natural resources (History and Treaty).

All SADC members belong to the WTO and are participants in the Agreement of Cotonou, signed in 2000 between the EU and the countries of Africa, the Caribbean and the Pacific (Kopiński, 2006, p. 290). Some members (Malawi, Mozambique, Tanzania, Zambia) use the Everything-but-not-arms initiative, aimed at improving access to the markets of the Old Continent for the poorest countries in the world (Ibidem, p. 291). The SADC member states also enjoy trade preferences with the US under the Africa's Growth and Opportunities Act (African Growth and Opportunity Act - AGOA), South Africa has signed the Trade, Development and Cooperation Agreement (TDCA) between South Africa and the EU. Talks are also underway to build a free trade zone, covering some of the SADC countries grouped under the SACU (South African Custom Union) and the USA and other agreements (including SACU-Mercosur and SACU-China) (Ibidem).

Progress is noted in the cooperation between SADC, the African Union and the New Partnership for Africa's Development (NePAD), devoted to the fight against poverty, the positioning of African countries, individually and collectively, on the path of continued growth and devel-

opment, halting the marginalization of Africa in the process of globalization, and enhancing its integration into the global economy (Continental & Inter-Regional Intergration).

On June 12, 2011 chairman of the Common East African Market and South Africa (COMESA), the Eastern African Community (EAC) and SADC have signed an agreement to create a free trade zone COMESA-EAC-SADC, which currently includes 26 countries with a population of over 600 million people and a total GDP of \$ 1 trillion (Ibidem; *History and Treaty*). The created "The Tripartite Cooperation" aims to strengthen and deepen the economic integration of southern and eastern Africa by harmonizing the policies and programs of the members in the field of trade, customs and infrastructure development (Ibidem).

Conclusion

If we consider globalization as the formation of a world capitalist system that includes all countries and regions, which removes artificial barriers but does not cancel local differences, then the development of regionalization does not contradict it (Kolodko, 2001, p. 107). When understood as a completely and perfectly open world market, in each place selling respectively only as much as a particular country puts into global production and meeting the rest of the demand with supply generated elsewhere, regionalization creates an obstacle in the way of globalization- it becomes a barrier to it or a form of escape from the elimination of otherness and pressure for the weaker to become dependent on the stronger (Ibidem).

Much weight is given to whether the intensification of regional economic ties-oriented toward investment, production, finance or trade- is relatively isolating a given grouping from the rest of the world, or whether a higher form of integration- between groups of regionally integrated economies- is taking place in parallel or later (Ibidem, p. 108). This problem became particularly apparent at the beginning of the 21st century, when difficulties in the sphere of further liberalization of global trade, persisting through successive rounds of WTO negotiations, made some countries unwilling to wait any longer and began to develop in their own groupings (Responsible regionalism).

Year after year, there are more and more examples of breaking out of the global ranks and creating smaller organizations, with varying degrees of trade liberalization and varying degrees of institutionalized integration ties (Kolodko, 2001, p. 109). Looking at the development of real processes- including the dynamics and modification of the geographic structure of trade-as well as the negotiations and political decisions made, for example, between Europe and Asia or between the two Americas, one

can come to the conclusion that current regionalization is more of a vehicle for promoting globalization than an obstacle in its path or a shield against it (Ibidem).

Bibliography

- Anioł W. (2002), *Paradoksy globalizacji*, IPS UW, Warszawa.
- Bożyk P., Misala J. (2003), *Integracja ekonomiczna*, PWE, Warszawa.
- Continental & Inter-Regional Intergration*, <https://www.sadc.int/pages/continental-inter-regional-intergration/>.
- Costa Rica es aceptado por La Alianza del Pacífico*, http://www.nacion.com/nacional/politica/Costa-Rica-aceptado-Alianza-Pacifico_o_13-43465680.htm
- Flisiuk R. (2007), *Mercosur*, [in:] M.F. Gawrycki (ed.), *Procesy integracyjne w Ameryce Łacińskiej*, Dilfin, Warszawa.
- Garlińska- Bielawska J. (2007), *Próby tworzenia ugrupowań integracyjnych krajów rozwijających się*, [in:] St. Miklaszewski (ed.), *Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym*, Dilfin, Warszawa.
- Gawrycki M.F. (2006), *Miejsce i rola Ameryki Łacińskiej we współczesnym świecie* [in:] M. F. Gawrycki (ed.) *Ameryka Łacińska we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- History and Treaty*, <https://www.sadc.int/pages/history-and-treaty/>.
- Kołodko G. (2001), *Globalizacja a perspektywy rozwoju krajów posocjalistycznych*, Dom Organizatora, Toruń.
- Kopiński D. (2006), *Południowo Afrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC)*, [in:] J. Rymarczyk, M. Wróblewski (ed.), *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, Arboretum, Wrocław.
- La Alianza del Pacífico crece y atrae*, <http://www.losandes.com.ar/notas/2013/5/26/alianza-pacifico-crece-atrae-716699.asp/>.
- Latoszek E. (2001), *Wspólny Rynek Południa- obiecująca inicjatywa integracji gospodarczej w Ameryce Południowej w latach dziewięćdziesiątych*, [in:] Idem, M. Proczek (ed.), *Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność*, ELIPSA, Warszawa.
- Ładyka S. (2006), *Globalizacja i regionalna integracja gospodarcza znakami czasu współczesnej rzeczywistości światowej*, [in:] E. Kawecka-Wyrzykowska (ed.), *Unia Europejska- wyzwania bliskiej przyszłości*, SGH, Warszawa.
- Panama espera definir papel como „observador” en La Alianza del Pacífico*, <http://www.elespectador.com/noticias/elmundo/articulo-423556-panama-espera-definir-papel-observador-alianza-del-pacifico>.

- Pietrzyk I. (2009), *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, [in:] S. Miklaszewski, E. Kolendowski (ed.), *Gospodarka światowa w warunkach globalizacji i regionalizacji rynków*, Dilfin, Warszawa.
- ¿Qué es el MERCOSUR?, <https://www.mercosur.int/quienes-somos/en-pocas-palabras/>.
- Responsible regionalizm, <http://www.economist.com/node/440208>.
- Strategia regionalna dla MERCOSUR na lata 2007-2013, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/latin_america/r15013_pl.htm/.
- Szymański W. (2001), *Globalizacja. Wyzwania i zagrożenia*, Dilfin, Warszawa.
- THE PACIFIC ALLIANCE IS OPEN TO FREE TRADE, <https://alianzapacifico.net/en/what-is-the-pacific-alliance/>.
- WHAT IS THE PACIFIC ALLIANCE?, <https://alianzapacifico.net/en/what-is-the-pacific-alliance/>.
- Zajączkowski K. (2006), *Polityka rozwojowa i humanitarna jako instrument realizacji celów UE w Ameryce Łacińskiej*, [in:] M.F. Gawrycki (ed.), *Ameryka Łacińska wobec wyzwań globalizacji*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.

Wiktoria Sadowski*

Polityka zagraniczna Chin i jej oddziaływanie na Amerykę Południową w XXI wieku

Wprowadzenie

W ciągu ostatnich dwóch dekad stosunki między Chińską Republiką Ludową (dalej: Chiny) a krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów znacznie się rozwinęły, głównie w dziedzinie wymiany gospodarczej, ale także w stosunkach politycznych. Celem niniejszego artykułu jest analiza polityki zagranicznej Chin wobec Ameryki Łacińskiej i Karaibów z perspektywy geopolityki. W tym celu, po pierwsze, w artykule analizie poddane zostały wyobrażenia, które ukształtowały szczególny „sposób postrzegania świata” przez Azję, zwłaszcza zasady pokojowego rozwoju i wzajemnie korzystnej współpracy, oraz to, w jaki sposób są one przedstawiane w relacjach z innymi aktorami na arenie międzynarodowej. Po drugie, w artykule analizuje się obszary geopolityczne, które kierują obecną polityką zagraniczną Chin wobec Ameryki Łacińskiej i Karaibów. W tekście wskazano, iż podstawowa strategia polega na budowaniu hegemonii poprzez wpisywanie krajów regionu w swój szczególny sposób pojmowania scenariusza globalnego. U podstaw kodów geopolitycznych, które kierują chińską polityką zagraniczną w XXI w. leżą założenia geograficzne, które kojarzą świat z terytorium podzielonym na przeciwstawne pary: Północ – Południe i kraje rozwinięte – kraje rozwijające się. Z tej binarnej logiki wynika, że Chiny definiują się jako kraj rozwijający się, który dąży do budowania sojuszy na rzecz współpracy i zdobycia pozycji lidera grupy krajów nierozwiniętych, tworzących oś globalnego Południa. W pracy zastosowano jakościowe metody badawcze. Główną bazą źródłową poddaną analizie były oficjalne dokumenty urzędowe Chin, a także polskojęzyczne, angielskojęzyczne i hiszpańskojęzyczne artykuły naukowe.

Chińska polityka zagraniczna

Zasady, którymi kieruje się chińska polityka zagraniczna od momentu powstania Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych od 1949 r. do dnia dzisiejszego opierają się na odcisku chińskiego narodu. Dwóch głównych przywódców politycznych, którzy wpłynęli na obecny kształt

* Wiktoria Sadowski, Wydział Prawa Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: wiktoriasadowski1@gmail.com

polityki zagranicznej Chin to Mao Zedong, który sprawuje władzę do roku 1976 oraz Deng Xiaoping, który przejmuje ją w 1978 r. „W tych dwóch chińskich przywódcach tkwi źródło reakcji władz chińskich na najnowszą chińską i globalną rzeczywistość, w której krzyżują się konfucjanizm i modernizm, konserwatyzm i rewolucja, konformizm i reformizm, demokracja i dyktatura, kapitalizm i socjalizm, zimna wojna i pokój na świecie, protekcjonizm i globalizacja, tendencje syjonistyczne i świat wielobiegunowy” (Chun, 2013).

W okresie sprawowania władzy przez Mao, między triumfem rewolucji a ponownym 1971, wejściem Chin do ONZ, w wyniku blokady amerykańskiej kraj częściowo wycofał się ze sceny międzynarodowej, angażując się głównie w kontakty z krajami obozu socjalistycznego. W ciągu tych dwóch dekad polityka zagraniczna Chin była silnie internacjonalistyczna i antyimperialistyczna. Wraz z początkiem zbliżenia z USA, naznaczonym wizytą prezydenta Nixona w Pekinie w 1972 r., rozpoczął się nowy etap, w którym stosunki dyplomatyczne zostały rozszerzone w oparciu o uznanie Chińskiej Republiki Ludowej przez wiele krajów.

Po dojściu do władzy Deng Xiaopinga piętno internacjonalizmu i idea zagrożenia z zagranicy zostały zastąpione przez nacisk na interes narodowy jako naczelną zasadę polityki gospodarczej i zagranicznej. Według Yang, w tym okresie „rośnie świadomość wśród chińskich przywódców, że prawdziwe zagrożenie dla rozwoju Chin nie pochodzi z zewnątrz, ale leży w gospodarczym zacofaniu” (Chun, 2013). Pełne przywrócenie stosunków z USA w 1979 r. Deng uzasadniał tym, że należy odłożyć na bok kwestie ideologiczne i zacieśnić stosunki gospodarcze z USA, aby przyspieszyć rozwój gospodarczy kraju. Nie oznaczało to jednak, że kwestie ideologiczne zniknęły z oficjalnego dyskursu kierującego polityką zagraniczną nawet dzisiaj. Wręcz przeciwnie, elementy takie jak walka z hegemonią, odcisk marksizmu i postrzeganie Chin jako kraju „rozwijającego się”, który dzieli wspólny los z krajami Trzeciego Świata, pozostają wyraźne.

W związku z zakończeniem zimnej wojny zmieniły się warunki sojuszu między Chinami a USA, ponieważ do tej pory obracał się on wokół schematu polaryzacji między USA a Związkiem Radzieckim (Ríos, 2005). Od tego czasu Chiny przestały być mocarstwem ze względu na swoją pozycję w dwubiegunowej organizacji świata i stały się „wielkim mocarstwem we własnej osobie”. Znaczenie tego kraju na arenie międzynarodowej wiąże się z rozwojem gospodarki i większą rolą w instytucjach międzynarodowych (Ríos, 2005).

To właśnie w tym kontekście Chiny rozpoczęły nowy etap w stosunkach politycznych i gospodarczych z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów (dalej: AŁK), poszukując międzynarodowych sojuszników i promując organizację bloków regionalnych w Azji, w tym Szanghajskiej

Organizacji Współpracy. Priorytetowym celem polityki wewnętrznej i zagranicznej jest realizacja marzenia o wielkiej rewitalizacji narodu chińskiego, osadzonego w narracji historycznej, która przewiduje:

- minioną wielkość cywilizacji liczącej ponad pięć tysiącleci,
- okres obskurantyzmu, będący konsekwencją wojen opiumowych w XIX w.,
- ruch wyzwoleniczy zapoczątkowany wraz z powstaniem Komunistycznej Partii Chin i podjęty przez rewolucję 1949 r.

Te zasadnicze elementy chińskiej percepcji własnego kraju wyjaśniają kierunek polityki zagranicznej tego kraju. Chiny postrzegają siebie jako kraj, który padł ofiarą łamania praw człowieka przez kraje zachodnie i który mozolnie odbudowywał się, osiągając znaczny, jeszcze nieukończony stopień rozwoju, oparty na swoich głównych atutach: liczbie ludności, kulturze i cywilizacji millenarystycznej, posiadaniu broni jądrowej i statusie członka z prawem weta w Radzie Bezpieczeństwa ONZ.

Od drugiej połowy XX w. podstawową zasadą chińskiej polityki zagranicznej jest zasada pokojowego współistnienia. Choć jej początki sięgają epoki geopolityki ideologicznej, jej odcisk jest aktualny do dziś jako „kręgosłup pozostałych czynników, które determinują jej działania między narodami” (Mackinder, 2011). Pokojowe współistnienie stanowi część zestawu maksym sformułowanych w 1953 r., w kontekście konfliktu indochińskiego, przez premiera Zhou Enlaia, które następnie zostały włączone do oficjalnych dokumentów polityki zagranicznej. Znane jako *Pięć Zasad*, pozostają one centralnym założeniem wszystkich kolejnych etapów rozwoju polityki zagranicznej i były aktualizowane w zależności od kontekstu historycznego. Zgodnie z pierwotnym sformułowaniem są to: wzajemne poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej, nieagresja, nieingerencja w sprawy drugiej strony, równość i wzajemne korzyści oraz pokojowe współistnienie (Mackinder, 2011).

Tło historyczne

11 maja 2008 r. w Chinach wydano dokument „Government of China” a 20 czerwca 2012 r. ówczesny premier Chińskiej Republiki Ludowej Wen Jiabao wygłosił przemówienie w ECLAC (Komisja Gospodarcza Narodów Zjednoczonych ds. Ameryki Łacińskiej i Karaibów) w Santiago de Chile, które również stanowiło sformułowanie polityki Chin wobec Ameryki Łacińskiej i Karaibów. W listopadzie 2016 r., rząd chiński wydał dokument zatytułowany „China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean” („Dokument programowy Chin w sprawie Ameryki Łacińskiej i Karaibów”). Pomimo, iż polityka Chin wobec AŁK została w pełni przedstawiona w najnowszym dokumencie, analiza porównawcza trzech dokumentów pozwala określić, w jaki sposób ewoluowała. Doku-

menty z 2008 i 2016 r. mają strukturę formalnej deklaracji polityki zagranicznej, analiza porównawcza skupia się na obu dokumentach i jest uzupełniona omówieniem wkładu dyskursu-dokumentu z 2008 i 2016 r. w dyskurs polityki zagranicznej.

Analiza porównawcza 2008 vs 2016

Analiza opiera się na interpretacji dokumentów porównawczych uporządkowanych tematycznie oraz ma na celu wykrycie i zidentyfikowanie głównych zmian w każdym z obszarów tematycznych.

System międzynarodowy

W dokumencie z 2016 r. odnotowano pogarszające się warunki gospodarcze oraz tradycyjne i nietradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa, stwierdzając, że „ochrona pokoju na świecie i promowanie wspólnego rozwoju pozostaje ogromnym zadaniem” (Mackinder, 2011). W 2008 r. stwierdzono, że „wielobiegunowość świata staje się nieodwracalna”, a w 2016 r., wraz ze stwierdzeniem, że „wielobiegunowość i globalizacja są w fazie wzrostu” zauważono, że „wzrost znaczenia rynków wschodzących i krajów rozwijających się stał się nieodpartym trendem historycznym” (Peng, 2013).

Chińskie spojrzenie na swój kraj

Chiny niezmiennie prowadzą niezależną politykę zagraniczną opartą na zasadach pokoju. Podstawowe cele tej polityki koncentrują się na ochronie niezależności narodowej i suwerenności państwa, tworzeniu środowiska międzynarodowego sprzyjającego reformom, otwarciu i modernizacji, a także utrzymaniu pokoju na świecie i promowaniu wspólnego rozwoju. Polityka ta opiera się na następujących głównych elementach:

- Utrzymanie niezależności - w sprawach międzynarodowych kierują się zasadami, określając własne stanowisko i politykę zgodnie z meritem każdego przypadku i nigdy nie ulegając naciskom wielkich mocarstw, ani nie wchodząc w sojusz z żadnym wielkim mocarstwem lub blokiem mocarstw.

- Utrzymanie pokoju na świecie - Chiny nie uczestniczą w wyścigu zbrojeń, ani nie dążą do ekspansji militarnej. Chiny stanowczo sprzeciwiają się hegemonizmowi, polityce siły, agresji i ekspansji w jakiejkolwiek formie, jak również ingerencji jednego kraju w suwerenność i integralność terytorialną innego, czy też ingerencji w wewnętrzne sprawy innego narodu pod pretekstem kwestii etnicznych, religijnych lub praw człowieka.

- Przyjazne stosunki i współpraca - Chiny mają szczerą nadzieję na nawiązanie i rozwój przyjaznych więzi i współpracy ze wszystkimi krajami w oparciu o Pięć Zasad Pokojowego Współistnienia. Stosunki z innymi

państwami nigdy nie opierają się na systemach społecznych czy ideologiach.

Chiny intensywnie rozwijają przyjazne stosunki z krajami sąsiednimi, pilnie pracują na rzecz pokoju i stabilności w regionie oraz promują regionalną współpracę gospodarczą. Chiński naród opowiada się za sprawiedliwym i rozsądnym rozwiązywaniem sporów granicznych i terytorialnych w drodze negocjacji i konsultacji, w tym sporów dotyczących terytoriów przybrzeżnych. Spory, które nie znajdują natychmiastowego rozwiązania, mogą zostać tymczasowo odłożone na bok w duchu poszukiwania wspólnej płaszczyzny porozumienia i odkładania na bok różnic. Nie można pozwolić, aby stały one na drodze do rozwoju normalnych stosunków międzypaństwowych.

W 2016 r. podkreśla się, że „Chiny wkroczyły w decydujący etap w osiąganiu wielkiego odnowienia narodu chińskiego”, a także stwierdza się, iż „Chiny są gotowe rozszerzać wspólne interesy z innymi krajami, promować budowanie nowego typu stosunków międzynarodowych opartych na współpracy win-win i wykuwanie wspólnoty wspólnej przyszłości”. W 2008 r. stwierdzono, iż „Chiny (...) pragną rozwijać przyjaźń i współpracę ze wszystkimi krajami w oparciu o Pięć Zasad Pokojowego Współistnienia, aby promować budowanie harmonijnego świata trwałego pokoju i wspólnego dobrobytu” (Peng, 2013).

Chińskie spojrzenie na Amerykę Łacińską

W 2008 r. stwierdzono, że „kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów, o silnych aspiracjach do jedności i samoumocnienia, są zaangażowane w promowanie pokoju, stabilności i rozwoju w regionie, co prowadzi do stałego wzmacniania wszechstronnej siły regionu i jego wpływów na arenie międzynarodowej”; stwierdzenie to złagodzone w 2016 r., stwierdzając, że „Ameryka Łacińska i Karaiby jako całość mają ogromny potencjał rozwojowy i jasne perspektywy, co czyni je rosnącą siłą na arenie światowej” (Rodríguez, 2013).

O stosunkach chińsko-latynoamerykańskich

W 2008 r. zauważono, że „Chiny oraz Ameryka Łacińska i Karaiby znajdują się obecnie na podobnych etapach rozwoju, mają te same zadania, które z nich wynikają, oraz wspólne pragnienie zwiększenia wzajemnego zrozumienia i wzmocnienia współpracy” i wyrażono nadzieję, że „patrząc w przyszłość, więzi chińsko-latynoamerykańskie i chińsko-karaibskie, obdarzone ogromnym potencjałem i obiecującymi perspektywami rozwoju, bez wątpienia wniosą większy wkład w szlachetną sprawę pokoju i rozwoju ludzkości”.

W 2016 r. nastąpiła zmiana podejścia, uznając postępy i zauważając, że „stosunki weszły w nowy etap wszechstronnej współpracy (...)

ustanowienie Forum Chin i Wspólnoty Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów (Forum Chiny-CELAC) stworzyło nową platformę współpracy między obiema stronami, która wyznacza kierunek jednoczesnego i kompleksowego rozwoju dwustronnej i zbiorowej współpracy między Chinami a Ameryką Łacińską i Karaibami", a także precyzują, że „na zasadzie równości i wzajemnych korzyści wszechstronne i oparte na współpracy partnerstwo między Chinami a Ameryką Łacińską i Karaibami jest ukierunkowane na wspólny rozwój (...) służy jako znakomity przykład współpracy krajów rozwijających się w celu dążenia do wspólnego rozwoju, przyjmowania wspólnych obowiązków i stawiania czoła wspólnym wyzwaniom w nowej erze” (Rodríguez, 2013).

Podstawy chińskiej polityki wobec Ameryki Łacińskiej

W 2008 r. Chiny stwierdziły, że „rząd chiński będzie dążył do ustanowienia i rozwijania z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów wszechstronnego partnerstwa opartego na współpracy, charakteryzującego się równością, wzajemnymi korzyściami i wspólnym rozwojem” (Cooper, 2014). Podejście jest następujące: Chiny są zdecydowane budować nowe stosunki z Ameryką Łacińską i Karaibami, które będą się charakteryzować pięcioma istotnymi cechami, a mianowicie: szczerością i wzajemnym zaufaniem w dziedzinie polityki, wzajemnie korzystną współpracą na froncie gospodarczym, wzajemnym uczeniem się w dziedzinie kultury, wzajemnym zrozumieniem kultury, wzajemnym zrozumieniem kultury jako wzajemne wzmocnienie współpracy Chin z regionem jako całością oraz ich stosunków dwustronnych z poszczególnymi krajami regionu.

Cele na rok 2008 były następujące: poszerzenie konsensusu opartego na wzajemnym szacunku i zaufaniu, pogłębianie współpracy w duchu wzajemnych korzyści i wspólnego zysku - wzmacnianie wymiany w celu wzajemnego uczenia się i wspólnego postępu. Stanowi on, że Chiny są gotowe do współpracy z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów w celu stworzenia nowych pragmatycznych ram współpracy (zgodnie z Planem Współpracy Chiny-Ameryka Łacińska i Karaiby), wykorzystując handel, inwestycje i współpracę finansową jako siły napędowe oraz określając energię i zasoby, budowę infrastruktury, rolnictwo, produkcję, innowacje naukowe i technologiczne oraz technologie informacyjne jako priorytety współpracy).

Przedstawiono w nim również koncepcję polityki międzynarodowej: Chiny oraz kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów ponoszą wspólną globalną odpowiedzialność za promowanie współpracy międzynarodowej, równości i sprawiedliwości, a Chiny deklarują, że będą promować wielobiegunowość, promować demokrację i rządy prawa w stosunkach mię-

dzynarodowych oraz wzmacniać reprezentację i głos krajów rozwijających się, zapraszając kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów do przyłączenia się do nich na tej drodze (Cooper, 2014).

W 2016 r. Chiny stwierdziły, że „promowanie komplementarnego rozwoju współpracy zbiorowej i dwustronnej jest strategiczną ścieżką rozwoju stosunków między Chinami a Ameryką Łacińską i Karaibami” (ECLAC, 2018).

Porównanie podejść stosowanych w danym obszarze polityki

Wymiany na wysokim szczeblu

W 2008 r. zaproponowano „zintensyfikowanie wymiany doświadczeń w zakresie zarządzania”, co zniknęło w dokumencie z 2016 r. W nowym dokumencie poświęcono jednak odrębny punkt tematowi „Wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania”, który omówiono poniżej (ECLAC, 2018).

Współpraca w sprawach międzynarodowych

W 2008 r. stwierdzono, iż rząd chiński jest gotów dalej wzmacniać koordynację i współpracę z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów w obszarach. Sprawy międzynarodowe, utrzymywanie z nimi częstej komunikacji w istotnych kwestiach międzynarodowych i regionalnych oraz wzajemne wspieranie się w ważnych kwestiach dotyczących suwerenności państwowej i integralności terytorialnej drugiej strony. Dodano, że „Chiny opowiadają się za tym, aby kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów odgrywały większą rolę na arenie międzynarodowej”. W 2016 r. ta kwestia nie jest poruszana w obszarze politycznym. W rozdziale omówiono takie pojęcia, jak: „międzynarodowe sprawy polityczne”, „globalne zarządzanie gospodarcze”, „realizacja agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju”, „reagowanie na zmianę klimatu” oraz „bezpieczeństwo cybernetyczne” (Preciado, 2015).

W odniesieniu do pierwszej koncepcji proponuje się pogłębienie wysiłków na rzecz wymiany i współpracy obu stron w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i innych organizacji międzynarodowych oraz platform międzynarodowych, utrzymanie komunikacji i koordynacji w zakresie najważniejszych kwestii międzynarodowych i regionalnych, wzmocnienie głosu krajów rozwijających się w sprawach międzynarodowych oraz zabezpieczenie interesów obu stron i innych krajów rozwijających się. W odniesieniu do drugiej koncepcji Chiny wzywają do „koordynacji i współpracy (...) w międzynarodowych organizacjach gospodarczych i finansowych (...) przyspieszenia procesu negocjacji handlowych skon-

centrowanych na WTO (...) integracji gospodarczej regionie Azji i Pacyfiku i deklaruje zamiar „wezwania społeczności międzynarodowej do dalszego promowania reformy globalnego zarządzania gospodarczego (...) czynienia dalszych postępów w reformie MFW (...) wspierania Banku Światowego w dalszych postępach w przeglądzie udziałów zgodnie z ustaleniami wszystkich stron (...) promowania budowy globalnej sieci bezpieczeństwa finansowego” (ECLAC, 2018).

Jeśli chodzi o trzecią koncepcję, Chiny deklarują gotowość do współpracy z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów w celu promowania współpracy typu „win-win” przy wdrażaniu Agendy na rzecz 2030 zrównoważonego rozwoju (...) wzmacniają status głównych kanałów współpracy Północ-Południe (...), przywiązując jednocześnie wagę do roli współpracy Południe-Południe i współpracy trójstronnej.

Czwarta koncepcja, reagowanie na zmiany klimatyczne, została włączona do tematów, natomiast w piątej koncepcji Chiny deklarują gotowość do współpracy z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów w celu „budowania cyberprzestrzeni pokoju, bezpieczeństwa, otwartości i współpracy, systemu zarządzania Internetem, który jest wielostronny, demokratyczny i przejrzysty” (Lee, 2013).

Wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania

Wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania to nowy temat, wprowadzony w 2016 r. Stwierdza się w nim, iż obie strony powinny wyciągnąć wnioski i mądrość ze swoich tradycji historycznych i praktyk rozwojowych oraz dalej wzmacniać wymianę doświadczeń w zakresie zarządzania i rozwoju, tak aby promować wspólny rozwój, a także zaprasza kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów do aktywnego uczestnictwa w Międzynarodowym Centrum Rozwoju Wiedzy ustanowionym przez Chiny. Powstanie Centrum zostało ogłoszone przez prezydenta Xi Jinpinga na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych we wrześniu 2015 r. Stwierdził on, że Chiny stworzą centrum wiedzy na temat rozwoju międzynarodowego, w którym będą wymieniane badania, egz. doświadczenia i dobre praktyki (Wallerstein, 2014). Centrum Wiedzy Międzynarodowej i Rozwoju (CIKD) zostało założone pod patronatem Chińskiego Centrum Badań nad Rozwojem (DRC), ośrodka analitycznego podlegającego bezpośrednio Radzie Państwowej Chin, który określa jej główną funkcję jako prowadzenie zaawansowanych badań nad globalnymi, ogólnymi, strategicznymi i długoterminowymi kwestiami rozwoju gospodarczego i społecznego, jak również nad kluczowymi i palącymi kwestiami związanymi z reformą i otwarciem, dostarczanie opcji politycznych i doradztwa Komitetowi Centralnemu KPCh i Radzie Państwowej.

Wyniki uzyskane na podstawie analizy porównawczej

W coraz bardziej złożonym świecie, w którym nieodwracalnie pojawiają się rynki wschodzące i kraje rozwijające się, Chiny znajdują się na kluczowym etapie realizacji swojego wielkiego odnowienia i proponują promowanie nowego typu stosunków międzynarodowych, opartych na współpracy typu win-win i wykuwaniu wspólnoty wspólnej przyszłości.

Uważa się, że kraje Ameryki Łacińskiej i Karaibów stanowią rosnącą siłę na arenie światowej, a Forum Chiny-CELAC stworzyło nową platformę współpracy między obiema stronami, wyznaczając kierunek jednoczesnego i komplementarnego rozwoju dwustronnej i zbiorowej współpracy między Chinami, Ameryką Łacińską i Karaibami. Dla Chin wszechstronne i oparte na współpracy partnerstwo między Chinami a Ameryką Łacińską i Karaibami jest ukierunkowane na wspólny rozwój i opiera się na szczerości i wzajemnym zaufaniu w dziedzinie polityki, wzajemnie korzystnej współpracy na froncie gospodarczym oraz wzajemnym uczeniu się w dziedzinie kultury (Wallerstein, 2014).

Kompleksowe, oparte na współpracy partnerstwo, charakteryzujące się równością, wzajemnymi korzyściami i wspólnym rozwojem, do którego dążono w 2008 r., jest dziś postrzegane jako wzniesienie globalnego, opartego na współpracy partnerstwa na nowy poziom, dzięki któremu obie strony staną się wspólnotą wspólnej przyszłości, w której wszystkie kraje będą zjednoczone w rozwoju. W tych podejściach wyróżniają się dwie koncepcje:

- 1) wzajemne zaufanie w sferze politycznej; oraz
- 2) wspólnota wspólnej przyszłości.

W trzech istotnych dokumentach wymienionych powyżej znajduje się odwołanie do poniższych dokumentów:

- 1) deklaracja pekińska z pierwszego spotkania ministerialnego Forum Chiny-CELAC;
- 2) krajowy plan współpracy Chiny-Ameryka Łacińska i Karaiby na lata 2015-2019; oraz
- 3) ustalenia instytucjonalne i zasady działania Forum Chiny-CELAC (Preciado, 2015).

W Deklaracji Pekńskiej stwierdzono, że Plan Współpracy Chiny-Ameryka Łacińska i Karaiby na lata 2015-2019 będzie realizowany zgodnie z zasadami elastyczności i dobrowolnego uczestnictwa, zgodnie z polityką krajową (...), a jego realizacja nie będzie miała wpływu na żaden program współpracy dwustronnej uzgodniony wcześniej przez którąkolwiek ze stron (ECLAC, 2018).

Tymczasem Plan współpracy Chiny-Ameryka Łacińska i Karaiby na lata 2015-2019 jest dość spójny z Białą Księgą. Wyznaczono w nim cele ilościowe, takie jak współpraca w celu zwiększenia dwustronnej wymiany

handlowej między Chinami a regionem w sposób zrównoważony i korzystny dla obu stron do 1500 mld USD oraz podniesienie stanu wymiany handlowej między Chinami a regionem do 1 mld USD oraz podniesienie stanu wymiany handlowej między Chinami a regionem do 1 mld USD (Wallerstein, 2014).

Wreszcie, kraje AŁK zostały zaproszone do przyłączenia się do Chin we wspólnej polityce międzynarodowej opartej na promowaniu wielokierunkowości, demokracji i praworządności w stosunkach międzynarodowych oraz zwiększaniu reprezentacji i głosu krajów rozwijających się. Na tej podstawie poczyniono znaczne postępy w pogłębianiu współpracy chińsko-latynoamerykańsko-karaibskiej, w tym w następujących dziedzinach:

W dziedzinie polityki:

- Dalsze wzmocnienie wymiany doświadczeń w zakresie zarządzania i rozwoju w celu wspierania wspólnego rozwoju;
- Współpraca obu stron w ONZ i innych organizacjach międzynarodowych oraz na platformach międzynarodowych;
- Koordynacja i współpraca w międzynarodowych organizacjach gospodarczych i finansowych;
- Promowanie obopólnie korzystnej współpracy we wdrażaniu Agendy na rzecz 2030 Zrównoważonego Rozwoju;
- Zbuduj cyberprzestrzeń opartą na pokoju, bezpieczeństwie, otwartości i współpracy, czyli wielostronny, demokratyczny i przejrzysty system zarządzania Internetem.

W dziedzinie gospodarki:

- Promowanie handlu produktami specjalistycznymi, towarami o przewadze konkurencyjnej lub wysokiej wartości dodanej, a także produktami wymagającymi zastosowania zaawansowanych technologii oraz wzmocnienie handlu usługami i współpracy w zakresie handlu elektronicznego między Chinami a krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów;
- Podjęcie rozmów z krajami Ameryki Łacińskiej i Karaibów w celu nawiązania długoterminowych i stabilnych stosunków handlowych;
- Pomaganie krajom potrzebującym w zwiększaniu ich zdolności do niezależnego rozwoju;
- Stworzenie sprzyjającego środowiska i warunków do współpracy inwestycyjnej między firmami po obu stronach;
- Pełne rozwinięcie roli Funduszu Współpracy Chińsko-Latynoamerykańskiej, kredyty preferencyjne, specjalne kredyty na infrastrukturę chińsko-latynoamerykańską, Chiny i Karaiby;

- Poprawa innowacji technologicznych w rolnictwie, zdolności produkcyjnych i przetwórczych w rolnictwie oraz międzynarodowej konkurencyjności obu stron;

- Budowa linii produkcyjnych i baz serwisowych w regionie (Preciado, 2015).

Dokument obejmuje także cały łańcuch przemysłowy, dzięki czemu obie strony mogą się wzajemnie uzupełniać, zwiększać lokalne zatrudnienie, podnosić poziom uprzemysłowienia oraz promować lokalny rozwój gospodarczy i społeczny poprzez:

- Wspólną budowę parków przemysłowych, parków logistycznych, parków przemysłowych zaawansowanych technologii, specjalnych stref ekonomicznych i innych obszarów klastrów przemysłowych w celu wsparcia krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów w modernizacji przemysłowej;

- Aktywne badanie nowe formy współpracy, takie jak partnerstwa publiczno-publiczne. Partnerstwo prywatno-prywatne (PPP), aby promować łączność infrastrukturalną;

- Współpracę obejmującą również branże trzeciorzędne i pomocnicze, takie jak hutnictwo, przetwórstwo, logistyka handlowa i produkcja sprzętu, w celu zwiększenia wartości dodanej produktów;

- Aktywne promowanie wizyty chińskich grup turystycznych w krajach regionu;

- Wprowadzenie innowacji do modelu pomocy, nadając priorytetowe znaczenie rozwojowi zasobów ludzkich, planowaniu rozwoju, doradztwu i szkoleniom w zakresie polityki gospodarczej, budowie infrastruktury, rolnictwu i bezpieczeństwu żywnościowemu, ograniczaniu ubóstwa, zmianom klimatycznym i pomocy humanitarnej;

- Współpracę naukową i technologiczną w dziedzinach zaawansowanych technologii, takich jak przemysł

Kontynuowana będzie także współpraca w dziedzinie technologii informatycznych, lotnictwa cywilnego, cywilnej energii jądrowej i nowej energii, aby zbudować więcej wspólnych laboratoriów, ośrodków badawczo-rozwojowych i parków zaawansowanych technologii. W dziedzinach takich jak satelity komunikacyjne i teledetekcyjne, zastosowanie danych satelitarnych, infrastruktura kosmiczna oraz edukacja i szkolenia w zakresie przestrzeni kosmicznej, a także promowanie zastosowania technologii kosmicznych w zapobieganiu katastrofom i łagodzeniu ich skutków, monitorowaniu rolnictwa i leśnictwa, zmianach klimatu i innych dziedzinach np. w nauce i technologii morskiej, ochronie morskiego środowiska ekologicznego, zmianach klimatu morskiego, zapobieganiu katastrofom morskim i łagodzeniu ich skutków i innych dziedzinach poprzez:

- Zwrócenie pełnej uwagi na rolę technologii kosmicznej jako siły napędowej rozwoju naukowego i technologicznego.

W dziedzinie kultury i społeczeństwa: rozwój kulturalny, technologiczny i przemysłowy krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. W obszarze kulturalnym i społecznym:

- Większą specyfikę współpracy sportowej i kulturalnej;
- Szkolenie talentów specjalizujących się w językach chińskim, angielskim, hiszpańskim i portugalskim ... nauczanie języka chińskiego ... rozwój zasobów ludzkich, budowanie potencjału i współpraca w różnych dziedzinach;
- Wymiany akademickie i wspólne badania;
- Program szkoleniowy „Most do przyszłości” dla 1000 młodych liderów z obu krajów. Program szkoleniowy dla młodych kadr latynoamerykańskich;
- Wzmacnianie i wprowadzanie innowacji w zakresie zarządzania społecznego, uczenie się na podstawie doświadczeń innych podmiotów w zakresie zarządzania, promowanie modernizacji systemów i zdolności zarządzania (Esteban, 2017).

W dziedzinie pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości współpraca w takich dziedzinach, jak zwalczanie przestępczości, repatriacja uciekinierów i odzyskiwanie mienia w dziedzinach ekstradycji, repatriacji podejrzanych o popełnienie przestępstwa, przekazywania osób skazanych oraz zajmowania, konfiskaty i zwrotu mienia pochodzącego z przestępstwa, będzie koordynować stanowiska obu stron w ramach międzynarodowej wielostronnej współpracy sądowej (Preciado, 2015).

Dyskusja naukowa w 2016 r.

W latynoamerykańskiej dyskusji na temat stosunków z Chinami trzy kwestie zajmują ważne miejsce w programie rozwoju tego regionu. Pierwszym z nich jest zrozumienie przez Chiny swojego wpływu na kraje Ameryki Łacińskiej. Haibin Niu rzuca nieco światła na proces edukacji Chin: „obawy przed deindustrializacją spowodowaną konkurencją ze strony Chin, w połączeniu ze spadkiem popytu ze strony Chin, stworzyły dla krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów złożony scenariusz zmiany równowagi w relacjach z azjatyckim supermocarstwem (...) Chiny zaktualizowały swoją strategię gospodarczą wobec regionu, kładąc nacisk nie tylko na handel, ale także na inwestycje, finansowanie i współpracę w zakresie potencjału przemysłowego” (Wallerstein, 2014). Dodaje też kilka elementów, które ukierunkowują spojrzenie Ameryki Łacińskiej na Chiny: Chiny to nie tylko kupujący zasoby naturalne, ale także ważny partner

w rozwoju, dysponujący wysoką technologią i kapitałem; oraz chińska strategia gospodarcza dotycząca współpracy w zakresie potencjału przemysłowego została opracowana tak, aby sprostać dwóm wyzwaniom:

1) wewnętrznie - Chiny muszą znaleźć sposoby, aby ich krajowy potencjał przemysłowy trafił do świata; oraz

2) zewnętrznie - muszą odpowiedzieć na obawy krajów Ameryki Łacińskiej przed deindustrializacją, pomagając im w rozwijaniu własnego potencjału przemysłowego (Preciado, 2015).

Benjamin Creutzfeldt uważa z kolei, że w Ameryce Łacińskiej „napięcia społeczne i polityczne zostały zaostrzone przez niedawny wzrost dochodowy, który przyniósł korzyści przemysłowi wydobywczemu i do pewnego stopnia, sektorom rolnictwa, zmniejszając uwagę rządu na sektor produkcyjny i wzbogacając elity krajowe”. Niu dodaje, że „aby zapewnić trwale relacje chińsko-latynoamerykańskie w czasie, ważne jest również unikanie strategicznej rywalizacji między Chinami a Stanami Zjednoczonymi na tym obszarze”, co prowadzi do drugiego tematu (Esteban, 2017).

Creutzfeldt twierdzi, że w Ameryce Łacińskiej „niejednoznaczne relacje z obecnymi w regionie mocarstwami zewnętrznymi oraz brak spójności narodowej i regionalnej spowodowały, że po stuletniej dominacji Stanów Zjednoczonych nie zrozumiano i nie zareagowano na nową i rosnącą obecność Chin”. Podobnie, „polityka Chin wobec Ameryki Łacińskiej niekoniecznie odzwierciedla tożsamość regionu”. Z drugiej strony, znaczenie, jakie niektóre kraje przywiązują do relacji z Chinami, nie zawsze znajduje odzwierciedlenie po drugiej stronie Pacyfiku, a za tym scenariuszem kryje się hegemonia Północy, która ma długą historię bliskiego zaangażowania na swoim tradycyjnym „podwórku” (Lee, 2013).

Stwierdza on, że „ideały amerykańskiej polityki zagranicznej - demokracje, gospodarki rynkowe, pokój i dobrobyt - mają większe szanse na realizację w parze z chińskimi propozycjami dotyczącymi postępu technologicznego, budowy solidnej i przyszłościowej infrastruktury oraz wzajemnie korzystnej współpracy”.

Trzecią kwestią jest zdolność Ameryki Łacińskiej do pełnienia roli rozmówcy Chin. Enrique Dussel jest raczej sceptyczny w tej kwestii: Zdolność instytucjonalna obu stron, w tym Chińczyków, do pogłębiania i doskonalenia wiedzy o swoim partnerze jest bardzo ograniczona. Stanowi to poważną przeszkodę w promowaniu związku. Stanowi to poważną przeszkodę w promowaniu tych relacji, ponieważ ani Chiny, ani żaden kraj Ameryki Łacińskiej nie dokonał dogłębnej oceny tych relacji. Podobnie jak w innych regionach, Ameryka Łacińska nie była w stanie systematycznie zrozumieć i zareagować na implikacje wynikające z aktywności chińskiego sektora publicznego za granicą oraz jego zdolności do proponowania pakietów - w tym projektów „pod klucz” i mieszanych usług - jak żaden inny

kraj na świecie. Dussel podsumowuje, że „kraje Ameryki Łacińskiej wciąż mają wielką potrzebę opracowania szczegółowego programu współpracy z Chinami w perspektywie krótko-, średnio- i długoterminowej. Bez takiego planu wielkim wyzwaniem będzie opracowanie modelu stosunków chińsko-latynoamerykańskich na poziomie regionalnym”. Szczegółowy program współpracy, zwłaszcza długoterminowej, wymaga na początku jasnej diagnozy, kim jest partner współpracujący (Chiny) i czego oczekuje oraz kim jest partner współpracujący (Ameryka Łacińska) i czego oczekuje. W związku z tym Dussel zauważa, że „nawet jeśli Chiny jasno i systematycznie ilustrują swoją strategię wobec Ameryki Łacińskiej, w regionie brakuje inwestycji i zaangażowania, aby rozwinąć własne zrozumienie chińskiego systemu politycznego oraz inicjatyw w zakresie handlu, inwestycji i edukacji. Utrudnia to dwustronne porozumienie” (Lee, 2013).

Wnioski

W bardziej politycznym otoczeniu niż w 2008 r. Chiny oferują krajom Ameryki Łacińskiej i Karaibów możliwość kształtowania stosunków zorientowanych na rozwój dla wszystkich zaangażowanych narodów, w celu budowania wspólnoty o wspólnej przyszłości. Proponuje również wspólne działania na forach międzynarodowych, mające na celu zwiększenie wpływu krajów rozwijających się na instytucje finansowe i handlowe działające od zakończenia II wojny światowej (Wallerstein, 2014).

Podejście to obejmuje problemy, które Chiny chcą rozwiązać (np. repatriacja uciekinierów i odzyskiwanie mienia, bezpieczeństwo żywnościowe). Pogłębienie współpracy gospodarczej w stosunku do propozycji z 2008 r. jest godne uwagi i podkreśla otwarcie na wspólny rozwój nauki i technologii, w tym dziedzin zaawansowanych technologicznie, ze szczególnym uwzględnieniem technologii kosmicznej i jej zastosowań, budowę parków przemysłowych zaawansowanych technologicznie, objęcie całego łańcucha przemysłowego, w tym przemysłu usługowego i pomocniczego, rozwój społeczeństwa i kształcenie młodzieży.

Stwierdza się, że nowa polityka międzynarodowa Chin wobec Ameryki Łacińskiej i Karaibów otwiera drzwi do pogłębienia stosunków, co będzie istotnym krokiem w kierunku budowania lepszej przyszłości. Jest to bardzo istotne, biorąc pod uwagę fakt, że jak dotąd żaden z trzech motorów „ram współpracy”, a mianowicie handel, inwestycje i finansowanie, nie okazał się istotnym wkładem w rozwój Ameryki Łacińskiej i Karaibów.

Z drugiej strony, Chiny rozumiały ograniczenia stosunków z Ameryką Łacińską za pośrednictwem CELAC i są otwarte na rozwijanie nie tylko stosunków dwustronnych, ale także trójstronnych, w których uczestniczą AŁK, Chiny i państwo trzecie lub organizacja zaproponowana przez AŁK. Można oczekiwać, że relacje będą trwale. Rząd chiński jest

również zainteresowany możliwością nawiązania dialogu między Chinami a grupami państw Ameryki Łacińskiej, które mają konkretne wspólne cele w dziedzinach, które są również przedmiotem zainteresowania Chin.

Jednocześnie nie da się uniknąć niedociągnięć w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, aby w pełni wykorzystać oferowane możliwości. Obowiązkiem krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów jest przezwyciężenie tych niedociągnięć, aby wykorzystać szansę, jaką dają Chiny w budowaniu prawdziwej przyszłości.

Bibliografia

- Chun L. (2013), *Chiny a globalny kapitalizm. Refleksje na temat marksizmu, historii i Polityki*, El Viejo Topo.
- Cooper R. (2014), *Konsensus pekiński*, Centrum Polityki Zagranicznej, Londyn.
- ECLAC (2018), *Exploring new spaces for cooperation between Latin America and the Caribbean and China*, Santiago de Chile.
- Esteban M. (2017), *Polityka zagraniczna Xi Jinpinga po XIX Kongresie: Chiny chcą odgrywać główną rolę na scenie globalnej*, ARI, Revista.
- Lee Y. (2013), *La diplomacia pública y el "soft power" de China en América Latina*, RIL Editores, Santiago de Chile.
- Mackinder H. (2011), *The Geographical Pivot of History*, Journal of Space and Power Studies.
- MOFA (2008), *Dokument dotyczący polityki Chin wobec Ameryki Łacińskiej i Karaibów*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- MOFA (2011), *Biała księga: Rozwój Chin w regionie Pacyfiku*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- MOFA (2013), *China's Position on South-South Cooperation*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- MOFA (2015), *Przemówienie przewodniczącego Xi*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- Peng Y. (2013), *Kompleksowa strategia i dyplomacja publiczna Chin w nowej erze*, RIL Editores, Santiago de Chile.
- Preciado J. (2015), *América Latina frente a China y Estados Unidos: triangulation geopolítica del sistema mundo*.
- Ríos X. (2005), *Polityka zagraniczna Chin. Dyplomacja wschodzącego mocarstwa*. Belaterra, Barcelona.
- Rodríguez I. (2013), *La diplomacia pública en las relaciones internacionales: el aporte de China*, RIL Editores, Santiago de Chile.
- Wallerstein I. (2014), *Capitalismo histórico y movimientos antisistémicos*, Madryt.

Cyberterroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa Turcji

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI w. ulega fundamentalnej transformacji w związku z pojawieniem się niepaństwowych grup zbrojnych, obecnością globalnych zagrożeń oraz rosnącą liczbą państw dysfunkcyjnych, niezdolnych do rządzenia i egzekwowania prawa w obrębie swoich granic. Ponadto nowy porządek międzynarodowy ponownie rozpala stare konflikty regionalne, których korzenie tkwią w różnicach etnicznych, plemiennych, religijnych i narodowościowych (Keller, 1997, s. 102). Rozwój tych zjawisk jest możliwy, ponieważ „(...) koniec zimnej wojny nie zwolnił, lecz przyspieszył globalizację przemysłu i technologii militarnej” (Keller, 1997, s. 101). Roman Kuźniar podkreśla, że współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa nie mają charakteru państwowego. Otóż nie są wymierzone w system polityczny ani w podstawowe atrybuty państwa, takie jak suwerenność czy integralność terytorialna. Mają one charakter cywilny, ponieważ wymierzone są bezpośrednio w obywateli. Poza tym zagrożenia te są niezależne od intencji rządów państwowych, a są wynikiem międzynarodowych patologii. Co więcej, są to zagrożenia zewnętrzne realizowane od wewnątrz, przez co omijają podstawowy filar systemu obronnego państwa – siły zbrojne (Kuźniar, 2003, s. 225-226).

Świat stoi przed nowymi wyzwaniami – zagrożeniami o charakterze globalnym, do których należą: niestabilność regionalna, nacjonalizmy separatystyczne i etniczne, fundamentalizmy, masowa imigracja, przestępczość zorganizowana, handel narkotykami i ludźmi oraz rozprzestrzenianie broni masowego rażenia. Ponadto należy wspomnieć o szczególnym typie zagrożeń o charakterze globalnym – terroryzmie i jego specyficznym rodzaju – cyberterroryzmie (Zięba, 2008, s. 36).

Terroryzm, zdaniem Ryszarda Machnikowskiego, należy traktować jako „(...) formę walki w konflikcie społecznym o charakterze zbrojnym, w której dzięki wiarygodnej groźbie użycia lub intencjonalnego użycia przemocy wobec celów nie-walczących dąży się do osiągnięcia celów poli-

* mgr Łukasz Sławomir Fraszka, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, ORCID: 0000-0002-1423-652X, e-mail: lukasz.fraszka@gmail.com

tyczno-ideologicznych poprzez zastraszenie rządu i publiczności” (Machnikowski, 2015, s. 297). R. Machnikowski podkreśla, że „nowym skutecznym narzędziem radykalizacji i rekrutacji stał się dziś świat wirtualny – Internet z jego bogactwem form komunikacyjnych. Poddanie kontroli państwowej przestrzeni wirtualnej, mimo stosowania bogactwa zaawansowanych technologicznie i wyrafinowanych środków nie wydaje się być dziś wystarczająco skuteczne” (Machnikowski, 2015, s. 305).

Zdaniem Wojciecha Stankiewicza (2009, s. 256), rozwój cyberprzestrzeni niesie ze sobą szereg obaw związanych z bezpieczeństwem, zarówno konsumentów, jak i osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe. Cyberprzestrzeń jest więc potencjalnym źródłem zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Jakub i Marian Kowalewscy zauważają, że w wyniku postępu technologii internetowej organizacje terrorystyczne i przestępczości zorganizowanej zaczęły wykorzystywać cyberataki. Cyberterroryzm staje się coraz bardziej powszechny, ponieważ technologie informacyjne i komunikacyjne (ICT) są coraz częściej wykorzystywane na całym świecie. Transport, zarządzanie energią, administracja medyczna, obrona narodowa, bankowość i inne dziedziny są w dużym stopniu uzależnione od sieci komputerowych i internetowych (Kowalewski, Kowalewski, 2017, s. 84).

Cyberterroryzm według definicji Daniela Midera to „(...) działanie skierowane przeciwko komputerom i sieciom komputerowym, zarówno ich warstwie fizycznej, jak i cyfrowej, a w szczególności komputerom isieciom składającym się na infrastrukturę krytyczną. Bezpośrednim celem tych działań jest całkowite lub częściowe zniszczenie lub zakłócenie działania fizycznej lub cyfrowej warstwy sieci. Działania te mają spowodować poczucie zagrożenia, straty materialne lub ludzkie” (Mider, 2013, t. 20, nr 2, s. 109). Miron Lakomy zauważa, cyberterroryzm jest szybko rozwijającym się zjawiskiem obejmującym szereg działań motywowanych politycznie, religijnie, a nawet militarnie, których celem jest nie tylko spowodowanie znacznych szkód, ale także wywarcie istotnego wpływu psychologicznego na społeczeństwo i elity rządzące (Lakomy, 2015, s. 160).

Keiran Hardy i George Williams definiują cyberterroryzm jako działania z wykorzystaniem technologii komputerowej lub internetowej, które są motywowane względami politycznymi, religijnymi lub ideologicznymi, mają na celu zastraszenie rządu lub części społeczeństwa w różnym stopniu oraz poważne zakłócenie infrastruktury (Hardy, Williams, 2014, s. 20). Ponadto Wilhelm Dietl, Kai Hirschmann, Rolf Tophoven zauważają, że „cyberterroryzm jest względnie niedrogi, nie wymaga kontaktu z materiałami wybuchowymi czy innym typem broni i skutecznie przyciąga uwagę opinii publicznej” (Diethl, Hirschmann, Tophoven, 2009, s. 252). Cyberterroryzm jest zagrożeniem dla instytucji i organizacji działających w tych dziedzinach, ponieważ stanowi „(...) poli-

tycznie zmotywowane manipulacje na systemach komputerowych (...)” (Diethl, Hirschmann, Tophoven, 2009, s. 252). Głównym celem grup terrorystycznych jest zatem zakłócenie lub uniemożliwienie funkcjonowania tych instytucji/organizacji, które używają systemów informatycznych.

W oparciu o zjawisko cyberterroryzmu, celem artykułu jest ukazanie istoty i wpływu globalnych zagrożeń na funkcjonowanie współczesnej Turcji. Autor zamierza przeanalizować reakcję Turcji na cyberterroryzm oraz przeszkody, jakie napotyka ona w odpowiedzi na nowe wyzwania, jakie stawia przed nią ta forma zagrożenia. W oparciu o Narodową Strategię Cyberbezpieczeństwa celem końcowym jest ocena poziomu przygotowania do przeciwdziałania zagrożeniom cyberterrorystycznym oraz analiza technik i działań mających na celu zapobieganie cyberterroryzmowi.

Ataki cyberterrorystyczne w Turcji

Od 1991 r. Turcja ma w swoim prawie krajowym ustawę regulującą cyberprzestępczość, ale nie stworzyła strategii bezpieczeństwa cybernetycznego. Mimo że pierwsza polityka Turcji w zakresie bezpieczeństwa cybernetycznego, ustawa nr 3756, została zatwierdzona przez turecki parlament w 1991 r., nie opracowano w tym samym czasie polityki zwalczania zagrożeń cybernetycznych. Turecki parlament i władze próbowały rozwiązać te problemy za pomocą środków prawnych, takich jak zmiana artykułów w prawie krajowym. W tym czasie Turcja nie wydawała się zainteresowana opracowaniem planu obrony cybernetycznej. Zmieniło się to dopiero w XXI w., gdy Turcja musiała zmierzyć się z konsekwencjami zagrożeń cybernetycznych. Gdy państwo tureckie stało się celem bezpośrednich ataków cybernetycznych, a hakerzy zaczęli stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju, zaczęto opracowywać oficjalną politykę zwalczania cyberterroryzmu i cyberzagrożeń.

Wybuch rurociągu naftowego Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) we wschodnim tureckim mieście Erzincan w 2008 r. oraz przerwy w dostawie prądu w 2015 r. to dwa z najbardziej znaczących ataków cyberterrorystycznych w Turcji. Wybuch rurociągu naftowego Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) zbiegł się w czasie z wojną gruzińsko-rosyjską w 2008 r., co wzbudziło podejrzenia, ponieważ rurociąg BTC kolidował z geostrategicznymi interesami energetycznymi Rosji w sferze euroazjatyckiej. Rurociąg ten „pozwoił Azerbejdżanowi rywalizować z Rosją o rynek turecki, gdzie jest ona drugim po Iraku dostawcą ropy (...) jego rozbudowa umożliwiłaby przesył ropy do UE przez Morze Czarne i konkurowanie o rynek unijny z Rosją” (Benedyczak, 2018, nr 117). W tym kontekście warto odnotować, że niektóre źródła rosyjskie publicznie obwiniały Turcję, twierdząc, że

Ankara odegrała kluczową rolę w rozbudowie i wspieraniu gruzińskiego potencjału wojskowego (Kasapoğlu, 2015, s. 14).

Stosunki Ankarę z Tbilisi przed konfliktem z 2008 r. były bliskie, a rząd turecki popierał członkostwo Gruzji w NATO, jednak brak jednoznacznej reakcji strony tureckiej zarówno na konflikt, jak i oskarżenia wynikał z uzależnienia „(...) od rosyjskich dostaw energii (Turcja z Rosji importuje ponad 60 % gazu i blisko 30 % ropy). (...) Rosja jest dla Turcji największym partnerem handlowym (28 mld \$ obrotów handlowych w 2007 r., w tym 18 mld przypadło na import rosyjskiego gazu do Turcji, w momencie wybuchu konfliktu przewidywany był wzrost obrotów do wartości 38 mld \$)” (Bąkiewicz, 2011, t. 2, s. 246). Jeśli chodzi o sam akt cyberterrorystyczny, hakerzy usunęli wszystkie nagrania z kamer bezpieczeństwa, z wyjątkiem jednego zarejestrowanego przez kamerę na podczerwień, na którym wyraźnie widać dwie osoby z laptopami spacerujące w pobliżu obiektu. Hakerzy wyłączyli alarmy, odcięli komunikację i podnieśli ciśnienie ropy naftowej w rurociągu, co doprowadziło do potężnego wybuchu (Kasapoğlu, 2015, s. 14).

Przerwy w dostawie prądu z 31 marca 2015 r. były drugim głośnym atakiem cyberterrorystycznym na Turcję – przerwy energii dotknęły 44 z 81 prowincji Turcji. Ówczesny turecki premier Ahmet Davutoğlu otwarcie wyraził swoje podejrzenia o cyberatak, a niektóre źródła prasowe twierdziły, że za atakami stoi, co miało być odwetem za oskarżenia prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğana pod adresem Teheranu w związku z jego roszczeniami do dominacji w regionie oraz oświadczeniami wspierającymi operacje prowadzone w Jemenie. Całodzienna przerwa w dostawach energii kosztowała 700 mln dolarów i zakłóciła produkcję w 298 zorganizowanych strefach przemysłowych. Niektórzy analitycy jeszcze bardziej negatywnie oceniali straty, przewidując, że wyniosą one 1 mld dolarów. Podejrzenia potęguje fakt, że wschodnie miasto Van, które otrzymuje energię prosto z irańskiego systemu, nie ucierpiało w wyniku awarii (Kasapoğlu, 2015, s. 14).

W związku z zagrożeniami w ostatnich latach Turcja, podobnie jak wiele innych krajów, przeszła gwałtowne zmiany w dziedzinie informatyki i cyfryzacji ze względu na zagrożenia dla bezpieczeństwa informacji. W 2019 r. w Turcji wykryto ponad 136 000 cyberataków (Presidency of The Republic of Turkey, 2020). Wzrost zagrożeń cybernetycznych przyczynił się do przyjęcia przez rząd turecki strategii „walki z cyberprzestępczością w oparciu o prowadzenie aktualnych rejestrów incydentów” (Tatar, Çalık, Çelik, Karabacak, 2014, s. 215). Bezpieczeństwo cybernetyczne stało się dla rządu w Ankarze równie ważne jak bezpieczeństwo fizyczne w wyniku wykorzystania technologii cyfrowych na poziomie lokalnym i krajowym.

Turcja wobec cyberterroryzmu

W związku z nasileniem się ataków cybernetycznych w Turcji, w czerwcu 2012 r. Rada Ministrów powierzyła zarządzanie bezpieczeństwem cybernetycznym Ministerstwu Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji (Bıçakcı, Ergun, Çelikpala, 2015, s. 29). Zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy o komunikacji elektronicznej (ustawa nr 5809), do głównych zadań i obowiązków ministerstwa w dziedzinie bezpieczeństwa cybernetycznego należy: określanie polityki, strategii i celów; określanie procedury i zasad; przygotowywanie planów działania; wyznaczanie organizacji zespołów reagowania na incydenty cybernetyczne; prowadzenie działań uświadamiających i edukacyjnych; zapewnienie koordynacji działań, określanie infrastruktury krytycznej oraz jej instytucji i statusu; generowanie, rozwijanie i promowanie działań mających na celu wytworzenie krajowych rozwiązań i wszelkiego rodzaju narzędzi reagowania na incydenty cybernetyczne, a także przygotowywanie procedury i zasad obowiązujących osoby fizyczne i prawne prowadzące działania w zakresie bezpieczeństwa cybernetycznego (Law No. 5809, November 5, 2008, Electronic Communications Law).

Zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy nr 5809 Urząd ds. Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych (ICTA), podlegający ministerstwu, stał się organem odpowiedzialnym za podejmowanie wszelkich niezbędnych środków w celu ochrony instytucji publicznych, sektora prywatnego i osób fizycznych przed atakami cybernetycznymi. Ponadto ICTA zapewnia środki odstrasżające przed takimi cyberatakami (Ibidem). Zespół reagowania na incydenty cybernetyczne w Turcji (TR-CERT), utworzony na mocy ICTA, jest członkiem międzynarodowych organizacji, takich jak *Forum of Incident Response Security Teams* (FIRST), *Trusted Introducer* (TI), *Cybersecurity Alliance for Mutual Progress* (CAMP), NATO *Malware Information Sharing Platform* (NATO-MISP). Jako członek organizacji *International Multilateral Partnership Against Cyber-Threats* (IMPACT), ICTA prowadzi szkolenia z zakresu cyberbezpieczeństwa dla władz takich krajów jak: Azerbejdżan, Albania, Bośnia i Hercegowina, Gruzja, Kazachstan, Kirgistan, Kosowo, Egipt, Mongolia, Sudan, Tadżykistan, Turkmenistan (Kurt, 2012, s. 17).

Decyzją Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 2012 r. powołano Krajową Radę ds. Cyberbezpieczeństwa¹ – najwyższą organizację rządową

¹ Na czele Rady stoi Minister Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji, a w jej skład wchodzi podsekretarze z Ministerstw Spraw Zagranicznych, Spraw Wewnętrznych, Bezpieczeństwa Narodowego, Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji, a także Podsekretarz Porządku Publicznego i Bezpieczeństwa, Podsekretarz Narodowej Agencji Wywiadowczej, Szef Departamentu Łączności, Elektroniki i Systemów Informacyjnych Tureckiego Sztabu Generalnego, Szef ICTA, Prezes TÜBİTAK, Szef Zarządu

zarządzającą krajowym bezpieczeństwem cybernetycznym – odpowiedzialną za zatwierdzanie polityk, strategii i planów działania związanych z cyberbezpieczeństwem oraz podejmowanie decyzji niezbędnych do skutecznego wdrażania ich w całym kraju; składanie ofert w sprawie wniosków dotyczących identyfikacji infrastruktur krytycznych; określanie instytucji i organizacji, które mają być zwolnione ze wszystkich lub niektórych przepisów związanych z bezpieczeństwem cybernetycznym; oraz wykonywanie innych obowiązków przewidzianych prawem (Atalay, Sanci, 2015, s. 58; Bıçakcı, Ergun, Çelikpala, 2015, s. 36).

W czerwcu 2013 r., na drugim posiedzeniu rady, sektory telekomunikacji, energii, wody, usług publicznych, transportu i finansów zostały zaklasyfikowane jako infrastruktura krytyczna (Bıçakcı, Ergun, Çelikpala, 2015, s. 28). Celem tego działania było zwiększenie uprawnień Narodowego Centrum Koordynacji Wywiadowczej (NICC), departamentu w ramach ICTA, który jest odpowiedzialny za obsługę i reagowanie na ataki cybernetyczne w całym kraju, a także za rozpowszechnianie informacji nadających się do działania i pomoc w ochronie wszystkich agencji rządowych (Eitan, 2018, s. 40). W 2013 r. powstało również Narodowe Centrum Reagowania na Incydenty Cybernetyczne (USOM), a w instytucjach i organizacjach, szczególnie w sektorach infrastruktury krytycznej, zaczęły działać Zespoły Reagowania na Incydenty Cybernetyczne (SOME). Mechanizmy instytucjonalne i organizacyjne w kraju zostały ukształtowane i wzmocnione wraz z powstaniem narodowej organizacji ds. cyberbezpieczeństwa (Bıçakcı, Ergun, Çelikpala, 2015, s. 31).

Turecka strategia cyberbezpieczeństwa i cyberobrony

Narodowa Strategia Cyberbezpieczeństwa i Plan Działania na lata 2013-2014 (*National Cyber Security Strategy and Action Plan 2013-2014*), która została opublikowana w Dzienniku Urzędowym w czerwcu 2013 r., była pierwszym kompleksowym dokumentem planowania strategicznego Turcji w dziedzinie cyberbezpieczeństwa. W ciągu dwóch lat przeprowadzono badania mające na celu poprawę przepisów dotyczących cyberbezpieczeństwa, zapewnienie ochrony ważnych infrastruktur, podniesienie świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa cybernetycznego oraz identyfikację i zapobieganie atakom cybernetycznym (Republic of Turkey, 2013).

W 2016 r. wydano nową strategię pod nazwą Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Cybernetycznego i Plan Działania na lata 2016-2019

Dochodzeń w sprawie Przestępstw Finansowych, Prezes Telekomunikacji i Komunikacji (TİB) oraz inni wysocy rangą pracownicy ministerstw i organizacji publicznych określani przez Ministra Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji.

(2016-2019 *National Cyber Security Strategy*). Określono w niej nowe cele, takie jak wzmocnienie obrony cybernetycznej, ochrona infrastruktury krytycznej, zwalczanie cyberprzestępczości, podnoszenie świadomości i zasobów ludzkich oraz modernizacja ekosystemu bezpieczeństwa cybernetycznego, aby utrzymać ryzyko związane z bezpieczeństwem cybernetycznym na poziomie możliwym do zarządzania (Republic of Turkey, 2016).

28 grudnia 2020 r. Ministerstwo Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji opublikowało Narodową Strategię Bezpieczeństwa Cybernetycznego i Plan Działań na lata 2020-2023 (*National Cyber Security Strategy and Action Plan 2020-2023*). Wśród celów nowej strategii znalazły się: ochrona infrastruktury krytycznej, rozwój zdolności krajowych, organiczna sieć cyberbezpieczeństwa, bezpieczeństwo technologii nowej generacji, zwalczanie cyberprzestępczości, rozwój i wspieranie lokalnych i krajowych technologii, integracja bezpieczeństwa cybernetycznego z bezpieczeństwem narodowym oraz rozwój współpracy międzynarodowej (Republic of Turkey, 2020).

Ministerstwo Transportu, Gospodarki Morskiej i Komunikacji nadzoruje wszystkie pozostałe podmioty zajmujące się bezpieczeństwem cybernetycznym. Wyjątkiem jest Prezydium Przemysłu Obronnego (SSB), które działa w ramach tureckiego Ministerstwa Obrony Narodowej. Wynika to z faktu, że sektor cyberobrony uznawany jest za część krajowego przemysłu obronnego, a zatem projekty obronne w dziedzinie cyberbezpieczeństwa są nadzorowane i kontraktowane przez SSB w odniesieniu do wymogów i planu strategicznego tureckich sił zbrojnych oraz bezpieczeństwa narodowego. SSB, wraz z innymi organami rządowymi, takimi jak ICTA, organizuje coroczne konferencje poświęcone bezpieczeństwu cybernetycznemu, które co roku koncentrują się na innym obszarze.

Tureckie Siły Zbrojne (TAF) prowadzą swoją politykę i strategię w zakresie bezpieczeństwa cybernetycznego i obrony cybernetycznej zgodnie z obowiązującymi standardami krajowymi, międzynarodowymi i NATO. Utrzymywanie stałej synchronizacji z Ministerstwem Transportu, Gospodarki Morskiej i Łączności oraz krajowym zespołem CERT (USOM) pozwala TAF być na bieżąco z bieżącymi zmianami w zakresie zagrożeń cybernetycznych, ataków i technologii oraz unikać powielania działań. Polityka i środki bezpieczeństwa cybernetycznego tureckiego wojska są określone w przepisach wydanych przez turecki Sztab Generalny, który stosuje się do decyzji Rady Ministrów w sprawie krajowego bezpieczeństwa cybernetycznego i powiązanych przepisów (Şeker, Tolga, 2018, s. 14; Halisdemir, 2021, s. 14).

Obecna polityka obrony cybernetycznej Dowództwa Obrony Cybernetycznej traktuje priorytetowo rekrutację i szkolenie nowego personelu w celu zwiększenia zdolności obrony cybernetycznej kraju. Aby po-

móc w osiągnięciu tego celu, w przyszłych planach rozwoju obrony narodowej uwzględnia się krajowych wykonawców usług obronnych, uniwersytety i instytucje technologiczne. Informacje zwrotne od tych podmiotów są regularnie uwzględniane w pracach rozwojowych w celu ciągłego doskonalenia tych planów (Halisdemir, 2021, s. 14).

Dowództwo Obrony Cybernetycznej Tureckich Sił Zbrojnych prowadzi również koordynację i wspólne operacje z podmiotami i organizacjami cybernetycznymi NATO oraz uczestniczy w wielonarodowych ćwiczeniach cybernetycznych i misjach Sojuszu. Głównym celem tych ćwiczeń jest szkolenie, aby móc proaktywnie działać przeciwko zagrożeniom dla interesów narodowych lub obywateli, zapobiegać atakom, eliminować je i opracowywać środki zaradcze (Şeker, Tolga, 2018, s. 15; Halisdemir, 2021, s. 14).

Podsumowanie

Polityka obronna Turcji, podobnie jak innych krajów rozwijających się, wciąż ewoluuje i doskonali się pod względem przyjmowania nowych strategii harmonizujących prawo krajowe z międzynarodowym prawem traktatowym, a także tworzenia nowych instytucji do walki z zagrożeniami cybernetycznymi. Turcja już wcześniej uznała zagrożenia cybernetyczne, w tym cyberterroryzm i szpiegostwo internetowe, za cyberprzestępstwa. Pierwsze przepisy dotyczące cyberprzestępczości, uchwalone w celu zwalczania zagrożeń cybernetycznych, zostały przyjęte w 1991 r. Od tego czasu Turcja przyjęła, dodała, zmieniła układ i dostosowała niektóre przepisy do walki ze współczesnymi zagrożeniami cybernetycznymi. Mając świadomość tych zagrożeń, Turcja przyjęła w 2013 r. plan działania mający na celu poprawę bezpieczeństwa cybernetycznego, aby lepiej radzić sobie z ewentualnymi cyberatakami. Dzięki ustanowieniu instytucji do walki z cyberterroryzmem Turcja zwiększyła swoje możliwości w zakresie cyberbezpieczeństwa, ale nadal istnieje problem z wdrażaniem zasad określonych w planie działania i innych politykach.

Turcja jest uwzględniana w międzynarodowych indeksach bezpieczeństwa cybernetycznego – zajmuje 56. miejsce w *National Cyber Security Index*, odpowiednio 67. i 45. w *ICT Development Index* oraz *Networked Readiness Index* (National Cyber Security Index, 2010). Według opublikowanego przez Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny globalnego indeksu bezpieczeństwa cybernetycznego – *Global Cybersecurity Index* w 2020 r., Turcja zajmuje 11. miejsce na świecie i 6. w Europie, dzięki wysiłkom rządu i podmiotów sektora publicznego na rzecz osiągnięcia tych celów (International Telecommunication..., 2020).

Bibliografia

- Atalay A., Sancı G. (2015), *Cyberterrorism and Turkey's Counter-Cyberterrorism Efforts*, "Information & Security: An International Journal", t. 32, nr 1, s. 42-64.
- Bąkiewicz J. (2011), *Konflikt rosyjsko-gruziński z sierpnia 2008 roku a polityka zagraniczna Turcji wobec państw Kaukazu*, „Polityka i Bezpieczeństwo”, t. 2, s. 245-253.
- Benedyczak J. (2018), *Założenia i perspektywy polityki Rosji wobec Gruzji*, „Biuletyn PISM”, nr 117.
- Bıçakcı S., Ergun F.D., Çelikpala M. (2015), *The Cyber Security Scene in Turkey*, [w:] A.K. Han, S. Bıçakcı (red.), *A Primer on Cyber Security in Turkey and the Case of Nuclear Power*, EDAM – The Centre for Economics and Foreign Policy Studies, Istanbul, s. 22-51.
- Diethl W., Hirschmann K., Tophoven R. (2009), *Terroryzm*, wyd. PWN, Warszawa.
- Eitan O. (2018), *Turkey—Challenges to the Struggle against Cyber Threats*, "Cyber, Intelligence, and Security", t. 2, nr 1, s. 39-53.
- Halisdemir E. (2021), *National Cybersecurity Organisation: TURKEY*, "National Cyber Security Governance Series", The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE), Tallinn.
- Hardy K., Williams G. (2014), *What is 'Cyberterrorism'? Computer and Internet Technology in Legal Definitions of Terrorism*, [w:] T. M. Chen, L. Jarvis, S. Macdonald (red.), *Cyberterrorism Understanding, Assessment, and Response*, Wyd. Springer, New York, s. 1-23.
- International Telecommunication Union's Global Cybersecurity Index, 2020, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2021-PDF-E.pdf, (13.03.2022).
- Kasapoğlu C. (2015), *Turkey's Future Cyber Defense Landscape*, [w:] A. K. Han, S. Bıçakcı (red.), *A Primer on Cyber Security in Turkey and the Case of Nuclear Power*, EDAM – The Centre for Economics and Foreign Policy Studies, Istanbul, s. 2-21.
- Keller W.W. (1997), *Paradoks bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, wyd. Scholar, Warszawa, s. 101-115.
- Kowalewski J., Kowalewski M. (2017), *Zagrożenia informacji w cyberprzestrzeni, cyberterroryzm*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Kurt U. (2012), *Cyber Security: A Road Map for Turkey*, "Strategy Research Project", US Army College, Carlisle.
- Kuźniar R. (2003), *Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa*, [w:] R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), *Bezpieczeństwo mię-*

- dzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – Koncepcje – Instytucje*, wyd. PISM, Warszawa, s. 209-233.
- Lakomy M. (2015), *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar rywalizacji i współpracy państw*, wyd. UŚ, Katowice.
- Law No. 5809, November 5, 2008, Electronic Communications Law.
- Machnikowski R. M. (2015), *Terroryzm jako globalne zagrożenie XXI w.*, [w:] T. Domański (red.), *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, wyd. UŁ, Łódź, s. 295-307.
- Mider D. (2013), *Analiza pojęcia cyberterroryzmu. Próba uporządkowania chaosu*, „Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska, sectio K – Politologia”, t. 20, nr 2, s. 81-114.
- National Cyber Security Index, 2010, <https://ncsi.ega.ee/country/tr/451/#details>, (13.03.2022).
- Senturk H., Çil C. Z., Sağiroğlu Ş. (2012), *Cyber Security Analysis of Turkey*, “International Journal of Information Security Science”, nr 1(4), s. 112-125.
- Stankiewicz W. (2009), *Cyberterroryzm jako zagrożenie asymetryczne współczesnego świata*, [w:] S. Wojciechowski, R. Fiedler (red.), *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, Wyd. Naukowe WNPiD UAM, Poznań, s. 249-268.
- Şeker E., Tolga İ. B. (2018), *National Cyber Security Organisation: TURKEY*, “National Cyber Security Governance Series”, The NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE), Tallinn.
- Tatar Ü., Çalık O., Çelik M., Karabacak B. (2014), *A Comparative Analysis of the National Cyber Security Strategies of Leading Nations*, “International Conference on Cyber Warfare and Security”, s. 211-218.
- Republic of Turkey (2013), The Ministry of Transport, Maritime Affairs and Communications, *National Cyber Security Strategy and Action Plan 2013-2014*, Ankara.
- Republic of Turkey (2016), The Ministry of Transport, Maritime Affairs and Communications, *2016-2019 National Cyber Security Strategy*, Ankara.
- Republic of Turkey (2020), The Ministry of Transport, Maritime Affairs and Communications, *National Cyber Security Strategy and Action Plan 2020-2023*, Ankara.
- Presidency of The Republic of Turkey, 2020, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116592/-turkiye-yi-bilgi-ve-iletisim-teknolojilerinde-dunyanin-en-onde-gelen-ulkeleri-arasina-sokacagiz->, (14.03.2022).
- Zięba R. (2008), *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, s. 15-39.

Bezpieczeństwo jako wspólny cel państw oraz organizacji międzynarodowych

Wprowadzenie

Organizacje międzynarodowe są obecnie niezwykle istotnym elementem światowej układanki nazywanej stosunkami międzynarodowymi. Możemy podzielić je na organizacje międzynarodowe rządowe, które powstają na podstawie umowy międzynarodowej, a ich członkami są państwa oraz na organizacje międzynarodowe pozarządowe, które powstają w drodze porozumienia niebędącego umową międzynarodową, a ich członkami nie są państwa. Jednak to co jest ich wspólnym mianownikiem to cele, które powinny być odzwierciedleniem interesów wszystkich członków danej organizacji, takim celem bywa najczęściej szeroko pojęte zapewnianie bezpieczeństwa. W dzisiejszych czasach miarą bezpieczeństwa narodowego i ważną kartą przetargową w relacjach z innymi krajami o niebezpiecznie chwiejnym podejściu do swoich granic niezaprzeczalnie jest członkostwo danego kraju w organizacjach międzynarodowych takich jak Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ONZ, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) oraz Unia Europejska. O randze organizacji międzynarodowych w ówczesnych stosunkach międzynarodowych świadczy również fakt, iż mogą być one podmiotami prawa międzynarodowego, tak też w jednym z orzeczeń wyraził się Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w sprawie dotyczącej odszkodowania za straty poniesione w działalności ONZ, w którym Trybunał uznał podmiotowość prawnomiędzynarodową Organizacji Narodów Zjednoczonych i przyznał, że podmioty prawa w ramach systemu prawnego nie są identyczne i mogą mieć zróżnicowany zakres praw i obowiązków. Tak jak zostało wcześniej podkreślone: to co stanowi czynnik spajający ze sobą wymienione organizacje to fakt, iż skupiają się one na szeroko rozumianym zapewnianiu bezpieczeństwa, a ono po raz kolejny zostaje wystawione na próbę. Nie po raz pierwszy Europa jest bowiem świadkiem otwartej ingerencji w wewnętrzne sprawy suwerennego państwa oraz naruszania suwerenności i integralności tery-

* Izabela Wierzbńska, studentka prawa na Wydziale Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ORCID: 0000000249171551, email: izabelawierzbinska1@wp.pl

torialnej poprzez podważanie, a wręcz pogwałcenie zasad prawa międzynarodowego (zawartych m.in. w Karcie ONZ i w akcie Końcowym OBWE) przez inne państwo.

Współczesna definicja bezpieczeństwa

W tej chwili należy zadać sobie podstawowe pytanie, czym tak naprawdę jest ówczesne pojęcie bezpieczeństwa? Otóż bezpieczeństwo jest procesem, wartością pożądaną zarówno społecznie, jak i chronioną prawnie, można o nim mówić w skali globalnej i regionalnej. Jest swego rodzaju potrzebą, która wymaga stałego zaspakajania zarówno przez organy publiczne jak i inne podmioty, w tym także odgrywające dużą w tym sektorze rolę organizacje międzynarodowe. Ochrona wartości jaką jest bezpieczeństwo stanowi jedną z najstarszych, niezbywalnych i fundamentalnych zadań każdego państwa (Stahl, 2002).

Pojęcie bezpieczeństwa w polskim porządku prawnym

W przepisach prawa bezpieczeństwo zazwyczaj jest dookreślone przymiotnikiem lub rzeczownikiem wskazującym na określony rodzaj bezpieczeństwa (Pieprzny, 2008). Prawna rodzajowość bezpieczeństwa związana jest z odniesieniem do chronionych wartości i może mieć charakter: podmiotowy (np. bezpieczeństwo ludzi, bezpieczeństwo pacjenta), przedmiotowy (np. bezpieczeństwo w ruchu drogowym, bezpieczeństwo pożarowe, bezpieczeństwo żywności) lub przestrzenny (bezpieczeństwo lokalne, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo międzynarodowe). Polityka państwa na rzecz bezpieczeństwa powinna mieć zatem *charakter prewencyjny, nie dopuszczać do negatywnych zjawisk, zapobiegać i eliminować zagrożenia mogące destrukcyjnie wpływać na chronione przez to państwo wartości* (Cziomer, 2010). W polskim systemie prawnym w tej postaci występuje w wielu aktach normatywnych, poczynawszy od Konstytucji RP, a na aktach prawa miejscowego skończywszy. Odzwierciedleniem wagi bezpieczeństwa dla Polski są związane z nim liczne regulacje: Konstytucja RP (Dz. U. nr 78, poz. 483) w wielu przepisach odnosi się do bezpieczeństwa. Już w art. 5 czytamy, że Rzeczpospolita Polska zapewnia bezpieczeństwo obywatelom. Zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności granic Rzeczypospolitej Polskiej służą Siły Zbrojne RP. Takie zadania przed tą formacją umundurowaną stawia art. 26 ust. 1 Konstytucji RP. Bezpieczeństwo jako kategoria konstytucyjna pojawia się również w rozdziale dotyczącym wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela. Jego szczególną rolę uwypukla w szczególności art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, według którego ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być usta-

nawiane wyłącznie w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla m.in. jego bezpieczeństwa. Także w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, jak stanowi art. 230 Konstytucji RP, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa. Powyższe przykłady doskonale obrazują w jak ważnych dla kraju kategoriach postrzegane jest bezpieczeństwo.

Pojęcie bezpieczeństwa w ujęciu międzynarodowym

Doktryna wyróżnia wiele rodzajów bezpieczeństwa: bezpieczeństwo militarne, bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo ideologiczne, bezpieczeństwo kulturowe, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo powszechne. Bezpieczeństwo postrzegane w powyższych kategoriach wręcz wymusza uwzględnienie nierozzerwalnego związku między bezpieczeństwem poszczególnych państw a bezpieczeństwem jednostki i grupy społecznej, ponieważ współczesne zagrożenia bezpieczeństwa charakteryzują się bardzo szerokim zasięgiem (Świeca, 1998). Dodatkowo stworzenie jednolitej definicji jest tym trudniejsze, o ile dany rodzaj bezpieczeństwa nie wynika z tego samego typu zagrożenia, trafny jest więc pogląd Stanisława Dworeckiego, który do zawלוści tej odnosi się w następujących słowach: *Zagrożenie bezpieczeństwa państwa może powstać na tle uwarunkowań wewnętrznych i (lub) zewnętrznych oraz militarnych i (lub) niemilitarnych. Każde z tych uwarunkowań może występować niezależnie (osobno) lub w dowolnej konfiguracji, przyczyniając się do powstania – wewnątrz państwa lub w jego najbliższym otoczeniu – sytuacji konfliktogennej. Może tu wstąpić tak daleko idące przenikanie przyczyn i wzajemnych uwarunkowań zagrożenia bezpieczeństwa państwa, że jednoznaczne ich zakwalifikowanie (zidentyfikowanie) staje się wręcz niemożliwe. Dlatego zagrożenia powinno się rozpatrywać na wielu płaszczyznach i po różnym kątem, aby ustalić (wychwycić) wszystkie możliwe związki przyczynowo- skutkowe* (Dworecki, 1996 r).

Bezpieczeństwo jako główny cel organizacji międzynarodowych

Pojęcie bezpieczeństwa dawno nie było powtarzane tak często jak teraz. Cały czas obserwujemy nowe typy ryzyka będące zagrożeniem dla obecnego porządku międzynarodowego. Składają się na nie zarówno zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, jak i nowe wyzwania dla polity-

ki bezpieczeństwa państw i instytucji międzynarodowych. Nie dziwi zatem fakt, iż stałym celem polityki wewnętrznej i zagranicznej państw jest budowa i umacnianie własnego bezpieczeństwa narodowego. Tego typu działania nie pozostają obojętne wobec przeciwników i rywali danego państwa, którzy stosują podobne zabiegi antagonistycznie. Dodatkowe umacnianie bezpieczeństwa jednej strony najczęściej pociąga za sobą równoczesne zmniejszenie bezpieczeństwa drugiej strony i odwrotnie, mamy wtedy do czynienia z tzw. „dylematem bezpieczeństwa”. Dlatego też najbardziej pożądanym zjawiskiem jest działalność na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego organizacji międzynarodowych, które dążąc do umacniania bezpieczeństwa zbiorowego jak i indywidualnego bezpieczeństwa poszczególnych państw członkowskich nie czynią tego kosztem interesów innych państw.

Unia Europejska została ustanowiona na mocy postanowień Traktatu z Maastricht, który przewidywał, że jej II filarem jest Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (WPZiB). Od początku jej istnienia polityka bezpieczeństwa była jej nierozdzielalnym elementem. Aktualnie w Strategii bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej, która została przyjęta w marcu 2010 r. przez Radę ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych i zatwierdzona przez Radę Europejską przyjęto, że bezpieczeństwo wewnętrzne należy rozumieć jako szerokie i kompleksowe pojęcie, łączące wiele sektorów, mające stanowić odpowiedź na poważne zagrożenia (w tym klęski żywiołowe i antropogeniczne, takie jak pożary lasów, trzęsienia ziemi, powodzie i wichury), które mają bezpośredni wpływ na życie, bezpieczeństwo i komfort obywateli. Jako zagrożenia zostają wymienione także: terroryzm w każdej postaci cechujący się lekceważeniem życia ludzkiego i wartości demokratycznych, przestępczość poważna i zorganizowana objawiająca się w różnego rodzaju formach bez względu na granice państwowe, cyberprzestępczość stanowiąca globalne, techniczne, transgeniczne i anonimowe zagrożenie naszych systemów informacyjnych, przestępczość transgeniczna, przemoc sama w sobie zwiększająca szkody już wywołane przestępczością, które mogą dotkliwie krzywdzić społeczeństwo, klęski żywiołowe i antropogeniczne takie jak pożary lasów, trzęsienia ziemi, powodzie, wichury, susze, awarie energetyczne i duże awarie systemów informacyjno-komunikacyjnych.

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie natomiast odgrywa istotną rolę w zwiększaniu bezpieczeństwa bazując przy tym na szczególnej sieci traktatów, zobowiązań, norm i środków prawnych, takich jak Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, Traktat o otwartej przestrzeni powietrznej oraz dokument wiedeński z 1999 r. dotyczący środków wzmacniających zaufanie i bezpieczeństwo. Jest ona organizacją regionalną, która skupia przede wszystkim państwa europejskie. OBWE została założona jako pierwszy regionalny instrument wczesnego

ostrzegania, zapobiegania konfliktom i przywracania pokoju w rejonach wygasłych konfliktów. Dziś OBWE zajmuje szczególne miejsce w systemie europejskich organizacji międzynarodowych. Jest organizacją o najszerzym zasięgu terytorialnym i jedyną skupiającą całość swej uwagi na sprawach bezpieczeństwa. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie uważana jest za największe ugrupowanie regionalne zajmujące się utrzymywaniem światowego porządku pokojowego. Realizując swoje zadania, OBWE odwołuje się między innymi do takiego narzędzia, jak operacje pokojowe. Dla OBWE pod pojęciem szeroko pojmowanego bezpieczeństwa kryją się terminy związane nie tylko z prawami człowieka, ale również takie dotyczące działalności instytucji demokratycznych, dyplomacji prewencyjnej, podnoszenia standardu norm międzynarodowych, rozwiązywania kryzysów, kładzenia nacisku na przestrzeganie i realizację zawartych porozumień, kontroli zbrojeń oraz bezpieczeństwa ekologicznego i ochrony środowiska.

Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) jest najprężniej działającą organizacją bezpieczeństwa regionalnego, posiadającą znaczący potencjał militarny i doświadczenie prowadzenia operacji pokojowych. NATO powołano do życia w 1949 r. jako organizację bezpieczeństwa zbiorowego. Aktualnie konflikt rosyjsko-ukraiński jest zapewne dodatkowym czynnikiem pogłębiającym konfrontację Sojuszu Północnoatlantyckiego z Federacją Rosyjską, ale także ukazującym jego bezprecedensowe znaczenie na arenie międzynarodowej. Zdecydowane stanowisko NATO wobec rosyjskiej agresji zaprezentowano m.in. w oświadczeniu będącym wynikiem obrad marcowego nadzwyczajnego szczytu NATO. Można z niego wywnioskować, iż organizacja podtrzymuje deklaracje o udzielaniu dalszej pomocy dla Ukrainy, jednocześnie podkreślając prawo państwa do samoobrony, nienaruszalności jego granic, integralności terytorialnej oraz do swobodnego zawiązywania relacji sojuszniczych. W oświadczeniu znajduje się również zapewnienie o dalszym wsparciu Ukrainy na płaszczyźnie politycznej, finansowej i militarnej oraz potwierdzenie aktualności polityki otwartych drzwi wraz z deklaracją ciągłej partycypacji w podnoszeniu zdolności obronnych Ukrainy. Podstawowym problemem w relacjach pomiędzy Wschodem a Zachodem pozostaje wrogość oraz brak zaufania będący naleciałością jeszcze z czasów zimnej wojny. Rosja nieprzerwanie postrzega NATO jako agresywny blok i narzędzie amerykańskiej polityki antyrosyjskiej, z drugiej jednak strony swoim działaniem w znacznym stopniu przyczynia się do wzmocnienia tzw. flanki wschodniej NATO. To również wpływa na postrzeganie członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim jako jednego z najważniejszych priorytetów polityki bezpieczeństwa narodowego wobec zagrożeń dwudziestego pierwszego wieku.

Bezpieczeństwo międzynarodowe jest też niezwykle ważnym pojęciem dla Organizacji Narodów Zjednoczonych będącej organizacją międzynarodową, założoną w 1945 r. przez 51 krajów, które zobowiązały się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, rozwijania przyjaznych stosunków między narodami, promowania postępu społecznego oraz lepszego standardu życia i praw człowieka. ONZ jest organizacją międzynarodową, której zakres kompetencji jest bardzo szeroki, gdyż obejmuje wszystkie obszary stosunków międzynarodowych. Funkcjonuje na podstawie statutu, którym jest Karta Narodów Zjednoczonych podpisana w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz. U. z 1947 r., nr 23, poz. 90 z późniejszymi zmianami). Podstawowym celem ONZ jest zapewnienie bezpieczeństwa zarówno w znaczeniu militarnym, jak i w znaczeniu pozamilitarnym oraz zapewnienie pokoju na świecie, rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia, rozwijanie współpracy międzynarodowej w rozwiązywaniu problemów gospodarczych, społecznych, kulturowych, humanitarnych, z dziedziny praw człowieka. Art. 2 KNZ wymienia zasady, na których opiera się ONZ, a są to: zasada suwerenności, wykonywania zobowiązań w dobrej wierze, pokojowego rozwiązywania sporów międzynarodowych, zakazu groźby i użycia siły, zasada udzielania pomocy w każdej akcji podjętej zgodnie z KNZ i powstrzymania się od udzielenia pomocy jakimkolwiek państwom, przeciwko któremu Organizacja zastosowała akcję prewencji lub przymusu oraz zakaz ingerencji w sprawy wewnętrzne państw. Postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych tworzą swego rodzaju konstytucję społeczności międzynarodowej, będącą fundamentem porządku międzynarodowego (Malendowski, 2000). To właśnie w ONZ stworzono system bezpieczeństwa zbiorowego, natomiast aktualnie jak zaznacza A. Urbanek *Bezpieczeństwo zbiorowe traktowane jest (...) jako system polityczno-prawny mający na celu utrwalenie pokoju przez ustanowienie zakazu agresji i obowiązku pokojowego rozstrzygania sporów międzynarodowych* (Urbanek, 2015, s. 105). Mimo tych górnołotnych regulacji i celów Organizacja Narodów Zjednoczonych jest często krytykowana za brak skutecznych środków, które mogłyby zapobiec toczącym się w różnych częściach świata konfliktom. Bez wątpienia słabością ONZ jest to, iż w praktyce organizacja jest całkowicie zależna od poszczególnych interesów państw członkowskich, które w większości nie chcą reagować na agresję poza swoimi granicami bez rozpatrywania własnych zależności np. zależności od dostępu do gazu. Ponadto ONZ nie posiada samodzielnych sił militarnych, które byłyby niezależne od państw członkowskich. Dodatkowo Rada Bezpieczeństwa, czyli główny organ ONZ może być zablokowany wetem stałego członka. Chodzi tu o sytuację kiedy do przyjęcia rezolucji przez Radę Bezpieczeństwa wymagane jest uzyskanie dziewięciu głosów poparcia, w tym wszyst-

kich członków stałych. Jeśli jeden z nich zgłosi sprzeciw uchwała nie zostanie podjęta. Kolejnym mankamentem związanym ze wspomnianym organem ONZ jest fakt, iż *skład Rady Bezpieczeństwa nie odzwierciedla układu sił na współczesnej arenie międzynarodowej. Ignoruje przewartościowania, jakie dokonały się w wyniku rozpadu systemu komunistycznego, dekolonizacji i postępującego rozwoju świata* (Górzyńska, 2008).

Podsumowanie

W obecnym porządku prawnym nie ma tak naprawdę mechanizmów które byłyby narzędziem realnie gwarantującym bezpieczeństwo Ukrainie w najbliższej perspektywie. Wojna w Ukrainie jest wręcz aktualnym obrazem stanu międzynarodowego porządku prawnego, który w przypadku agresji jednego państwa wobec drugiego nie daje realnych narzędzi do jej zwalczenia. Państwa Europejskie również w znacznej mierze zapomniały o wadze zasady niepodzielnego bezpieczeństwa istotnej nie tylko z perspektywy teorii stosunków międzynarodowych, ale przede wszystkim z perspektywy praktyki. Dzięki temu właśnie w takich momentach dostrzegamy jak ważna jest obecnie działalność organizacji międzynarodowych, które są w stanie reagować i odpowiadać na aktualne potrzeby państwa będącego ofiarą wspomnianej agresji, odpowiadają one na bieżące potrzeby zdecydowanie szybciej, bez zbędnych pośredników, zwłaszcza w sytuacjach kiedy nie ma wątpliwości co do wskazania rzeczywistego agresora. Tak więc synchronizacja tych działań przez organizacje międzynarodowe z dziedziny międzynarodowej polityki zagranicznej jest wielką wartością dodaną kształtującą stosunki międzynarodowe w dwudziestym pierwszym wieku.

Bibliografia

Akty prawne:

Karta Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r., Dz. U. z 1947 r., nr 23, poz. 90 z późniejszymi zmianami.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. nr 78, poz. 483.

Strategia bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej. Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa, Bruksela 2010.

Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, podpisany w Paryżu dnia 19 listopada 1990 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 15, poz. 73.

Traktat o otwartych przestworzach, sporządzony w Helsinkach dnia 24 marca 1992 r., Dz. U. z 2001 r. Nr 103, poz. 1127.

Opracowania:

- Cziomer E. (2010), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku Wybrane problemy*, Kraków.
- Dworecki S. (1996), *Od konfliktu do wojny*, Warszawa.
- Górzyńska M. (2008), *Ewolucja problemu i architektury bezpieczeństwa międzynarodowego od powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Studia Juridica Toruniensia, 4.
- Malendowski W. (2000), *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław.
- Pieprzny S. (2008), *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Rzeszów.
- Stahl M. (2002), *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa.
- Świeca J. (1998), *Między realizmem a utopią. Świadomościowo-ideologiczne i polityczne przesłanki pokoju i demokracji na przełomie XX i XXI w. oraz ich historyczne uwarunkowania*, Katowice.

Istnienie państw nieuznawanych w środowisku międzynarodowym jako konsekwencja dysfunkcji państw narodowych

Wprowadzenie

Celem niniejszej pracy jest lepsze zrozumienie zjawisk związanych z istnieniem państw nieuznawanych i ich wpływu na stosunki międzynarodowe. Autor skupia się na teoretycznych wątpliwościach dotyczących statusu i znaczenia państw nieuznawanych w środowisku międzynarodowym. W tym celu analizuje wymogi państwowości, czyli kryteria, jakie musi spełnić podmiot, aby mógł być określany mianem „państwa”. Następnie autor charakteryzuje atrybuty, jakimi kierują się państwa nieuznawane. Jednocześnie zwraca uwagę na czynniki, które wpływają na ich trwałość w środowisku międzynarodowym. W wyniku załamania się dwubiegunowego porządku międzynarodowego i procesów globalizacji pojawiło się zjawisko dysfunkcji państwa narodowego, czyli daleko idące osłabienie jego kontroli nad swoim terytorium i ludnością oraz jednocześnie (niekiedy dramatyczny) spadek efektywności struktur państwowych. Upadek Związku Radzieckiego zbiegł się w czasie z powstaniem nowych republik borykających się z problemami samostanowienia narodów.

Kryteria państwowości

Zgodnie z art. 1 Konwencji o Prawach i Obowiązках Państw z 26 grudnia 1933 r. (tzw. Konwencja z Montevideo), państwo jako podmiot prawa międzynarodowego składa się z czterech elementów, które należy uznać za podstawowe cechy państwa. Należą do nich: określony obszar, stała ludność, sprawna administracja rządowa oraz zdolność do prowadzenia aktywnej polityki zagranicznej. Ostatni punkt dotyczy zdolności do prowadzenia kontaktów z innymi państwami, w tym prawo do wysyłania i przyjmowania zagranicznych urzędników, oraz do uczestniczenia we wszystkich elementach spraw międzynarodowych, w tym prawo do współdecydowania o prawie międzynarodowym i uczestniczenia w orga-

* mgr Łukasz Sławomir Fraszka, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, ORCID: 0000-0002-1423-652X, e-mail: lukasz.fraszka@gmail.com

nizacjach międzynarodowych (Molo, 2013, s. 69). Wyliczenie wspomnianych wymogów państwowości prowadzi do traktowania państw jako głównych podmiotów polityki międzynarodowej, a ich instrumentem są organizacje międzynarodowe i instytucje o charakterze międzyrządowym (Gryz, 2014, nr 2, s. 111).

Wymóg posiadania stałej ludności jest wstępnym dowodem państwowości, implikującym istnienie stabilnej skonsolidowanej wspólnoty, która jest suwerenem i głównym decydentem tworzącym podmiot w systemie międzynarodowym w czasach współczesnych, a aparat administracyjny kierujący państwem jest uznawany o tyle, o ile reprezentuje wolę narodu (Dudkiewicz, 2012, s. 79). Trudno byłoby bowiem budować formację państwową bez fizycznego fundamentu w postaci organizacji społecznej. W związku z tym każde państwo powinno posiadać kapitał społeczny, który definiowany jest jako zbiór zasobów wytworzonych w procesie interakcji i udostępnionych jednostce w określonej sytuacji społecznej, tworzących sieć relacji między ludźmi żyjącymi i pracującymi w danym społeczeństwie i umożliwiających jego efektywne funkcjonowanie (Mularska-Kucharek, 2012, s. 151). Oczywiście liczba ludności nie jest kryterium w prawie międzynarodowym, ale wymóg stałej ludności jest związany z kryterium funkcjonowania danego terytorium jako wspólnoty politycznej, nawet jeśli nie pociąga to za sobą złożonego systemu rządów, a jedynie spójność społeczną i strukturalną (Dudkiewicz, 2012, s. 75). Kryterium to wymaga obecności spójnej społeczności na danym terytorium. Z jednej strony, terytorium nie wymaga stałych granic, ponieważ nie jest to warunek istnienia państwa. Służy jednak do podporządkowania przestrzeni, ograniczenia dostępu do terytorium, w tym bogactwa i społeczeństwa, oraz podziałowi suwerennych rządów i państw (Moraczewska, 2008, s. 366). W związku z tym wszystkie współczesne państwa mają określone granice geograficzne.

W przeciwieństwie do istnienia skutecznej władzy politycznej, która sprawuje kontrolę nad terytorium – rządu – istnienie w pełni określonych granic nie jest miarodajnym kryterium państwowości, ponieważ jedynym warunkiem istnienia państwa odnoszącym się do władzy jest jej skuteczność, czyli sprawowanie rzeczywistej kontroli nad terytorium i jego ludnością (Dudkiewicz, 2012, s. 77). Jednocześnie skonsolidowana wspólnota, aby skutecznie funkcjonować, wymaga zorganizowanej instytucji politycznej, której cele obejmują ustalanie priorytetów celów i zadań, osiąganie zgody społecznej, utrzymywanie równych warunków działania i egzekwowanie prawa, zapewnienie ładu, bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz tworzenie społecznych sieci powiązań i komunikacji (Fischer, 2018, s. 203). Obecność skutecznego rządu ze scentralizowanym organem administracyjnym, a także władzą ustawodawczą i sądowniczą powinna zapewnić stabilność wewnętrzną państwa, która opiera się na

sprawności armii, gospodarce, praworządności, wartościach, wiarygodności i tożsamości kulturowej, które są wzmacniane przez instytucje państwa i zaangażowanie jego obywateli (Łoś, 2008, s. 36). Jednocześnie ma to wpływ na zdolność do wypełniania zobowiązań międzynarodowych.

Nie ulega wątpliwości, że zdolność państwa do nawiązywania relacji z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych jest ważną cechą jego osobowości prawnomiędzynarodowej. W świetle prawa międzynarodowego każde państwo jest podmiotem geograficznym, ale nie każdy podmiot geopolityczny jest państwem, musi on mieć uznaną zdolność do interakcji zagranicznych (Trybuł, 2019, s. 20). W związku z tym państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych pozostaje jednym z najważniejszych elementów systemu międzynarodowego, nawet jeśli role i znaczenie jego części składowych są różne (Łoś-Nowak, 2012, s. 15). Stanowi ono również, że państwa te są pełnoprawnymi członkami społeczności międzynarodowej, posiadającymi uprawnienia do prowadzenia własnej polityki zagranicznej.

Inną fundamentalną zasadą prawa międzynarodowego jest suwerenność, która stanowi bardzo ważny atrybut państwa, który odróżnia je od innych podmiotów prawa międzynarodowego. Przyjmuje się w niej jako paradygmat, że władza państwowa jest najwyższa, nie podlega żadnej innej władzy zewnętrznej i jest pierwotna w tym sensie, że nie czerpie swoich uprawnień od żadnej innej władzy (Buczyński, 2019, s. 15). Oczywiście kwestia suwerenności jest bardziej skomplikowana; po pierwsze, definiuje się ją poprzez niezależność, czyli brak podporządkowania innym rządów. Po drugie, suwerenność państwa ma dwa wymiary: suwerenność wewnętrzną (w stosunku do mieszkańców) i suwerenność zewnętrzną (w stosunku do obcych państw). W wymiarze wewnętrznym suwerenność odnosi się do najwyższej, niepodzielnej władzy państwa w zakresie ustanawiania i egzekwowania swojego prawa w stosunku do wszystkich osób, własności i zdarzeń w jego granicach, a także przejawia się w wyłącznym prawie państwa do pobierania podatków od swoich obywateli w zamian za podstawowe usługi, takie jak bezpieczeństwo czy opieka społeczna (Jakubowski, 2012, s. 87-88).

W szerokim (zewnętrznym) znaczeniu wskazuje, że narody mają całkowitą władzę regulowania swoich międzynarodowych interakcji z innymi państwami zgodnie z własnymi wymaganiami i interesami narodowymi (Buczyński, 2019, s. 15-16). Jest to zdolność państwa do nawiązywania stosunków dyplomatycznych z innymi krajami. Obejmuje ona wysyłanie i przyjmowanie dyplomatów, zawieranie umów, korzystanie z określonych immunitetów i przywilejów podlegających jurysdykcji innych państw, a także budowanie sieci międzynarodowych norm, traktatów i konwencji, które zwiększają trwałość współpracy międzypaństwowej, będąc jednocześnie przejawem ładu międzynarodowego (Marzęda-

Młynarska, 2014, s. 415). W tym kontekście suwerenność odnosi się do osobowości międzynarodowej podmiotu pretendującego do statusu państwa we wspólnocie narodów, a warunkiem koniecznym do uzyskania tej zdolności jest utworzenie państwa zgodnie z prawem międzynarodowym lub późniejsze uznanie go za państwo przez społeczność międzynarodową (Jakubowski, 2012, s. 88).

Brak suwerenności wskazuje, że podmiot nie jest autonomiczny i nie posiada osobowości prawnomiędzynarodowej, co wskazuje, że nie jest państwem. Należy zauważyć, że „rosnąca współzależność, wzajemne powiązania, poszerzenie i pogłębienie międzynarodowych stosunków ekonomicznych, handlu, finansów, inwestycji, rozwój zintegrowanego, światowego rynku prowadzą nieuchronnie do dalszej rezygnacji przez państwa z wielu kompetencji i do ograniczenia wykonywania ich suwerennych praw” (Symonides, 2014, s. 388). Kwestia suwerenności ewoluowała i stała się przedmiotem prawa międzynarodowego w wyniku rozwoju stosunków międzynarodowych, a tym samym tworzenia się sieci współzależności między podmiotami międzynarodowymi (Potyrała, 2003, s. 75).

Atrybuty państwa nieuznawanego

Globalizacja, z jednej strony, prowadzi do zniesienia granic państwowych, widocznych „jedynie na mapie politycznej świata” (Moraczewska, 2008, s. 366). Z drugiej strony, przyczynia się do ustanowienia funkcjonalnych granic między poszczególnymi rynkami gospodarczymi, między krajami biednymi i zamożnymi, między państwami związanymi przekonaniami religijnymi lub wyjątkowymi ideologiami, które odrzucają uniwersalność pewnych idei i stylów życia (Moraczewska, 2008, s. 366-367). Skutkiem tego są liczne spory etniczno-kulturowe, a także powstawanie państw nieuznawanych, czyli jednostek politycznych, które nie są uznawane na arenie międzynarodowej za suwerenne państwa (Tomczyk, 2017, s. 130). Globalizacja ma znaczący wpływ na współczesną politykę i ekonomię, a także na ewolucję państwa, które utraciło zdolność do sprawowania skutecznej kontroli nad większością swojego terytorium i zamieszkującymi je ludźmi, utrzymywania równorzędnych stosunków z innymi państwami, sprawowania rządów prawa oraz utrzymywania porządku publicznego (Gil, 2008, s. 379).

Państwo z taką dysfunkcją nazywane jest quasi-państwem, czyli podmiotem, który przynajmniej częściowo traci kontrolę nad działalnością obszarów znajdujących się w jego obrębie, przez co władze nie są w stanie sprawować efektywnej kontroli nad takim obszarem (Wojna, 2008, s. 92). Termin „quasi-państwo” może odnosić się do podmiotu, który oderwał się od państwa macierzystego i uzyskał efektywną kontrolę

nad określonym terytorium, do którego roszczą sobie prawo jego elity polityczne, ale które nie jest uznawane na arenie międzynarodowej, jak również do podmiotu, który nie jest w stanie kontrolować swojego terytorium, ale zachowuje uznanie międzynarodowe. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z państwem nieuznawanym, czyli podmiotem, który nie jest uznawany za prawomocny przez społeczność międzynarodową (Kolstø, 2006, s. 723). Dlatego też mylące jest stwierdzenie, że państwa nieuznawane to podmioty, które wbrew swojej nazwie (państwa) nie posiadają atrybutów niezbędnych dla państwowości, a więc nie są uznawane przez społeczność międzynarodową za państwa, nie utrzymują stosunków z innymi państwami, a tym samym nie są członkami społeczności międzynarodowej (Milik, M.E. Kołodziejczak, 2015, s. 7).

Ważną rolę odgrywa tu pojęcie suwerenności, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Państwo upadłe posiada suwerenność zewnętrzną, natomiast państwo nieuznawane posiada suwerenność wewnętrzną, tj. terytorium, ludność i władzę (czyli spełnia podstawowe kryteria państwowości), ale nie posiada suwerenności zewnętrznej, tj. powszechnego uznania przez społeczność międzynarodową (Tomczyk, 2017, s. 133). Dlatego też bezskutecznie zabiega o powszechne uznanie międzynarodowe i mimo ogłoszenia formalnej niepodległości, wprowadzenia waluty narodowej, możliwości przeprowadzania wyborów i referendum, w oczach społeczności międzynarodowej pozostaje podmiotem nielegalnym. Warto zauważyć, że ludność państwa nieuznawanego jest zazwyczaj zasadniczo jednorodna narodowościowo, co jest silnym wskaźnikiem, że ma ono szansę przetrwać (Kozbial, 2018, s. 210).

Państwa nieuznawane definiuje się przez obecność przywódców politycznych, którzy osiągnęli władzę dzięki swoim zdolnościom i poparciu ludności, ale nie są w stanie funkcjonować bez większego opiekuna. Najprawdopodobniej bardzo szybko zniknęłyby z politycznej, militarnej i ekonomicznej mapy świata, gdyby nie otrzymały politycznego, militarnego i ekonomicznego wsparcia (Legucka, 2016, s. 13). W rezultacie istniejące państwo nieuznawane jest „jednostką geopolityczną, która, po pierwsze, sprawuje samodzielną, wyłączną i pełną władzę na zajmowanym przez siebie terytorium, po drugie, wywiązuje się nawet w minimalnym zakresie z funkcji państwa, po trzecie, na gruncie prawa międzynarodowego stanowi integralną część innego państwa, choć w praktyce jest niezależne od pozostałych uczestników społeczności międzynarodowej” (Tomczyk, 2017, s. 132).

Państwo nieuznawane, mimo że sprawuje suwerenność na całym swoim terytorium, uzyskuje wystarczającą zdolność do świadczenia usług o szerokim znaczeniu dla ludności w określonym regionie, taka jednostka z prawnego punktu widzenia pozostaje elementem składowym państwa, od którego się oddzieliła (Tomczyk, 2017, s. 132). Taka jednostka dąży do

lepszego integracji i wzmocnienia instytucji państwowych, demonstrując jednocześnie własną legitymizację, nawet jeśli nie jest uznawana na arenie międzynarodowej lub została uznana tylko przez państwo patronackie lub inne państwa o ograniczonym znaczeniu międzynarodowym.

Państwa nieuznawane, powszechnie nieuznawane i częściowo uznawane to *de facto* państwowe jednostki terytorialne, których istnienie i skuteczność nie budzą wątpliwości. Podmioty państwowe, które odmawiają uznania danej jednostki geograficznej za państwo, *de facto* ograniczają jej efektywne funkcjonowanie w międzynarodowej przestrzeni ekonomicznej i prawnej z przyczyn wynikających z prawa międzynarodowego lub z pobudek czysto politycznych, a najczęściej z połączenia obu tych przyczyn (Czubik, 2015, s. 12). Państwa nieuznawane mają prezydenta, parlament, armię, walutę, przeprowadzają wybory parlamentarne i referendum oraz spełniają kryteria państwowości określone w Konwencji z Montevideo (Legucka, 2016, s. 12). W rezultacie wykazują się sprawnym funkcjonowaniem.

Aby lepiej zrozumieć, czym są państwa nieuznawane, Nina Caspersen i Gareth Stansfield wyróżniają trzy kryteria, które opisują wyjątkowość ich funkcjonowania. Po pierwsze, wykonują one podstawowe zadania państwa poprzez utrzymywanie porządku społecznego i politycznego oraz sprawowanie kontroli (militarnej) nad swoim obszarem, który obejmuje główne miasta, w tym te określane jako stolicy. Po drugie, region ma stabilną populację, co świadczy o tym, że klasa polityczna cieszy się ich zaufaniem i poparciem. Po trzecie, region dysponuje potężną siłą zdolną do ochrony ludności, ale nie jest ona uznawana na arenie międzynarodowej (Caspersen, Stansfield, 2011, s. 3-4). Przyczynia się to do tego, że główną cechą państw nieuznawanych jest ich „dysfunkcyjność na arenie międzynarodowej, tzn. niemożność realizowania podstawowych funkcji państwa oraz stałe generowanie napięcia ze względu na nieuregulowany status w prawie międzynarodowym i niezdefiniowaną pozycję w stosunkach międzynarodowych” (Milik, Kołodziejczak, 2015, s. 7). Należy zauważyć, że powstawanie takich podmiotów wiąże się z nieefektywnością reżimu państwa macierzystego.

Wewnętrzna kondycja państwa macierzystego, zaostrowana przez secesję jego terytorium, przyczynia się do postrzegania go jako państwa dysfunkcyjnego, stanowiącego nowe źródło zagrożeń i problemów w późnowestfalskim porządku międzynarodowym (Gil, 2008, s. 381). W rezultacie obecność państwa nieuznawanego na jego terytorium prawie zawsze prowadzi do konfliktu, a więc jest czynnikiem konfliktogennym. Dzieje się tak dlatego, że państwo nieuznawane narusza integralność terytorialną i nienaruszalność granic państw uznanych przez społeczność międzynarodową (Kosienkowski, 2018, s. 50). Coraz częściej dochodzi do walk między nimi, w których dąży się do osiągnięcia celów danego podmiotu

poprzez użycie jego sił zbrojnych, a w przypadku państwa nieuznanego – jego zwolenników. Państwa nieuznawane to podmioty separatystyczne, które domagają się legitymizacji w oparciu o poparcie społeczne, ale odmawia się im legitymizacji, ponieważ roszczą sobie prawo do określonego regionu od uznanego państwa macierzystego, od którego się odłączyły, co prowadzi do poważnych sporów (Pegg, 1998, s. 4). W wyniku sporów z państwami macierzystymi państwa nieuznawane są postrzegane jako siła destabilizująca bezpieczeństwo międzynarodowe (Kosienkowski, s. 51).

Państwa nieuznawane są definiowane głównie przez politykę tożsamości, ponieważ rozwijają się w wyniku konfliktów etnicznych lub religijnych, upadku państwa lub błędnej polityki państwa macierzystego. W rezultacie mogą być klasyfikowane jako separatystyczne jednostki o charakterze państwowym. Historycznie rzecz biorąc, narody walczyły ze sobą z powodów geopolitycznych i ideologicznych, a ich ostatecznym celem było pokonanie przeciwnika na polu bitwy, zajęcie jego ziemi i tym samym wzmocnienie autorytetu państwa (Harvey, Stansfield, 2011, s. 16-17). Teraz jednak mamy do czynienia z wewnętrznymi sprawami państwa macierzystego w świetle prawa międzynarodowego, ponieważ nieuznawane narody nie są związane zasadą nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne ani zakazem użycia lub groźbą użycia siły przeciwko nim, a ich przetrwanie jest niepewne (Kosienkowski, 2008b, s. 159).

U podstaw tych sporów leży polityka tożsamości, czyli grupy, które mobilizują się wokół tożsamości etnicznej, rasowej lub religijnej, próbując przejąć władzę. W konsekwencji państwa nieuznawane są wynikiem dezintegracji państwowej spowodowanej niezdolnością rządów macierzystych do odzyskania integralności terytorialnej (Legucka, 2016, s. 13). Przywódcy państw nieuznawanych wykorzystują politykę tożsamości do uzasadniania swojej polityki i mobilizowania poparcia politycznego, a także do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego, ochrony terytorialnej oraz warunków społeczno-ekonomicznych, takich jak miejsca pracy, edukacja i opieka zdrowotna, a także budowa i utrzymanie infrastruktury (Kosienkowski, 2010, s. 26). W odniesieniu do państwa nieuznanego można zauważyć, że koncepcja ta jest szczególnie ważna dla podkreślenia wieloaspektowego charakteru pojęcia bezpieczeństwa w jego wymiarze politycznym, społecznym, ekonomicznym i personalnym.

Podsumowanie

Na bezpieczeństwo i stabilność nieuznanego państwa mają wpływ zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Do czynników wewnętrznych należy czynnik polityczny, który koncentruje się na osiąga-

niu celów politycznych przez elity polityczne. Po drugie, czynnik społeczny, który wiąże się z silnym poparciem społecznym dla osiągnięcia celu politycznego. Wreszcie czynnik ekonomiczny, który wiąże się z generowaniem pieniędzy na realizację celu politycznego, oraz aspekt militarny, który wiąże się z posiadaniem uzbrojonych oddziałów (Kosienkowski, 2008a, s. 129). Wiąże się to z faktem, że „jednostki polityczne, bez względu na system, w jakim funkcjonują, na pierwszym miejscu stawiają swoje przetrwanie (bezpieczeństwo), następnie rozwój i na trzecim miejscu chwałę (prestiz)” (Moraczewska, 2008, s. 370).

Jeśli chodzi o warunki zewnętrzne, to można wyróżnić dwa czynniki. Pierwszy z nich dotyczy najbliższego otoczenia i obejmuje element państwa macierzystego, tj. jego niedostatki wynikające z nieskuteczności władz centralnych w kontrolowaniu danego obszaru, a także czynniki wsparcia strategicznego i taktycznego. Obie te cechy są związane z pomocą państwa patronackiego. Drugi wymiar problemów zewnętrznych to szersze otoczenie, które można podzielić na dwie kategorie: społeczność międzynarodowa i dyskusje reintegracyjne. Obie koncentrują się na nieskuteczności zaangażowania państw trzecich i późniejszych wysiłków międzynarodowych mających na celu pomoc w reintegracji terytorialnej państwa macierzystego (Kosienkowski, 2008a, s. 129-130). Państwa nieuznawane dążą do nawiązania współpracy ze społecznością międzynarodową, co pozwala państwu *de facto* ograniczyć pozamilitarne wyzwania dla ich istnienia i funkcjonowania, a także uzyskać środki na rozwój (Kosienkowski, 2018, s. 69).

Współpraca ze społecznością międzynarodową stała się elementem polityki zagranicznej państw nieuznawanych, umożliwiającym realizację ich celów politycznych. W rezultacie jawią się one jako stabilne i demokratyczne podmioty o silnych strukturach politycznych, odwołujące się do prawa państwa do samostanowienia. Ponadto przedstawiają się jako wiarygodni i odpowiedzialni aktorzy geopolityczni, przestrzegający powszechnie uznanych norm prawa międzynarodowego i wypełniający swoje zobowiązania jako uczestnicy stosunków międzynarodowych. Przywódcy polityczni państw ubiegających się o uznanie na świecie stosują tę technikę, aby przekonać społeczność międzynarodową, że ich kraj zasługuje na uznanie (Kosienkowski, 2018, s. 67).

Do istnienia państw nieuznawanych przyczynia się kilka czynników, między innymi brak jednolitej zasady międzynarodowego uznania, która pozwala tym podmiotom funkcjonować całkowicie bez uznania. Ponadto pewną rolę odgrywa dysfunkcja państwa macierzystego, zwłaszcza jego podatność na destabilizację i konflikty zbrojne. Różny jest także potencjał własny tych podmiotów oraz zaangażowanie innych aktorów, w tym państwa patronackiego, a także trudność powrotu do państwa

pierwotnego, czyli geograficznego zjednoczenia państwa nieuznanego z państwem macierzystym (Muszyński, 2020, s. 180-186).

Państwo nieuznawane to podmiot, który spełnia podstawowe kryteria państwowości określone przez prawo międzynarodowe, a mianowicie posiada stałą ludność zamieszkującą określone terytorium kontrolowane przez rząd posiadający legitymację społeczną oraz zdolność do nawiązywania stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Jest ona jednak z jednej strony istotną częścią składową państwa macierzystego, a z drugiej – podmiotem zależnym od państwa patronackiego, które zapewnia jej pomoc polityczną, gospodarczą, finansową i wojskową, a także bezpieczeństwo i wsparcie ekonomiczne, aby zapewnić jej przetrwanie.

Bibliografia

- Buczyński J. (2019), *Miejsce i rola państwa w strukturze systemu międzynarodowego*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa”, nr 4(45), s. 13-21.
- Caspersen N., Stansfield G. (2011), *Introduction: unrecognized states in the international system*, [w:] N. Caspersen, G. Stansfield (red.), *Unrecognized States in the International System*, wyd. Routledge, London, s. 1-8.
- Czubik P. (2015), *Nieuznawanie urzędowych dokumentów zagranicznych wystawianych w ramach jurysdykcji tzw. państw nieuznanych - przypadek Tureckiej Republiki Północnego Cypru*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 1, s. 11-20.
- Dudkiewicz H. (2012), *Prawo międzynarodowe w kwestii państwa upadłego*, [w:] R. Kłosowicz, A. Mania (red.), *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, wyd. UJ, Kraków, s. 67-86.
- Fiszer J.M. (2018), *Państwo jako podmiot stosunków międzynarodowych w czasach kształtowania się nowego ładu globalnego. Aspekty teoretyczne i utylitarne*, [w:] M. Pietraś, I. Hofman, S. Michałowski (red.), *Państwo w czasach zmiany*, wyd. UMCS, Lublin, s. 197-220.
- Gil G. (2008), *Ewolucja funkcji państwa w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym*, [w:] M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wyd. UMCS, Lublin, s. 372-381.
- Gryz J. (2014), *Państwo w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, nr 2, s. 110-128.
- Harvey J., Stansfield G. (2011), *Theorizing unrecognized states: sovereignty, secessionism, and political economy*, [w:] N. Caspersen, G. Stansfield (red.), *Unrecognized States in the International System*, wyd. Routledge, London, s. 11-26.

- Jakubowski A. (2012), *Abchazja jako „państwo nieuznawane”*, [w:] R. Potocki, M. Piskorski, M. Domagała (red.), *Konflikt kaukaski w 2008 roku*, Wyd. Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa, s. 87-101.
- Kolstø P. (2006), *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research”, Vol. 43, s. 723-740.
- Kosienkowski M. (2010), *Naddniestrzańska Republika Mołdawska: determinanty przetrwania*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Kosienkowski M. (2008a), *Pojęcie i determinanty stabilności quasi-państwa*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 6, s. 121-130.
- Kosienkowski M. (2008b), *Quasi-państwo w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 3–4, s. 151-162.
- Kosienkowski M. (2018), *Współpraca społeczności międzynarodowej z państwami de facto. Studium przypadków*, Wyd. KUL, Lublin.
- Koźbiał K. (2018), *Państwa nieuznawane jako element dezintegrujący w stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, t. 18, s. 203-219.
- Legucka A. (2016), *Wykorzystywanie quasi-państw w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych”, nr 1, t. 8(44), s. 11-29.
- Łoś R. (2008), *Siła współczesnych państw. Ujęcie teoretyczne*, Przegląd Politologiczny”, nr 2, s. 31-44.
- Łoś-Nowak T. (2012), *Państwowy poziom analizy w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, M. Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Wyd. Rambler, Lublin, s. 15-37.
- Marzęda-Młynarska K. (2014), *Zarządzanie w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, [w:] K. Kącka (red.), *Stosunki międzynarodowe – wokół zagadnień teoretycznych*, wyd. UMK, Toruń, s. 399-427.
- Milik P., Kołodziejczak M.E. (2015), *Wstęp*, [w:] P. Milik, M.E. Kołodziejczak (red.), *Państwa nieuznawane i upadłe w prawie i bezpieczeństwie międzynarodowym – wyzwanie czy zagrożenie*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, „Zeszyt Problemowy TWO”, nr 3, s. 7-10.
- Molo B. (2013), *Uczestnicy stosunków międzynarodowych*, [w:] E. Cziomer (red.), *Współczesne stosunki międzynarodowe. Tom I: Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków, s. 61-88.
- Moraczewska M. (2008), *Znaczenie granicy państwowej w porządku późnowestfalskim – transformacja czy status quo ante*, [w:] M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wyd. UMCS, Lublin, s. 365-371.

- Mularska-Kucharek M. (2012), *Kapitał społeczny mieszkańców Łodzi w ujęciu przestrzennym*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Geographica Socio-Oeconomica”, nr 12, s. 145-161.
- Muszyński Ł. (2020), *Analiza czynników umożliwiających funkcjonowanie państw nieuznawanych*, [w:] R. Kordonski, A. Kordonska, Ł. Muszyński (red.), *Wojna-konflikt-spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej*, t.2, Wyd. INP UWM w Olsztynie, Olsztyn-Lwów, s. 178-187.
- Symonides J. (2014), *Zmieniająca się rola i miejsce państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] K. Kącka (red.), *Stosunki międzynarodowe – wokół zagadnień teoretycznych*, Wyd. UMK, Toruń, s. 369-398.
- Pegg S. (1998), *International Society and the de Facto State*, Wyd. Ashgate, Aldershot.
- Potyrała A. (2003), *Prawo do samostanowienia a problem suwerenności państwa*, [w:] W. Malendowski (red.), *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, Wyd. ATLA 2, Wrocław, s. 73-96.
- Tomczyk A. (2017), *Czy quasi-państwo to też państwo? Refleksja nad analizą pojęciową wybranych aspektów istnienia państwa i quasi-państwa*, „Politeja”, nr 3 (48), s. 121-139.
- Trybuł W. (2019), *Podstawowe kierunki definiowania państwa w XXI wieku*, [w:] J. Brudnicka, W. Trybuł (red.), *Wybrane aspekty funkcjonowania państwa w XXI wieku*, wyd. Semper, Warszawa, s. 17-27.
- Wojna B. (2008), *Regiony a państwo w ponowoczesnym systemie międzynarodowym*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, nr 2(42), s. 81-92.

Część III.

Uwarunkowania prawne w przestrzeni międzynarodowej

Pojęcie prawa wojennego – definicja, zakres, aspekty prawno-porównawcze

Wprowadzenie

Opracowanie ma na celu przedstawienie problematyki związanej z definicją i zakresem pojęcia prawa wojennego. Prawo wojenne często łączone jest z prawem humanitarnym, które niewątpliwie jest jego ważnym elementem. Szczególnym okresem dla rozwoju prawa wojennego i związanych z nim regulacji były początkowe lata po II wojnie światowej. Można to zauważyć w różnych deklaracjach lub paktach międzynarodowych, które były ówczesnie zawiązywane. Aspekty prawno-porównawcze przedstawione w niniejszej pracy wykażą zależności pomiędzy okresem powojennym, a czasami obecnymi – w kontekście rozumienia analizowanego pojęcia.

Pojęcie prawa wojennego

Synonimem prawa wojennego jest prawo konfliktów zbrojnych lub międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych (MPHKZ). Definicja Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża określa, że są to „normy międzynarodowe ustanowione przez umowy międzynarodowe lub zwyczaj międzynarodowy, których szczególnym zadaniem jest rozwiązywanie problemów humanitarnych wynikających bezpośrednio z międzynarodowych lub niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych i które z przyczyn humanitarnych ograniczają prawo stron konfliktu zbrojnego do swobodnego wyboru metod i środków prowadzenia działań zbrojnych lub chronią osoby i dobra, które są lub mogą być dotknięte skutkami konfliktu zbrojnego” (Falkowski, Marcinko, 2014, s. 23-25). Podsumowując, ma to wszystko na celu ochronę ofiar konfliktów oraz innych uczestników postronnych. Zbiór norm i sankcji wchodzących w skład analizowanej definicji musi być bezwzględnie akceptowany przez społeczność międzynarodową, tj. wszystkich krajów tworzących poszczególne organizacje międzynarodowe zapewniające bezpieczeństwo na świecie.

* dr Bartosz Nieścior, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ORCID: 0000-0002-7950-5794, e-mail: bartek.niescior@gmail.com

Źródła prawa wojennego

Historycznie warto wskazać na kilka ważnych dokumentów. Jednym z pierwszych była *Deklaracja Paryska z 15 kwietnia 1856 r.* Została ona podpisana po zakończeniu wojny krymskiej i określała prawa statków państw neutralnych, prowadziła także do zniesienia korsarstwa (Deklaracja Paryska 1856/4). Zdecydowana większość państw ówczesnej Europy podpisała ją i zgodziła się z jej postulatami. Następnym istotnym aktem prawnym jest *Deklaracja Brukselska z 27 sierpnia 1874 r.* Zawierała ona ponad 50 artykułów dotyczących m.in. władzy na terytorium okupowanym w czasie wojny (art.7), zakazu konfiskaty własności prywatnej (art.38), definicję strony walczącej (art. 9) i ochrony obiektów cywilnych (art. 8) (Deklaracja Brukselska 1874/08). Została przyjęta przez 15 delegacji krajowych.

Bardzo istotnymi elementami dla norm prawa wojennego było ustanowienie *Konwencji Haskich z 1899 r. i 1907 r.* Są to umowy międzynarodowe dotyczące prawa konfliktów zbrojnych. I dokument odnosił się do pokojowych rozstrzygnięć konfliktów zbrojnych, II do normowania zwyczajów i prawa podczas prowadzenia wojen, a III określał zastosowanie konwencji genewskiej z 1864 r. do wojny na otwartych wodach (Czubik, 2004, s. 30-40). Konwencje w swoich tekstach potwierdzały oczywiście priorytetową zasadę ochrony ofiar konfliktów zbrojnych. W kolejnych latach uchwalono: *Protokół londyński w sprawie używania okrętów podwodnych z 1936 r.* (Dz.U. 1937 nr 55, poz. 425), w którym zostało zawarte, iż łodzie podwodne powinny stosować się do przepisów prawa międzynarodowego, którym podlegają nadwodne okręty wojenne (art.1). *Konwencja o ochronie broni biologicznej z 10 kwietnia 1972 r.*, która zakazywała sygnatariuszom tego traktatu rozwijania, przekazywania oraz nabywania broni biologicznej. Obecnie ten dokument po kilkunastu poprawkach wiąże 182 państwa (Zięba, 2008, s. 536-537). *Konwencja otawaska z 1997 r. o zakazie używania, przechowywania, produkowania i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz ich zniszczeniu* - mająca na celu całkowitą eliminację użycia min przeciwpiechotnych jako środka walki zbrojnej. Do roku 2020 została ratyfikowana przez ok. 170 państw. Jako ciekawostkę można wskazać, że w Polsce została ona ratyfikowana dopiero w 2012 r (Dz. U. 2012, poz 1286). Jako ostatnią należy przedstawić *Konwencję o zakazie użycia amunicji kasetowej z 30 maja 2008 r.* Stronami konwencji jest ok. 110 państw. Polska nie została sygnatariuszem tego porozumienia (United Nations, Treaty Series, vol. 2688, p. 39).

Do źródeł prawa wojennego należy zaliczyć także międzynarodowe prawo zwyczajowe. Charakteryzuje się następującymi elementami (Falkowski, 2014, s.4).

1. Praktyka – działalność państw oraz ich organów, nie może być jednostronna, powinna znaleźć zastosowanie również w innych przypadkach i być długotrwała,

2. Przekonanie o niesprzeczności – przekonanie, że dana reguła jest zgodna z prawem międzynarodowym.

Z powyższym wiąże się również art. 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (Dz. U. 1947 nr 23, poz. 90). Odnosi się on do źródeł prawa jakie stosuje MTS przy orzekaniu. Jego treść jest następująca:

1. Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego w sporach, które będą mu przekazane, będzie stosował:

a) konwencje międzynarodowe, bądź ogólne, bądź specjalne, ustalające reguły, wyraźnie uznane przez państwa spór wiodące;

b) zwyczaj międzynarodowy, jako dowód istnienia powszechnej praktyki, przyjętej jako prawo;

c) zasady ogólne prawa, uznane przez narody cywilizowane;

d) z zastrzeżeniem postanowień art. 59 związanie wyrokiem, wyroki sądowe tudzież zdania najznakomitszych znawców prawa publicznego różnych narodów, jako środek pomocniczy do stwierdzania przepisów prawnych.

2. Postanowienie niniejsze nie stanowi przeszkody, aby Trybunał mógł orzekać *ex aequo et bono*, o ile strony na to zgadzają się.

Jak powyżej można zauważyć, źródła prawa wojennego mają swoje zakorzenienie nie tylko w paktach międzynarodowych, ale również w utartych zwyczajach. Jest to bardzo istotne z tego względu, iż ogólnosiątkowa zgoda znakomitej większości państw na poszanowanie reguł i zasad wynikających z norm prawa konfliktów zbrojnych powinna dawać większą gwarancję na zachowanie względnego bezpieczeństwa i chronić przed ryzykiem wybuchu III wojny światowej.

Zakres i zasady prawa wojennego

Prawo wojenne opiera się na pewnych zasadach międzynarodowych, które są jego nierozdzielalnym elementem. Można uznać, że ich respektowanie zmniejsza ryzyko potencjalnych konfliktów zbrojnych. Zasady te są następujące.

W pierwszej kolejności należy wskazać na zasadę rozróżniania. Odnosi się ona do tego, aby swoje ataki kierować na cele wojskowe, inne obiekty takie jak np. osoby czy budynki cywilne i uderzenia na nie są bezwzględnie zabronione. Obie strony konfliktu powinny robić wszystko żeby uchronić ludność przed skutkami działań wojennych (Falkowski, 2014, s. 4-5). Przez cel wojskowy rozumie się siły zbrojne państwa prze-

ciwnego, członków takich sił zbrojnych oraz oddziały wojskowe. Kolejno są to urządzenia należące do infrastruktury wojskowej. Podsumowując tę zasadę, warto przytoczyć następujący cytat: „osoby współdziałające w działaniach zbrojnych i obiekty je zabezpieczające stanowią cel wojskowy i mogą być obiektem ataków, zaś osoby i obiekty nie współdziałające w działaniach zbrojnych, a także osoby i obiekty oznakowane znakiem ochronnym i nieuczestniczące w działaniach nieprzyjacielskich muszą być oszczędzone” (Żarkowski, Radziwiłłowicz, 2002, s. 14-15).

Kolejną jest zasada konieczności wojskowej. W skrócie odnosi się do tego, iż w stanie konfliktu zbrojnego uruchamia się możliwość podjęcia takich działań, które w normalnych warunkach byłyby rażącym naruszeniem reguł i norm prawa międzynarodowego (Falkowski, 2014, s. 76). Koniecznością wojskową będzie zatem dopuszczalność takich interwencji siłowych, które pozwolą na obezwładnienie przeciwnika (Górbiel, 1970, s. 56).

Zasada proporcjonalności, która również jest zaliczana do zakresu definicji prawa wojennego ma na celu zbalansowanie pozostających ze sobą w konflikcie interesów wojskowych i humanitarnych. Można ją także połączyć z maksymalnym ograniczaniem przypadkowych szkód powstających w wyniku prowadzenia wojny. Szkodami takimi mogą być zniszczenia budynków mieszkalnych, infrastruktury strategicznej czy dróg wyjazdowych z danych miejscowości (Rogers, 2005, s. 17). Po prostu chodzi o to, aby osiągnąć zamierzony cel militarny w jak najmniej inwazyjny sposób dla całego otoczenia.

Z prawem wojennym jest nierozzerwalnie związana także zasada humanitaryzmu. Wymaga ona zastosowania ograniczenia stosowania przemocy w czasie konfliktów, tak aby chronić w największym stopniu życie i zdrowie osób. Już w *IV Konwencji Haskiej* dokładnie w jej preambule została dobitnie wyrażona zasada humanitaryzmu. Pomysłodawcą wprowadzenia jej był Fiodor Martens. Przewiduje ona, iż „w wypadkach nieobjętych przepisami obowiązującymi (...) ludność cywilna i kombatan-ci pozostają pod ochroną i władzą zasad prawa międzynarodowego wynikających z istniejących zwyczajów, z zasad humanitaryzmu i z wymagań społecznego sumienia”. Te sformułowanie zostało przyjęte jako swoisty zwyczaj międzynarodowy i jest włączone do *Protokołu Dodatkowego I PD I do Konwencji Genewskich z 1949 r.* (Dz. U. 1992 nr 41, poz. 175). Zasadę humanitaryzmu można traktować jako uniwersalną, w znaczeniu takim, że ma ona zastosowanie do stron walczących niezależnie od przyczyn konfliktu i słuszności sprawy (Falkowski, 2014, s. 63).

Powyższe zasady są bardzo ważnym składnikiem prawa wojennego. W zasadzie są one nierozzerwalne z jego normami. Można uznać, że to właśnie one pozwoliły wypracować szereg rozwiązań normatywnych, któ-

re później znalazły swoje odzwierciedlenie w wielu międzynarodowych paktach dotyczących bezpieczeństwa.

Podsumowując powyższe rozważania, do zakresu przedmiotowego norm prawa wojennego można zaliczyć następujące kwestie: środki i metody prowadzenia działań zbrojnych, regulacja statusu ziem okupowanych, ochrona i bezpieczeństwo ludności cywilnej, w tym obiektów mieszkalnych oraz jeńców wojennych, także osób rannych – kolejno sposób wszczynania wojen i kończenia konfliktów, co ważne również prawne następstwa stanu wojny w sferze stosunków międzynarodowych. Wszystkie te zagadnienia należy uznawać za zakres prawa wojennego. Niewątpliwie aspekty te są bardzo skomplikowane i często samymi przepisami prawnymi nie da się do końca przewidzieć rezultatów działań zbrojnych. Gwarancję tego mają właśnie dać zawiązywane na forum międzynarodowym sojusze poszczególnych państw, wraz z sygnowaniem właściwych umów o charakterze ogólnościowym.

Odpowiedzialność za naruszenie norm prawa wojennego. Aspekty prawnoporównawcze

Charakter i zakres zniszczeń spowodowanych podczas prowadzenia II wojny światowej spowodowały, że poszczególne państwa zdecydowały się na powołanie 8 sierpnia 1945 r. Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (Dz.U. 1947 nr 63, poz. 367). Jego siedziba znajdowała się w Norymberdze. Miał on sądzić z założenia zbrodniarzy hitlerowskich. Materialnymi podstawami do osądzania tych osób były właśnie zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie przeciwko ludzkości czy zbrodnie wojenne. „Najważniejszym dorobkiem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego było wypracowanie tzw. zasad norymberskich, które stały się kamieniem milowym w rozwoju międzynarodowego prawa karnego. Wskazują one, że:

- stanowisko urzędowe nie powoduje uwolnienia od odpowiedzialności ani złagodzenia kary dotyczy to w szczególności immunitetów przysługujących członkom najwyższych władz państwowych,
- działanie na rozkaz nie zwalnia od odpowiedzialności, może jedynie stanowić podstawę złagodzenia kary,
- podstawę odpowiedzialności karnej może stanowić czyn, który nie stanowił przestępstwa według prawa wewnętrznego, a który jest zabroniony przez prawo międzynarodowe,
- na równi ze sprawcami zbrodni odpowiedzialność ponoszą przywódcy, podlegacze, organizatorzy i wspólnicy,
- oskarżonym przysługuje prawo do sprawiedliwego procesu,

– zbrodniami międzynarodowymi są zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości” (Falkowski, 2014, s. 426).

Następnie powstał Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Było to w roku 1993. Przed tym sądem stało ok. 160 osób do połowy 2007 r. Najważniejsze sprawy z okresu działania tego Trybunału dotyczą prezydenta Serbii Slobodana Miloševicia. Niektóre orzeczenia były kamieniami milowymi dla wprowadzenia zmian w międzynarodowym prawie karnym.

W czasach najnowszych powstawały też Międzynarodowe Trybunały w Rwandzie (1994 r.), na ławie oskarżonych znalazło się kilkanaście osób z Radio Télévision Libre des Mille Collines oskarżonych o podżeganie do ludobójstwa. W okresie późniejszym powoływano tzw. Trybunały Hybrydowe. Takie sytuacje miały miejsca m.in. w Sierra Leone, gdzie powstał Sąd Specjalny w 2002 r., kolejno Specjalne Izby Sądu w Kambodży w 2001 r. i Specjalne Panele dla Timoru Wschodniego, które zostały powołane w 2000 r. Były to sądy miejscowe. Nie miały większego znaczenia dla międzynarodowego prawa karnego.

Ważną decyzją było utworzenie Międzynarodowego Trybunału Karnego z siedzibą w Hadze, stało się to w roku 2002. Jest to pierwsza instytucja o charakterze stałym, która ma na celu sądzić i oceniać wszystkie konflikty zbrojne na całym świecie. Jego orzeczenia można traktować jako swoiste wytyczne, które powinny być respektowane przez wszystkie kraje. MTK składa się z 18 sędziów wybieranych przez Zgromadzenie Państw – Stron spośród osób o wysokim poziomie moralnym, bezstronnych i uczciwych, posiadających w państwach ojczystych uprawnienia do zajmowania najwyższych stanowisk sędziowskich. Sędziowie orzekają w ramach izb tworzonych w Wydziale Przygotowawczym, Wydziale Orzekającym oraz Wydziale Odwoławczym. Pierwsza z wymienionych jednostek współpracuje z prokuratorem w ramach prowadzonego postępowania przygotowawczego, między innymi przez udzielanie zezwolenia na wszczęcie postępowania, wydawanie nakazów aresztowania czy zatwierdzanie zarzutów oskarżenia. Izba Orzekająca zajmuje się rozpoznawaniem spraw w pierwszej instancji, a Izba Odwoławcza rozpoznawaniem środków odwoławczych od orzeczeń wydanych przez Izbę Orzekającą. Niezwykle istotnym organem MTK jest Urząd Prokuratora, na którym ciąży obowiązek zgromadzenia materiału dowodowego i popierania oskarżenia (Falkowski, 2014, s. 459).

Międzynarodową odpowiedzialność karną można ponieść za dokonywanie następujących przestępstw:

- zabójstwo,
- eksterminacja,
- niewolnictwo,

- deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności,
- uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego,
- tortury,
- gwałt, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutka, wymuszona ciąża, przymusowa sterylizacja oraz jakiejkolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi,
- prześladowanie jakiejkolwiek innej możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (...) lub innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego (...),
- wymuszone zaginięcia osób,
- zbrodnia apartheidu,
- inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienia lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia fizycznego lub psychicznego (Falkowski, 2014, s. 436).

Wartym zaznaczenia jest to, że za te wszystkie przewinienia w świetle prawa międzynarodowego zostało wyłączone przedawnienie. Inaczej mówiąc osoba, która dokonała tych strasznych czynów może się ukrywać latami, jednakże w przypadku złapania jej kara będzie taka sama, jaka powinna być w przypadku złapania na gorącym uczynku. Niezależnie od charakteru konfliktu zbrojnego zabronione są czyny popełnione wobec osób niebiorących udziału w działaniach wojennych.

W Polsce kwestię zbrodni przeciwko ludzkości reguluje w art. 118a Kodeks karny (Dz.U. 2022, poz. 1138). Niniejszym, zapis ten jest następujący.

Art. 118a. [Zbrodnie przeciwko ludzkości]

§ 1. Kto, biorąc udział w masowym zamachu lub choćby w jednym z powtarzających się zamachów skierowanych przeciwko grupie ludności podjętych w celu wykonania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji:

- 1) dopuszcza się zabójstwa,
- 2) powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka,
- 3) stwarza dla osób należących do grupy ludności warunki życia grożące ich biologicznej egzystencji, w szczególności przez pozbawienie dostępu do żywności lub opieki medycznej, które są obliczone na ich wyniszczenie, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.

§ 2. Kto, biorąc udział w masowym zamachu lub choćby w jednym z powtarzających się zamachów skierowanych przeciwko grupie ludności podjętych w celu wykonania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji:

- 1) powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie,
- 2) pozbawia osobę wolności na czas przekraczający 7 dni lub ze szczególnym udrczeniem,
- 3) stosuje tortury lub poddaje osobę okrutnemu lub niehumanitarnemu traktowaniu,
- 4) dopuszcza się zgwałcenia albo stosując przemoc, groźbę bezprawną lub podstęp w inny sposób narusza wolność seksualną osoby,
- 5) stosując przemoc lub groźbę bezprawną powoduje zajście przez kobietę w ciążę w zamiarze wpłynięcia na skład etniczny grupy ludności lub dokonania innych poważnych naruszeń prawa międzynarodowego,
- 6) pozbawia osobę wolności i odmawia udzielenia informacji dotyczących tej osoby lub miejsca jej pobytu lub przekazuje nieprawdziwe informacje dotyczące tej osoby lub miejsca jej pobytu, w zamiarze pozbawienia takiej osoby ochrony prawnej przez dłuższy okres, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności.

§ 3. Kto, biorąc udział w masowym zamachu lub choćby w jednym z powtarzających się zamachów skierowanych przeciwko grupie ludności podjętych w celu wykonania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji:

- 1) naruszając prawo międzynarodowe zmusza osoby do zmiany ich zgodnego z prawem miejsca zamieszkania,
- 2) dopuszcza się poważnego prześladowania grupy ludności z powodów uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w szczególności politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, wyznaniowych lub z powodu bezwyznaniowości, światopoglądu lub płci, powodując pozbawienie praw podstawowych, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Jak widać, ustawodawca polski przyjął do krajowego porządku prawnego definicję i rozumienie przestępstwa zbrodni przeciwko ludzkości, w sposób identyczny jak ma to miejsce w przepisach prawa międzynarodowego.

Porównując kwestie związane z rozumieniem prawa wojennego można stwierdzić, że jego normy przez te wszystkie dziesięciolecia bardzo się rozbudowały. Na samym początku - co starano się wykazać w przedstawionym artykule - prawo wojenne dotyczyło jednej dziedziny – tak jak to miało miejsce w XIX w. gdzie konwencje regulowały tylko walki na otwartym morzu. Wraz z biegiem lat i rozwojem cywilizacyjnego, a także

związanego z tym powstawaniem nowych rodzajów broni czy bardziej dotkliwych działań wojennych – państwa na całym świecie decydowały się na zawieranie szerokich porozumień dot. bezpieczeństwa i pokoju na świecie. Po II wojnie światowej regulacje i pakt międzynarodowe objęły swoim zakresem także broń atomową. Co niewątpliwie jest bardzo istotne w przypadku gdyby jakieś państwo groziło jej zastosowaniem.

Porównując zatem aspekty prawa wojennego w XIX i na początku XX w. z czasami najnowszych można śmiało wysnuć wniosek, że obecnie normy te są bardzo rozbudowane, usankcjonowane w licznych porozumieniach międzynarodowych i obejmujące swoim zakresem bardzo szeroki obszar związany z prowadzeniem działań zbrojnych przez wszystkie strony takiego konfliktu.

Podsumowanie

Normy prawa wojennego są niezwykle ważne dla bezpieczeństwa na całym świecie. Nierozzerwalne zasady z nimi związane, takie jak zasada humanitaryzmu czy konieczności wojskowej dopełniają jego istoty. Pakty międzynarodowe, które są usankcjonowaniem prawa konfliktów zbrojnych powinny być przestrzegane przez wszystkich sygnatariuszy. W innym przypadku należy wyciągać właściwe konsekwencje np. tworzenie Trybunałów Hybrydowych, które mają szybko i sprawnie osądzić zbrodnie dokonane na danym terytorium.

Wydaje się zatem, że przepisy prawa wojennego będą dalej rozszerzane i rozbudowywane. Jest to dobry kierunek, jednakże wszystkie państwa muszą dopełniać wszelkich starań aby maksymalnie przestrzegać wynikających z nich norm i zasad.

Bibliografia

Akty prawne:

Deklaracja paryska z 15 kwietnia 1856 r., *Traités, États parties et Commentaires - Déclaration de Paris, 1856 - Déclaration* - (icrc.org).

Deklaracja brukselska z 27 sierpnia 1874 r., *Treaties, States parties, and Commentaries - Brussels Declaration, 1874* (icrc.org).

Protokół londyński w sprawie używania okrętów podwodnych z 1936 r., Dz.U. 1937 nr 55, poz. 425.

Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r., Dz.U. 1947 nr 63, poz. 367.

Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Dz. U. 1947 nr 23, poz. 90.

Protokół Dodatkowy I PD I do Konwencji Genewskich z 1949 r., Dz. U. 1992 nr 41, poz. 175.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. 2022, poz. 1138.

Konwencja o zakazie użycia amunicji kasetowej z 30 maja 2008 r., United Nations, Treaty Series, vol. 2688, p. 39.

Konwencja ottawska o zakazie używania, przechowywania, produkowania i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz ich zniszczeniu, Dz. U. 2012, poz 1286.

Opracowania:

Czubik P. (2004), *Konwencja Haska o zniesieniu wymogu uwierzytelniania zagranicznych dokumentów publicznych*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz.

Falkowski Z., Marcinko M. (2014), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa.

Górbiel A. (1970), *Konieczność wojskowa w prawie międzynarodowym*, PAN, Kraków.

Rogers A.P.V. (2004), *Law on the Battlefield*, Manchester University Press, Manchester.

Zięba R. (2008), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

Żarkowski P., Radziwiłłowicz D. (2002), *Materiał szkoleniowy dla instruktorów do nauczania prawa wojennego*, Bellona, Warszawa.

Źródła internetowe:

Falkowski Z. (2014), *Podstawowe zasady Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/u/dc/72/dc72a2de-bobe-48f1-a37b-8b6a8c11ec8e/podstwymphkz.pdf>, (12.06.2022).

Odpowiedzialność za wojnę w Ukrainie a kompetencje Międzynarodowego Trybunału Karnego

Federacja Rosyjska 24 lutego 2022 r. dokonała zbrojnej i niespro-
wokowanej agresji na niepodległe i suwerenne państwo Ukrainę, nazywa-
jąc swoje działanie „specjalną operacją wojskową”. Tego dnia prezydent
Federacji Rosyjskiej Władimir Putin poinformował w telewizyjnym wy-
stąpieniu, że rozpoczęcie inwazji ma na celu obronę samowznających re-
publik na wschodzie Ukrainy. Prezydent stwierdził, że Rosja będzie dążyć
do „demilitaryzacji Ukrainy” oraz „denazyfikacji”, a także nie pozwoli jej
„wejść w posiadanie broni nuklearnej”, podkreślając jednocześnie, że
celem nie jest „okupacja Ukrainy” (Newsweek, 2022). Niewątpliwie obec-
na konfrontacja zbrojna jest eskalacją konfliktu trwającego na terytorium
Ukrainy od 2014 r., kiedy to Rosja dokonała nielegalnej aneksji Krymu
oraz rozpoczęła wojnę w Donbasie. Jednak od lutego skala, jak i przebieg
wojny na terytorium Ukrainy cechują się niespotykanym wcześniej roz-
machem i ogromną brutalnością.

Po zakończeniu działań wojennych społeczność międzynarodowa
będzie niewątpliwie dążyć do wymierzenia sprawiedliwości osobom, któ-
rych decyzje doprowadziły do wojny oraz związanych z nią ofiar w lu-
dziach i zniszczeń. Dlatego też warto się zastanowić, jakie są w tym zakre-
sie normy prawa międzynarodowego i czy w ich obecnym kształcie po-
zwoliłyby one na wyegzekwowanie adekwatnej odpowiedzialności za
agresję na Ukrainę i popełnione w związku z nią zbrodnie. Celem niniej-
szego opracowania jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy Władimir
Putin oraz inne osoby odpowiedzialne za decyzje podejmowane w imieniu
Federacji Rosyjskiej w czasie wojny w Ukrainie mogą być pociągnięte do
odpowiedzialności przed międzynarodowym organem sądowniczym,
w szczególności przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym.

Nie ulega wątpliwości, że z punktu widzenia regulacji prawa mię-
dzynarodowego mamy do czynienia z agresją oraz zbrodniami popełnia-
nymi ze strony Rosji. Dlatego można analizować indywidualną odpowie-
dzialność karną wobec najwyższych rosyjskich urzędników państwowych,

* Anna Maleszyk, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, ORCID:
0000-0001-6592-419X, e-mail: a.maleszyk@student.uw.edu.pl

a przede wszystkim – odpowiedzialność samego Putina. Pierwszym międzynarodowym organem sądowym, który nasuwa się na myśl w przypadku odpowiedzialności za działania powodujące wojnę, jest oczywiście Międzynarodowy Trybunał Karny. Jest to pierwszy w historii stały sąd powołany do egzekwowania odpowiedzialności od osób fizycznych za popełnienie najcięższych zbrodni wymierzonych przeciwko międzynarodowej społeczności, które miały miejsce po 1 lipca 2002 r. Powstał na podstawie Statutu Rzymskiego z 1998 r. (dalej: „Statut”) (Dz.U. 2003 Nr 78, poz. 708). Zgodnie z art. 13 Statutu MTK działa na zasadzie skargowości. W związku z tym, że nie działa z urzędu, to nie może ani ścigać, ani sądzić oskarżonych bez zainicjowania postępowania przez właściwy podmiot. Aby zaktualizowała się przesłanka skargowości, muszą być spełnione m.in. następujące warunki: sytuacja wskazująca na popełnienie jednej lub większej liczby zbrodni zostanie przedstawiona przez państwo-stronę Statutu, przez Radę Bezpieczeństwa ONZ lub przez Prokuratora MTK działającego z urzędu, a czyn podlegający rozpoznaniu powinien być popełniony po dniu ratyfikacji Statutu przez dane państwo. Trybunał wykonuje jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni zawartych w art. 5 Statutu, a więc zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych oraz agresji (*core crimes*). Wobec powyższego należy przeanalizować definicje poszczególnych elementów składających się na odpowiedzialność przed MTK.

Zbrodnia ludobójstwa została zdefiniowana w 1948 r., w art. II Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (Dz.U. z 1952 nr 2 poz. 9) i została przeniesiona w niezmienionej formie do Statutu Rzymskiego. Najważniejszym elementem tego czynu jest zamiar zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, jako takich. Może polegać na zabójstwach członków grupy, spowodowaniu poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego, rozmyślnym stworzeniu dla grupy warunków życia powodujących całkowite lub częściowe zniszczenie fizyczne, stosowaniu środków mających na celu wstrzymanie urodzin lub przymusowym przekazywaniu dzieci członków grupy do innej grupy. Sam MTK nie wydał jeszcze orzeczenia, w którym zostałaby przeanalizowana zbrodnia ludobójstwa, ale dokonały tego międzynarodowe trybunały powołane *ad hoc*, czyli jugosłowiański oraz rwandyjski. Te trybunały zinterpretowały, że zamiar nie musi zostać wyrażony bezpośrednio przez sprawcę, lecz można go wywnioskować z faktów i okoliczności, mając na uwadze ogólny kontekst, systematyczne popełnianie czynów zabronionych w stosunku do ofiar ze względu na przynależność do danej grupy (Wyrok Izby Odwoławczej MTKR z 12.03.2008 r., *Prosecutor v. Seromba*). Przy tym zwracano uwagę na efekty destrukcyjnych działań, czyli polegające na podważeniu tego, co stanowi fundamenty danej grupy. Co istotne, definicja nie zawiera

minimalnej liczby ofiar ludobójstwa. Wystarczający jest zamiar wyniszczenia grupy, natomiast bez znaczenia pozostaje faktyczna liczba poszkodowanych. Jakkolwiek trybunał jugosłowiański przyjął, że ludobójstwo musi dotyczyć wymordowania znacznej części grupy o istotnym dla tej grupy znaczeniu, to jednak liczba ofiar jest kwestią drugorzędną (Wierczyńska, 2022, s. 85).

Definicja zbrodni przeciwko ludzkości została zawarta w art. 7 Statutu. W swej definicji zawiera czyny polegające na rozległym lub systematycznym, świadomym ataku skierowanym przeciwko ludności cywilnej. Między innymi są to zabójstwa, więzienia lub inne dotkliwe pozbawienia wolności z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego, tortury czy inne nieludzkie czyny celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego. Zgodnie z pierwszym raportem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie również deportacje oraz przymusowe przesiedlenia mogą być uznane za zbrodnie przeciwko ludzkości, jeżeli zostały popełnione w ramach rozległego systematycznego ataku przeciwko ludności cywilnej (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2022).

Jeśli chodzi o odpowiedzialność za popełnienie zbrodni wojennych, niezbędne jest udowodnienie ciężkiego naruszenia prawa humanitarnego, czyli czyny zabronione były wymierzone w osoby lub obiekty chronione oraz zostały popełnione w związku z toczącym się konfliktem zbrojnym. Zbrodnie wojenne mogą być dokonane tylko umyślnie (wyrok Izby Orzekającej MTKJ z 16.11.1998 r., *Prosecutor v. Zejnull Delalić*)¹, a więc musi istnieć zamiar bezpośredni lub ewentualny (Grzebyk, 2022). Warto wspomnieć, że można je podzielić na zbrodnie dokonywane podczas bezpośrednich walk i w wyniku stosowania nielegalnych metod i na zbrodnie dokonywane na terenach okupowanych. W odniesieniu do pierwszego rodzaju zbrodni wydaje się, że w takich sytuacjach udowodnienie winy jest niewykonalne. Wynika to z braku możliwości stwierdzenia naruszenia zasady proporcjonalności podczas ataków. Trzeba byłoby w każdym pojedynczym przypadku ocenić straty cywilne w porównaniu do korzyści wojskowych poszczególnych ataków (Grzebyk, 2022). Niewątpliwie ataki podczas konfliktu zbrojnego skierowane na cele wojskowe są działaniem legalnym w rozumieniu międzynarodowego prawa humanitarnego. Natomiast w świetle art. 8 Statutu Rzymskiego zbrodnie wojenne oznaczają m.in. poważne naruszenia Konwencji Genewskich z 1949 r. (Dz.U. 1956 Nr 38, poz. 171), a więc jakiegokolwiek działania skierowane przeciwko ludziom lub dobrom chronionym na podstawie odpowiedniej Konwencji Genewskiej, a także inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa

¹ Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii dopuszczał karanie zbrodni wojennych nawet popełnionych przez lekkomyślność.

międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze.

Agresja – jak zostało wspomniane wcześniej – również została wymieniona jako jedna z najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej. Zgodnie z art. 8 bis ust. 1 Statutu (Dz. U. z 2018 r. poz. 1753), w którym zostały zawarte formy stadialne czynu oraz ograniczenie odpowiedzialności do osób kierujących polityką, oznacza ona: planowanie, przygotowanie, inicjowanie lub wykonanie, przez osobę zajmującą pozycję pozwalającą na sprawowanie efektywnej kontroli nad politycznymi lub militarnymi działaniami państwa, aktu agresji, który przez swój charakter, wagę lub skalę w sposób oczywisty narusza Kartę Narodów Zjednoczonych (dalej: „KNZ”) (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90). Natomiast w art. 2 ust. 4 KNZ zakaz agresji został sformułowany jako nakaz powstrzymywania się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa. Oczywiście z tego przepisu można wywnioskować, że nie ma czegoś takiego jak prawo do wojny (*ius ad bellum*), bowiem wszelka wojna agresywna jest zakazana w prawie międzynarodowym. Jest to norma zaliczana do *ius cogens*. Warto wspomnieć, że definicja zbrodni agresji została wprowadzona do Statutu Rzymskiego dopiero w 2010 r. na mocy poprawek przyjętych na konferencji rewizyjnej w Kampali (Dz. U. z 2018 r. poz. 1753)². Trybunał może wykonywać jurysdykcję, jeśli chodzi o zbrodnię agresji, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego państw-stron Statutu Rzymskiego. Jest ona jednak możliwa dopiero po ratyfikowaniu poprawek przez państwa-strony (dotychczas ratyfikacji dokonały 43 państwa).

Należy zwrócić uwagę, że w Statucie Rzymskim został zdefiniowany również akt agresji, będący jednym ze znamion zbrodni agresji. Akt agresji, zgodnie z art. 8 bis ust. 2 Statutu, oznacza: użycie przez państwo sił zbrojnych przeciwko suwerenności, terytorialnej integralności lub politycznej niepodległości innego państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych. W rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych 3314 (XXIX) z 1974 r. enumeratywnie zostały zawarte zachowania uznawane za akt agresji. Składają się na niego m.in.: inwazja lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego, jakakolwiek aneksja przy użyciu siły czy bombardowanie przez siły zbrojne terytorium innego państwa (Kuczyńska, 2022).

Porządek dopuszczenia sprawy do postępowania przed Trybunałem składa się z następujących części. Na podstawie art. 17 Statutu, po

² Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dniach 10 i 11 czerwca 2010 r.

pierwsze należy sprawdzić, czy dana sprawa jest już przedmiotem postępowania karnego w państwie. O ile nie jest lub państwo nie podjęło działania, ponieważ jest niechętne lub niezdolne, żeby przeprowadzić postępowanie, to sprawa jest dopuszczalna do rozpoznania przez MTK (art. 17 Statutu). Po drugie, waga sprawy musi dostatecznie usprawiedliwiać dalsze działania Trybunału. Zgodnie z *same person/same conduct test*, MTK analizuje, czy państwo już prowadzi postępowanie przeciwko osobie w tej samej sprawie. Ponadto przy ustalaniu wagi sprawy trzeba uwzględnić naturę i sposób przeprowadzenia lub wpływ ataku. Co istotne, liczba ofiar nie ma decydującego znaczenia, lecz czynniki obciążające lub jakościowe, które mają związek z popełnianiem zbrodni, przez co są one poważne. Na wspomniane czynniki składają się przede wszystkim skala popełnionych zbrodni (ustalana na podstawie bezpośrednich i pośrednich ofiar, rozmiarze krzywdy oraz zasięgu geograficznym czy czasowym), natura bezprawnych zachowań lub popełnionych zbrodni, środki użyte do popełnienia zbrodni oraz wpływ zbrodni i krzywdy wyrządzonej na ofiary i ich rodziny (Wierczyńska, 2022, s. 69-70).

Na podstawie analiz definicji poszczególnych zbrodni można stwierdzić, że potencjalnie w przypadku agresji dokonanej przez Rosję na Ukrainę MTK miałby jurysdykcję rzeczową do ścigania zbrodni agresji. Jednak wypełnienie znamion tego czynu nie jest wystarczające, ponieważ nie zostały spełnione warunki jurysdykcji osobowej. Wynika to z faktu, że jurysdykcja w tym zakresie może być wykonywana tylko w stosunku do obywateli państw, które ratyfikowały Statut oraz poprawki do niego, jak również – dane państwo nie zastrzegło wyłączenia jurysdykcji, jeśli chodzi o ściganie wspomnianej zbrodni. Należy dodać, że państwo-strona może w każdym czasie złożyć Sekretarzowi MTK, na podstawie art. 15 bis Statutu, oświadczenie o nieuznawaniu jurysdykcji względem zbrodni agresji. Trzeba pamiętać o wymogu, że stroną Statutu powinno być również państwo atakujące. Dlatego – mimo faktu, że Ukraina uznała jurysdykcję MTK w 2015 r na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu – nie umożliwia to ścigania zbrodni agresji, ponieważ ani Ukraina, ani Rosja nie są stronami poprawek do Statutu, w których mowa o zbrodni agresji. Wynika to z art. 5 Statutu, w którym zawarto zastrzeżenie, że MTK wykonuje jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni agresji wyłącznie na podstawie następczej rewizji Statutu przez państwa-strony (International Criminal Court, 2022). Jednak niewątpliwie obecnie mamy do czynienia z naruszeniem integralności terytorialnej Ukrainy w rozumieniu art. 2 ust. 4 KNZ. Wspomniany zakaz naruszania integralności jest normą peremptoryjną, a więc obowiązuje bez względu na to, czy państwo wyraża zgodę na związanie się tą normą. Dodatkowo, przez napaść w Ukrainie został naruszony zakaz użycia siły w stosunkach międzynarodowych (art. 2 ust. 4 KNZ). Mimo to warto pamiętać, że w KNZ brak jest ogólnej klauzuli sądowej, tudzież

mało prawdopodobne jest, aby Rosja zgodziła się na oddanie sprawy pod osąd Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

Podstawowym działaniem Rosji, które wypełnia znamiona zbrodni wojennej, jest nierozróżnianie obiektów wojskowych od cywilnych podczas nalotów i ostrzałów artyleryjskich. W wyniku takich zachowań powodowane są zabójstwa i niepotrzebne cierpienia ludności cywilnej oraz poważne zniszczenia cywilnego mienia. Do przypisania odpowiedzialności z tytułu popełnienia zbrodni wojennych niezbędne jest udowodnienie, że dane naruszenia prawa humanitarnego były wymierzone w osoby lub obiekty chronione oraz że sprawca umyślnie ich dokonał, jak również zbrodnie muszą być popełniane w związku z konfliktem zbrojnym (Grzebyk, 2022, s. 63). Bez wątplenia powyższe przesłanki co do znamion są spełnione.

Jak już zostało wspomniane wcześniej, zbrodnie przeciwko ludzkości sprowadzają się do działań polegających na wielokrotnym dopuszczaniu się aktów określonych w art. 7 Statutu. W związku z tym, przesłanki wskazane w przytoczonym przepisie są spełnione, ponieważ mają miejsce rozległe, systematyczne i świadome ataki skierowane przeciwko ludności cywilnej.

Mając powyższe na uwadze, Trybunał nie ma możliwości objęcia jurysdykcją dokonanej przez Rosję na Ukrainę zbrodni agresji, ponieważ żadne z tych państw nie jest stroną poprawek do Statutu. Poza tym, sążdenie zbrodni agresji wiąże się z trudnościami, które zazwyczaj są nie do przewyżczenia (Grzebyk, 2010). Możliwa jest bowiem sytuacja, w której Rada Bezpieczeństwa ONZ, jako jedyny organ uprawniony, przegłosuje taką barierę. Wynika to z faktu, że tylko Rada Bezpieczeństwa może uruchomić jurysdykcję za zbrodnię agresji w stosunku do państwa, które nie jest stroną Statutu. Jednak Rosja jest stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa, więc posiada prawo weta, w związku z tym oczywiste jest, że nie poprze rezolucji przeciwko sobie. Dlatego można stwierdzić, że Rosja jest niejako państwem „nieodpowiedzialnym” z powodu ukształtowania systemu w tym organie ONZ. Nie ma przy tym znaczenia, że Zgromadzenie Ogólne ONZ w rezolucji ES-11/1 określiło działania Rosji jako agresję (United Nations, 2022).

Podsumowując, należy wskazać, że MTK posiada jurysdykcję pozwalającą temu trybunałowi odnieść się orzecznictwo do konfliktu w Ukrainie, jeśli chodzi o zbrodnie wojenne, zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości. Jest to rezultat złożenia w 2015 r. przez Ukrainę deklaracji akceptującej jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do zbrodni popełnionych na jej terytorium od 20 lutego 2014 r. bez ograniczenia temporalnego. Dlatego na podstawie art. 14 Statutu, Prokurator MTK wszczął postępowanie przygotowawcze po otrzymaniu zawiadomień od aż 39 państw (International Criminal Court, 2022). Mimo to osądzenie Pu-

tina, jak również każdego innego obywatela Rosji odpowiedzialnego czy współodpowiedzialnego za popełnienie zbrodni, uzależnione jest od jego wydania (ekstradycji) przez stronę rosyjską, ponieważ art. 63 ust. 1 Statutu nie dopuszcza skazania zaocznego. Z oczywistych powodów wolno się spodziewać, że do takiej ekstradycji nie dojdzie. Nie wydaje się w szczególności prawdopodobne, że Rosja wyda swojego prezydenta, nawet gdy zakończy swoją kadencję³. W praktyce uzasadniona jest teza, że raczej nie nastąpi skuteczne postawienie Putina przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym i wyegzekwowanie od niego i jego współpracowników odpowiedzialności za zbrodnie popełnione w związku z agresją na Ukrainę, mimo że formalne podstawy do takiej odpowiedzialności istnieją (z wyjątkiem zbrodni agresji). Bardziej realne wydaje się zaś pociągnięcie go do odpowiedzialności przed trybunałem ustanowionym *ad hoc*, na mocy odrębnego traktatu.

Bibliografia

Akty prawne:

Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90).

Konwencje o ochronie ofiar wojny podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 (Dz.U. 1956 Nr 38, poz. 171).

Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r. (Dz. U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9).

Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dniach 10 i 11 czerwca 2010 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 1753).

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708).

Opracowania:

Grzebyk P. (2010), *Odpowiedzialność karna za zbrodnię agresji*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Grzebyk P. (2022), „Specjalna operacja wojskowa” Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie agresji i zbrodnie wojenne, „Państwo i Prawo”, nr 9.

³ Zgodnie z art. 29 Statutu Rzymskiego zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału nie ulegają przedawnieniu.

- Kuczyńska H. (2022), *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, „Palestra”, nr 4.
- Wierczyńska K. (2016), *Hierarchia zbrodni w prawie międzynarodowym*, „Państwo i Prawo”, nr 1, s. 69-70.
- Wierczyńska K. (2022), „Specjalna operacja wojskowa” Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnię ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości, „Państwo i Prawo”, nr 9, s. 85.

Źródła internetowe:

- Kowalczyk M. (2022), *Pierwszy dzień wojny w Ukrainie. Co powinniśmy wiedzieć?*, <https://www.newsweek.pl/swiat/ukraina-rosja-wojna-co-sie-stalo-24-lutego/8ehyvne>, (4.10.2022).
- International Criminal Court (2022), <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2022-prosecutor-statement-referrals-ukraine>, (5.10.2022).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (2022), https://www.osce.org/files/f/documents/c/d/523081_o.pdf, (4.10.2022).
- Wyrok Izby Odwoławczej MTKR z 12.03.2008 r., Prosecutor v. Seromba (2008), <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48b690172.html>, (5.10.2022).
- Wyrok Izby Orzekającej MTKJ z 16.11.1998 r., Prosecutor v. Zejnill Delalić (1998), <https://www.refworld.org/cases,ICTY,41482bde4.html>, (5.10.2022).
- United Nations (2022), <https://www.un.org/en/ga/sessions/emergency11th.shtml> (5.10.2022).

Ukraina a Federacja Rosyjska w świetle Międzynarodowych Trybunałów

Ukraina zaakceptowała jurysdykcję Międzynarodowego Trybunału Karnego z siedzibą w Hadze (dalej: MTK) po aneksji Krymu przez Rosję w marcu 2014 r. Odbył się to w drodze podpisania deklaracji dającej MTK jurysdykcję w sprawach poważnych zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, niezależnie od narodowości sprawców i późniejszych walk na wschodzie Ukrainy między prorosyjskimi separatystami, w tym Rosjanami, i ukraińskimi siłami rządowymi. Ukraina przystępując do Statutu MTK chciała uwzględnić zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, choć prokurator MTK Khan zwrócił uwagę, że Ukraina może także uwzględnić zbrodnię ludobójstwa. Co do zasady po przystąpieniu państwa do Statutu MTK, jeżeli sąd krajowy nie będzie mógł lub chciał osądzić danej sprawy, to wtedy dopiero MTK może zająć się tą sprawą. Ukraina nie zgodziła się na przyjęcie definicji zbrodni agresji najpierw w swoim ustawodawstwie, później w Statucie MTK, wykluczyła także zbrodnię ludobójstwa ze Statutu MTK. Wykluczenie zbrodni agresji ze swego ustawodawstwa było o tyle zasadne, że jej przyjęcie musiałoby się łączyć z przedstawieniem sprawy w pierwszej kolejności Radzie Bezpieczeństwa (RB), w skład której wchodzi Rosja, a dopiero gdy RB nie jest zainteresowana tą sprawą, przejmuje ją MTK.

Skoro Ukraina wyłączyła zbrodnię agresji ze swojego ustawodawstwa, to mimo popełniania agresji przez Rosję, nie będzie można pociągnąć do odpowiedzialności obywateli rosyjskich na najwyższych stanowiskach za zbrodnię agresji (sam akt agresji Rosji na Ukrainę nie podlega jurysdykcji MTK), którzy tę zbrodnię popełnili, lecz pozostaje odpowiedzialność prawnomiędzynarodowa, która jest przypisana Rosji.

Konflikt rosyjsko-ukraiński, traktowany jako konflikt międzynarodowy, zaczął się nie później niż 26. lutego 2014 r., kiedy to wojska rosyjskie rozpoczęły interwencję na Półwyspie Krymskim, co stwierdziła prokurator MTK Fatou Bensouda. W tym czasie po aneksji Krymu w 2014 r i późniejszym zaangażowaniu sędziów MTK w sprawie Ukrainy, która zawnioskowała o zajęcie się nią przez ten sąd – Rosja wycofała się z MTK (Dróždź, 2017, s. 155). Prokurator Fatou Bensouda dążyła do osądzenia

* Dominika Dróždź, adiunkt, Polska Akademia Nauk, Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, e-mail: drdrdomik@gmail.com

sprawców wojsk rosyjskich, niemniej jednak sędziowie MTK nie dostrzegali takiej możliwości.

W 2016 r. Rosja na mocy dekretu prezydenta Władimira Putina wystąpiła z MTK. Sprawa Ukrainy w 2016 r. była też rozpatrywana przez Europejski Trybunał Obrachunkowy¹.

Już 25. lutego 2021 r. prokurator Karim Khan podkreślał, że Międzynarodowy Trybunał Karny w ramach swojej jurysdykcji może zbadać potencjalne zbrodnie wojenne, akty ludobójstwa lub zbrodnie przeciwko ludzkości, którą zostały popełnione przez Rosję na Ukrainie od lutego 2014 r. Dodawał, że za swoje czyny może odpowiedzieć każda osoba.

W środę 14. września 2021 r. prokurator haskiego Trybunału Karnego Karim Khan potwierdził, że zgodnie z prawem międzynarodowym lub międzynarodowo karnym (Statutem Rzymskim MTK) otrzymał od wielu państw dokumenty w sprawie Ukrainy, które upoważniały go do wszczęcia śledztwa.

W dniu 1. marca 2022 r. Evelina Dobrovolska, minister sprawiedliwości republiki litewskiej złożyła wnioszek na podstawie art. 15 (2) Statutu MTK o wszczęcie postępowania w sprawie Ukrainy². Tego samego dnia Europejski Trybunał Obrachunkowy stanowczo potępił inwazję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę³. „Wszyscy pracownicy naszej instytucji stoją zdecydowanie po stronie narodu ukraińskiego. Myślimi jesteśmy z naszymi kolegami z Izby Obrachunkowej Ukrainy i ich rodzinami. Nastąpiły ponure czasy dla Europy. Jedność UE ma teraz większe znaczenie niż

¹ Europejski Trybunał Obrachunkowy, komunikat prasowy: Wsparcie UE na rzecz reform na Ukrainie nie pomogło w zwalczaniu korupcji na wysokim szczeblu, 23/09/2021 Europejski Trybunał Obrachunkowy, komunikat prasowy: Wsparcie UE na rzecz reform na Ukrainie nie pomogło w zwalczaniu korupcji na wysokim szczeblu, 23/09/2021 „Pomimo działań UE korupcja i zawłaszczanie państwa przez oligarchów nadal są powszechnym problemem na Ukrainie – wynika ze sprawozdania specjalnego opublikowanego przez Europejski Trybunał Obrachunkowy. UE starała się uwzględnić walkę z korupcją w swoich działaniach jako priorytet o charakterze przekrojowym. W związku z tym kierowała na ten cel środki finansowe oraz podejmowała wysiłki w różnych sektorach, poczynając od organów ochrony konkurencji po sądownictwo i społeczeństwo obywatelskie. W ocenie kontrolerów wsparcie i środki, które wprowadzono, nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów. Od ponad 20 lat UE wspiera Ukrainę w realizacji programu reform” (zob. <https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=16-435#>).

² Lithuania refers to article 14 of the Rome Statute, for an Investigation into the Situation in the Ukraine. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/ukraine/1041.pdf>.

³ Europejski Trybunał Obrachunkowy stanowczo potępił inwazję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, 01/03/2022: „Wszyscy pracownicy naszej instytucji stoją zdecydowanie po stronie narodu ukraińskiego. Myślimi jesteśmy z naszymi kolegami z Izby Obrachunkowej Ukrainy i ich rodzinami. Nastąpiły ponure czasy dla Europy. Jedność UE ma teraz większe znaczenie niż kiedykolwiek wcześniej. Europejski Trybunał Obrachunkowy wyraża swoje dalsze bezwarunkowe zaangażowanie na rzecz podstawowych wartości: wolności, demokracji i suwerenności”.

kiedykolwiek wcześniej. Europejski Trybunał Obrachunkowy wyraża swoje dalsze bezwarunkowe zaangażowanie na rzecz podstawowych wartości: wolności, demokracji i suwerenności”.

W dniu 2. marca 2022 r. zostały opublikowane dane z 28. lutego 2022 r. przedstawiające wnioski 39. państw świata⁴, które przesądzą o otwarciu postępowania (*the Opening of an Investigation*). Urząd Prokuratora MTK rozpoczął śledztwo w sprawie Ukrainy od 21 listopada od 2013 r. uwzględniając przy tym zarzuty dotyczące zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości lub ludobójstwa popełnionych na jakiegokolwiek części terytorium Ukrainy przez jakąkolwiek osobę (zob. Statement of ICC Prosecutor..., 2022).

W dniu 4. marca 2022 r. Europejski Trybunał Obrachunkowy stanowczo potępi inwazję Rosji na Ukrainę i zaczął organizować pomoc humanitarną dla ofiar rosyjskiej agresji. (...) „Nastaly ponure czasy dla Europy. Jedność UE ma teraz większe znaczenie niż kiedykolwiek wcześniej”⁵.

Informację o rozpoczęciu gromadzenia dowodów opublikował w środę 2. marca 2022 r. wspomniany wyżej prokurator MTK Karim Khan. W krótkim komunikacie prokurator stwierdził, że „*Kilka chwil*

⁴ 39 Państw Stron Statutu MTK (ICC States Parties) to: Republika Albanii (Republic of Albania), Wspólnota Australijska (Commonwealth of Australia), Republika Austrii (Republic of Austria), Królestwo Belgii (Kingdom of Belgium), Republika Bułgarii (Republic of Bulgaria), Kanada, (Canada), Republika Kolumbii (Republic of Colombia), Republika Kostaryki (Republic of Costa Rica), Republika Chorwacji (Republic of Croatia), Republika Cypru (Republic of Cyprus), Republika Czech (Czech Republic), Królestwo Danii (Kingdom of Denmark), Republika Estonii (Republic of Estonia), Republika Finlandii (Republic of Finland), Republika Francji (Republic of France), Gruzja (Georgia), Federalna Republika Niemiec (Federal Republic of Germany), Republika Grecji (Hellenic Republic), Węgry (Hungary), Republika Islandii (Republic of Iceland), Irlandia (Ireland), Republika Włoch, (Republic of Italy), Republika Łotwy (Republic of Latvia), Księstwo Lichtensteinu (Principality of Liechtenstein), Republika Litwy (Republic of Lithuania), Księstwo Luksemburga (Grand Duchy of Luxembourg), Republika Malty (Republic of Malta), Nowa Zelandia (New Zealand), Królestwo Norwegii (Kingdom of Norway), Królestwo Niderlandów, (Kingdom of the Netherlands), Republika Polski, (Republic of Poland), Republika Portugalii, (Republic of Portugal) Rumunia, (Romania), Republika Słowacji, (Slovak Republic), Republika Słowenii (Republic of Slovenia), Królestwo Hiszpanii (Kingdom of Spain), Królestwo Szwecji (Kingdom of Sweden), Konfederacja Szwajcarii (Swiss Confederation), Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii (United Kingdom of Great Britain) i Północna Irlandia (Northern Ireland).

⁵ Trybunał nawiązał kontakt z międzynarodową społecznością najwyższych organów kontroli (NOK), aby w skoordynowany sposób wesprzeć kolegów z Izby Obrachunkowej Ukrainy i stanąć w obronie wartości: niepodległości i demokracji. Trybunał stanowczo uważa, że Izba Obrachunkowa Federacji Rosyjskiej powinna zrezygnować z członkostwa w organizacjach międzynarodowych takich jak INTOSAI i EUROSAI. Zamierza także przyjąć wspólne stanowisko z Komitetem Kontaktowym najwyższych organów kontroli Unii Europejskiej, potępiające rosyjską inwazję, które zostałoby przedstawione całej społeczności INTOSAI (zob. <https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=16465>).

temu powiadomiłem Prezydium MTK o mojej decyzji o natychmiastowym rozpoczęciu aktywnego dochodzenia. W tej sytuacji rozpoczęły się nasze prace związane z gromadzeniem dowodów”. Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze poinformował, że przesłuchania dotyczące zbrodni popełnianych podczas konfliktu na Ukrainie mają odbyć się 7. i 8. marca 2022 r. Dnia 7. marca 2022 r. mieli się stawić w Hadze przedstawiciele Ukrainy, a dzień później Rosji. Także i w sytuacji ukraińsko-rosyjskiej uwzględniono, że z uwagi na pandemię COVID-19 przesłuchania miałyby się odbyć hybrydowo. Założono, że każda ze stron ma być przesłuchiwana przez 3 godziny.

Wojna Rosji z Ukrainą wymusiła działania międzynarodowe. Zdecydowano, by Komitet ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Spraw Obronnych polecił Stałemu Przedstawicielowi przy NATO złożenie wniosku o uruchomienie art. 4 Traktatu Waszyngtońskiego. Pomoc jest wysyłana Ukrainie; państwa NATO ograniczają się do swoich terytoriów. Złożono też sprawę Ukrainy do rozpatrzenia Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości.

Rozpoczęło się gromadzenie dowodów przez prokuratora MTK, a udział sądu i policji w Rosji przy zbieraniu dowodów jest dziś oczywiście niemożliwy. Prokurator Khan stwierdził, że śledztwo w sprawie zbrodni wojennych, które mogły być popełnione w Ukrainie, „obejmujące zarzuty o zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości lub ludobójstwa dokonane w którymkolwiek regionie Ukrainy” (MAK/adso, 2022). *„Ponieważ obecnie trwa śledztwo, ponownie używam wszystkie osoby zaangażowane w działania wojenne na Ukrainie do ścisłego przestrzegania obowiązujących zasad międzynarodowego prawa humanitarnego. Nie ma przyzwolenia na popełnianie zbrodni podlegających jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego”*, jak stwierdził Prokurator Khan.

Przestępstwami objętymi jurysdykcją MTK i przyjętymi przez Ukrainę są zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne⁶. Do zbrodni międzynarodowych osadzanych przez MTK należą zbrodnie ludobójstwa. Przykładem na terytorium Ukrainy ma być ludobójstwo kobiet i dzieci, osób starszych.

⁶ Zgodnie z art. 5.1 Statutu MTK:

„Jurysdykcja Trybunału jest ograniczona do najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej. Jurysdykcja Trybunału na podstawie niniejszego statutu obejmuje następujące zbrodnie:

- (a) zbrodnię ludobójstwa;
- (b) zbrodnie przeciwko ludzkości;
- (c) zbrodnie wojenne;
- (d) zbrodnię agresji;

(d) zbrodnię agresji” (zob. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708. Tekst ogłoszony: D20030708.pdf).

W Statucie MTK przewidziano także zbrodnię przeciwko ludzkości. Twierdzi się w Ukrainie, że przykładem ofiar mogą być zgwałcone kobiety ponoszące śmierć z rąk swoich sprawców oraz zabijanie ludzi cywilnych przez wojska interweniujące na Ukrainie. Wspomnieć też należy o przymusowym przemieszczaniu ludności z Ukrainy do innych krajów.

W artykule 8. Statutu MTK stanowi się o zbrodniach wojennych. Dostrzeżonym ukraińskim przykładem jest między innymi: zabijanie ludzi, dokonywanie aktów zgwałcenia kobiet także kończących się dla nich śmiercią, przymusowa zmiana miejsca zamieszkania, zniszczone domy, w tym zwłaszcza wieżowce przy użyciu samolotów. Zwrócono uwagę także na zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym niebiorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych, zamierzone kierowanie ataków na obiekty cywilne, zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy związane z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi, jak stanowi o tym art. 8. Statutu MTK. Przykładowo Ukraina stwierdziła, że Rosjanie używają bomb kasetowych i termobarycznych zabronionych przez prawo międzynarodowe. Ludność cywilna Ukrainy dokumentuje wydarzenia rozgrywające się na ich oczach na terytorium ich państwa.

Charków, Chersoń, Czernihów, Kijów, Donbas, Odessa, Żytomiersk, Zadroże, Borodzianka, Mariupol, Melitopol, Mikołajów, Sumy, Połtawa, intensywny ostrzał jednostek ukraińskich na wschodzie, a także uderzenia rakietowe i bombowe na lotniska w Boryspolu, Oziernem, Kulbakino, Czuhujiwie, Kramatorsku, Czornobajiwce, oraz obiekty wojskowe Sił Zbrojnych Ukrainy, to niektóre z miejsc i działań w ramach wojny prowadzonej przez Rosję.

Na gruncie Statutu MTK mogłyby być wymierzane kary. Katalog kar, które może zasądzić MTK jest całkiem poważny za wskazane wyżej przestępstwa. Pociągnięcie do odpowiedzialności nie byłoby jednak proste. Ponadto ewentualne (rzekome) aresztowanie wymaga udziału sądu krajowego. Nie jest łatwe w przypadku prawa międzynarodowego egzekwowanie stosownych kar wobec osób sprawujących najwyższe funkcje państwowe czy wojskowe, w szczególności, jeśli dotyczy to państwa zaliczanego do grona światowych mocarstw wchodzących do Rady Bezpieczeństwa. Maksymalna możliwa kara więzienia wynosi 30 lat lub dożywocie. Postępowanie nie powinno się toczyć pod nieobecność oskarżonego. Przeprowadzane jest postępowanie dowodowe i rozprawa. Obywatele rosyjscy nie należą już do MTK.

Podsumowanie

Jak wspomniano wyżej, pozostaje odpowiedzialność prawnomiędzynarodowa, która mogła być przypisana Rosji, stąd Ukraina wystąpiła do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i z tą kwestią. Nie zawsze i nie każdego, pomimo członkostwa tego państwa w MTK, udaje się osądzić. Najtrudniej jest osądzać osoby na najwyższych stanowiskach. Tak było np. w przypadku prezydenta Sudanu Omara al Baszira, który postanowił schronić się w Indiach nie akceptujących Statutu MTK⁷.

Setki żołnierzy rosyjskich i ukraińskich cywilów, w tym kobiet i dzieci straciło życie. Rosja zaprzecza zarzutowi zabijania cywilów na Ukrainie i twierdzi, że jej celem jest rozbrojenie Ukrainy oraz aresztowanie liderów ukraińskich, co ma być analogią do czasów nazistowskich, poczynając od wysłania 24. lutego 2022 r. przez Prezydenta Putina oddziałów wojskowych na Ukrainę (*ICC prosecutor...*, 2022).

Prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz prosząc Rosję w 2014 r. o interwencję zbrojną, uciekł z tego państwa na terytorium rosyjskie. Prezydent Rosji nie uważa się za winnego w tej sprawie, zwłaszcza że jego państwo nie należy już do MTK.

Śledczy z MTK rozpoczęli od 3. marca 2022 r. gromadzenie dowodów popełnienia zbrodni wojennych. Prokurator Karim Khan przekazał, że jego urząd szuka dowodów na popełnione zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości czy ludobójstwa. Ukraina już wystąpiła przeciw Rosji przed MTS i chce nałożenia na Rosję środków tymczasowych.

Zdaniem prezydenta Rosji „operacja wojskowa to samoobrona przed tymi, którzy wzięli Ukrainę jako zakładników”⁸. Tymczasem twierdzimy, że mamy być świadkami aktu agresji dokonanego przez Rosję na terytorium Ukrainy, który rozpoczął się 24. lutego 2022 r. i który może zostać zbadany wkrótce przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości na wniosek Ukrainy; państwo to chce nałożenia na Rosję środków tymczasowych przez MTS. Kolejnego dnia prokurator Khan wskazywał, że

⁷ Indie chciały być członkiem MTK, prof. Rama RAO dążył w 1996 r. do włączenia zbrodni terroryzmu do Statutu MTK, czego nie udało się jednak osiągnąć. Ówczesne władze Indii nie dostrzegły możliwości włączenia swego państwa głównie z obawy przed Pakistanem i sprawami związanymi z przestępstwami Islamistów z Pakistanu.

⁸ Zdaniem prezydenta Rosji „operacja wojskowa to samoobrona przed tymi, którzy wzięli Ukrainę jako zakładników. „Żądamy pociągnięcia Rosji do odpowiedzialności za manipulowanie pojęciem ludobójstwa w celu usprawiedliwienia agresji” - napisał na Twitterze Wołodymyr Zelenski, prezydent Ukrainy”, który skończył prawo. Dostrzec jedynie można, że w Ukrainie bierze się pod uwagę także możliwość popełnienia zbrodni ludobójstwa, która poprzednio była wyłączona z zakresu możliwych do osądzenia przestępstw. Obecnie jest uwzględniana jako kolejna zbrodnia w tym zwłaszcza przez Karima Khana (zob. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/czy-putin-moze-odpowiadac-za-zbrodnie-wojenne,513849.html>).

MTK może zbadać potencjalne zbrodnie przeciwko ludzkości, wojenne, ludobójstwa Statutu MTK⁹, czym nie może zająć się MTK z powodu wspomnianego wystąpienia Rosji z MTK. Ukraińskimi sprawami mogą się jednak jeszcze zająć Europejski Trybunał Praw Człowieka i Komitet Praw Człowieka będący organem quasi-sądowym.

Bibliografia

- Dróżdż D. (2017), *Pojęcia agresji w prawie międzynarodowym publicznym i zbrodni agresji w międzynarodowym prawie karnym funkcjonujące w środowisku międzynarodowym*, [w:] R. Kordonski Ł. Muszyński, O. Kordonska, D. Kamilewicz-Rucińska (red.), *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość*, tom 3, Lwów-Olsztyn.
- Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Trybunał Obrachunkowy stanowczo potępia inwazję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. 01/03/2022, <https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=16435#>, (12.06.2022).
- Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Trybunał Obrachunkowy solidarny z Ukrainą 04.03.2022, <https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=16465>, (12.06.2022).
- Europejski Trybunał Obrachunkowy, komunikat prasowy: Wsparcie UE na rzecz reform na Ukrainie nie pomogło w zwalczaniu korupcji na wysokim szczeblu, 23.09.2021, <https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=15821>, (12.06.2022).
- ICC prosecutor: Team leaves to investigate war crimes in Ukraine (2022), Reuters, 4 marca 2022 r., <https://www.reuters.com/world/europe/icc-prosecutor-advance-team-has-left-begin-work-ukraine-investigation-2022-03-03/>, (16.06.2022).
- Karim A.A., Khan QC, Statement of ICC Prosecutor, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation, 2.03.2022 r., <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2022-prosecutor-statement-referrals-ukraine>, (18.06.2022).
- Lithuania refers to article 14 of the Rome Statute, for an Investigation into the Situation in the Ukraine. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/ukraine/1041.pdf>, (12.06.2022).

⁹ Khan poinformował, że śledztwo będzie prowadzone w sprawie zbrodni międzynarodowych, które mogły być popełnione w Ukrainie, "obejmujące zarzuty o zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości lub ludobójstwa dokonane w którymkolwiek regionie Ukrainy". Zespół trybunału w Hadze pojedzie do Ukrainy, by przeprowadzić tam śledztwo w sprawie zbrodni międzynarodowych (zob. MAK/adso, 2022).

MAK/adso (2022), *Zespół trybunału w Hadze jedzie do Ukrainy. Przeprowadzi tam śledztwo w sprawie zbrodni wojennych*, PAP 3.03.2022.

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17. lipca 1998 r. Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708. Tekst ogłoszony: D20030708.pdf.

Regulacje krajowe i międzynarodowe w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych w Republice Białorusi

Zgodnie z danymi narodowego spisu powszechnego ludności przeprowadzonego na Białorusi w 2019 r., Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi¹ wskazał, że kraj ten zamieszkuje społeczeństwo liczące nieco ponad 9,4 miliona osób², wśród których ponad 1,25 miliona stanowią osoby deklarujące przynależność do mniejszości narodowych.

Zgodnie z powyższymi danymi, terytorium Białorusi zamieszkuje wiele narodowości. Wśród nich najliczniejsi są Rosjanie w liczbie ponad 706 tysięcy osób, co stanowi 7,5% społeczeństwa, Polacy, których jest ponad 287 tysięcy osób, czyli 3,1% ogółu społeczeństwa, Ukraińcy liczący blisko 160 tysięcy osób to znaczy 1,7% społeczeństwa oraz Żydzi, stanowiących ponad 13 tysięcy osób będących 0,15% społeczeństwa Białorusi³. Pozostałe mniejszości narodowe stanowią 0,62% ogółu społeczeństwa Republiki Białorusi. Wśród nich są Ormianie, Tatarzy, Romowie, Azerowie, Litwini, Mołdawianie, Turkmeni, Niemcy, Gruzini, Chińczycy, Uzbeki, Łotysze, Kazacy, Arabowie.

Powyższe dane na przełomie kilkudziesięciu lat ulegały zmianie. Dane Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi wyraźnie wskazują, że na przełomie 20 lat zarówno liczba społeczeństwa Białorusi, jak i osób deklarujących przynależność do mniejszości narodowych maleje. Można przypuszczać, że fakt ten wynika z powszechnych problemów demograficznych – starzejącego się społeczeństwa, migracji oraz kwestii ekonomicznych.

Mniejszości narodowe, które obecnie zamieszkują terytorium Białorusi przeniosły się do republiki głównie po 1944 r. w wyniku migracji

* mgr Karolina Pirianowicz, Instytut Nauk Politycznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, e-mail: karolina.pirianowicz@gmail.com

¹ Национальный статистический комитет Республики Беларусь (National Statistical Committee of the Republic of Belarus).

² Dane statystyczne prezentowane przez portal populationof.net wskazują, że w 2022 r. liczba ta spadła do 9,3 miliona osób (zob. <https://www.populationof.net/pl/belarus/>).

³ Dane statystyczne z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności w Republice Białorusi z 2019 r. wskazują następujące dane: Rosjanie - 706 992, Polacy - 287 693, Ukraińcy - 159 656, Żydzi - 13 705 (zob. Национальный Статистический Комитет Республики Беларусь, 2020, s. 31).

spowodowanych działaniami wojennymi. Wyjątkiem są Polacy, Żydzi, Litwini, Rosjanie oraz Romowie, którzy Białoruś zamieszkują od stuleci i wraz z Białorusinami stanowią ludność rdzenną tych terenów. Przedstawiciele tych mniejszości zamieszkują przede wszystkim część zachodnią oraz północno-zachodnią Białorusi.

Różnorodność narodowa Białorusi charakteryzuje się niemal całkowitym zasymilowaniem społeczeństwa. Większość obywateli Białorusi nie bierze pod uwagę kwestii narodowych oraz religijnych w nawiązywaniu kontaktów lub podejmowaniu pracy. Badania prowadzone przez Narodowy Komitet Statystyczny Białorusi wskazują, że jedynie niewielki procent społeczeństwa (4,5%) stwierdza, że doświadcza dyskryminacji, z których jedynie 1,5% społeczeństwa miała styczność z dyskryminacją na tle narodowościowym.

Wspomniana asymilacja mniejszości narodowych nie wyklucza jednak dążeń niektórych grup narodowych do zachowania własnej tożsamości, dbania o swoją historię, kulturę oraz język. W takim przypadku istotne są regulacje prawne, które stanowią wsparcie oraz podstawę do funkcjonowania organizacji mniejszościowych, organizacji wydarzeń kulturowych, czy prowadzenia edukacji dla grup narodowościowych.

Odzyskanie niepodległości przez Białoruś w latach 80. XX w. stanowiło początek utworzenia znacznej liczby instytucji, organizacji oraz placówek oświatowych, których celem jest zrzeszanie wielu mniejszości narodowych na terytorium Białorusi. Organizacje te po za działalnością kulturalno-edukacyjną, angażują się również w kwestie społeczno-polityczne. Przykładem takich organizacji jest Białoruskie Stowarzyszenie Organizacji i Gmin Żydowskich, które ma 91 organizacji oraz 18 wspólnot. Innym przykładem jest Związek Polaków na Białorusi, który liczy około 20-30 tysięcy członków, składa się z 150 organizacji i struktur w 1/3 jednostek administracyjno-terytorialnych Białorusi.

Dane publikowane przez oficjalny urząd statystyczny na Białorusi wskazuje, że w republice, w ramach organizacji mniejszości narodowych istnieje ponad 90 amatorskich grup artystycznych, funkcjonujących przy organizacjach mniejszości narodowych oraz szkoły i klasy z nauczaniem języka mniejszości narodowych. Wśród tych grup znajdują się Polacy, Litwini oraz Żydzi (Białek, 2008, s. 151). Warto również zaznaczyć, że większość szkół dedykowanych dla grup mniejszościowych funkcjonują w oparciu o państwowe instytucje edukacyjne i kulturalne.

Polityka narodowościowa prowadzona przez Republikę Białorusi charakteryzuje się wieloma regulacjami, kształtującymi statut mniejszości narodowych. Wsparcie prawne Białorusi jest ważne pod kontem przestrzegania praw człowieka. Istotne jest tu prawo krajowe Białorusi, ale również regulacje międzynarodowe, których Białorusi jest sygnatariuszem.

Do podstawowych aktów prawnych regulujących prawa mniejszości narodowych w Republice Białorusi zaliczyć należy Konstytucję Republiki Białorusi z 1994 r. oraz ustawę Republiki Białorusi o mniejszościach narodowych z 11 listopada 1992 r.

Białoruskie przepisy odnoszące się do praw mniejszości narodowych zawarte są bezpośrednio lub pośrednio w ustawach szczegółowych, a także rozporządzeniach Gabinetu Ministrów i dekreтах prezydenta Białorusi. Odzwierciedlenia mają one również w regulacjach aktów prawa międzynarodowego w zakresie funkcjonowania mniejszości narodowych. W tym przypadku należy zwrócić uwagę na pakt i konwencje ONZ oraz Konwencję Wspólnoty Niepodległych Państw o ochronie praw osób należących do mniejszości narodowych (Konwencja Wspólnoty Niepodległych Państw o ochronie praw osób należących do mniejszości narodowych (Moskwa, 21 października 1994 r.), a także Konwencję Wspólnoty Niepodległych Państw o prawach człowieka i podstawowych wolnościach (Konwencja Wspólnoty Niepodległych Państw o prawach człowieka i podstawowych wolnościach z 26 maja 1995 r.) (Białek, 2008, s. 150).

Podstawą polityki narodowościowej Białorusi jest Konstytucja, za sprawą której uregulowane są stosunki między mniejszościami narodowymi w oparciu o zasadę równości wobec prawa oraz poszanowania ich praw i interesów (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Стаття 2). Preambuła Konstytucji mówi o gwarancji prawa i wolności każdemu obywatelowi Białorusi, a także zapewniania solidarności społecznej (zob. Конституция Республики Беларусь 1994 года, Преамбула). Artykuł 2 ustawy zasadniczej mówi, że prawa, wolności oraz gwarancji ich realizacji stanowi najważniejszą wartość i cel społeczeństwa oraz państwa, a także podkreśla, że państwo odpowiada przed obywatelami za stworzenie warunków do swobodnego i godnego rozwoju osobistego (zob. Конституция Республики Беларусь 1994 года, Стаття 2). Ponadto w Konstytucji widnieje zapis, że Białoruś jest demokratycznym, socjalnym państwem prawa⁴, a demokracja realizowana jest na zasadach różnorodności ugrupowań politycznych, ideologicznych oraz różnorodności poglądów (zob. Конституция Республики Беларусь 1994 года, Стаття 4). Wymienione zapisy są istotne pod kontem podkreślenia tego, że przedstawiciele mniejszości narodowych w republice są pełnoprawnymi obywatelami Białorusi, przez co państwo białoruskie zapewnia gwarancje prawne, do funkcjonowania i dbania o przynależność narodową.

Ustawodawstwo białoruskie gwarantuje prawo do zachowania dziedzictwa historycznego, kulturowego oraz religijnego, ale także umożliwia swobodny rozwój kultury wszystkich mniejszości na Białorusi. Ważne jest również podkreślenie, że wszyscy są równi wobec prawa. Przed-

⁴ (zob. Конституция Республики Беларусь 1994 года, Стаття 1).

stawiciele mniejszości mają prawo, bez jakiejkolwiek dyskryminacji do zachowania swojej tożsamości narodowe. Ponadto nikt nie może być zmuszany do określania i wskazania swojej narodowości. Naruszenie godności narodowej jest ścigane zgodnie z prawem. Każdy ma prawo do posługiwania się językiem ojczystym i wyboru języka komunikacji, jednak w tym przypadku należy zaznaczyć, że językiem państwowym i urzędowym wykorzystywanym w Republice Białorusi jest język białoruski oraz język rosyjski (Закон Республики Беларусь, 1990, №3094-XI „О языках в Республике Беларусь”, Статья 1). W kwestii językowych, państwo białoruskie gwarantuje wolność wyboru języka wychowania i nauczania.

Uszczegółowienie ogólnych zasad konstytucji dotyczących mniejszości narodowych znajduje odzwierciedlenie w ustawie o mniejszościach narodowych z 1992 r. oraz zaktualizowanej wersji tej ustawy z 2004 r.

Ustawodawstwa podkreśla, że ustawa o mniejszościach narodowych opiera się na Konstytucji Republiki Białorusi, ale również swoje podłoże ma w normach prawa międzynarodowego odnoszących się do praw człowieka i mniejszości narodowych. Celem ustawy jest zagwarantowanie swobodnego rozwoju przedstawicieli mniejszości narodowych na Białorusi oraz zapewnienie ochrony praw i ustawowych interesów identyfikujących się z mniejszościami.

Ważne jest zwrócenie uwagi na to, że powyższa ustawa definiuje mniejszość narodową, z którą identyfikuje „osoby stale zamieszkujące Białoruś i posiadające jej obywatelstwo, których pochodzenie, język i kultura różnią się od pozostałej większości mieszkańców Republiki” (Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах в Республике Беларусь 1926-XII от 11.11.1992). Warto podkreślić, że definicja w całości pokrywa się z definicją mniejszości narodowej zawartej w Konwencji Wspólnoty Niepodległych Państw o ochronie praw osób należących do mniejszości narodowych (Конвенция об обеспечении прав лиц..., Статья 1). Interesujący jest fakt, że w innych regulacjach krajowych nawiązujących do narodowości, definicja „mniejszości narodowych” widnieje tylko w ustawie o mniejszościach narodowych. W Konstytucji Republiki Białorusi używane jest pojęcie wspólnoty narodowościowej⁵, podobnie w ustawie o oświacie⁶, w ustawie o kulturze natomiast używane jest określenie „inne narodowości i grupy etniczne” (Закон Республики Беларусь о культуре в Республике Беларусь 4 июня 1991 года №832-XII, Статья 10).

Istotne zapisy ustawy o mniejszościach narodowych w Republice Białorusi dotyczą przynależności obywateli do mniejszości narodowych. Dokument podkreśla, że przynależność do wspólnot narodowościowych

⁵ (zob. Конституция Республики Беларусь 1994 года, Статья 14 и 15).

⁶ (zob. Кодекс Республики Беларусь об Образовании 243-З, 2011, Статья 5).

jest wyborem dobrowolnym, a wybór ten nie pociąga za sobą żadnych negatywnych konsekwencji (Закон Республики Беларусь о культуре в Республике Беларусь 4 июня 1991 года №832-XII, Статья 2). Ważne jest również to, że ustawa zakazuje ograniczania praw oraz wolności ze względu na przynależność narodową⁷, a także zakazana jest dyskryminacja na tle przynależności narodowej (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 13).

Ustawa gwarantuje osobom identyfikującym się z mniejszościami narodowymi równość wobec prawa oraz zapewnienie wolności politycznej, gospodarczej oraz socjalnej (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 6).

W ramach funkcjonowania mniejszości narodowych, jak wspomniano powyżej, ważne jest to aby mniejszości miały możliwość rozwoju – wobec tego zapisy ustawy o mniejszościach narodowych zapewniają możliwość stwarzania warunków materialny opartych między innymi na wsparciu finansowych w zakresie rozwoju oświaty oraz kultury (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 8). Za rozwój oświaty oraz kultury dedykowanej wspólnotom narodowościowym, po za państwem, odpowiedzialne są organizacje społeczne oraz kulturalne, które mają pełne prawa do tworzenia na własny koszt placówek kulturalno-oświatowych⁸, które funkcjonują w ramach zajęć dodatkowych dla osób identyfikujących się z mniejszościami narodowymi. Podczas takich zajęć uczestnicy zapoznają się z historią oraz kulturą danej narodowości, ale także uczą się języka danej wspólnoty, a także organizują spotkania w ramach obchodu świąt i wydarzeń ważnych dla danej narodowości.

Warto podkreślić, że przedstawiciele mniejszości narodowych, którzy są pełnoprawnymi obywatelami Republiki Białorusi mają prawo do aktywnego uczestnictwa w polityce państwa. Ustawa o mniejszościach narodowych reguluje również tą kwestię umożliwiając uczestniczenia w działalnościach doradczych przy Radzie Deputowanych (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 8).

W przypadku kwestii zakazanych dla osób identyfikujących się z mniejszościami narodowymi, ale również dla wszystkich obywateli Białorusi i osób przebywających w tym państwie zakazane jest prowadzenie działalności stowarzyszeń narodowych, których działanie narusza prawa człowiek, które odpowiedzialne są za głoszenie wrogości na tle narodowym, religijnym, rasowym, zagrażającym podstawom konstytucji i suwerenności Białorusi oraz stanowią część organizacji politycznych innych

⁷ (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 4).

⁸ (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 9).

państw lub są powiązane z nimi organizacyjnie (zob. Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах..., 1992, Статья 8).

Opisując ustawę o mniejszościach narodowych należy przybliżyć regulacje międzynarodowe, na podstawie których ona powstała. Istotnym aktem międzynarodowym, którego sygnatariuszem jest Białorusi to Konwencja Wspólnoty Niepodległych Państw o ochronie osób należących do mniejszości narodowych (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994).

Jak wspomniano powyżej Konwencja ta określa definicję mniejszości narodowej, która obowiązuje w republice. Dokument ten potwierdza, że przynależność do mniejszości narodowej jest sprawą osobistą, to znaczy stanowi wolny wybór obywateli i nie pociąga za sobą żadnych negatywnych konsekwencji (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Статья 2). Zauważyć można, że zapis zawarty w art. 2 konwencji ma odzwierciedlenie w scharakteryzowanej powyżej białoruskiej ustawie o mniejszościach narodowych (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Статья 12).

Konwencja także równość praw i wolności politycznych, ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych, zgodnie z określonymi standardami międzynarodowymi⁹, ale również zapewnia ochronę przed działaniami dyskryminującymi związanych z przynależnością narodową (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Статья 3).

Ponadto istotą Konwencji Wspólnoty Niepodległych Państw jest przedstawiony katalog podstawowych praw oraz wolności, które powinny być zagwarantowane osobom związanym ze wspólnotami narodowościowymi. Wymienione prawa i wolności dotyczą zachowania tożsamości narodowej, możliwości podjęcia nauki języka danej narodowości, prowadzenie współpracy między organami państwowymi, realizowanie działalności na rzecz edukacji, ochrony zabytków, popularyzowania historii danej mniejszości narodowej, a także działania podejmowane na rzecz wsparcia rzemiosła narodowego (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Статья 10).

Drugim aktem międzynarodowym poruszającym kwestię ochrony mniejszości narodowych w Republice Białorusi jest Konwencja Wspólnoty Niepodległych Państwa o ochronie praw człowieka i podstawowych wolnościach (Конвенции Содружества Независимых Государств, 1995). Jedyne zapis odnoszącym się bezpośrednio do mniejszości narodowych jest artykuł 21. mówiący o tym, że „osobom należącym do mniejszości narodowych nie można odmówić prawa indywidualnie, wspólnie i swobodnie do wyrażania, zachowania i rozwijania swojej tożsamości et-

⁹ (zob. Конституция Республики Беларусь, 1994, Статья 3).

nicznej, językowej, kulturowej lub religijnej” (Конвенции Содружества Независимых Государств, 1995, Статья 21).

Należy również zaznaczyć, że w ramach regulacji międzynarodowych Białoruś ratyfikowała Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich ustanowiony przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Oznacza to, że Republika Białorusi zobowiązała się do przestrzegania przepisów międzynarodowych zakazujących dyskryminację mniejszości narodowych. Pakt ten zapewni mniejszościom narodowym prawo do zachowania odrębności kulturowej, swobody wyznaniowej i praktykowania religii oraz posługiwania się językiem ojczystym (Wierzbowska-Miazga, 2001, s. 9). Ponadto białoruskie państwo przyjęło fakultatywny protokół powyższego Paktu, który daje obywatelom Białorusi możliwość zwracania się do organów ONZ ze skargą indywidualną w związku z naruszeniem zagwarantowanych im praw w Międzynarodowym Pakcie Praw Politycznych i Obywatelskich (Wierzbowska-Miazga, 2001, s. 9).

Republika Białorusi, będąc członkiem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie zadeklarowana jest do przestrzegania standardów określonych w dokumentach Organizacji dotyczących praw oraz swobód mniejszości narodowych. Za kwestie związane z obserwacją stopnia realizacji określonego prawa OBWE odpowiada Grupa Konsultacyjno-Observacyjna OBWE w Mińsku (Wierzbowska-Miazga, 2001, s. 9).

Zauważyć należy, że Białoruś jako jedyne państwo europejskie nie znajduje się w strukturach Rady Europy, czego skutkiem jest brak możliwości białoruskich obywateli do zwracania się do Rady Europy o pomoc w sprawie naruszonych przez państwo praw (zob. Council of Europe Parliamentary..., 2009).

Można zauważyć, że w zakresie swobód oraz praw mniejszości narodowych Białoruskie prawo odpowiada standardom międzynarodowym narzuconym przez organizacje międzynarodowe. Warto zaznaczyć, że ustawodawstwo białoruskie często rozwija normy międzynarodowe, stwarzając szanse rozwoju mniejszości narodowych. Niestety inną sprawą jest praktyczny zakres wypełniania przyjętych przez Białoruś zobowiązań.

Katalog białoruski regulacji prawnych określających status mniejszości narodowych jest wyjątkowo szeroki. Poza opisanymi powyżej dokumentami, ustawodawca przewiduje odrębne zapisy precyzujące stosunek państwa wobec przedstawicieli mniejszości narodowych w dokumentach odnoszących się do danej dziedziny w życiu społecznym oraz politycznym obywateli.

Pierwszym przykładem aktu prawnego precyzującego przynależność do mniejszości narodowych jest Instrukcja określająca przynależność narodową Białorusi. Dokument ten opiera się na preambule Konstytucji Republiki Białorusi i określa realizację praw obywateli zgodnie z artykułem 50 konstytucji (Конституция Республики Беларусь, 1994,

Статья 50). W tym miejscu należy przypomnieć oraz podkreślić, że osoby identyfikujące się z mniejszościami narodowymi stanowią pełnoprawnych obywateli republiki, wobec tego zobowiązani są do przestrzegania prawa białoruskiego.

Prawo białoruskie wychodzi naprzeciw przedstawicielom mniejszości narodowych umożliwiając złożenie wniosku o zapis w paszporcie obywateli Białorusi z informacją o przynależności do mniejszości narodowej.

Kolejnym przykładem regulacji jest ustawa o języku, która gwarantuje możliwość swobodnego posługiwania się wszystkimi językami narodowymi, których używa społeczność Białorusi. Jednak najważniejszym zapisem jest określenie języka urzędowego na Białorusi. Jako język państwowy ustawa określa język białoruski oraz język rosyjski (Закон Республики Беларусь, 1990, №3094-XI „О языках в Республике Беларусь”).

Pod kontem rozwoju i zachowania tożsamości narodowej wspólnoty narodowościowe dążą do uzyskania możliwości nauki w swoim języku. Taką możliwość dają regulacje określone w ustawie o oświacie (Кодекс Республики Беларусь об Образовании 243-З, 2011). Dokument ten podkreśla, że podstawowym językiem nauki w Republice Białorusi są języki państwowe określone w ustawie o językach, to znaczy język białoruski oraz rosyjski. Jednak zgodnie z zapotrzebowaniem obywateli oraz w wyniku wielu decyzji lokalnych organów samorządowcy, w przedszkolach oraz szkołach ogólnokształcących mogą być tworzone grupy oraz klasy, w których nauczanie i wychowywanie jest w całości lub częściowo realizowane w języku mniejszości narodowych. Doskonałym przykładem jest Szkoła Średnia nr 36 z Polskim Językiem Nauczania w Grodnie. Szkoła ta jest szkołą państwową, której część klas realizuje zajęcia w języku urzędowym Białorusi, a część w języku polskim. W języku mniejszości narodowej prowadzone są zajęcia z takich przedmiotów jak: język polski, historii Polski.

Szkoły mniejszości narodowych zależą również od innej regulacji, którą jest ustawa o kulturze. Wpływa na przestrzeganie zapisu dotyczącego swobody działalności twórczej oraz swobody rozwoju procesów kulturalnych przez mniejszości narodowe¹⁰, w związku z czym zapewniona jest prawna gwarancja do rozwoju kultury oraz języka danej mniejszości, a także zakładania szkół narodowych, przedsiębiorstw oraz instytucji kulturalnych, takich jak teatry, muzea, czy wydawnictwa.

W kontekście rozwoju edukacji mniejszości narodowej oraz prowadzeniu działalności kulturowej ważne są stowarzyszenia, organizacje oraz fundacje mniejszościowe, które wspierają działania mające na celu

¹⁰ (zob. Кодекс Республики Беларусь о культуре, 2016, №413-З, Статья 10).

ochronę oraz rozwój tożsamości narodowej danej mniejszości. W tym przypadku kluczową rolę odgrywa ustawa o stowarzyszeniach, która nie przewiduje w swoich zapisach specjalnych norm dotyczących zakładania i rejestrowania stowarzyszeń przez mniejszości narodowe. Fakt ten oznacza, że postanowienia tej ustawy są jednakowe dla wszystkich obywateli, w związku z tym, każda osoba będąca obywatelem Republiki Białorusi oraz identyfikująca się z daną wspólnotą narodowościową ma prawo utworzyć stowarzyszenie według ogólnie przyjętych zasad (Закон РБ О местном управлении и самоуправлении, 2010, № 108-3).

W ramach białoruskich regulacji prawnych wobec wspólnot narodowościowych w sposób szczególny wyróżnić należy umowy dwustronne zawierane pomiędzy Republiką Białorusi a państwem ojczystym danej narodowości. Przykładem takich umów są traktaty dwustronne zazwyczaj zawierane w ramach traktatów o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i wzajemnej współpracy. Białoruś umowy dwustronne ma zawarte między innymi z Ukrainą w ramach Traktatu dwustronnego ukraińsko-białoruskiego, z Mołdawią w ramach Umowy zawartej między rządami Mołdawii i Republiki Białorusi, ale także z Polską w ramach Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białorusi o dobrym sąsiedztwie i przyjaznych stosunkach oraz Umowy między Rządem Rzeczpospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty (Договором между Украиной и Республикой Беларусь о дружбе..., 1995; Traktat między Rzeczpospolitą Polską..., 1992, DzU.1993 nr 118 poz. 527).

Kończąc, ustawodawstwo wewnętrzne Republiki Białorusi w kwestii mniejszości narodowych można podzielić na cztery kategorie – przepisy ogólne dotyczące mniejszości narodowych, regulacje prawne dotyczące języka i kultury, prawo oświatowe na terytorium Białorusi, normy organizacyjne stowarzyszeń. Niezwykle szeroki katalog krajowych regulacji pozwala na zachowanie tożsamości przez przedstawicieli mniejszości narodowych oraz dbanie o jej rozwój oraz możliwość dzielenia się swoją kulturą z pozostałym społeczeństwem Białorusi. Źródło prawa międzynarodowego natomiast stanowi istotę w zakresie przestrzegania prawa, zarówno międzynarodowego, jak i wewnątrzkrajowego, które w znacznym zakresie opiera się na regulacjach zewnętrznych. Fakt ten jest ważny ze względu na charakter polityczny Białorusi oraz specyficzne podejście władzy do działań podejmowanych przez mniejszości narodowe. Jednak to zagadnienie wymaga osobnej rozprawy.

Bibliografia

- Białek T. (2008), *Międzynarodowe standardy ochrony praw mniejszości narodowych i ich relacje na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa.
- <http://web.archive.org/web/20100710200420/http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/ERES1671.htm>, (21.10.2020).
- <https://www.populationof.net/pl/belarus/>, (27.02.222).
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie dnia 23 czerwca 1992 r., Dz.U.1993 nr 118 poz. 527.
- Wierzbowska-Miazga A. (2021), *Wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych. Polacy na Białorusi*, Tom II, Warszawa.
- Договором между Украиной и Республикой Беларусь о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве от 17 июля 1995 г.
- Закон РБ О местном управлении и самоуправлении от 4 января 2010 г. № 108-З.
- Закон Республики Беларусь о культуре в Республике Беларусь 4 июня 1991 года №832-XII.
- Закон Республики Беларусь о национальных меньшинствах в Республике Беларусь 1926-XII от 11.11.1992.
- Закон Республики Беларусь от 26 января 1990 г. №3094-XI „О языках в Республике Беларусь”.
- Кодекс Республики Беларусь об Образовании 243-З от 13.01.2011 г.
- Конвенции Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека (26 мая 1995 г., Минск).
- Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам.
- Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.).
- Национальный Статистический Комитет Республики Беларусь (2020), *Общая численность населения, численность населения по возрасту и полу, состоянию в браке, уровню образования, национальностям, языку, источникам средств к существованию по Республике Беларусь статистический бюллетень*, Минск.

Justyna Pierewoj*

Legal Aspects of Health Safety in the European Union – Conclusions on the Covid-19 Pandemic

Introduction

In terms of the right to health, there is a particular need to adapt or create legislation commensurate with the rapid progress of medicine and related sciences. The Covid-19 pandemic highlighted the necessity of rapid response to global health crises. The global supply chain breakdown, problems with the supply of personal protective equipment, lack of production and distribution capacity of medicinal products and dependence on third countries on active substances for medicinal products are just some of the problems faced by the entire international community in the initial phase of the pandemic. The aim of the article is an attempt to answer the question of what directions have been taken in the European Union to strengthen health security in the aftermath of the Covid-19 pandemic. In order to achieve the goal, the formal-dogmatic method was used, analysing the literature, legal regulations and other official documents (in particular, the European Union) concerning the discussed issue. The first part of the article deals with the issue of health safety. The following section presents the legal regulations concerning health protection in Poland and the European Union as well as international standards. The final part of the article presents the activities of the European Union, identified by the author, to improve health safety in the aftermath of the COVID-19 pandemic.

The Concept of Health Safety

The completion of State tasks should take into account the requirement to satisfy public safety in many respects. The 2021 Global Health Security (GHS) Index finds that despite significant steps taken by countries to respond to the COVID-19 pandemic, all countries remain dangerously unprepared to meet future epidemic and pandemic threats

* MA Justyna Pierewoj, PhD student, University of Białystok, Faculty of Law, Department of International and European Law, ORCID: 0000-0002-8580-7238, e-mail: j.pierewoj@uwb.edu.pl

(Bell, Nuzzo, Bristol, Essix, Isaac, Kobokovich, Meyer, Mullen, Rose, 2021, p. 5). In literature, public safety is defined as providing protection of various socially relevant values, including life and human health, by the State (Wolanin, 2005, p. 17). Threats to public safety may take a variety of forms, the specification of which will imply a particular type of threat, due to the subject matter of protection. Health safety is one of the important elements of public safety in the broad sense (Stikeleather, Masys, 2020).

Health safety is not a uniform category. It should be understood as a state in which there are legal entities and regulations designed to guarantee the protection of the overriding values such as life and human health (Stankiewicz, 2016, p. 26). The important element of the aforementioned safety is also the process aimed at continuously improving the various components of the whole system (in particular the design of legal standards). Modification of particular legal arrangements is necessary due to the constant variable factors which determine the development of risks to human life and health (Stankiewicz, 2016, p. 26).

The multifaceted nature of health safety created the necessity of further division due to the diversity of protection areas of the given category of public security. The division criterion results mainly from the nature of legal regulations relating to particular health safety risks (Stankiewicz, 2014, p. 12). Accordingly, it is possible to distinguish: 1) health safety *sensu stricto*, which is of interest to the administrative and legal regulations governing the functioning and organization of the health system; 2) health and epidemiological safety; 3) pharmaceutical safety related to the existing regulations covering the manufacture and marketing of medicinal products (Sellin, 2015, pp. 445-473; Stankiewicz, 2016, p. 12).

Food safety with the legal regulations concerning food should also be taken into account in the aforementioned system (Schlundt, Tay, Chengcheng, Liwei, 2020; Pierewoj, 2020, pp. 65–75). The particular indicated components constitute health safety. Interactions and interdependencies between system elements give full consideration to the essence and importance of health safety. The completion of the specific tasks assigned to each body exercising competence in this area is intended to fulfil the primary objective of protecting the individual from risks to his or her life and health (Stankiewicz, 2016, p. 26).

The Right to Health Protection Under the 1997 Constitution of the Republic of Poland

Life and health are constitutionally protected values. Under Article 38 of the Constitution of the Republic of Poland, The Republic of Poland shall ensure the legal protection of the life of every human being, and

accordingly, Article 68(1) of the Basic Law gives every person the right to health protection. According to the subject literature, the specific responsibilities of the State derive from the aforementioned Article of the Constitution (Stankiewicz, 2016, p. 27). It should be noted that Article 68 of the Constitution of the Republic of Poland only indicates the minimum content of the right to health (Ostrzyżek, 2005, p. 75). Health protection is closely linked to the protection of life and human dignity. In accordance with the judgment of the Constitutional Court as of 24 February 2004 "The right to health protection is above all the right to preserve and defend life when it is threatened" (Judgment of the Constitutional Tribunal of February 24, 2004, file ref. no. K 54/02). The convergence of the right to health and rights to life occurs when defective regulation or failure to protect health result in a violation of the right to life.

Article 67(2) of the Basic Law should be provided as one which states that public authorities ensure equal access to publicly funded healthcare services to citizens, irrespective of their material situation while considering the issue of constitutional health guarantees. The conditions for, and scope of, the provision of services shall be established by statute. The right to health protection is located in Chapter II of the Polish Constitution regulating human and citizen rights and freedoms in the economic, social and cultural rights section. Article 68 (2) concerns the public authority's obligations whose implementation is intended to ensure the practical use of health guarantees (Surówka, 2005, p. 6). They include the obligation to provide citizens with equal access to public-funded healthcare (Article 68(2)), the obligation to provide special health care to children, pregnant women, handicapped people and persons of advanced age (Article 68(3)), the obligation to combat epidemic illnesses and prevent the negative health consequences of degradation of the environment (Article 68(4)), and the obligation to support the development of physical culture, particularly amongst children and young persons (article 68(5)).

Article 68 of the Constitution of the Republic of Poland has a multifaceted structure. On the one hand, it establishes the rights of the various individuals: "Everyone" (paragraph 1), "citizens" (paragraph 2), "children", "pregnant women", "handicapped people", "persons of advanced age" (paragraph 3). On the other hand, this Article defines the tasks of public authority. Based on the quoted Article, "health care" covers a variety of tasks for public authorities, whether it is to provide health care, promote healthy lifestyles or finally eliminate health risks (Prokop, 2011, p. 40). The right in question is vested in every holder of the rights and obligations, as highlighted by the Constitutional Court's judgment as of 7 January 2001: "The individual's right to health must be derived from Article 68(1) of the Constitution" (Judgment of the Constitutional Tribu-

nal of January 7, 2004, file ref. no. K 14/03). It means that the right to health protection under Article 68(1) is also granted to foreigners and stateless persons, irrespective of the legality of their stay in the territory of the Republic of Poland.

However, the paragraph 2 of the Article under examination indicates that access to public-funded benefits is guaranteed only to Polish citizens (Article 68(2)). Attention should be brought to the international obligations of Poland, which may result in the obligation to equalise all or some foreigners and Polish citizens, as well as to Article 9 of the Constitution of the Republic of Poland under which the Republic of Poland respects the binding international law (Prokop, 2011, p. 45).

International Standards of the Right to Health Protection

Due to the fundamental importance of health for each individual, the regulations relating to its protection are included in the most significant documents of international importance (Toebeś, 2015, pp. 299–328). In accordance with Article 12(1) and (2) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, “The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. The steps to be taken by the States Parties to the present Covenant to achieve the full realization of this right shall include those necessary for: (a) the provision for the reduction of the stillbirth-rate and of infant mortality and for the healthy development of the child; (b) the improvement of all aspects of environmental and industrial hygiene; (c) the prevention, treatment and control of epidemic, endemic, occupational and other diseases; (d) the creation of conditions which would assure to all medical service and medical attention in the event of sickness” (International Covenant on Economic, 1966).

The location of the right to health in the document means that international law recognises it as a category of social rights. The quoted articles indicate that each person has equal rights to health. The regulations are very general in nature, entrusting the States Parties with the competence to regulate health in a detailed manner (Donders, 2011, pp. 371–381; Gawrońska, 2014, p. 8). The doctrine expresses the view that, unlike personal and political rights, social rights are of a programmatic nature (Safjan, Bosek, 2016, p. 1532). Therefore, the document sets out the general directions of the state's policy regarding the rights it proclaims (Motyka, 2013, p. 175). This is due to the positive powers mentioned in the document which correspond to the obligation to act, and even directly benefit the entitled entity. This obligation usually requires material, fi-

nancial resources. Tadeusz Jasudowicz emphasizes that the provisions of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights give rise to an actual legal obligation of result (Motyka, 2013, p. 175).

As far as health protection issues in the regional context are concerned, the document drawn up at the Council of Europe is worth noting. Article 11 of the European Social Charter indicates the measures which the Parties undertake shall take, directly or in cooperation with public organisations, in order to ensure the effective exercise of the right to protection of health. These measures should be designed to remove the causes of diseases, provide advisory and educational facilities for promotion of health and the encouragement of individual responsibility in matters of health, and prevent diseases (*European Social Charter drawn up in Turin*, 1961). It is emphasized in the literature that this provision does not constitute grounds for individual claims. It forms the basis for the obligations of care and skill by the individual countries which are implemented gradually depending on the country's political and economic situation and development (Safjan, Bosek, 2016, p. 1533).

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not directly guarantee the right to health, however, many rights and freedoms included in its catalogue are closely linked to human health and the ability to protect it. (Tabaszewski, 2016, p. 106). The right to health belongs to the second generation of human rights, nevertheless, the individual has the possibility to pursue a claim indirectly related to its violation, due to the mechanism of "protection umbrella" extended by the laws of the first generation (Kapelańska-Pręgowska 2010, p. 394). The following rights, as set out in the Convention, remain in the interaction with the law in question: right to life (Article 2(1)), the prohibition of subjecting a person to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment (Article 3), guarantees regarding the right to liberty and security of person (Article 5(1)), the right to respect for private and family life (Article 8(1)) (Tabaszewski, 2016, p. 107). Given the wide range of components of the right to health, it is becoming of increasing interest to the European Court of Human Rights.

The Right to Health Protection in European Union Law

While introducing the right to health protection in the light of European Union regulations, Article 35 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union should be pointed out (Wieruszewski, 2008, p. 114). The document contains certain elements of the right to health protection, namely: "Everyone has the right of access to preventive health care and the right to benefit from medical treatment under the

conditions established by national laws and practices. A high level of human health protection shall be ensured in the definition and implementation of all the Union's policies and activities" (Official Journal of the European Union C 326, 2012, pp. 391–407). This Article is located in Title IV – Solidarity, which determines social rights. It entails a great deal of freedom for the Member States as to the nature, type and method of financing the available healthcare services.

The issue of health protection has its place in the subject matter of treaties for several decades. The Treaty on the Functioning of the European Union indicates that common safety concerns in public health matters, for the aspects defined in aforementioned document, are one of the areas in which the European Union shares competence with the Member States (Article 4(2)(k) TFEU).¹ Only in this respect is the European Union competent to legislate and to adopt legally binding acts implementing the right to health under Article 35 of the Charter of Fundamental Rights (Safjan, Bosek, 2016, p. 1538).

The protection and improvement of human health are also included in the areas provided for so-called support competences: "The Union shall have competence to carry out actions to support, coordinate or supplement the actions of the Member States (...) at European level" (Article 6(a) TFEU). This means that the European Union's action in these areas excludes the legislative activity of its bodies, however, it allows for such coordination and complementarity of the activities of individual Member States (Stankiewicz, 2016b, p. 36). In particular, that "legally binding acts of the Union adopted on the basis of the provisions of the Treaties (...) shall not entail harmonisation of Member States' laws or regulations (Article 2(5) TFEU). The complementary nature of the European Union's health tasks is reflected in the principle of subsidiarity as expressed in Article 5(1) and (3) of the Treaty on European Union (Blanke, Mangiameli, 2013, pp. 255-286).

Article 168 TFEU sets out the competence of the European Union to act in the field of public health in seven paragraphs. The first paragraph requires a high level of human health protection. The Union's actions, complementary to national policies, are to be directed towards improving public health, preventing human illness and diseases, as well as obviating sources of danger to physical and mental health. This action includes covering the fight against the major health scourges, by promoting research into their causes, their transmission and their prevention, as well as health information and education, and monitoring, early warning of and combating serious cross-border threats to health. Under the second

¹ The Treaty on the Functioning of the European Union..., 2012, pp. 1–390, hereinafter referred to as: TFUE.

paragraph of the aforementioned Article, the European Union is to encourage cooperation between Member States in the areas of public health and (if necessary) support their actions. These powers are accompanied by the obligation for Member States to coordinate their policies and programmes.

Article 168(4) of the Treaty on the Functioning of the European Union gives the Union the right to take legislative action to ensure high standards of quality and safety, including medicinal products and medical devices. Issues related to the marketing and manufacturing of medicinal products are subject to much further harmonization than other issues related to the protection of public health (Stankiewicz, 2014, p. 7). In accordance with paragraph 5 of Article 168 TFEU, the European Parliament and the Council adopt incentive measures designed to protect and improve human health and in particular to combat the major cross-border health scourges, measures concerning monitoring, early warning of and combating serious cross-border threats to health.

Health Security Actions in the EU Following the Covid – 19 Pandemic

EU4Health 2021-2027 is the European Union's response to the COVID-19 pandemic (*Regulation EU*, 2021, pp. 1–29). The main objectives of the programme are: 1) improving and promoting health in the Union; 2) combating cross-border threats to health; 3) improving the quality of medicinal products and medical devices necessary in a crisis situation; 4) strengthening health systems.

The President of the European Commission, in her State of the Union Address speech in September 2020, stressed the need to create the European Health Union where all EU countries could prepare for and respond to possible health crises (*State of the Union Address by President...*, 2021). Ursula von der Leyen stressed the need to increase the European Union's crisis preparedness and improve the management of cross-border health threats. The first step is to reinforce and strengthen the powers of the two agencies: The European Medicines Agency (EMA) and the European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC) (Greer, Jarman, 2021, pp. 23–47). In the State of the Union meeting of September 2021, the President of the European Commission announced the further need to strengthen pandemic preparedness and to set up the European Health Emergency Preparedness and Response Authority (*State of the Union 2021*, 2021).

At the end of 2021, the European Parliament and the Council reached an agreement on strengthening the role of EMA in crisis preparedness and crisis management for medicinal products and medical devices.

es (before the regulation enters into force, it will have to be formally adopted by the Council and the European Parliament) (*Press release of the European Commission...*, 2021). The powers of the European Medicines Agency will be extended to include close monitoring and replenishment of shortages of medicines and medical devices in the event of serious public health emergencies and emergencies. In addition, EMA will play a key role in facilitating the development and faster approval of medicines which are used for treating or preventing diseases causing a public health crisis (COM/2020/725 final, 2020).

In November 2021, the European Parliament and the Council reached an agreement on strengthening the role of the ECDC (before the regulation enters into force, it will have to be formally adopted by the Council and the European Parliament) (*Press release of the European Commission*, 2021). The European Centre for Disease Prevention and Control will play a greater role in supporting the EU and its Member States in the prevention and control of communicable disease threats and will enhance European preparedness for future health challenges (COM/2020/726 final, 2020).

European Health Emergency Preparedness and Response Authority (HERA) was established by the European Commission Decision of 16 September 2021. In accordance with Article 2(1), HERA shall work to improve preparedness and response to serious cross-border threats in the area of medical countermeasures, in particular by: (a) strengthening health security coordination within the Union during preparedness and crisis response times, and bringing together Member States, the industry and the relevant stakeholders in a common effort; (b) addressing vulnerabilities and strategic dependencies within the Union related to the development, production, procurement, stockpiling and distribution of medical countermeasures; (c) contributing to reinforcing the global health emergency preparedness and response architecture.

However, under Article 2(2), HERA is responsible for the following tasks which are carried out in close cooperation with the Member States: (a) assessment of health threats and intelligence gathering relevant to medical countermeasures; (b) promoting advanced research and development of medical countermeasures and related technologies; (c) addressing market challenges and boosting the Union's open strategic autonomy in medical countermeasures production; (d) swift procurement and distribution of medical countermeasures; (e) increasing stockpiling capacity of medical countermeasures; (f) strengthening knowledge and skills in preparedness and response related to medical countermeasures. The European Health Emergency Preparedness and Response Authority was set up within the European Commission as a common resource for both the Member States and the European Union. HERA is an important

pillar of the European Health Union, filling the gap in the EU emergency response and preparedness system.

Conclusion

It can be assumed that Covid-19 will not be the last threat to health security. Against this background, it is important that the EU learns from this for the future and takes concrete action. The right to health has been given extensive guarantees in national, international and European Union laws. The COVID-19 pandemic revealed that no country is able to cope alone with all the challenges of serious health crises. The European Union has limited competence in the field of public health.

Cooperation and coordination within the European Union are necessary to ensure an adequate response to potential health crises in the future. The best way to manage future health crises is to anticipate them and prepare for them before they occur. The extension of the powers of the European Medicines Agency as well as the European Centre for Disease Prevention and Control and the new European Health Emergency Preparedness and Response Authority constitute a good step towards strengthening health security in the European Union. European Health Emergency Preparedness and Response Authority will work closely with other EU and national agencies (health, industry, academia, civil society and international partners) to increase the EU's preparedness for future health emergencies. The activities of the European Union aimed at monitoring and supplementing shortages of drugs and medical devices in the case of serious and emergencies related to public health should be assessed as positive.

Further research in the area of health safety should concern the assessment of the practical functioning of EMA, ECDC and HERA, in view of strengthening their powers. A particularly interesting research area would be the analysis of the functioning of the aforementioned entities in the context of transparency of their activities.

Bibliography

- Blanke HJ., Mangiameli S. (2013), *Article 5 [Principles on the Distribution and Limits of Competences]*, [In:] Blanke HJ., Mangiameli S. (eds.), *The Treaty on European Union (TEU)*, Springer, Berlin, Heidelberg, p. 255-286, DOI:10.1007/978-3-642-31706-4_6.
- Donders Y. (2011), *The right to enjoy the benefits of scientific progress: in search of state obligations in relation to health*, „Medicine, Health Care, and Philosophy”, Vol. 14, pp. 371-381, DOI:10.1007/s11019-011-9327-y.

- Gawrońska M. (2014), *Prawo do ochrony zdrowia na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* [The right to health protection under the Constitution of the Republic of Poland], "Przegląd Prawa Publicznego" [Public Law Review], no 2.
- Greer S.L., Jarman H. (2021), *What Is EU Public Health and Why? Explaining the Scope and Organization of Public Health in the European Union*, „Journal Health Polit Policy Law”, Vol. 46, Issue 1, p. 23–47, DOI:10.1215/03616878-8706591.
- Kapelańska-Pregowska J. (2010) [In:] M. Balcerzak, S. Sykuna (ed.), *Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć* [Lexicon of human rights protection. 100 basic terms], Beck, Warszawa.
- Motyka K. (2013), *Kilka uwag o prawie do zdrowia jako prawie człowieka* [A few remarks on the right to health as a human right], [In:] Skrzypek M. (ed.), *Socjologia medycyny w multidyscyplinarnych badaniach humanizujących biomedycynę* [Medical sociology in multidisciplinary research humanizing biomedicine], Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Ostrzyżek A. (2005), *Prawo do ochrony zdrowia w świetle artykułu 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* [The right to health protection under Article 68 of the Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997], "Prawo i Medycyna" [Law and Medicine], Vol. 4, p. 75.
- Pierewoj J. (2020), *Misleading advertising practices for medicinal products and dietary supplements – selected legal and practical aspects*, "Acta Iuris Stetinensis", No. 4 vol. 32, p. 65–75, DOI: 10.18276/ais.2020.32-05.
- Prokop K. (2011), *Prawo do ochrony zdrowia w świetle art. 68 Konstytucji RP* [The right to health protection under Art. 68 of the Polish Constitution], [In:] T. Mróz (ed.), *Uwarunkowania prawne, ekonomiczne i socjologiczne funkcjonowania wybranych systemów ochrony zdrowia* [Legal, economic and sociological conditions of the functioning of selected health care systems], Temida2, Białystok.
- Safjan M., Bosek L. (ed.) (2016), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86* [Constitution of the Republic of Poland. Volume I. Commentary on Art. 1-86], Beck, Warszawa.
- Schlundt J., Tay M.Y.F., Chengcheng H., Liwei C. (2020), *Food Security: Microbiological and Chemical Risks*, [In:] A. Masys, R. Izurieta, M. Reina Ortiz (ed.), *Global Health Security. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, Springer, Cham, DOI:10.1007/978-3-030-23491-1_11.
- Sellin J.A. (2015), *Does One Size Fit All? Patents, the Right to Health and Access to Medicines*, "Netherlands International Law Review", Vol. 62, Issue 3, p. 445 – 473, DOI:10.1007/s40802-015-0047-5.

- Stankiewicz R. (2016b), *Krajowe systemy ochrony zdrowia a Unia Europejska. Przykład Polski [National health protection systems and the European Union. An example of Poland]*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Stankiewicz R. (2014), *Model racjonalizacji dostępu do produktu leczniczego. Zagadnienie publicznoprawne [Model of rationalization of access to a medicinal product. Public law issue]*, C.H. Beck, Warszawa.
- Stankiewicz R. (2016a), *Rynek farmaceutyczny [Pharmaceutical market]*. [In:] Stankiewicz R. (ed.) *Instytucje rynku farmaceutycznego [Pharmaceutical market institutions]*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Stikeleather J., Masys A.J. (2020), *Global Health Security Innovation*, [In:] *Global Health Security. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, Springer, DOI:1007/978-3-030-23491-1_16.
- Surówka A. (2005), *Ochrona zdrowia w systemie praw i wolności [Health protection in the system of rights and freedoms]*, „*Jurysta [Jurist]*”, vol. 8.
- Tabaszewski R. (2016), *Prawo do zdrowia w systemach ochrony praw człowieka [The right to health in human rights protection systems]*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Toebes B. (2015), *International health law: an emerging field of public international law*, „*Indian Journal of International Law*”, vol. 55, pp. 299–328, DOI:<https://doi.org/10.1007/s40901-016-0020-9>.
- Wieruszewski R. (2008), [In:] J. Barcz (ed.), *Ochrona Praw Podstawowych w Unii Europejskiej [Protection of Fundamental Rights in the European Union]*, C.H. Beck, Warszawa.
- Wolanin M. (2005), *Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju [Outline of the theory of citizens' security. Civil protection in time of peace]*, Danmar, Warszawa.

Legal acts:

- Charter of Fundamental Rights of the European Union (Official Journal of the European Union C 326, 26.10.2012, p. 391–407).
- European Social Charter drawn up in Turin on 18 October 1961, (Journal of Laws 1999 item 67).
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights opened for signature in New York on December 19, 1966 (Journal of Laws of 1977, No. 38 item 169).
- Regulation (EU) 2021/522 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 establishing a Programme for the Union's action in the field of health ('EU4Health Programme') for the period 2021–2027, and repealing Regulation (EU) No 282/2014 (Text with EEA relevance), PE/69/2020/REV/1, OJ L 107, 26.3.2021, p. 1–29.
- The Treaty on the Functioning of the European Union (consolidated version), (OJ C 326, 26.10.2012, p. 1–390).

Proposals:

COM/2020/726 final, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Regulation (EC) No 851/2004 establishing a European Centre for disease prevention and control, 2020/0320(COD).

COM/2020/725 final, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on a reinforced role for the European Medicines Agency in crisis preparedness and management for medicinal products and medical devices, 2020/0321(COD).

Judgments:

Judgment of the Constitutional Tribunal of January 7, 2004, file ref. no. K 14/03, (Journal of Laws No. 5, item 37).

Judgment of the Constitutional Tribunal of February 24, 2004, file ref. no. K 54/02, (Journal of Laws No. 40, item 374).

Other sources:

Bell J.A., Nuzzo J.B.; Bristol N.; Essix G.; Isaac C.; Kobokovich A.; Meyer D.; Mullen L.; Rose S. (2021), *Report: Global Health Security (GHS) Index 2021, Advancing Collective Action and Accountability Amid Global Crisis, Nuclear Threat Initiative*, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/publications/GHSIndex2021>, (8.12.2021).

Press release of the European Commission dated 28.10.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5599, (1.12.2021).

Press release of the European Commission dated 30.11.2021., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_21_6435, (1.12.2021).

State of the Union Address by President von der Leyen at the European Parliament Plenary dated 16.09.2021r., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1655, (15.10.2021).

State of the Union 2021 - President von der Leyen's speech dated 15.09.2021r., https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planing/state-union-addresses/state-union-2021_en, (15.10.2021).

Prezydent Maduro i jego działania w Wenezueli w świetle Organizacji Narodów Zjednoczonych i Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego

Dzięki źródłom ropy naftowej Wenezuela traktowana była w latach 70. ubiegłego wieku jak Arabia Saudyjska w Azji, lecz uważa się obecnie, że Wenezuela jest państwem upadłym. Aktualnie na jej terytorium doszło zarówno do kryzysu migracyjnego, jak i humanitarnego (Guzmán, Rico Benítez, 2021).

Trudna sytuacja w Wenezueli w sprawach politycznych dotyczyła również objęcia stanowiska prezydenta tego kraju. Na wstępie warto zatem zwrócić uwagę, iż Juan Guaidó jest parlamentarzystą, a gdy Zgromadzenie Ogólne Wenezueli decydowało o akceptacji prezydenta tego państwa, to odmówiło przyjęcia w tej roli Nicolasa Maduro, a zaakceptowało w tym charakterze parlamentarzystę Juana Guaidó. Sąd Najwyższy powiązany jest z prezydentem Madurą, skoro sędziami powinni być zwolennikami Maduro (zob. *Venezuela: Juan Guaidó*, 2019). Obecny szef prokuratury (chief prosecutor) jest zwolennikiem, sprzymierzeńcem prezydenta Maduro (Sanchez, Armario, 2020; Falcone, 2021). Jako naczelny prokurator funkcjonowała na tym stanowisku Luisa Ortega; dostrzegła ona niewłaściwe osoby w charakterze sędziów w Wenezueli. Ta pani prokurator złożyła skargę na Wenezuelę do Międzynarodowego Trybunału Karnego; skierowała prośbę do Prokurator MTK Fatou Bensouda, a ta wszczęła wstępne śledztwo przeciwko policji i służbom związanym z bezpieczeństwem w Wenezueli.

Poprzedni prezydent tego państwa Hugo Chavez był prezydentem Wenezueli w latach 1999–2013. Po jego śmierci prezydentem został Nicolas Maduro (od 19. kwietnia 2013 r. do 2018 r.). Unia Europejska chciała wspierać polityków wenezuelskich wybranych w 2015 r., którzy starali się w tym kraju przywrócić demokrację, w tym wspierać Juana Guaidó (Stasiński, 2021).

Szef prokuratury Luisa Ortega zarzuciła prezydentowi Nicolasowi Maduro, że jest on odpowiedzialny za to, iż doszło do śmierci 8 tys. mieszkańców Wenezueli. Badana była sytuacja w tym kraju także przez proku-

* dr Dominika Dróždź, Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, e-mail: drdrdomik@gmail.com

rator MTK Fatou Bensouda (Business Insider Polska, 2018). Od 2016 r. prokurator ta rozważała sprawę Wenezueli. Dostrzegła ona szereg wspomnianych wyżej politycznych zamieszek popełnianych w tym kraju (*ICC to probe alleged crimes in Phillipines*, 2018). Po przeanalizowaniu sytuacji w Wenezueli pani prokurator rozpoczęła śledztwo odnoszące się do Wenezueli. Było ono związane dla pani prokurator z jej wcześniejszą decyzją z dnia 8. lutego 2018 r. w sprawie otworzenia wstępnego śledztwa związanego z sytuacją w Wenezueli, by zanalizować wcześniej popełnione w tym kraju rzekome przestępstwa (zob. *Statement of the Prosecutor...*).

Do pani prokurator MTK skierowały sytuację dotyczącą Wenezueli następujące państwa: Argentyna, Chile, Kanada, Kolumbia, Paragwaj, Peru. Państwa te odniosły się do sytuacji w Wenezueli postrzegając konieczność uwzględnienia tej sytuacji począwszy od 12 lutego 2014 r., by rozpocząć wstępne postępowanie w sprawie Wenezueli w celu przeanalizowania zarzucanych przestępstw w kontekście demonstracji i związanych z nimi niepokojów (zob. *Statement of the Prosecutor...*). Nie były to jednak jedyne państwa zainteresowane sytuacją Wenezueli, jako że 13. lutego 2020 r. sama Wenezuela odniosła się do kwestii uwzględnienia przez panią prokurator MTK sprawy dotyczącej tego państwa¹.

Odwołując się do Prezydencji MTK (ICC Presidency) pani prokurator zwróciła uwagę, że zaszły dwa odniesienia, które nastąpiły zachodząc na siebie geograficznie i czasowo, a przez to mogą być nakazowym zleceniem dla Izby Przedprocesowej (Pre-Trial Chamber), a także mogłyby stać się uszczerbkiem dla późniejszego ustaleniu czy odnieść go można do tych dwóch sytuacji, czy można uczynić z nich tylko jedną.

Odniesienie się państwa do prokuratury nie prowadzi automatycznie do rozpoczęcia śledztwa. Pani prokurator była zdeterminowana sytuacją, jaka wiązała się z nakazami postępowania w związku z kryteriami statutowymi, rezultatem odniesienia się do którego jest to, że Statut nie wymaga od prokuratora, by szukał on autoryzacji od Izby Przedprocesowej (Pre-Trial Chamber), aby prowadzić dalej postępowanie (zob. *Statement of the Prosecutor...*).

Zgodnie z artykułem 53 (1) Statutu MTK prokurator powinna uwzględnić kwestie dopuszczalności sądowego postępowania i interesu sprawiedliwości w tym postępowaniu. Zgodnie z Office's Policy Paper on Preliminary Examinations, te warunki brane są pod uwagę przy sytuacjach niezależnie od tego, czy wcześniejsze postępowanie zostało wszczęte na podstawie informacji o przestępstwach z art. 15 Statutu MTK zgodnie z odwołaniem się do państwa, państw, czy Rady Bezpieczeństwa, bądź na

¹ Prokurator MTK chcąc zbadać sytuację w Wenezueli, wzięła zatem pod uwagę otrzymane w 2020 r. odwołanie (referal) od Wenezueli dotyczącej sytuacji tego kraju w związku z prerogatywami posiadanymi przez Wenezuelę, która jest państwem-stroną Statutu MTK (zob. *Statement of the Prosecutor...*).

podstawie deklaracji MTK, by akcentować wykonywanie jurysdykcji przez sąd zgodnie z art. 12 Statutu MTK. Niezależnie od tego, która z tych okoliczności zostanie wzięta pod uwagę, Prokuratura MTK ocenia i analizuje dostępne informacje (zob. *Statement of the Prosecutor...*).

Rok 2018 to czas wyborów prezydenckich w tym kraju. Dlatego też w styczniu 2018 r. Zgromadzenie Narodowe (*National Assembly*) ogłosiło wybory prezydenckie, które zostały przeprowadzone 20. maja tegoż roku. Dnia 10. stycznia 2018 r. Nicolas Maduro, szef Zjednoczonej Partii Socjalistycznej Wenezueli (PSUV), a poprzednio wiceprezydent tego państwa w drugim terminie został zaprzysiężony na prezydenta tego państwa. Opozycja w tym kraju rozpoczęła protesty od 10. stycznia 2018 r. nie chcąc zgodzić się na wybór nowego prezydenta, którym miałby być właśnie Nicolas Maduro.

W maju 2018 r. odbyły się przedterminowe wybory prezydenckie, w których nie wzięła udziału większa część opozycji tego kraju. W niedzielnych wyborach Nicolas Maduro – według oficjalnych informacji – zdobył 67,7 proc. głosów, a jego jedyny rywal Henri Falcon – 21,2 proc. Falcon zakwestionował jednak wynik, twierdząc, że zwolennicy Madura (chawiści) prowadzili agitację przed punktami wyborczymi, a nawet wewnątrz. Dodał, że kupowano głosy i dowożono ludzi do lokali jak na polityczny miting (Domosławski, 2018). Do zaprzysiężenia prezydenta doszło dnia 10. stycznia 2019 r. w Caracas. Wyniku wyborów nie uznały między innymi Stany Zjednoczone.

Natomiast raport wydany przez ONZ w 2019 r. potwierdzał, że wenezuelskie siły bezpieczeństwa dokonywały zbrodni, a prezydent Maduro i członkowie rządu oraz armii byli tego świadomi. Zbrodnie te miały nie być odosobnione, a zgodne z polityką państwa, co najważniejsze, były skoordynowane i dokonywane przez jej oficerów i urzędników tego państwa oraz przy bezpośrednim wsparciu wyższych urzędników państwowych (PAP (2020)). Zgromadzenie Narodowe uważało, że wspomniane wybory prezydenckie są nielegalne i odmówiła inauguracji prezydenta Nicolasa Maduro.

Dnia 23 stycznia 2019 r. napięcie wzrastało, gdy lider opozycji Juan Guaidó uważał się za aktywnego tymczasowego prezydenta. Dlatego też Nicolas Maduro oskarżył Juana Guaidó o zaaranżowanie, rozplanowanie i zorganizowanie inwazji morskiej przy wsparciu Stanów Zjednoczonych.

Prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump stwierdził zaś, że jego państwo nie brało udziału w sprawach Wenezueli. Partia Voluntad Popula („Popular Will”) także kategorycznie odmówiła udziału w tych sprawach dotyczących aktu oskarżenia. Guaidó odpowiedział z kolei oskarżając rząd Maduro na Twitterze broniącego nieregularne grupy takie jak Colombian ELN guerrillas, oraz Jesus Santrich, the former head of the disbanded FARC rebels (*Venezuela holds Guaido...*, 2020). Tymczasem

Nicolas Maduro oskarżył ponadto Guaidó o zaaranżowanie, rozplanowanie i zorganizowanie inwazji morskiej przy wsparciu Stanów Zjednoczonych. Prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump stwierdził, że jego państwo nie brało udziału w sprawach Wenezueli. Partia Voluntad Popula („Popular Will”) także kategorycznie odmówiła udziału w tych sprawach dotyczących aktu oskarżenia Guaidó odpowiedział oskarżając rząd Maduro na Twitterze broniącego nieregularne grupy takie jak Colombian ELN guerrillas, tak jak i Jesus Santrich, the former head of the disbanded FARC rebels (*Venezuela holds Guaido...*, 2020).

Prezydent Maduro zapowiedział w telewizyjnym przemówieniu, że nie chce wojny, przemocy oraz terroryzmu oraz że nie boi się także zmagañ wojskowych i zamierza zagwarantować w swoim kraju pokój². Trudna sytuacja w tym kraju sprawiła, że obywatele Wenezueli mają trudności ze sprawami gospodarczymi, humanitarnymi.

Wspomniany wyżej Prezydent ubiegał się o pomoc ze strony Chin w zamian za dostarczoną im ropę (*Prezydent pogrążonej...*, 2021). W swoich wystąpieniach często podkreślał, że nie boi się konfliktu wojskowego, a prezydenta Donalda Trumpa oskarżał o spiskowanie w celu dokonania inwazji na Wenezuelę przy wsparciu lokalnych sojuszników (*Wenezuela: Nicolas Maduro...*, 2020). Dlatego też Maduro uważał, że Stany Zjednoczone z kolei i Unia Europejska powinny odstąpić od sankcji przed rozpoczęciem wspomnianych wyżej negocjacji. Tymczasem w USA wyrażano krytyczne zdanie pod adresem prezydenta Maduro zarzucając mu udział w handlu narkotykami (Bristow, 2021).

Bez wymieniania nazwisk Guaidó i Guevero, Maduro uważał, że istnieją w tym państwie osoby dopuszczające się względem niego spisku, zamachu stanu twierdząc, że ma na to dowód, dzięki któremu przekazał prokuratorom Wenezueli. Maduro posiadający wsparcie ze strony żołnierzy tego kraju podkreślał ponownie, że jego wybory nie zostały sfalszowane. Ministerstwo informacji nie odniosło się do powyższych zagadnień.

Tymczasem prokurator MTK Karim A.A. Khan QC otworzył śledztwo w sprawie sytuacji w Wenezueli i skonkludował je w *Memorandum of Understandings*³. Stwierdził, że to w 2020 r. skierowany został do prokuratury MTK wniosek ze strony władz wenezuelskich w sprawie sytuacji w tym państwie ustalając przy tym, że śledztwo nie zostało zakończone i nie jest zagwarantowane. Zwrócił on także uwagę na niezbędną pomoc medyczną potrzebną dla populacji tego kraju w tym czasie. W sierpniu 2020 r. przypuszczano, że postępowanie wiązało się ze śmiercią związaną ze

² Prezydentowi towarzyszyli wtedy wysocy rangą dowódcy sił zbrojnych (zob. *Wenezuela: Nicolas Maduro...*, 2020).

³ ICC Prosecutor, Mr Karim A.A. Khan QC, opens an investigation into the Situation in Venezuela and concludes Memorandum of Understanding with the Government, ICC-OTP-20211105-PR1625 (5.11.2021).

zbrodnią przeciwko ludzkości będącą zabójstwem z art. 7(1)(a) oraz innych niehumanitarnych czynów z art. 7(1)(k) Statutu MTK.

W Wenezueli szykowano się do mediacji między rządem a opozycją w celu rozwiązania głębokiego politycznego sporu /kryzysu w obecności Norwegów w Meksyku, które miały mieć miejsce we wrześniu 2021 r. Wspomniane wyżej rozmowy w Meksyku rozpoczęły się dnia 3. września 2021 r., gdzie opozycjoniści Maduro domagali się gwarancji kolejnych wolnych i sprawiedliwych wyborów i złagodzenia sankcji. Sojusz opozycji zdecydował się zrezygnować z trzyletniego bojkotu swojego udziału w wyborach samorządowych i gubernatorskich (*Venezuela government, opponents resume...*). Pomocne były działania Norwegii w Meksyku. Ku zaskoczeniu obecnych opozycjonistów wenezuelskich niespodziewanie pojawił się w Meksyku Maduro. Dlatego też obecny na tym spotkaniu prezydent Paragwaju Mario Abdo Benitez przypomniał o wątpliwościach, które pojawiły się przy wyborach prezydenckich z 2018 r. (Bristow, 2021). Podobne stanowisko miały Stany Zjednoczone, które ponaglały Madurę do poważnych wysiłków związanych ze zorganizowaniem kolejnych wyborów prezydenckich, jeżeli chce on złagodzenia sankcji amerykańskich wobec swego państwa (*Venezuela government, opponents resume...*).

Podsumowanie

Teraz sprawą Wenezueli zajmą się sędziowie MTK. Pani Prokurator MTK wzięła pod uwagę wspomniane wyżej sytuacje wraz z rolą pełnioną przez Madurę oraz wyższych rangą urzędników i generałów w tym państwie. Pan prokurator MTK wziął pod uwagę przypuszczalną zbrodnię przeciwko ludzkości popełnioną zgodnie z art. 7 (1)(a) i (k) Statutu MTK w postaci śmierci ludzi. Wenezuela jeszcze nie stara się o wystąpienie z MTK, jak zrobiły to Filipiny, a wręcz przeciwnie, wniosła aktualnie sprawozdanie (odwołanie) do MTK (Dróżdż, 2019, s. 121-128).

Sytuacja w Wenezueli pozostaje nadal trudna (Dróżdż, 2019, s. 121-128). ONZ dostrzegła, że w Wenezueli dochodzi do popełniania zbrodni. W rozwiązaniu trudnej sytuacji w tym kraju pomocni mogą być żołnierze ONZ oraz pracownicy administracji z ONZ. Państwo to dotknięte jest, jak się twierdzi, wieloma problemami, których prezydent Nicolas Maduro sprawujący drugą kadencję może nie potrafić rozwiązać.

Nicolas Maduro sprawuje drugą kadencję. Wiadomo przy tym, że wielu Wenezuelczyków chciało koniecznie zmienić państwo na nowe miejsce zamieszkania, a zagadnienie pozostające do rozwiązania jest także związane z poprawnością i legalnością wyboru prezydenta Maduro.

Warto, by to MTK sprawdził, czy za czyny karalne mogą być odpowiedzialni Nicolas Maduro lub Juan Guaidó, który został oskarżony przez SN Wenezueli. Skoro władze Wenezueli sugerują, że to osoby prezentują-

ce opozycyjne poglądy polityczne do partii rządzącej odpowiadają za przestępstwa popełniane w tym państwie, to tym bardziej MTK powinien zająć się przedstawicielami obu partii, by znaleźć najbardziej odpowiedzialnego za przestępstwa tam popełnione.

Bibliografia

- Białczyk P. (red.) (2019), *Wenezuela. Masowe demonstracje w centrum Caracas*, Wiadomosci.wp.pl, 30.04.2019, <https://wiadomosci.wp.pl/autor/oprac-piotr-bialczyk/6350823733581441/78>, (12.05.2021).
- Bristow M. (2021), *Bloomberg, Maduro's surprise arrival triggers clash at Mexico summit*, The Mercury News, 18.09.2021, <https://www.mercurynews.com/2021/09/18/maduros-surprise-arrival-triggers-clash-at-mexico-summit/>, (12.09.2021).
- Business Insider Polska (2018), *Zdjęcia pokazują, jaką górę pieniędzy trzeba wydać na zwykłe produkty w Wenezueli*, 20.08.2018, <https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/denominacja-boliwara-w-wenezueli-inflacja-siega-70-tys-proc/wh3v2nz>, (16.05.2021).
- Chauhurry R.D. (2018), *SCO endorses India's proposal for UN treaty*, 11.06.2018, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/sco-endorses-indias-proposal-for-un-terror-treaty/articleshow/64548213.cms>, (12.09.2021).
- Czaputowicz J. (2019), *Polska uznaje Juana Guaido za tymczasowego prezydenta Wenezueli*, tvn24.pl, 4.02.2019.
- Domosławski A. (2018), *Maduro prezydentem do 2025 roku. Ale czy na pewno?*, 21 maja 2018, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1749470,1,maduro-prezydentem-do-2025-roku-ale-czy-na-pewno.read>, (5.02.2019).
- Dróżdż D. (2019), *Prezydent Wenezueli na wniosek prokuratury swojego państwa i prezydent Filipin na wniosek adwokata swojego państwa przed prokuratorem Międzynarodowego Trybunału Karnego. Czy staną prze MTK?*, [w:] A. Kordonska, R. Kordonski, Ł. Muszyński (red.), *Trendy przestrzeni międzynarodowej w wymiarze globalnym i regionalnym*, Tom 1, Lwów-Olsztyn, s. 121-128.
- EU states no longer recognise Guaido as Venezuela's interim president* (2021), Reuters Staff, Bruksela, 25.01.2021, <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-eu-idUSKBN29U1A3>, (01.11.2021).
- Falcone R. (2021), *Guaidó threatened with arrest as ally faces terrorism charges in Venezuela*, July 13, <https://www.axios.com/venezuela-guaido-arrest-threat-terrorism-Oe415f73-27c7-43fa-8464-aoff9a774ba9.html> (12.06.2022).

- Guaido focused on advancing date for Venezuela elections* (2021), Issued on: 27/08/2021 - 04:54, Modified: 27/08/2021, <https://www.france24.com/en/live-news/20210827-guaido-focused-on-advancing-date-for-venezuela-elections> (12.06.2022).
- Guzmán J., Rico Benítez M. (2021), *A new role for the EU in Venezuela*, CEPS, 27.05.2021, <https://www.ceps.eu/a-new-role-for-the-eu-in-venezuela/> (12.05.2021).
- ICC to probe alleged crimes in Phillipines (2018), Venezuela, 8.02.2018, <http://www.france24.com/en/20180208-icc-probe-alleged=crimes-philippines-venezuela>, (26.02.2018).
- Kazanci H., *Reporting by Lokman Ilhan in Caracas, Venezuela, Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/americas/venezuelas-supreme-court-says-guaidos-status-invalid/1387670> (12.05.2021).
- Kinosian S., Sequera V. (2021), *Venezuela announces terrorism charges against Guaido ally after highway arrest*, yahoo/news, 12.07.2021, <https://news.yahoo.com/venezuelan-security-forces-attempt-detain-175818974.html> (12.05.2021).
- Lawler D., Gonzalez O.(2021), *The day Maduro almost fell: The inside story of a failed uprising*, AXIOS, 29.04.2021, <https://www.axios.com/venezuela-juan-guaido-maduro-april-30-uprising-529d48df-4898-445a-b4ff-65b6dbb6785e.html> (12.05.2021).
- Omachel R. (2018), *Historia upadku Wenezueli. Próba obalenia prezydenta to efekt długiej serii nieszczęść*. Newsweek, 24.01.2018, <https://www.newsweek.pl/swiat/polityka/wenezuela-najbogatszy-bankrut-swiata-ropa-i-populizm/olfrsgd>, (5.05.2021).
- PAP (2020), *ONZ stwierdził, że siły bezpieczeństwa w Wenezueli dopuściły się zbrodni przeciwko ludzkości*, 16.09.2020, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C718423%2Conz-stwierdzil-ze-sily-bezpieczenstwa-w-wenezueli-dopuscily-sie-zbrodni>, (16.05.2021).
- Prezydent pogrążonej w kryzysie Wenezueli prosi o pomoc Chiny. Odplaci się ropą* (2021), https://www.onet.pl/?utm_source=businessinsider.com.pl_viasg_businessinsider&utm_medium=referral&utm_campaign=leo_automatic&srcc=ucs&pid=122d6840-01e5-4e8e-94de-of8f126fe2b7&sid=ca05277f-7c3f-495c-9acc-986177acd173&utm_v=2, (17.05.2021).
- Sanchez F., Armario Ch. (2020), *Venezuela high court orders takeover of Guaidó's party*, 7.07.2020, <https://apnews.com/article/caribbean-venezuela-supreme-courts-latin-america-international-news-69e0e1d9f1e987e6b26221e91991a26d>, (5.05.2021).
- Stasiński M. (2021), *W Wenezueli reżim i opozycja znalazły się w kłinczu. Skazuje to naród na wegetację i nędzę*, <https://wyborcza.pl/7,75399,26670275,w-wenezueli-rezim-i-opozycja-znalazly-sie-w-klinczu-skazuje.html> (13.05.2021).

- Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mrs Fatou Bensouda, on the referral by Venezuela regarding the situation in its own territory*, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200217-otp-statement-venezuela>, (16.05.2021).
- Venezuela Announces Terrorism Charges Against Guaido Ally After Highway Arrest* (2021), Thomson Reuters, 27.12.2021, <https://www.reuters.com/world/americas/venezuelan-security-forces-attempt-detain-guaido-wife-rosales-says-2021-07-12/>, (12.08.2021).
- Venezuela arrests Freddy Guevara for 'terrorism, treason', Arrest came as unidentified armed men threatened opposition leader Juan Guaido in the carpark to his home* (2021), AlJazeera, 13.07.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/13/venezuela-arrests-freddy-guevara-for-terrorism-treason> (5.12.2021).
- Venezuela government, opponents resume talks in Mexico*, <https://www.france24.com/en/live-news/20210903-venezuela-government-opponents-resume-talks-in-mexico> (5.12.2021).
- Venezuela holds Guaido ally in pre-trial detention for 'terrorism'* (2020), yahoo!news, 29.11.2020, https://news.yahoo.com/venezuela-holds-guaido-ally-pre-185753706.html?guccounter=1&guce_referrer=a-HRocHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAA-AhjgPgYhm49ostZlMYHhpDvEtlLz3B7_SKf95k5XAiPonoDXUX2JehxDbF741EJUgzOCy9TLjXpfMGC_3IZUdaoX4E5uiwVpZwabhWSepFltfhX46jgFzu9NThoBoE3LmDmh6G3wHY9oQU6kpFG-C3q5fCw5Tsqk9OogPrRwZgL, (5.12.2021).
- Venezuela prosecutor arrests opposition coordinator* (2020), Caracas (Reuters), 27.11.2020, <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-idUSKBN27C2NR>, (5.12.2021).
- Venezuela: Juan Guaido barred from leaving by Supreme Court* (2019), AFP, Reuters, law,dv/se (AFP, dpa, Reuters), 30.01.2019, <https://www.dw.com/en/venezuela-juan-guaido-barred-from-leaving-by-supreme-court/a-47286447>, (16.05.2021).
- Wenezuela: Nicolas Maduro nie boi się wojny. Oskarża Trumpa* (2020), „Rzeczpospolita”, 18.02.2020, <https://www.rp.pl/Konflikty-zbrojne/200219417-Wenezuela-Nicolas-Maduro-nie-boi-sie-wojny-Oskarza-Trump.html>, (17.05.2021).
- Wenezuela: Prezydent Maduro broni swej decyzji o dolaryzacji* (2020), „Rzeczpospolita”, 16.02.2020, <https://www.rp.pl/Gospodarka/2002-19553-Wenezuela-Prezydent-Maduro-broni-swej-decyzji-o-dolaryzacji.html>, (16.05.2021).

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН
В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ТОМ 2

За редакцією: Р. Кордонського, Р. Романюка, Д. Мостицької, Л. Мушинського

Рецензенти:

Маркіян Мальський – доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет ім. І. Франка (Україна).

Анджей Дубіцький – доктор політичних наук, професор, Лодзький університет (Польща).

Проект обкладинки: Ростислав Романюк

Міжнародна колективна монографія видана у співпраці Інституту політичних наук Вармінсько-Мазурського університету в місті Ольштин, Факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка та Фонду Розвитку Науки, Культури та Міжнародної співпраці «Генезис»

Зовнішня політика країн в теорії і практиці міжнародних відносин: колективна монографія: том 2 / за ред. Р. Кордонського, Р. Романюка, Д. Мостицької, Л. Мушинського. – Ольштин, Львів: Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського університету в м. Ольштин (Польща), 2022. – 264 с.

ISBN 978-83-66259-41-6

e-mail: monografia.interdyscyplinarna@gmail.com

Формат 60X84/16. Папір офс.
Гарнітура Georgia
Ум. др. арк. 18,40
Тираж 80 прим.